שיחת קיבוץ

(בארי 1943-1956)

ראיין, כתב וערך: אביעד רז

לחיפוש - לחץ
על כלי המשקפת
או הקש: Ctrl F

הוצאת קיבוץ בארי 1996

כל הזכויות שמורות 1996
לקיבוץ בארי

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, להקליט, לתרגם
או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו בשום אמצעי,
ללא אישור בכתב מהמוציא לאור.

תוכן העניינים

עמוד

פתח דבר 5

חלק ראשון 9

פרק א': איזוהי הדרך שיבור לו האדם? 11
מתנועת הנוער לגרעין קיבוצי
1. הכשרת הצופים ב' 14
הכשרת דורות..... 19
הכשרת חפציבה..... 21
הכשרת מעוז (הפלמ"ח)..... 23
בנימינה..... 24
2. הכשרת הנוער העובד 30
כפר סאלד..... 35
גדרה - "שער הנגב" 42
3. ההחלטה על האיחוד 45

פרק ב': קיבוץ יוצא לדרך:..... 51
מגדרה (וסדום), דרך נחביר, לבארי
1. גדרה 1946־1944 52
הגרעין הבבלי..... 62
2. סדום 74
3. נחביר 82
א. העליה לנחביר 82
ב. והיה העקוב למישור 91
ג. כל העם חזית..... 98
4. גדרה 1949־1947 113
שבתאי לוז'ינסקי..... 114

עמוד

פרק ג': ממשלט ליישוב 123
1. המעבר מנחביר לבארי 124
2. בארי: השנים הראשונות 130
3. "השמש שוקעת": פרשת 'המחתרת', 1954־1952 139

פרק ד': קדמה 157
1. הציפיה: 1946־1940 159
2. ההידרדרות: 1962־1948 166

חלק שני 173

פרק ה': שוויון ושיתוף 177
1. מתנות 179
2. פרשת איז'ב 188
3. חיי שיתוף ותיקון החברה 192
4. הטלת מרות 201
5. גידול ילדים 207

פרק ו': סיכומי דרך 221

מעבר לדף האחרון - זאב רפופורט 237

פתח דבר

ספר זה נכתב מתוך כ־150 שעות ראיון עם כ־60 מוותיקי באר‍י, 50 מתוכם חברי הקיבוץ (כולל 6 מוותיקי קדמה) וכ־10 עוזבים. בפתח הדברים אני מבקש להודות לכולם על הכנסת האורחים והנכונות לחלוק עמי את סיפור חייהם. עבורי היתה העבודה על הספר חוויה יוצאת־דופן. התחלתי כאיש מקצוע, אנתרופולוג, צופה מן הצד, ובמהלך העבודה נשביתי בקסמם של ותיקי הקיבוץ. כעת אני מבין יותר את מסקנתו של איז׳ב: הקיבוץ נועד לנבחרים.

הספר שנכתב איננו טיפוסי לז׳אנר של ספרי יובל. הוא גם איננו ספר מחקר. ספר זה הוא ניסיון להביא בפני הקורא, בצורה מעניינת וקולחת, את רוח התקופה כפי שהיא שמורה בזכרונם של הוותיקים. זהו ניסיון פרדוכסלי במהותו. מצד אחד יש בו שאיפה לאותנטיות, וזאת אמורה להיות מושגת על־ידי נתינת רשות דיבור חופשית לכל הוותיקים. מצד שני הוא אמור להציג תמונה מעניינת, מאוזנת ועד כמה שניתן בהירה. מצד אחד מעונין הספר להביא את נקודת המבט האישית והסובייקטיבית של אלה ״שהיו שם״ - זה אינו מחקר פסיכולוגי, אלא תמונה קבוצתית - שיחת קיבוץ שמטרתה להביא בפני הקורא פנורמה של קולות ומראות. יתרה מכך, זה אינו מחקר היסטורי המתיימר לחלץ מפי נחקריו את האמת היחידה והבלעדית. הספר יוצא מתוך הנחת יסוד כי אין אמת אחת, אלא סיפורים רבים, נקודות מבט שונות, המשולבות זו בזו ולעתים מכסות זו על זו.

שיטת העבודה האנתרופולוגית מספקת פיתרון מסוים לדרישות הסותרות הללו. שיטה זאת מבוססת בעצמה על פרדוכס. זהו הפרדוכס של הצופה המשתתף - אנתרופולוג שהוא בעת ובעונה אחת גם חלק מהמחקר וגם צופה מן הצד. ההכשרה האנתרופולוגית לוקחת בחשבון את הצורך בשמירה על נקודת המבט הסובייקטיבית תוך־כדי שילובה בפרספקטיבה של העולם החברתי אליו היא שייכת. התיעוד נתפש כתהליך מתמיד של קירוב - בין הרעיון המופשט של הקיבוץ ומציאות־החיים הקונקרטית שלו, בין היסטוריה לכרוניקה, תיאוריה ופרקטיקה, מראיין ומרואיין. היו מקרים רבים בהם חזרתי למרואיינים על־מנת לבקש את תשובתם לשאלות חדשות. תוך כדי הראיונות התבררו הצירים העיקריים שבעזרתם מתארים הוותיקים את חייהם בקיבוץ. צירים אלו הפכו, במהלך העריכה, להיות ראשי הפרקים של הספר.

הראיונות נעשו בחדרי הוותיקים והוקלטו במסרטת וידאו ובטייפ. בכל ראיון התחקינו אחר כרוניקה קבועה: תנועת הנוער, מסלול ההכשרה, גדרה, סדום, נחביר, השנים הראשונות בבאר‍י. כל ראיון נפתח בביוגרפיה אישית עם דגש על מערכת השיקולים שקדמו להחלטה

ללכת לקיבוץ, והסתיים בראייה לאחור של השנים הראשונות מנקודת־מבט של היום. מעבר לקווים אלה, לא הוכתבה השיחה על־פי שאלות מוכנות מראש, אלא זרמה בהתאם לקצב האישי של המרואיין, נטיית לבו ונקודת־המבט שלו. בז׳רגון האנתרופולוגי נקרא הדבר בשם שיטת הראיון הפתוח. תוך־כדי הראיונות ואחריהם עבדתי גם עם חומרי ארכיון. קראתי את כל הפרוטוקולים הרלבנטיים, חוברות מיוחדות שפורסמו לרגל חמש, שבע ועשרים שנה לבארי, וכן ספרות תיעודית ומחקרית על אותן שנים. במהלך הכתיבה עצמה שולבו המקורות השונים. הוותיקים דיברו כל אחד בפני עצמו ובחדרו, אך העריכה הפגישה אותם ושילבה בין קולותיהם.

חברים רבים טענו בפני שהיה עדיף לעשות את הראיונות בחברותא, בקבוצות. הנימוק היה, שהזיכרון האישי חלש, וההתאספות יחד היתה תורמת להיזכרות בפרטים. אני התעקשתי שהראיונות יהיו אישיים, ואני שמח על כך. עד כמה שהזיכרון האישי חלש, הוא בהחלט עוד פועל. הסיפורים נאמרו, ומה שחשוב - נאמרו מנקודת מבט אישית. ראיון משותף היה מאפשר אולי לוודא פרטים, אבל התוצאה היתה, קרוב לוודאי, גירסה אחת ואחידה ואובדנן של נקודות המבט השונות. דיבור במקהלה הוא אף פעם לא דיבור אישי. נדמה לי שהשימוש בי כלחשן, מעורר זכרונות, מוודא של פרטים ומוודה של וידויים, הביא לתוצאות טובות. חלקן ניכרות בספר וחלקן תישארנה שמורות עמי.

השיחות היו עבורי חוויה מיוחדת. לא היו שני אנשים שסיפרו את אותו סיפור, למרות האמירה הנישנית בדבר זיכרון חלש ובלגן במגירות. היה שוני גם בצורת השיחה של נשים וגברים. בהכללה ניתן לומר, כי נשים דיברו יותר על נושאים ביתיים ואישיים, למשל טיפול בילדים, ניקיון או חוסר התאמה לעבודה. גברים, לעומתן, גילו נטייה לדבר על נושאים משקיים ואידיאולוגיים. הנשים ביטאו יותר התבוננות מהצד ותחושה של משחק... הגברים, בדרך־כלל, התרכזו במעש, ודיברו מתוך העשייה. עצם ההעמדה שבחרו לעצמם המרואיינים מעניינת בהקשר הזה. גברים העדיפו להתראיין בסלון, כשגבם לספריה. הנשים הזמינו אותי למטבח. הקורא מוזמן לברר בעצמו אם אכן קיימים ההבדלים הללו ובאיזו מידה.

הבדלים נוספים בגירסאות - מלבד נשים וגברים - היו בין ותיקים לעוזבים, ארץ־ישראלים ובבלים, וגם - אם כי במידה פחותה - בין נוער עובד וצופים (או שמא עלי לכתוב: צופים ונוער עובד). הקונפליקט בין ותיקים לעוזבים בלט בעיקר בסיפור המחתרת ובפרשת עזיבתו של איז׳ב. נדמה לי שעצם ההחלטה לראיין עוזבים (ולו רק מיעוט בולט מביניהם) היא הוכחה לחוזקה ולבריאותה של בארי כיום. ביחס לגרעין הבבלי, פרשת העזבתם של חיים ורחל ויטל איננה מייצגת דווקא את "הקונפליקט העדתי" בין ארץ־ישראלים לבבלים. היא תוצאה ישירה של המצב הבטחוני בגדרה 1946. שלושת סיפורי הקונפליקט הללו אינם מוכרים במלואם לכל הוותיקים. חמישים שנה עברו מאז, אבל בפרשיות הללו עדיין רב הסמוי על הנגלה. במקרים מסוימים עימתתי את המרואיינים עם גירסאות שסתרו את דבריהם הקודמים, על־מנת לדלות עוד פרטים על הפרשה. הם לא ששו לדבר על הדברים. אני מודה: חתרתי לקבל תיאור מפורט עד כמה שניתן של הפרשות הללו דווקא בגלל הבעייתיות שבהן. העין האנתרופולוגית נמשכת אל הקונפליקט. יש לכך גם צידוק מהותי. סיפורה של בארי צריך

שיסופר דרך הקולות השונים שעשו אותו. הקונפליקט, מעצם טיבו, מקצין את הדינמיקה החברתית ומתוך כך חושף את חוקיה וגבולותיה.

יכולתי להמשיך ולנתח את הספר, אולם מוטב לתת לו לדבר בעד עצמו. אני זוכר שאחד הוותיקים הביע תמיהה על כך, שלצורך כתיבת ספר היובל של הקיבוץ נבחר אדם מבחוץ, ועוד חמור מכך: לא קיבוצניק. אין לי ספק שהבדל הגילאים ביני לבין הוותיקים גרם גם הוא לתחושת ריחוק. כדי להמחיש את עמדתו הוא שאל אותי, בנימוס רב, איך לדעתי היה אורח ממאדים מצליח לתאר את אנשי כדור הארץ. השאלה הזאת חזרה ונשנתה, בצורות שונות, אצל הרבה מן הוותיקים. אני מקווה שהספר יספק את התשובות. הוא מנסה להציג את חיי הקיבוץ כמות שהיו - סיר לחץ של אחוות־עמלים ופיקוח חברתי, מעש ורומנטיקה, אידיאולוגיה ולבטים - ואת ותיקי הקיבוץ כאנשים בשר ודם.

* * *

רשות הדיבור לוותיקים:

אבני שמואל (שמואל אפשטיין - שמואליק)... אפרת אסתר (אסתר שר - אשתי)... אפרת דוד (דוד שר)... בוכסויילר מאיר (בוכסי)... בר לב רפאל (רפאל ברנדשטטר - ברנדי)... ברמק אבא... בר סיני אברהם (אברהם בוריסוניק - בוריס)... בר סיני מרים (מרים אקשטיין)... בצר דוד (דוד איז׳ביצר)... בצר מרים (מרים מרקוס)... בצרי אבנר... גדיש מיכאל (מיכאל גודריץ׳)... גדיש לאה (לאה אלעזר - לאצ׳ה)... גורל יואב... גרוספלד תקוה (תקוה ויזל)... גת אליהו (אליהו גיטניק)... דגן אברהם (אברהם בודנקין - בודא)... דגן גנוסיה (גנוסיה כרמלי)... דוד מנחם (מנדוש)... הברון אברהם (אברהם היילברונר - פרוסי)... הברון רינה (רינה נשרי)... הן יהודית... זורע רבקה (רבקהל׳ה מוזיקנט)... זורע אליעזר (אליעזר זרודינסקי - לזר)... זיו יהודה (יהודה ייז׳בסקי - איז׳ב)... זיו צילה (צילה זיסקינד)... חוטר ישי חיים (חיים חוטורצקי - חמילו)... חוטר ישי לאה (לאה וינשטוק)... חיות מרדכי (מרדכי חיימוביץ׳ - מוטי)... חצרוני יאיר... חרובי יעקב (יענקל׳ה)... ידלין אהרון... לב זרובבל (בבל)... לב חיה (חיהל׳ה זיפנזידר)... לב שולמית (שותה)... לוי שמשון... מנור מרדכי (מרדכי מזרחי - מוטקה)... סלע אברהם (אברהם רוטברג - במיק)... סלע אביבה (אביבה רוזנטל - רוזה)... סרי טובה (טובה שיש)... עברי יונה (יונה וקסלר)... פרומקין אריה (ארקה)... צייג רחל... צ׳רניק שרה... קלמר ראובן... קלמר מנוחה (מנוחה שטרנפלד)... רואש מלכה... רואש אליהו... רייך יצחק (איזי)... רייך שרה (שרה ז׳לודין)... רפופורט זאב... רפופורט יהודית (יהודית אהוביה)... שלוי תמר... שפיץ לילי.

חלק ראשון

פרק א':

איזוהי הדרך שיבור לו האדם?

מתנועת הנוער לגרעין קיבוצי

"וכך החל הסיפור:
ארבעים ילדים בני י"ח גמרו הכשרה והחליטו להקים קיבוץ. לקחו פרה, לקחו חמור וכמה אפרוחים והקימו משק חקלאי במושבה. שני ילדים ושלוש שמיניות הספיקו לטיפול במשק. שאר בני החבורה התלבשו על לשכת העבודה, להיאבק על העבודה העברית ולקבל כמה גרושים לקופה המשותפת. שמונה ילדים נשלחו לסדום, למפעל האשלג החלוצי בים המלח. משם עקבו בגעגועים אחרי צמיחת הקיבוץ הצעיר. וכך עבדו הילדים במושבה אצל האיכרים ובסדום בתעשיית־העתיד של החלום הציוני. עשו ציונות וחלמו סוציאליזם ואספו פרוטה לפרוטה. נרשמו ועמדו בתור לעליה להתיישבות, לפי החלטת המוסדות. נשאו עיניהם לגליל אך היו מוכנים להסתפק גם בנגב. מוכנים לצו השעה.
יום אחד עברה הבשורה מהמושבה עד ים המלח: בן ראשון נולד! בשעה טובה, דור חדש בא! הונח הבסיס לחינוך המשותף. (...) העתיד המזהיר, שהחל היום לפני ארבעים שנה, סוגר עכשיו מעגל והולך ונסוג אל העבר המזהיר. מהשבוע הבא יפתח עתיד מזהיר חדש."

רבקהל'ה ז. 5.5.1985

את המלים האלה כתבה רבקהל'ה לפני עשר שנים, במלאת ארבעים שנה להולדתו של הילד הראשון בקיבוץ ובמידה רבה להולדת הקיבוץ עצמו. המלים הללו מתאימות באותה מידה לפתוח ספר זה, שנכתב חמישים שנה אחרי, על מנת לתאר את הולדת הקיבוץ לדור שלא ידע את חבלי הלידה הללו. חמישים שנה אחרי, ייתכן שהמלים הללו זקוקות כבר לדברי פרשנות. הילד הראשון בקיבוץ הוא עמירי, בנם של חיה'לה ובבל לב, חניכי תנועת הנוער העובד. התרחבותה הבלתי־מתוכננת של משפחת לב היתה חלק מן המעברים המתמידים, שפקדו את ותיקי בארי - הילדים! - באותן שנים. מתנועת נוער לקבוצת הכשרה, מן העיר אל הכפר, מהגליל אל הנגב, מגרעינים לקיבוץ מאוחד, מקומונה של רווקים ורווקות למגדלי ילדים. ייתכן שכל המעברים הללו נראים היום מובנים מאליהם. חמישים שנה אחרי, ייתכן שצריך לחזור ולהתבונן בהם מקרוב כדי לגלות את המהפכניות שבהם. במהלך הפרקים הבאים מוזמן הקורא להשתתף בטיול מאורגן במכונת הזמן של בארי. אל המסלול המרכזי נגיע, דרך

תנועת הנוער, משכונת בורוכוב, בית הספר הריאלי, שכונת נשר, גימנסיה הרצליה, חוות הלימוד החקלאית לנערות בפתח תקווה, ומקומות אחרים. נקודות האיסוף המרכזיות: רמת הכובש, מעוז־חיים, חפציבה, דורות. תחנות עיקריות בהמשך הדרך: כפר סאלד, בנימינה, גדרה, סדום. אטרקציות מרכזיות: כיבוש העבודה, חינוך משותף, שוויון ושיתוף.

קיבוץ בארי הוא תוצר של מיזוגים. ב־1945 התאחדו בגדרה שני גרעינים, קבוצת "הצופים ב'" וקבוצת הנוער העובד "בארות". כל גרעין כזה בעצמו הוא תוצר של מיזוגים. קבוצת הצופים ב' מבוססת על גרעין ארצי שהורכב בעיקר מצופי חיפה, תל־אביב וירושלים. קבוצת "בארות" מורכבת מחניכי הנוער העובד שהגיעו בעיקר משכונת נשר ליד חיפה, שכונת בורוכוב, וחוות הלימוד החקלאית לנערות בפתח־תקווה. בתחילת שנת 1947 הצטרף לקבוצה המאוחדת של "הצופים ב' - בארות" הגרעין הבבלי הראשון של תנועת "החלוץ". מאוחר יותר הצטרפו לקיבוץ הצעיר "השלמות" וחברות נוער שונות של עולים מטורקיה, ספרד, רומניה ועירק. ב־1951 קיבל קיבוץ בארי את הכשרת הנוער הראשונה שלו, "במעלה". לה, להכשרות הנוספות שאחריה ולדור הבנים של בארי, יוקדשו כבר הספרים הבאים.

הפרק הראשון יפתח בשני מסלולי ההכשרה, שעברה כל אחת משתי הקבוצות הראשונות והוותיקות ביותר - הנוער העובד והצופים, עד לאיחוד ביניהן. כיוון שהצגת הדברים היא כתובה, ולכן ליניארית, סדר ההצגה יכול ליצור גם רושם של סדר קדימויות. השאלה מי יוצג קודם, הצופים או הנוער העובד, יכולה איפוא לעורר דיון -- כפי שאכן התעורר, עם איחודן של שתי הקבוצות, ביחס לשאלת השם שיבורו להן. על המקף שבין "הצופים ב'" ל"בארות" עוד לא נאמר הכל, ופרק זה ישתדל להביא את הגירסא המלאה (פחות או יותר). סדר הצגת הקבוצות בפרק מתבסס על התקדים של שם הקבוצה המאוחדת, דהיינו "הצופים ב' - בארות". נתחיל לפיכך בקבוצת הצופים ב'.

1. הכשרת הצופים ב׳

"בבית הספר כבר האירה לנו הדרך מרחוק: החלטת הגרעין הראשון, החלטת אותם עשרים ושניים צופים במחצבת בית השיטה -- היתה כמגדלור מזעיק ומעודד, אולם דווקא משום כך היה מאבקנו קשה פי כמה, כי עמדה להכרעה השאלה, האם קבוצת הצופים א׳ ההולכת ומתרקמת תוך לבטים, תהיה אפיזודה חולפת בחיי התנועה - או שמא תהיה חוליה ראשונה בשלשלת ארוכה של הגשמה בעתיד?"

רפי שלו, 1952

קבוצת הצופים ב׳, כפי ששמה מלמד עליה, היא הגרעין השני שהקימו חניכי תנועת הצופים. הגרעין הראשון, הצופים א׳, שהה כפלוגה במושבה פרדס חנה, לאחר מכן עבר לרחובות, והקים בסופו של דבר את קיבוץ מעגן מיכאל. באותה תקופה - תחילת שנות הארבעים - עברה תנועת הצופים שינוי פנימי מתנועה אזרחית־כללית לתנועה מגשימה־חלוצית. כפי שהגדיר זאת ברנדי: "מתנועה שמעבירה את הסבתא לצד השני של הכביש לתנועה מגשימה". השינוי הזה נבע בעיקר מלמטה, מתוך שורות החניכים. אהרן ידלין, חבר גרעין הצופים ב׳, שהגיע לתפקידי מפתח בתנועה והיה שר בממשלת המערך, היה אחד העדים הפעילים לשינוי. ידלין: "בתנועת הצופים באותם הימים היה נטוש ויכוח על דרכה החלוצית של התנועה. התנועה חיפשה אז את דרכה ועברה גלגול מתנועה צופית לתנועה חלוצית. המושגים שהידהדו בחלל היו שנת שירות, שנת הכשרה (מי שדיבר עליה אמר שהיא צריכה להכשיר באופן ברור לקראת חיים בהתיישבות) ומושג ביניים נייטרלי - לא שנת שירות שבזה אתה יוצא ידי חובתך, אלא שנת חינוך, שנת חינוך בעבודה."

בשנת 1941 יוצאים חניכי הצופים בני ה־16 מבית־הספר הריאלי, אהרן ידלין, מאיר (בוכסי) בוכסויילר, אברהם בודנקין (בודא) וראובן קלמר לשנת עבודה בקיבוץ גניגר. ידלין: "לא קראו לזה אז במושג "שנת הכשרה", כי המושג הזה כאילו כבר קבע את היעד, כאילו אתה מכשיר את עצמך להתיישבות. תנועת הצופים דיברה אז על "שנת עבודה". ברור שבשנת עבודה אתה יכול להרהר על דרכך בחיים, לקבל החלטות... הטיף לרעיון הזה מי שהיה אז ראש הצופים, אריה כרוך, שהיה מורה ומנהל חטיבה בבית־הספר הריאלי. הוא הציע להפסיק את הלימודים אחרי גיל 16 ולצאת לשנת עבודה בהתיישבות העובדת. הכוונה שלו היתה שיחזרו ללימודים. חוזרים ללמוד ומכניסים למערכת החינוך שנה רלבנטית, משמעותית,

שנוגעת לדופק החיים של היישוב היהודי.״ שרה רייך ולילי שפיץ, חניכות הצופים בבית־הספר הריאלי, יצאו בגיל 16 לשנת חינוך בעבודה ברמת דוד. הן חזרו לבית־הספר אך לא סיימו אותו והצטרפו, אחרי השביעית, להכשרת הצופים ב׳ בבנימינה.

יונה עברי (וקסלר) הציעה לי פרשנות ייחודית לנושא שנת העבודה. ייתכן שהפרשנות שלה מתאימה פחות לקו הרשמי, אולם ראוי להביא אותה בצד ההסברים האידיאולוגיים. יונה: ״בשלב מסוים התחילה בצופים אווירה לקראת הגשמה. זה בא מהנוער עצמו, ולא מצא כל־כך חן בעיני ראשי התנועה, אז בשביל לשבור את הקו הזה הם הציעו שייצאו להכשרה צעירה בגיל 16. מילא, אמרו לעצמם, זה בגיל ההתבגרות, כל מרד הנעורים, יתפרקו הנערים קצת במשך שנה ויחזרו ללימודים. בכל אופן, רק מיעוט יצא לשנת העבודה. רוב הצופים יצאו להכשרה כשסיימו את בית־הספר.״ דבריו של רפי שלו, שנכתבו ב־1952 ב״יומן בארי״ מיוחד לרגל חמש שנים להתיישבות, מאששים הסבר זה. ״עוד בהיותנו בעיר,״ כתב רפי, ״התגבש בתוכנו חוג חברים שברר לעצמו, בדרך חוקית ובדרכים בלתי־חוקיות אז בתנועה, את המשך הדרך לקיבוץ ולתנועת הפועלים המהפכנית. אותו חוג חברים בתל־אביב ובחיפה חש היטב במלחמתם של נגידי התנועה ובזרות שהיתה בינם לבין חברינו המתבגרים. עולה בזכרוני הסמינר ה׳בלתי־לגאלי׳ הראשון בגבעת־השלושה (...) אותם ארבעה ימים רציניים ומרוכזים שהיוו את הקשר הרעיוני הראשון שלנו עם הקיבוץ המאוחד ועם השקפת העולם של המרכסיזם.״

אחד השבטים החשובים של הצופים היה אז שבט ״משוטטי בכרמל״ החיפאי. הוא היה מסונף לבית־הספר הריאלי ונהנה ממעמד כמעט בלעדי שם. ד״ר בירם, מנהל בית־הספר הריאלי, לא נתן דריסת־רגל לתנועות נוער אחרות - השומר הצעיר או מחנות העולים. בוכסי: ״סילקו תלמידים בגלל זה. תנועת הצופים היתה התנועה היחידה המותרת.״ כשבוכסי חזר לריאלי אחרי ״שנת העבודה״, המשיך בפעילות במסגרת הצופים במטרה ״לגנוב את הנוער הבורגני לחלוציות״. בוכסי: ״היה לנו ברור שהנוער הצופי הוא מעולה, בית־הספר הריאלי היה בית־ספר של עילית. ראינו בזה מצווה גדולה, להביא את הנוער הזה לקיבוץ.״

לזר זורע, חניך הצופים בבית הספר הריאלי: ״הקיבוצים בעמק יזרעאל, בייחוד בית השיטה, תפשו את בית־הספר הריאלי כטרף קל. אסור היה להם לעשות תעמולה, אז הם היו עומדים מאחורי הגדר. אנחנו נמשכנו לזה. כמו זבוב אל האור. טוב, אולי לא כמו זבוב, חרק אחר. פרפר. ׳וכפרפר מרומה אור יום ושמשqנמשך אל שלהבתו הקרה והאוכלת.׳ זה בדיוק מה שהיה איתנו.

מה הקסים אתכם?

״הכל. בבסיס, בתשתית, כבר היינו יהודים וציונים מבית הספר. הסוציאליזם התיישב על זה טוב מאוד. אז הסוציאליזם עוד לא היה משומש. זה היה לתקן את העולם. כל מיני פראזות היו בשבילנו מדריך לבני הנעורים. למשל, מי שיכול לסחוב 100 קילו וסוחב 50 קילו, הוא לא בן אדם. אנחנו צריכים לשאת את עמנו על שכם. לגבי דידנו זה היה מובן מאליו שזה ככה. בירם הטיף לנו שנהיה משרתים. לשרת את העם זה לשרת אידיאה, לא עניין חומרי. לשרת, שנת שרות, זאת היתה המצווה הכי גדולה. הקיבוץ נחשב אז לאוונגרד - מכרו לנו

אותו דרך הגדר כתיקון העולם, תיקון העם שלנו. זה קנה את ליבנו. הם מתיישבים, הם אנשי ביטחון. למה לא? אנחנו היינו מוכנים. להיפך, אנחנו חיפשנו את זה. כמו שעכשיו זה בון־טון להצליח בעסקים.... בדיעבד, כשאני חושב על זה, נראה לי שיש לכל אחד שתי צורות לחיות: בצורה מעגלית או בקו ישר. מעגלית - זה סיפור סיזיפוס, קו ישר - זה פרומתיאוס. האדם הקדמון חי במעגלים, לפי הטבע, עד שהמציא את הקו הפרומתאי - לצאת משפל המדרגה ולמצוא את האש של האלים. מאז אנחנו חיים בשתי הצורות. עד למפגש עם קיבוצי העמק, אנחנו חיינו חיים סיזיפיים. פתאום באים אנשים ואומרים לנו, חבר׳ה, בואו ניקח את האור מהאלים ונביא אותו לבני אדם. שמחנו מאוד להצטרף לזה. זהו! בתור נוער זה היה בלתי־מודע לנו. זה היה מאוד מודע לאלו שבאו אלינו... לא שהם עשו אינדוקטרינציה, אבל הם עשו את אותו המסלול. כשמסביב יהום הסער, מלחמת העולם השניה, השואה, מלחמת השחרור... זה התקבל על הדעת שאנחנו נהיה פרומתאים.״

שאלתי את בוכסי אם כבר לפני ההליכה לשנת העבודה ידע בוודאות שהדרך הזאת תוליך אותו לקיבוץ. במלים אחרות, האם גם עבורו היתה זאת דרך פרומתאית. ״יצאתי בגלל הקיבוץ. יצאתי על רקע ויכוח יסודי עם הורי. ברור לגמרי שחשבתי שזה עשוי להוביל אותי לקיבוץ, מה גם שאותה שנה נדמה לי שהתחלתי לרקום קשרים עם השומר הצעיר ואם הם היו דוחקים בי אני הייתי עובר לשומר הצעיר. ראיתי בזה משהו יותר בשרי מהצופים, שהיו לא בשר ולא חלב. יצחק פטיש מכפר מסריק, שהיה השליח של השומר הצעיר בחיפה, טען באוזני שדווקא בגלל הדעות שלי, כדאי שאשאר בצופים. בשומר הצעיר אהיה אחד מרבים ואילו בצופים אוכל למלא תפקיד חשוב בהפיכת התנועה לחלוצית. לימים השתמשתי באותו נימוק כשניסיתי לשכנע אנשים לא לעבור מהצופים לשומר הצעיר. ההליכה לקיבוץ התרחשה מבחינתי על רקע התנגשות חריפה עם ההורים. הם טענו, אם אתה בכלל חושב על קיבוץ, אז תלמד קודם מקצוע. במשפחות יקיות זה היה חשוב במיוחד. היתה מלחמה קשה בבית. למרבה הפלא הם הירשו לי ללכת לשנת העבודה, ויצאתי. אני בשנים ההן ניסיתי להוריד מעלי את הכתם של היקיות במרכאות, או של העולה החדש, ולהתאקלם בתוך החבר׳ה שחייתי אתם. הת׳אקל עם הורי היה גם על בסיס של ת׳אקל לגופו - שיקולי הורי נראו לי אז כשיקולים לא־ישראליים ולכן זה לא היה בראש שלי. זה כמובן קבע הרבה מאוד בחיי אחרי זה.״

ידלין ובוכסי חזרו לריאלי וסיימו אותו לאחר שנת העבודה בגניגר. בודא הלך לבית־הספר החקלאי ״כדורי״. בודא: ״בריאלי לא הייתי תלמיד כל כך טוב. חשבתי ללכת לבית־הספר החקלאי במקווה ישראל, ואבא בא ואמר לי שכדורי יותר טוב. היה אז קשה להתקבל לכדורי ואמרו שצריך הרבה מאוד פרוטקציה. התקבלו 25 תלמידים מכל הארץ, ושכר הלימוד היה 2 לירות לחודש, כולל הפנימיה. זה היה מסובסד על־ידי ממשלת המנדט. לנו לא היתה שום פרוטקציה ובכל זאת התקבלתי. למדתי שם שנתיים והייתי בקשר עם הגרעין כל הזמן, גם לאחר שיצאו להכשרה בדורות, חפציבה ומעוז. הצטרפתי בן 19 כשגמרתי את כדורי. הם היו כבר אחרי ההכשרה והתרכזו בתל יוסף.״

זאב: "אני החלטתי ללכת לכדורי אחרי הכיתה השביעית. למדתי בכדורי - היתה לי הזכות להיות בין ה־25. זה היה מאוד יוקרתי. אם כבר נכנסת, היית צריך לסיים, מפאת הכבוד." זאב הצטרף לאחר מכן ל"הצופים ב'" בבנימינה, על אף שמבחינת השנתון שלו השתייך לגרעין הצופים ג', אלא שהללו היו כבר בפלמ"ח באותה שנה בה גמר ללמוד.

מלבד הקיבוץ היו קיימות אז בארץ צורות התיישבות חלוציות נוספות, ועל כן שאלתי את אהרן ידלין מדוע החליטו הצופים לצאת בשנת העבודה שלהם דווקא לקיבוץ.

ידלין: "באותן שנים אכן לא הגדירו בצופים איזו מחויבות לקיבוץ דווקא. אף פעם לא היתה הגדרה כזאת. תמיד דיברו על חינוך להתיישבות על כל צורותיה. אבל למעשה, ברגע שחניכי תנועת הצופים - שבדרך הטבע יכלו ללכת לאוניברסיטה, לקריירות אקדמיות או ציבוריות - אם הם כבר עושים את ההחלטה על שינוי כללי של אורח החיים, לא עיר אלא כפר, לא קריירה אלא שיקולי טובת הכלל, אז מושכת אותם האידיאה בשלמותה. כלומר האידיאה המהפכנית ביותר. לעזוב את העיר וללכת למושב עובדים, עם האופקים הצרים של המושבניק, זה לא הילך עלינו קסם. אם כבר, אז הולכים לקיבוץ. אם כבר, אז יוצרים פה אלטרנטיבה לחיים העירוניים. מה עוד שהקיבוץ היה אז בקו החזית של המאבק הלאומי. הוא תרם גם בכיבוש העבודה, ובהגנה, כבסיסים לפלמ"ח."

לזר מסביר את ההליכה לקיבוץ באופן הבא: "למה הלכנו, בני הערים הגדולות, לקיבוץ? בין השאר, בנסיבות ההיסטוריות שהיינו שרויים בהן, התעורר מחדש הרעיון היהודי העתיק של תיקון העולם בלבוש סוציאליסטי, כי בריה"מ היתה אז בשיא השפעתה על העולם. בארץ ההשפעה הרוסית היתה אדירה, רבים מאבותינו עלו מרוסיה. ובתוך כל זה היתה יוקרה אדירה לרעיון של קומונות. זה עבד עלינו חזק מאוד. אני עברתי את המסלול של בחור וטוב עם חינוך של בית־ספר הריאלי, הייתי אחד מרבים. זו לא היתה החלטה אישית - כל מי שחשב את עצמו לשווה משהו, הלך במסלול שעשו אחרים. התחלנו להיות מכוונים ליציאה להתיישבות. עמוד האש שהלך לפנינו היה "הצופים א'". לא היו בזה החלטות אישיות יותר מדי גדולות, אלא להיפך. הלכנו עם האופנה. ככל שהתבגרנו יותר היה ברור שאנחנו נכנסים למסלול של שכבה ארצית, יציאה להתיישבות. בכיתה י"א כבר נכנסת לגרעין ארצי. שם החליטו על השליש שייצא להכשרה המגויסת, כי היינו גרעין גדול. אני נשארתי להדרכה והחבר'ה כבר היו בהכשרה. הייתי המרכז של 3 הגרעינים יחד. המשכנו לשמור על קשר."

רק ב־7 באוקטובר 1945, בבנימינה, הגדירו "הצופים ב'" את עצמם לקיבוץ המאוחד. אני מניח שהזיקה לקיבוץ המאוחד התחילה עוד קודם?

ידלין: "בתוך התנועה הקיבוצית היו אז שני זרמים: "חבר הקבוצות" ו"הקיבוץ המאוחד". אם תשים לב, כל הקיבוצים, ודאי הראשונים, כולם הצטרפו לקיבוץ המאוחד. שוב, האידיאה המקסימליסטית. אם כבר עשית את המהפך האישי, לך על כל הקופה. הקיבוץ המאוחד דיבר על משימות לאומיות, על קיבוץ גדול עם תעשייה, אימץ את מחנות האימונים שהפכו אחר־כך לפלמ"ח. אחר־כך התפלגנו בתוך הקיבוץ המאוחד, אבל לזה עוד נגיע ודאי. בשנות ה־40 היה אופייני שכל אלה שהחליטו ללכת לקיבוץ, תמיד בחרו בקיבוץ המאוחד, מבלי שבצופים תהיה איזו הגדרה של מחויבות לקיבוץ המאוחד."

בוכסי: "בשלב מאוחר יותר התחילה בתוך האגף החלוצי של הצופים מלחמת המפלגות, מצד אחד אנשי מפא"י, ומצד שני אנשי אחה"ע־מפ"ם שאליהם אני השתייכתי. ב־51' הצופים התפלגו. זה היה השיא והסוף של המאבק, שהיה על הגדרת הקבוצות ונסוב סביב מקומות ההכשרה שלהן בעיקר. אני עברתי על גופי מאבק כזה כאשר הייתי המדריך והמרכז של הגרעין שיצא ליראון ("הצופים ה'"). "הצופים ג'" הקימו את חצרים, "הצופים ד'" את פלמחים, ו"הצופים ה'" את יראון. הייתי מדריך שלהם לפני המלחמה ועד שהם הגיעו ליראון. יראון היה משק של הקיבוץ המאוחד והם בעצמם הכריעו לאן ללכת. כל תנועה ניסתה להציע להם מה שהם רצו. משש הקבוצות הראשונות של הצופים, חמש הגיעו ל"קיבוץ המאוחד". וזה לא מקרה. היה בו קסם גדול, הוא משך את רובנו מפני שהיה מקסימליסט גם בהתיישבות וגם בדברים אחרים."

עוד לפני היציאה להכשרה עוברים חברי גרעין "הצופים ב'" למחנות הכנה בקיבוצי העמק: גבת, שריד וקבוצת השרון (חלק מרמת דוד). הצופים ב' שהו בקבוצת השרון. בראיונות לא הוזכרו כמעט מחנות ההכנה. היחידי שנזכר בחוויות מימי מחנה ההכנה הוא ארקה פרומקין, חניך צופי דיזנגוף. החוויה ששמורה עמו מקפלת בתוכה כמה וכמה אפיונים של החיים בקבוצה אז, ולכן היא מובאת כאן בשלמותה. "מהתקופה ההיא זכור לי מקרה של הרפתקה. כל הגרעין עשה מסע רגלי מהעמק, גבת, שריד, לעבר ים כינרת. זה היה בסיום מחנה ההכנה. חצינו את הגליל, דרך פקיעין, בלילה השני הגענו למירון. היה יום ששי בערב, אני זוכר היטב. באנו למירון והשערים נעולים. אז מירון לא היתה כמו היום, מיושבת ביהודים. היה רק הקבר של רבי שמעון בר יוחאי והיה הבנין הגדול שסביבו גדר, אבל אז היה רק כפר ערבי מסביב. המקום היה סגור, בגלל ערב שבת כנראה. עשינו לנו את המקום למקום לינה. טיפסנו על הגדר, נכנסנו פנימה והתמקמנו על הגגות. היו מדרגות שעלו לגגות. המפקד שלנו בטיול היה איש מעגן מיכאל. הוא הטיל על החבר'ה שמירה תורנית ואותי העירו באמצע הלילה לשמירה. התחלתי ללכת על הגג ובחשיכה לא שמתי לב, צעדתי ונפלתי מכל המדרגות. בבוקר הסתכלתי, הרגל שלי נפוחה. היה בוקר יום שבת. החבר'ה צריכים ללכת לנחל עמוד ולהגיע בצהריים לגינוסר. אני לא יכול ללכת. יש לנו כמה כלי נשק בלתי־לגאליים איתנו. מחליטים שאי־אפשר לקרוא לאף אחד, כי אם הבריטים יבואו ויעשו חיפוש, יהיו צרות. אמרו לי, תיגש לכביש הראשי, תשב ליד המשטרה הבריטית, מישהו יעבור, תעצור טרמפ ותחזור חזרה. אני לוקח את עצמי ואיכשהו מגיע לשם, החבר'ה מסתלקים, השעה 5 בבוקר. ישבתי שם די רועד מפחד, ביחוד כשנזכרתי, שהכסף והקופה של הטיול נמצאים אצלי. אני הייתי הגזבר, הקופאי של הטיול, ושכחו לקחת ממני את הכסף."

כמה כסף היה?

"אני כבר לא זוכר, אבל באותם ימים זה היה די הרבה, כי זה היה הכסף של כל החבר'ה, איזה מאה איש. למזלי עברה מכונית צבאית. עצרתי טרמפ, שאלו לאן. אמרתי לעפולה או לחיפה, לאן שאתם נוסעים. אני מסתכל והם נראים לי ערבים. אבל הם היו במדים. הם אומרים, אנחנו נוסעים לשדה התעופה ברמת דוד. עליתי ונשמתי פירפרה. במשך הנסיעה התברר

שהם חיילים אשורים מעירק שהתגייסו לצבא הבריטי. נרגעתי קצת ורק פחדתי, שאם יעשו חיפוש בכליי, יקחו את הכסף. זה עבר בשלום, הגעתי לשריד, ויצאתי מהעסק בסדר."

חברי הגרעין הארצי של "הצופים ב'" יוצאים ב־9 באוגוסט 1943 להכשרה. הם מתפלגים לשלושה שלישים: בדורות, בחפציבה והכשרה מגויסת לפלמ"ח ברמת הכובש שעברה לאחר־מכן למעוז חיים. היישוב בארץ־ישראל עובר באותו זמן תקופה סוערת. רפי שלו כתב על כך ביומן בארי חגיגי משנת 52' (חמש שנים לעלייה להתיישבות) את הדברים הבאים:

"מסביב יהום הסער: מלחמת איתנים משתוללת בעולם. אל עלמיין, סטלינגרד, גיוס לצבא הבריטי, הקמת הפלמ"ח, תלמידים יוצאים לעזרת משקים, תנועת הצופים הרשמית נאלצת להיכנע לרוח ההתנדבות העוברת על הארץ. (...) סוף־סוף מגיע זמן יציאתנו להכשרה ולפניו חודש מחנה ההכנה שמטרתו לגבש גרעין ארצי. מה תהיה השנה העומדת לפנינו – שאלנו את עצמנו – התהיה זאת שנת שירות לאומי גרידא, התהיה זו שנת עבודה וניסיון לפרט, או תהיה זו שנת גיבוש, ביסוס והכנה לקראת מטרה ברורה ומוגדרת והיא: הגשמה, יצירת הגרעין השני של התנועה."

הדברים, שנכתבו בראייה לאחור, מובילים את הקורא לחוש בכובד משמעותה של האפשרות האחרונה דווקא. בתיאורי ההכשרה שלובים איפוא תיאורים המתייחסים לתפקידה הן בגיבוש הקבוצה והן בהתגבשות החלטתו האישית של כל אחד מחברי הקבוצה. בפועל, זימנה שנת ההכשרה בדורות ובחפציבה לרבים מחברי "הצופים ב'", בצד האידיאל של חיי הגשמה, גם מפגש ראשוני וקשה עם עבודה חקלאית יומיומית בקיבוץ צעיר ועני.

הכשרת דורות

"לאחר כמה שעות נסיעה מתל־אביב, נגלתה לעינינו 'דורות', מחוז חפצנו. המשק עושה רושם ראשון די טוב. התפתחותו מעוררת תימהון. גם מיקומו הגיאוגרפי קוסם לא במעט. הנגב -- שוב אין סביבתנו כסביבת העמק, שהיינו רגילים לה (כנראה שהכוונה לקבוצת השרון, א.ר.). כאן מישורים רחבים וערבות אין סופיות ונקודה עברית בודדת.

ניכרת דאגה מסוימת מצד המשק עבורנו, ההכשרה הראשונה במשק צעיר מאוד. מונו שני חברים כמקשרים בינינו, שעזרו לא במעט בסידורים הראשונים. משכננו הוא עתה בסוכות נאות, שהחברים הספיקו לקשטן מיד בבואם. 'בעיית' המיטות עדיין בוערת, ומספר ח'ח משמשים כמשמר נע בלילות בין חברי המשק."

קטע בלתי־חתום על הכשרת דורות, ארכיון בארי 11.8.1943

ארקה: "דורות היתה חוויה: לראות קיבוץ שמבוגר מאיתנו רק בשנה שנתיים עולה לקרקע. אמרו לנו להביא איתנו לדורות בגדי עבודה. התביישתי לבקש מהורי כסף בשביל לקנות בגדי עבודה. בסך־הכל, גם אתה הולך לעבוד בלי לקבל כסף, וגם אומרים לך תביא בגדי עבודה. הם חיו בצריפים עלובים ולנו נתנו סוכות שהם בנו. אין מה לאכול, תנאים איומים. שם הבנתי שלא היתה להם ברירה. אין להם כסף. הם לא היו יכולים לתת לנו בגדי עבודה, גם אם רצו. זאת היתה הכנה טובה מבחינת הכשרה לחיי העוני של קיבוץ מתחיל. שם החלטתי בעצם שאני רוצה להמשיך הלאה."

מה תפש אותך?

"קודם כל, הביחד. ושנית, ההרגשה שאתה באמת עושה משהו חשוב, שאתה מיישב את הארץ. ואחרי זה, גם פיתחתי תודעה פוליטית, בעיקר חברתית, הרצון ליצור משהו יותר צודק מבחינה חברתית. אפילו ההורים שלי קיבלו את זה בברכה. שאני הולך לעשות דבר חשוב. אפילו שהם היו שונים לגמרי. חשוב לארץ, חשוב לחברה, חשוב לעצמי."

עצמך בסוף?

"אנשים חשבו פחות על עצמם אז, מה יהיה אתי - מבחינת הקריירה, או מה אני אעשה. ההרגשה הזאת באה רק הרבה יותר מאוחר, במלחמת השחרור."

גם עבור יונה עברי (וקסלר) היתה דורות המקום בו התגבשה ההחלטה להמשיך לחיי קיבוץ. "יצאתי לשנת ההכשרה כשנת שירות, בדורות. עוד לא חשבתי שאני אשאר בקיבוץ. דורות עצמו היה קיבוץ של ראשית. הם חגגו שנתיים לעליה כשהגענו לשם. וכל העניין הזה של הראשית הוא מאוד כובש."

בעבודה חקלאית לא היה לך ניסיון קודם.

"לא! אני הייתי פקידה (יונה למדה בבית־ספר למסחר 'במעלה' בחיפה). היה לי קצת קשה כשהגעתי בקיץ והחום היה לי קשה. אבל לא היו לי בעיות מיוחדות. כל הניסיון הזה מאוד כבש אותי. ולאט לאט, גם הרעיון האידיאולוגי של שוויון ושיתוף, כל הדברים האלה כבשו אותי באמת. החלטתי שאני ממשיכה בדרך הזאת."

אסף שלוי (ז"ל) הגיע להכשרה בדורות יחד עם הגרעין הארצי של "הצופים ב'". תמר, אשתו, הדגישה את הקשיים שהיו מנת־חלקו בדורות. תמר: "אסף הגיע מצופי הגימנסיה רחביה בירושלים. הוא נולד בתלפיות למשפחה מאוד מסודרת, משפחת סולובייצ'יק. אבא פקיד בנק, אמא אחות. באופן טבעי הגיע לצופים, שנחשבו ליותר נייטרלים ובורגניים. אסף היה קצת שמנמן, ילד פינוקים, פתאום זרקו אותו לדורות ואמרו לך תעבוד עשר שעות. הוא אמר, שכל יום הוא היה צריך להחזיק את עצמו בשביל לא לעזוב. והיה לו לאן לעזוב. הסיפור המרכזי שלו היה שכל בוקר הוא היה צריך לקום ולהגיד לעצמו: היום אני לא עוזב, היום אני עובד. הוא אמר לי: הייתי מסתכל איך יונה (עברי) עובדת, ואומר לעצמי: היא יכולה ואני לא?"

יונה: "אצלי, הסיפור הקשה לא היה קשור לעבודה אלא לבית. עצם ההליכה לקיבוץ היתה משבר אצלי בבית, כי אני מבית דתי. המושגים של הורי על קיבוץ היו מאוד מסולפים. בשבילם ילד נשאר תמיד ילד שלהם גם כשמתמרד ובוחר בדרך שאינה לפי רוחם. אני

התחכמתי. באתי להורים שנה לפני שיצאתי לדורות וסיפרתי להם את כל הענין, שיוצאים לשנה לקיבוץ, ישנה אפשרות שאצא השנה או בשנה הבאה. הם אמרו, תצאי בשנה הבאה, כוונתם היתה שלא אצא בכלל אבל אני תפסתי אותם במילה. בהתחלה הם לא באו לבקר אותי. הם רצו שאני אתגעגע, ככה יעצו להם. כשהם ראו שזה כבר משהו קבוע, ולא ניתן להחזיר, הם באו. זה היה רק בגדרה, בערך 4 שנים אחר־כך. כל אותם השנים היה בינינו קשר מכתבים רצוף, כל שבוע מכתב. קשר זה נמשך גם בשנים הבאות."

ההכשרה בדורות כללה התנסות מעשית בארגון חיי הקבוצה. מתקיימות שיחות על סידור מחסן בגדי־עבודה משותף וקופה משותפת. ביחס לקופה, טוענים חברים שאין צורך בה מכיוון שממילא יהיה בה סכום מבוטל ותשמש רק כדקורציה. הוחלט לבסוף לקיים קופה משותפת בגלל החשיבות החברתית שבדבר. לקופה הזאת יזרימו כספי חברים שמקבלים מדי פעם "מהבית או מחופשות". נוסף לזאת, הוחלט להשאיר בידי כל חבר סכום של מאה מא"י (מילים ארץ־ישראליים) בשביל הוצאות קטנות, בכדי למנוע טרדה מיוחדת מהגזברים (אשר הוחלט כי יהיו שני חברים, עם ייצוג לשני המינים). נבחרת ועדת תרבות ואחד מצעדיה הראשונים הוא קביעת הקריאה היומית בתנ"ך. חודש לאחר שהגיעו לדורות יוצאים חברי ההכשרה לטיול בסביבה. "סוף סוף זכינו לעשות צעד ראשון להכרת הסביבה, חלק פעוט, פסיק ממה שיש לראות והתחלה התובעת המשך," הם כותבים ביומנם (18.9.1943). חשיבותם של הטיולים בחיי הקבוצה תשוב ותומחש בהמשך. רדיו שחוזר מתיקון זוכה להתייחסות נלהבת במיוחד ביומן. "זו פעם ראשונה, שאנו שומעים ב'דורות' את קול ירושלים... רטט של סיפוק עבר בין החברים, שהריעו למראה המכשיר. מעתה, נהיה קשורים יותר אל העולם הרחב, ולא נרגיש כל כך בבדידות האופפת אותנו (ואולי דווקא זה יגביר בנו את הרגשת הבדידות?...)" זוהי למעשה ההתייחסות הראשונה והאחרונה לעניין הבדידות ביומן, והיא מתחלפת מיד בהערכה פרקטית של יתרונות הרדיו: "נוכל להאזין לתוכניות תרבות, לקונצרטים וכו'. זה צעד נוסף בחיי התרבות במשק" (26.9.1943). כחצי שנה לאחר שהגיעו לדורות מתנסה הקבוצה בפעם הראשונה (ולא האחרונה) בהטלת מרות על חבר. "התקיים בירור קשה לחברינו אריה ק. על נסיעתו, ללא רשות מהוועדה המרכזת, לתל־אביב. בבירור הובעה החרדה והחשש מפני נסיעות מהמחנה." מקטע זה מתברר שהבדידות הכפויה בדורות נראתה לקבוצה גם כמקור לכוח, להתגבשות, ולפחות כמשא משותף שאף חבר אינו רשאי לפטור עצמו ממנו ללא רשות. "כמו־כן התעורר ויכוח כיצד להגיב על נסיעה מעין זו. סוכם, שעצם הבירור הוא 'עונש' שיכול להיענש חבר הכשרה" (20.1.1944).

הכשרת חפציבה

ברנדי הגיע להכשרה בחפציבה לאחר שעזב את בית־הספר הריאלי בגיל 16 מבלי שייצא לשנת עבודה. "בשנים ההן הראש לא היה בלימודים. הגנה, צופים, חברה - נשאר מעט זמן

ללימודים. בגיל 16 נשבר לי מבית־ספר והודעתי להורי שאני לא נשאר יותר. חשבתי ללמוד אדריכלות, עשיתי בחינות בגרות באנגלית של אוניברסיטת לונדון. בגיל 17 עבדתי אצל אדריכל בתור שרטט. מאז אני נשוי לבנייה.״ ב־1943 הצטרף ברנדי לחבריו מהצופים שיצאו לחפציבה. ״בשנה בה הגענו לשם, חפציבה הגדירה עצמה לקיבוץ המאוחד. אני לא הפסדתי אף אסיפה שלהם. הם היו ייחודיים: מקומוניסטים ועד קצה מפא״י. מכל הסוגים והגוונים. היינו שם שכנים של ההשלמה של בית אלפא (״השומר הצעיר״), אלה שני קיבוצים שכנים, אפילו בלי גדר (ראה סיפורה של תקוה בהמשך). היינו שנה בחפציבה. נהנינו מאוד. הם רצו שנישאר שם להשלמה, אבל אנחנו רצינו להקים קיבוץ חדש משלנו.״

תקוה ויזל, לימים אשתו של יוקי גרוספלד (חניך הצופים מבית־הספר הריאלי), הנמצאת היום בקיבוץ עין־דור, הגיעה לחפציבה מצופי הגימנסיה הרצליה. ״את יוקי פגשתי בחפציבה. הוא היה כבר אז גבר מרשים, לא רק בעיני. הוא ידע כל מה שמתרחש בחפציבה. זה היה קיבוץ מיוחד במינו. היתה בו פתיחות בלתי רגילה. היו כל מיני אקדמאים שברחו, וכל מיני תסבוכות משפחתיות. זה היה קיבוץ שתרם לנו הרבה בפתיחות שלו. גרו שם במחיצה אחת אנשי שמאל ומרכז. אחרי הפילוג שהיה במפ״ם, שם היה חופש לפעול, דבר שקרה במעט מאוד קיבוצים. אנחנו היינו קבוצה של גומרי גימנסיות מכל הארץ. זה כאילו בעלי תואר ראשון, לא, תואר שני של היום. זה היה שמנה וסלתה של היישוב. בשכנות לנו, בבית אלפא, היה גרעין של ״השדה״ מחניכי השומר הצעיר. אנחנו גרנו בצד של בית אלפא מבחינת המגורים. בכל אופן, היתה מעורבות, על כל פנים לי היתה מעורבות.״

אברהם הברון הגיע לחפציבה מצופי ירושלים, שבט ״מודיעין״, לאחר שנתיים של לימוד בבית־הספר החקלאי בפרדס חנה. את רוב שנת ההכשרה עשה בענף הרפת. אצל אברהם, שלא כמו אצל רבים מחניכי הצופים האחרים, החקלאות קדמה והוליכה לקיבוץ. ״בהשוואה בין מושב לקיבוץ, הנטייה שלי היתה לקיבוץ מהצד החקלאי. עוד לפני שבאתי במגע עם הרעיון החברתי והשיתופי של הקיבוץ. מאוחר יותר, הצד החברתי והחקלאי השתלבו כמובן יפה מאוד יחד. מבחינת גודל משק, יעילות, עבודה במשמרות, יום עבודה של 10־9 שעות, אלו היו יתרונות של הקיבוץ.״

גם לזר הגיע להכשרה בחפציבה. ״הגרעין המייסד של חפציבה היו סטודנטים ממרכז אירופה, אנרכיסטים. לא היו שייכים לשום גוף התיישבותי בארץ, וקיימו קיבוץ. באנו לשם, לשממה יהודית. לא שבת, לא חג, לא חתונה. שום דבר. היינו גרעין חזק מאוד. התלבשנו עליהם מבחינה תרבותית. אפשר להגיד שהפכנו את חפציבה מקיבוץ אנרכיסטי, מזלזל, ציני, לחלק מהקיבוץ המאוחד. שבת נהייתה שבת, את החתונה הראשונה אנחנו עשינו להם.״ בראיונות עם ותיקים נוספים שעברו דרך חפציבה לא שמעתי התייחסויות דומות לאלו של לזר, הנוגעות למעורבות החברתית של הכשרת הצופים בחיי חפציבה. אבל השורה התחתונה היתה זהה, פחות או יותר, אצל כולם. ״זה נתן להכשרה שלנו חומר להתעלות. זה השפיע עלינו השפעה אדירה. ההכשרה מאוד ייצבה אותנו מבחינת ׳למה יצאנו להכשרה׳. ולכן רבים מאיתנו המשיכו לבנימינה דרך תל־יוסף.״

מתל־אביב הגיעה לחפציבה יהודית רפופורט (אז אהוביה). יהודית: "תמיד רציתי ללכת לקיבוץ. אני ממש לא יודעת מה קסם לי. אצלנו בשכונה תמיד עבדתי בגינה - בחזית הבית היתה לנו גינת פרחים, בחצר גינת ירקות. תמיד דמיינתי שאני שופכת חלב מהדלי כאשר הייתי משקה את השתילים מקומקום (צוחקת). בחפציבה עבדתי בגן ירק והמשכתי לקבל הכשרה לגן ירק כשהיתר עברו לתל יוסף. בבנימינה המשכתי לעשות גן ירק."

הכשרת מעוז (הפלמ"ח)

על הכשרה זאת נמצאו הרישומים המעטים ביותר. הרישומים המצויים ביומני קבוצת ההכשרה שנכתבו בבנימינה מציינים את הפניות החוזרות ונשנות למוסדות המתאימים על־מנת "לשחרר את חברינו המגויסים ב'מעוז' על מנת לאפשר את יציאתנו לעצמאות." היחידה שהזכירה את מעוז בראיונות היתה רינה הברון (אז נשרי). ביומן ההכשרה בדורות מצויה התייחסות למעוז, היכולה לשפוך בעקיפין מעט אור על מה שהתרחש שם. "מסמר השבוע היה שיחת החברים, שהתקיימה עם בואם של גיל ויוסי מ'מעוז'" נכתב ביומן ב־7.1.1944. גיל, שהיה חבר ההכשרה בדורות, נשלח לרמת הכובש ומשם למעוז חיים. (הוא נפטר לאחר־מכן מטיפוס). לימים עלה שמו שוב בהצעה של שייקה, בישיבת מזכירות, לקרוא לבארי בשם "נווה גיל". בינואר 1944, על כל פנים, גיל חזר לדורות על־מנת "להציג את הדרישה המנסרת בחלל עולמנו זה מכבר, על שליחת חברה להכשרתם. הם טוענים, שרק תוספת בנות יכולה לקיימם בתור הכשרה. לעומתם יש טוענים, שתוספת של בת אחת או שתיים לא תוספנה שם הרבה, בו בזמן, שחסרונן אצלנו יתבטא בנזק רב. הויכוחים היו חריפים וההחלטה - לא לשלוח בת."

קשה לדעת בדיוק מה היתה החשיבות שראו בבנות בהכשרה המגויסת של הצופים ב' במעוז - האם מרכיב חברתי הכרחי או ידיים מבשלות. סביר להניח שבקשתם הדחופה של הכשרת מעוז לתוספת בנות גילמה בחובה יותר מצורך בבישול גרידא. חשיבותן של הבנות כמרכיב הכרחי בקבוצה יחזור ויעלה בסיטואציות נוספות - אצל חברי הכשרת הנוער העובד שהלכו לחפש להם בנות, במשלחת הנשית מטעם "הצופים ב' - בארות" לגרעין הבבלי באלונים, או בעזיבתם של רבים מהבבלים לאחר מכן למה שכונה "חיפוש בנות".

רינה הברון: "ילדה טובה למדה 12 שנים בגימנסיה הרצליה בתל־אביב. כמו שהיה כתוב על הספסלים, כאן נקברו 12 שנים מחיי. והיו צופי הגימנסיה. בכיתה י"ב הגיעו אלינו שליחים של הפלמ"ח... זה היה ב־43'. אמרו שהמצב קשה, ויותר חשוב להתגייס. כל הכיתה אמרה שתתגייס, ומכל הכיתה רק אני התגייסתי. קיבלתי רשות מאבי, בתנאי אחד - שאני אעשה את הבגרות. הפסקתי את הלימודים בי"ב. הוא אמר שהיה לו כל־כך קשה שאנחנו נלמד כולנו (היינו חמישה בבית) שלפחות את זה אני צריכה להבטיח לו. הייתי בפלוגה ד' של הפלמ"ח וכל פעם שהיתה בחינה נסעתי להיבחן. כשכל ההכשרה התחלקה - שליש לפלמ"ח

ושני שליש לקיבוצים - אני כבר הייתי מגוייסת. ההכשרה שלי היתה עם מחלקת פלמ"ח שעבדה 3 ימים והתאמנה 3 ימים."

בנימינה

"מאז הכינוס בדורות חלפה שנה. יש ותדמה בנפשך, כי אך תמול שלשום ישבת על ספסל הלימודים, או במקום עבודתך בעיר. והנה מחנה בזעיר אנפין ברשותך. והאחריות גדולה וקשה. יש ואתה חש את כל כובד העול במלוא חריפותו. חששות כבדים מתגנבים אז ללב: הנעמוד? הנוכל? המאזן המשקי מרבה לנטות לכף חובה. הייפלא הדבר? (...) שנה בתוך המושבה, מושבה מתנכרת לפועל היהודי."

מתוך "בקבוצה" - ניב ל"הצופים ב'" בנימינה, יום השנה הראשון.
על החתום: נתן כהן.

בשנת 1944 מתאחדות קבוצות ההכשרה מדורות וחפציבה במחנה עבודה בתל־יוסף, שם הם שוהים במשך כשלושה חודשים ומתכוננים ליציאה לבנימינה כפלוגה עצמאית במושבה. מעבר לעובדות יבשות אלו, לא הוזכרה כמעט תל יוסף בראיונות. מנדוש (מנחם דוד) הצטרף לגרעין "הצופים ב'" בתל־יוסף. מנדוש: "למדתי ב'דורש ציון', בית־ספר דתי בירושלים, ואחר־כך בסמינר למורים 'מזרחי'. משם עברתי לצופים. הייתי מדריך בצופים, ראש שבט, היו לי 400־300 ילדים שהדרכתי. הקבוצה שאני הייתי חניך בה יצאה למעגן מיכאל, ואני נשארתי בהדרכה. כך יצא שהגעתי לצופים ב', והצטרפתי אליהם בתל־יוסף. חזרתי אחר־כך פעם שנייה לתל־יוסף מטעם הקבוצה. במעבר לגדרה, גייסו אותי להחזרת ימי עבודה בתל־יוסף, מפני שלא עבדתי בשבת ולכן לא יכולתי לצאת לעבודת חוץ בסדום."
בוכסי הזכיר שנשאר בתל יוסף כדי להשתלם שם בסנדלרות ומאוחר יותר כדי להדריך את ילדי המשק. "כשנוסדה הקבוצה, שאלו באחת האסיפות מי רוצה להיות נגר, ומי מוכן להיות חצרן, ולהכל נמצאו מתנדבים. כששאלו מי רוצה להיות סנדלר, אף אחד לא ענה, לא פעמיים ולא שלוש, אז אני הצעתי את עצמי. אחר־כך, כשחשבתי על זה, הגעתי למסקנה שהסכמתי כי לגבי יהדות מזרח אירופה הסנדלר היה שפל המדרגה, ואילו לגבי מערב אירופה, סנדלר היה מקצוע ככל המקצועות. אם כי בירם (מנהל ביה"ס הריאלי) לא חשב ככה. קיים הסיפור המפורסם שפעם הוא פגש אותי בחצר בית־הספר ושאל אותי: בוכסויילר, מה אתה עושה? אז אמרתי: אני סנדלר. הוא אמר: מה פתאום? אמרתי לו, אחרי הכל גם זו מלאכה ומישהו צריך לעשות אותה. אז הוא אמר, במבטא הייקי שלו: הכל כיין, אבל סנתלר - לא! זה היה בירם.

ואנחנו, הרי כל דבר עשינו אז להכעיס... לבנימינה הגעתי יותר מאוחר, חצי שנה אחרי תל יוסף. קיבלתי על עצמי בתל יוסף להדריך את ילדי המשק. זו היתה מזימה של "אחדות העבודה", שהשאירו אותי שם בשביל להיות מדריך של בני הנוער." ברנדי תיאר את הדיונים שהתנהלו בתל־יוסף לגבי בחירת המושבה אליה ייצאו כקיבוץ, "הציעו לנו כל מיני מושבות, למשל מנחמיה. לא הסכמנו בשום אופן. זה נראה לנו חור שכוח אל, והגענו לבנימינה. למוסדות לא היתה קרקע, הקיבוץ היה צריך לחכות עד שיעלה להתיישבות - ובינתיים, צריך להתפרנס ממשהו."

המעבר לבנימינה רשום בזכרונם של הכל כשינוי מהותי בחיי הקבוצה. ראשית, מדובר בהתקבצותם יחד של כל שלושת הגרעינים - מדורות, חפציבה ומעוז - לאחר כשנה ורבע. שנית, מדובר לראשונה בחיים עצמאיים של מה שנקרא אז "פלוגה במושבה". יעיד על כך הקטע הבא שנכתב בבנימינה 1945, כמכתב לחבר היקר, מאת לזר (שהיה אז מזכיר הקבוצה).

"אחרי חודשים רבים של ספקות, פקפוקים ודחיות אין קץ, שוחררו חברינו ממעוז והם יבואו אלינו תוך שבוע או שבועיים. לא תוכל לתאר לעצמך, חבר יקר, את הצעקה שקמה במחנה בהגיע הידיעה. היא נפוצה במהירות הבזק, ומיד החלו הפיות לשיר והרגלים לרקוד. שבו בנים לגבולם והשמחה במעוננו. השמחה השניה, שבאה עלינו - היא בואנו לבנימינה. בתחילה עבר לכאן החלוץ, שמנה 10 אנשים. אלה נשלחו להכשיר את הקרקע ואת המחנה לבואם של כל החברים. אך הגשמים הרבים שירדו (היציאה לבנימינה היתה בסביבות נובמבר) הפרו את כל התוכניות שתיכננו, ולכן לא הספקנו לעבד את אדמותינו.

"מעתה שרויים אנו בתוך המשק שלנו, שלנו ממש... החצר שלנו, הבתים שלנו, חדר האוכל אף הוא שלנו (והפעמון התלוי בצדו משמיע את צליליו העמומים לפי רצוננו אנו). הכל ביתי וחביב, כאילו נועד לנו מקדמת דנא. כה קל להתרגל לסביבה החדשה, לנוף, לאנשים, לכול. מחננו עומד בקצה המושבה. הוא בנוי על גבעה קטנה, שלרגליה נמצאת החצר. ובחצר - מחסן, סככות ומכבסה. ידי ברנדי החצרן מלאות בעבודה והוא מתרוצץ מכאן להתם, כשזיעה ניגרת ממצחו. על־ידו עוזרים כל החברים הבטלים מעבודה במושבה... מתקנים ומשפרים ומקימים סככות וגדרות, מכלאות ואורווה, הכל כמתכונת משק צעיר." ידיו של ברנדי החצרן היו עסוקות לא רק בארגון החצר. כשלושה חודשים מאוחר יותר נכתב במכתב לחבר מאת רפי: "אם תזדמן אלינו, לבנימינה, ותראה חברים מסתובבים בחצר כשכרבולת מתנוססת על ראשם ומסביבה קרחת, או קרחות, דע שזה מעשי ידי ברנדי הספר. למעלה מחודש הננו נאנקים תחת ידיו... מתי ייצא כבר להכשרה בבנין?"

ברנדי: "בבנימינה הייתי פועל אצל אחד מקבלני הבניין. בהתחלה הייתי חצרן - הייתי בקבוצה הראשונה שהגיעה, שלקחה את המחנה מהחבר'ה של כפר בלום שהיו שם לפנינו. אבל רוב הזמן עבדתי כפועל בניין. אז עוד עבדו יהודים בבניין. עבדתי רק עם יהודים. עם קבוצה קטנה של חברים היינו הולכים כל שבוע ומחלקים את העיתון של סיעה ב' בשכונות

בנימינה. "לאחדות העבודה" קראו לעיתון. חילקנו הרבה עיתונים בשכונה של הגורג'ים, שכונת פועלים קלאסית של חבר'ה שהגיעו בשנות ה־20. שאר תושבי בנימינה לא קראו עיתונים כאלה." על הזיקה של ברנדי ואחרים מחניכי הצופים לסיעה ב' ול"אחדות העבודה" יורחב הדיבור בהקשר להחלטה על האיחוד עם קבוצת "בארות".

ברפת של המשק הצעיר שוכנה אחר כבוד הפרה הראשונה, "תנובה", שנרכשה בתל־יוסף. לזר מכנה אותה, בנימתו האופטימית של "המכתב לחבר היקר", "פרתנו שופעת החלב, פרה בעמיה, בריאה וחזקה"... אולם במציאות לא עמדה 'תנובה' בציפיות שתלו בה. איז'ב: "שנים עקצו אותי בבארי, ועל מה עקצו אותי? כשגמרנו לעבוד בתל יוסף קיבלנו כסף. התיישבות בלי פרה? צריך לקנות פרה. אני ומרכז המשק בתל יוסף סיכמנו על פרה. הולכים לרפת, הוא מראה לי את הפרה, פרה יפה עם עטינים גדולים כאלה, עושה רושם טוב. קניתי את הפרה הזאת, "תנובה" היה שמה. היא לא נתנה הרבה חלב. ושנים אמרו, הנה הוא קנה לנו את 'תנובה'."

בעלי החיים הנוספים במשק כללו, בניסוחו הלירי של המכתב לחבר, "זוג פרידות מעפולה, אף ארבע עזים נחמדות למראה, פראיות במקצת, אך צייתניות למשמע געורותיו של מאיר הרועה... העגלה מדורות הגיעה אף היא ("מעוזה" אנו קוראים לה, לכבוד החברים ששוחררו). העגלה, הולנדית טהורה, היא בת 4 חודשים, יפה ושחורה." כשלושה חודשים לאחר מכן מתאר רפי, ממשיכו של לזר בכתיבת המכתב לחבר, את האתון מעפולה כשהיא "מדדה ומקפצת על פני החצר, כשמאלף החמורים, אברהם הברון, רכוב עליה ורגליו לארץ תגענה."

חדר האוכל היה אחד מן המרכזים החברתיים של הפלוגה. "ארבעה שולחנות חדשים עומדים במרכזו... על המטבח מנצחת האקונומית עופרה, שיש הסוברים כי היא נוטה לפטמנו בהדרים ובלחם. על ידה עוזרות שתי מבשלות - יונה ויוכבד." יונה עברי (וקסלר), המבשלת, מתארת את חדר האוכל מנקודת מבט שונה במקצת. "ממש לא היה מה לאכול, בארץ היה מצב כלכלי מאוד קשה. היה אז פיקוח על המזון, היו כרטיסי מזון, ולא היו לנו כרטיסי מזון מסודרים, וממש לא קיבלנו מצרכי מזון. אמו של יוקי היתה אחראית לבתי 'אומנה' (בתי יתומים) בחיפה, והיא עזרה לנו ודרכה קיבלתי מדי פעם מצרכים, מרגרינה, קצת שמן. אבל היה לנו לול, היו קצת ביצים, והיתה רפת, כך שהיה קצת חלב. אני זוכרת שבמטבח היו כיריים כמו שזכרתי מחו"ל, מפולין, כאילו מהמאה הקודמת. כיריים גדולים ולמעלה פלטה של ברזל. בחו"ל הבערנו פחמים מתחת, ופה היה משוכלל, היה לנו ברנר על סולר. או שאולי הבערנו אותו על עצים. בחורף זה היה טוב כי זה גם חימם." כמה חודשים מאוחר יותר יצאה יונה לקורס אקונומיות של ויצו בתל־אביב, שם לימדו איך להכין אוכל מכלום. "למשל, סלטים ממה שהיה באותה עונה - אם היה כרוב, וסלק, ובצל ירוק, אז עושים מזה סלט. כרובית, מה שיש. לפני עידן החממות, בחורף לא היו מלפפונים ועגבניות. כל דבר היה בקיץ, בחורף היה גזר, חסה -- דברים מינימליים."

מנוחה, שהגיעה לבנימינה באותו זמן, מתארת את המחסור באוכל באופן דומה. "נכנסתי לעבוד במטבח. היה צריך להתחיל... ולא ידעתי להסתדר: ממה להכין את הארוחות? הלכתי לשכנים שלנו במושבה לבקש לחם כי לא היה לנו. חילקנו לחברים מנות של רבע ביצה."

אבל המחסור לא מטריד את לזר במכתב לחבר. "בחדר האוכל," הוא כותב, "נמצא גם רדיו שהיה שייך לקיבוץ האנגלו־בלטי (כפר בלום, ששהה במחנה לפני בואם של הצופים). ידידתנו, שושנה, מתקנת גרביים רק לקולה של תזמורת הג'ז מלונדון, מאחה קרעים בשומעה סימפוניה של היידן, בקיצור - עבודה עבודה ומנגינתה," משתפך לזר ב־1944. גם היום הוא מוצא בבנימינה את הצד האופטימי. לזר: "בנימינה היתה מורגלת עשרות שנים לעבודה ערבית זולה. מה שמעניין, גם בבנימינה, כמו בחפציבה, זה שהיתה פתאום הכשרה צופית, זה השפיע על האיכרים שם. ליד בנימינה (בחאן שוני) היה בשנות הארבעים יישוב של חברי בית"ר שהכשירו עצמם להתיישבות. אחד מחברי היישוב הזה היה מנהל עבודה בקמפ בריטי עם מאות פועלים ערביים שעבדו עבודת פרך. הוא הסכים לקבל מאיתנו כמה פועלים מהסיבה שהיינו יהודים. הוא עשה את זה על אחריותו כי ההספקים שלנו לא הגיעו לאלה של הערבים. רוב החברים עבדו במחצבה, בשפיה. מה עודד אותנו וניפח את מפרשינו? הרושם שלבואנו יש השפעה."

בבנימינה מצטרפות לקבוצה שלוש חברות: לילי, שרה ומנוחה. לילי ושרה הגיעו לבנימינה שבועיים לפני המעבר לגדרה. בגדרה נמצאה אז קבוצת הנוער העובד "בארות", עמה התאחדה קבוצת הצופים ב'. מנוחה, לעומת זאת, הגיעה לבנימינה אחרי החבר (לימים בעלה), ראובן קלמר. מנוחה: "אם הכל היה מתנהל לפי הסדר, הייתי מגיעה לחצרים. אבל במסגרת הצופים התחברתי עם ראובן, והוא היה בין אלה שהקימו את הצופים ב'. ואז, אחרי הלימודים, כל שכבת הגיל שלי התגייסה לפלמ"ח. אני הייתי בדילמה מאוד קשה. הרגשתי שאני צריכה ללכת אחרי ראובן. אמרתי שאני הולכת לעשות חיים ומצטרפת לאהבת חיי, ואילו חברותי מתגייסות לפלמ"ח. היום זה אולי נשמע מצחיק. אבל, אז זה היה מאוד רציני. הלכתי לחברותי, לשאול את פיהן, וקיבלתי את ברכת הדרך. אבל לך תדע מה הייתי עושה אם הן היו אומרות לי לא. הסיטואציה הזאת זכורה לי לטובה בזכות התגובה החיובית שלהן, אבל זה היה גם מצב מצחיק. מה אדם הולך ושואל. לימים אמרתי בצחוק שאני ואהרן ידלין עשינו טרנספר - אני נשארתי פה וידלין הלך לחצרים.

"ב־45' גמרתי את התיכון. ארזתי את חפצי ונסעתי לבנימינה. לא עברתי את מסלול ההכשרה - הגעתי ישר לגרעין. במשך תקופה ארוכה, למעלה משנה, אלה היו ימים של ללמוד לעבוד. גרתי עם ראובן וזאב רפופורט בחדר אחד. זה מצב מאוד מביך, אבל הרי לא היינו נשואים עדיין. היה הרבה טבע מסביב, ולא הבכנו את זאב. לי כנערה זה לא היה קשה. יום אחד הלכנו ובילינו, בשדות, בבנימינה, ובאו חברים מ"הצופים א'" (הם היו אז בפרדס חנה) וגנבו שעון מהמחנה שלנו. ראובן היה אמור לשמור באותו זמן. אבל הוא לא שמר. עד היום אומרים שהשעון נגנב בגללי.

"בצופים קראנו שצריך להפוך לאנשים עובדים, צריך להפוך את הפירמידה. אבל כשבאים לעשות את זה, זה די מסובך. לא אמרתי לאף אחד שקשה לי. חוץ מראובן. היה קשה לקום בבוקר וישר לצאת לעבוד, ויום העבודה הארוך והמונוטוני היה קשה. היו מעירים אותנו עם דפיקות בבוקר, דפיקות של מוט ברזל על הדלת. פקחתי את העיניים בדפיקה האחרונה, וראיתי את זאב עומד לבוש מולי. חשבתי לעצמי, ככה זה יהיה כל בוקר? עוד לא גומרים

לקום, עוד לא מתמתחים וכבר לרוץ לעבודה? היום הראשון שלי היה לקלף תירס. לשבת 8 שעות ולקלף קלחים של תירס. זה היה דבר איום. אמרתי לעצמי, איך זה יהיה. איך יהיו החיים? אני זוכרת את הקושי של העבודה. אני זוכרת איך היה ללמוד לעבוד."

העבודה בבנימינה חולקה בין עבודות חוץ, עבודות חקלאיות אצל האיכרים, ועבודות במשק העצמאי. 10 איש עבדו במחצבה בשפיה, יום עבודה של 70 גרוש לערך, ואיתם בחורה מבשלת... כמה חברים עבדו בבית־החרושת למקלות כביסה של הקיבוץ האנגלו־בלטי (לימים - כפר בלום), שנשאר בבנימינה גם אחרי שהגיעו הצופים... מאוחר יותר היו ששה חברים בעבודות חוץ בגבעת חיים. אליהו גת היה אחד מאלו שעבדו במחצבה, הן בשפיה והן בבנימינה עצמה. "במחצבה בבנימינה עברו קורסים של ההגנה לחומרי נפץ, ואנחנו לא פעם היינו מאבטחים אותם. זו היתה מחצבה מיוחדת. זה לא הורגש כלפי חוץ, הכל היה מחתרתי."

חברות עבדו במשק בית אצל האיכרים, נושא שיחזור ויעלה ביתר פירוט בחלק העוסק בגדרה.

יהודית רפופורט: "עבדתי אצל משפחה ידועה: הכהן. בעלת הבית היתה יהודית הכהן. דבר ראשון חיכתה לי קערה עם בגדים לכיבוס. אחר־כך לרחוץ את הריצפה כמעט בזחילה, כי היא פחדה שאני אקלקל את הרגליים של הרהיטים אם אשתמש במגב. כשהיא שמעה שאני הירקנית בקיבוץ, עליתי בדרגה והיא הרשתה לי לקטוף את העגבניות בגינה שלה. זו היתה העבודה ועבדתי."

נכבשת לעבודה?

"מה זה נכבשת? היה צריך לעבוד ועבדתי. לא זוכרת שהתלבטתי בקשר לזה."

רינה: "אני הייתי במצב מיוחד. הדוד שלי בבנימינה היה המוכתר. עבדתי אצל משפחת האצילים לבית דנטה. דנטה סיפק מצרכים לצבא הבריטי. נעשה שם גדול ובנה וילה של שתי קומות בבנימינה. היתה משרתת, זו אני. ביום הראשון לעבודה היה בר כזה, עם כל הכוסות שתלויות הפוך. אני שברתי כוס. נו נו, אני חטפתי. לימים נודע לדנטה שדודי הוא המוכתר ואז היחס השתנה פלאים. המשרתים אכלו במטבח, האצילים אכלו בבית. את מלאכות הבית הם לימדו אותי לעשות. היינו אצלה כבר בשבע. היה צריך לנקות אבק, לעשות את המטבח, זה היה בית מפואר אבל מה שהדהים אותי שלא היה בו אף ספר אחד. עבדנו עד 4 והבעיה היתה שבתות, כי היא דרשה שנעבוד גם בשבתות. ואז סידרו בחורות שיעבדו במקומי שלא אעבוד כל שבת. היה צריך להתפרנס, וזה מה שהיה. לדודי המוכתר היה עץ תות גדול בגינה והיינו מביאים את החבר'ה לאסוף. לא היה הרבה אוכל."

מספר ניכר של חברים עבד בפרדסים, יום עבודה של 65 גרוש לערך. בפרדסים עבדו הבחורים בהרמת תיבות, עבודת פרך, 9 שעות ביום, כל תיבה שוקלת 35־30 קילו. עבודה שכיחה נוספת היתה העבודה בטוריה, "שהתחבבה על חברינו, וזו למעשה העבודה העיקרית במושבה, אף כי המחיר ליחידת עבודה הוא נמוך למדי." שטחי העיבוד של הקיבוץ הצעיר חולקו בין 90 ד' אבטיחים, 80 ד' פלחה, 17 ד' קטניות, 3.5 ד' גן ירקות. בודא, בוגר כדורי, היה אחד המשקיסטים הבולטים של הקבוצה. בודא: "קיבלנו שטח של איזה 200 דונם, בתוכו

פיתחנו גן ירק קטן. התחלנו לפתח לול, 3־2 פרות. אחת מהן קיבלנו כמתנת פרידה מתל יוסף. אני חושב שהגענו בסביבות ינואר, ורצינו לזרוע דורה. הלכנו עם הסוס והמחרשה, והשטח היה מאוד רגבי. בשנה הראשונה לא נבט כלום. היה לנו גם שטח גדול של אבטיחים שהיה לא רע.״ בודא חרש עם הסוס, ראובן קלמר היה זה שהלך מאחור וזרע. ראובן: ״הבנימינים נתנו לנו חלקת אדמה לעיבוד. אחד הלך לפנים עם הסוס ואני אחריו עם הזרעים. זרעים של דורה. הלכתי על רגבים כאלה גדולים שאמרתי לעצמי: פה לא יצמח שום דבר. ובודא אמר: זהו. זרענו. ובאמת, לא יצא מזה שום דבר.״

לרשות סידור העבודה עמדו באותו זמן כ־44 חברים בערך. חמישה חברים היו פעילים כמדריכים בתנועת הצופים, ויחד עם חברי ״מעוז לשעבר״ היו סה״כ כ־60 איש. העבודה נמצאה בדוחק ויש ימים שמספר המועסקים בעבודה מכניסה אינו עולה על 5. מצב חוסר העבודה החקלאית הביא כבר אז את הקבוצה להרהר בפתרונות תיעוש שונים, אשר כחלק מהם נשלח לזר להכשרה בבית הדפוס של אביו בחיפה, כהכנה לקראת מפעל הדפוס של הקיבוץ ביום מן הימים. חוסר העבודה חוזר ומופיע במכתבים לחבר היקר. ההצעה להתבסס על עבודות חוץ, שיום העבודה שלהן גבוה יותר, נתקלה בויכוח עם חברים שביקשו להדגיש את כיבוש העבודה במושבה, ועם חברים אחרים שטענו כי יש לשקוד על הימצאותם של החברים בבית, בעיקר בקבוצה כה צעירה. ויכוח זה חזר והתלקח בחום רב כאשר הועלתה על הפרק (בחודש אדר 1945) ההצעה לשלוח חברים לשנתיים לעבודה בסדום. בסיומו של הויכוח נשלחו שני חברים לסדום: ארקה וסוסו (צבי ציטרון). לסדום יוקדש פרק מיוחד בהמשך.

לאחר כשנה בבנימינה עמדה קבוצת הצופים ב׳ אל מול החלטת האיחוד עם קבוצת הנוער העובד ״בארות״ אשר בגדרה. החלטה זאת, והוויכוחים שקדמו לה, מביאה אותנו אל קבוצת הנוער העובד, שהפכה להיות שותפתם לדרך הקיבוצית של הצופים. ההחלטה על האיחוד היתה כרוכה בהסכמה הדדית של שתי הקבוצות, ותיאורה קושר יחדיו את נקודות המבט של שני הצדדים. תיאור זה מצריך לפיכך הצגה מוקדמת של קבוצת הנוער העובד, על הדומה והשונה בינה לבין קבוצת הצופים ב׳. לפיכך, תוצג כעת דרכה של הכשרת הנוער העובד עד לאיחוד עם הצופים ב׳... ואילו הפרק העוסק באיחוד יידחה עד לאחר הצגת מסלולה העצמאי של ״בארות״.

2. הכשרת הנוער העובד

"אכן, לא האמנו כי כה מהר יקום הדבר, רק לפני שנתיים היה זה חלום רחוק, ועתה הפך להיות למציאות... לפני שנתיים ימים הונח היסוד לקבוצת ההכשרה במעוז חיים. גרעין של שישה חברים, למרות היותם כה מעטים ובודדים במשך זמן לא מועט, ראו בחזונם את הקבוצה בגדולתה לעתיד לבוא, ונשאו עמם חלום מעורפל - קבוצה זו תהיה חזקה ובכוחה יהיה להתייצב בשורות החלוץ, ולהקים מפעל חדש, עצמאי, שיישזר בשרשרת שאר מפעלינו בארץ!"

אברהם ב. (בר סיני) מתוך "דבר לחבר" מס' 9 - 1.7.1944

"במעוז היתה תקופה שלא היה מה לאכול. היו אז חבר'ה, מעוזניקים ותיקים, שהיו אומרים: אתה שם את התאנה על השולחן, אם היא הולכת, סימן שהתולעים חיות, אם היא עומדת, סימן שהן מתות."

במיק, 1995

אברהם בר סיני (אז בוריסוניק ולהלן בוריס), כתב את הדברים שלעיל בעת עלייתה של הכשרת הנוער העובד לכפר סאלד שבגליל, לאחר שהייה של כשנתיים במעוז חיים. במעוז חיים התקבץ, בשנת 1942, גרעין ארצי של "הנוער העובד". חניכיו הגיעו מנשר, שכונת בורוכוב, חוות הלימוד החקלאית לנערות בפתח־תקווה ומקומות אחרים. בוריס הגיע מנשר, שכונת פועלים שהוקמה על שיפולי הכרמל, ליד חיפה. בוריס: "בנשר היתה רק תנועת הנוער העובד. באופן אוטומטי הלכנו לנוער העובד. למעשה עד גיל 18 הייתי שם בתנועה. ידעתי מעט על הקיבוץ. יצאנו למחנה עבודה בגיל 17 ברמת הכובש. נוצרה איזושהי תמונה של מה זה קיבוץ. למעשה, גם כשהלכתי למעוז חיים להכשרה, גם שם הרבה לא ידעתי על הקיבוץ. ההתלהבות וההיכבשות לקיבוץ, זה היה ממעוז חיים. היו שני דברים: אלף, היציאה לעצמאות, זה היה חדש בשבילי כנער, ובית, לראות צורת חיים חדשה שמאוד קסמה לנו."

מה קסם לך?

"בהתחלה הפעילות, האינטנסיביות, אבל במשך הזמן אימצנו לעצמנו את האידיאולוגיה של הקיבוץ, "הקיבוץ המאוחד", שהיה מאוד אקטיבי, גם בתחום ההתיישבות וגם בתחום הביטחון. כנער זה מאוד קסם -- ולי אישית, אני הפכתי תוך זמן קצר כולי לאידיאליסט, ולא

הייתי היחידי בזה. אנחנו היינו קבוצה מנשר, אחר כך הצטרפו משכונת בורוכוב, ומכל מיני סניפים אחרים. התחיל להתגבש איזה חלום ליצור גרעין שייצא להתיישבות. זה מה שהוליך אותנו כל הדרך."

אנשי נשר אולי לא ידעו הרבה על הקיבוץ, אבל האווירה הסוציאליסטית בשכונת הפועלים בלי ספק עזרה להכשיר אותם אליו. שמואליק אבני: "בשעתו השכונה היתה אדומה. חגגו שם את האחד במאי, למרות שזה לא היה קיבוץ. היה שם סניף פעיל של הנוער העובד, ואני תוצאה שלו. זה עד כדי כך בא לביטוי, שכשלמדתי בבית־הספר המחוזי ביגור לא המתנתי לחלוקת התעודות ולמחרת הסיום עליתי על אוטובוס של אגד וצנחתי במעוז חיים." מנשר הגיעה גם מרים אקשטיין, לימים בר סיני. מרים: "נחשבתי בנשר לעולה חדשה, כי עליתי לארץ מגרמניה כשהייתי בת 10. היטלר עלה אז לשלטון. אני חושבת שהשנים האחרונות בגרמניה, שהיו מאוד קשות, השנים האלה השפיעו עלי מאוד. הנאצים הפחידו אותי מאוד בתור ילדה קטנה. אני הייתי מאוד בהירה ויום אחד כשהלכתי עם חברה ברחוב, היא היתה כהה ממני, שאלו אותי: את לא מתביישת ללכת עם יהודיה? או שהיה צריך להצדיע הייל היטלר כשהולכים ברחוב.

"הגענו לשכונת הפועלים נשר. אבי היה בן 55, זקן מדי לעבודה פיזית. הורי פתחו מסעדה, וגם מבחינה זאת הייתי קצת שונה כי כל ההורים האחרים עבדו בבית החרושת נשר. היה לי חשוב להיות כמו הצברים. בסופו של דבר הייתי שם מאוד מאושרת. הרגשתי שאני יכולה להיות גאה שאני יהודיה. עברתי קורס של ההגנה ולמדתי איך לטעון אקדח, זה נתן לי הרגשה של ביטחון, לעומת הרגשת המסכנות וחוסר האונים שחשתי בגרמניה. גם חיי החברה היו תוססים. זה היה מקום קטן. ואז פרצה מלחמת העולם ה־2 וחשתי מה שקורה באירופה משמועות. זה הפך אותי למאוד רצינית. כשכבר דיברו על הכשרה, לא היה לי ספק: זה מה שהנוער צריך לעשות עכשיו, זה צו השעה. יצאתי למעוז מאוד צעירה, בת 17, לא גמרתי ללמוד."

מסניף הנוער העובד בשכונת בורוכוב הגיעו חמישה שנמצאים עד היום בבארי: מיכאל גדיש, יענקל'ה חרובי, רבקל'ה זורע (אז מוזיקנט), בבל לב, ובמיק סלע. יענקל'ה, רבקהל'ה ואביבה (מנשר) הצטרפו לקבוצה כשכבר היתה בכפר סאלד. מיכאל גדיש למד בכדורי והצטרף בגיל 18 לקבוצה כשהיתה כבר בגדרה. גם שכונת בורוכוב, כמו נשר, היתה שכונת פועלים עם הנוער העובד כתנועת נוער יחידה. מיכאל: "כל כיתה בבית־הספר של שכונת בורוכוב היתה נכנסת לנוער העובד, והדרך לקיבוץ היתה מובנת מאליה." במיק, לעומתו, לא הלך לבית־ספר חקלאי והיה צעיר החברים בהכשרה. במיק: "סיימתי כתה ט' בבורוכוב ורציתי ללכת לבית־ספר חקלאי 'בן שמן'. הם היו בעד הידברות שלום עם הערבים, אחוות עמים, משהו כזה, וזה לא כל־כך מצא חן בעיני אחי, שהיה הבכור במשפחה, איש הגנה פעיל. זה שיבש את התוכניות. ואז יצאתי להכשרה במעוז חיים, בגיל 15 וחצי."

יחסית לצופים, הקדישו אנשי הנוער העובד פחות דיבורים לאידיאולוגיה שמאחורי ההליכה לקיבוץ. אולי מכיוון שתנועת הנוער העובד היתה חלוצית מלכתחילה, שלא כמו הצופים, שהיו צריכים לעבור על בשרם באותן שנים מהפך לחלוציות. ייתכן גם שהדבר קשור לאיזה

הבדל "פסיכולוגי", שחברים דיברו עליו ועוד נחזור לעסוק בו, בין הנוער העובד לצופים. תשובתו של במיק לשאלה האם ידע שהוא הולך לקיבוץ (שאלה שהופנתה בניסוח זהה גם לצופים), מייצגת במידה רבה את הנוער העובד כולו.

במיק: "בתנועת הנוער התחנכנו ללכת לקיבוץ, זו היתה השאיפה, ההגשמה. חלק הלך אחרי שגמר את התיכון, או בית־ספר מקצועי. אני חשבתי ללכת ל"בן שמן", אבל השתבשו העניינים, ובדיוק גם נגמרה ההרשמה לבתי הספר, אז החלטתי שאני הולך ישר להכשרה. במעוז התגבש אז גרעין ההכשרה. בשלב ראשון הגיעו בעיקר מנשר." כנראה שהגרעין מנשר היה הגרעין העיקרי, כ־20 איש לפי הרישומים שנותרו. אחר־כך הצטרפו אליהם הנוער העובד מבורוכוב. היום התהפך היחס ובבארי נותרו יותר אנשי שכונת בורוכוב מאשר אנשי נשר. במיק: "בשלב מסוים היו חסרות בנות, אז היה איחוד עם בנות מחוות הלימוד החקלאית בפתח תקווה. נסענו לשם לחפש בנות, ומצאנו"

על חיפוש הבנות יכולה להעיד חיה'לה לב, שהיתה בנוער העובד והגיעה להכשרה מ"חוות הלימוד" שליד פתח־תקווה.

חיהל'ה: "הבחורים הלכו לחפש את הבחורות, ואיפה הלכו לחפש? בבתי ספר חקלאיים. הם הגיעו אלינו, ומצאו חן בעינינו. גמרנו ללמוד והצטרפנו אליהם. עשינו אתם את כל המסלול. בהתחלה ידעתי רק שאני רוצה להמשיך לעסוק בחקלאות, אחר־כך נשארתי כי לא רציתי לחזור העירה." אסתר (אשתי) אפרת (אז ויינשטוק): "עליתי לארץ ב־39' עם ההורים. נוער עובד, בית־ספר חקלאי בפתח תקווה, משם להכשרה במעוז. היינו 18 בנות שבאנו למעוז, שם התארגנה קבוצה, בערך 20 איש מנשר, וכמה משכונת בורוכוב."

לאצ'ה גדיש (אז אלעזר) הגיעה למעוז מהמושב הבולגרי בית חנן. לאצ'ה: "אצלנו הרוב היו בנוער העובד. אמי נפטרה כשהייתי בת 13. היתה לי אם חורגת. חשבתי שבקיבוץ יהיה יותר נוח. אחותי, באחת מחופשותיה מהצבא, לקחה אותי למזכירות הנוער העובד, ושאלה: איזה הכשרה הכי טובה בארץ? במעוז, היתה התשובה. ונכון, זאת עובדה. הייתי במשק פועלות, "עיינות", משם באתי למעוז, חודש לפני שעברו לכפר סאלד."

כשנה לאחר שהגיעו הנוער העובד למעוז, החלו תנועות הנוער להתגייס לפלמ"ח. הכשרת "מעוז", שמנתה כבר בין 60־50 איש ונחשבה לגרעין מגובש במיוחד, לא יצאה לפלמ"ח.

שמואליק: "בשלהי תקופת הכשרתנו במעוז, רצינו ללכת לפלמ"ח, אבל אז באו אנשי הקיבוץ המאוחד, אמרו שאנו גרעין גדול ומגובש ויעדנו להתיישבות. אנחנו מיועדים להקים ישוב חדש." בוריס: "דווקא את הקבוצה שלנו לא גייסו לפלמ"ח במחשבה מראש שאנחנו מיועדים לצאת להתיישבות. רצינו מצד אחד להיות עם כולם בפלמ"ח, אבל מזכירות הקיבוץ המאוחד פסקה שהקבוצה שלנו לא תצא. נדמה לי שאנחנו היינו היחידים שלא יצאנו. אני חושב שזה נבע מכך שהיינו קבוצה גדולה ומגובשת, 50 נערים ונערות, וגם מכיוון שבתודעה שלנו זה כבר היה - רוצים לצאת להתיישבות. ורצינו לצאת כגרעין עצמאי ולא להצטרף כהשלמה לקיבוץ קיים."

אל מעוז הגיעה, בשנה השניה לישיבתם של הנוער העובד שם, מחלקת פלמ"ח שבתוכה חלק מגרעין הצופים ב'.

בוריס: "אבל לא היו שם רבים מהצופים שאחר־כך היכרנו. לימים, כשהיה האיחוד עם הצופים, פגשנו אותם שוב."

במיק: "בבוקר הראשון בהכשרת מעוז, אחד החברים בא אלי, מעיר אותי, ושואל: אתה יודע לעבוד בטוריה? היה לנו בבית פרדס של דונם וחצי. אמרתי בטח. אז הלכתי לעבוד בייעור. בוואדיות של אזור מעוז חיים היינו צריכים לנטוע עצים, אלו היו אזורים צחיחים. היינו יוצאים מוקדם בבוקר. עושים הפסקת צהריים של שעתיים, אחר־כך ממשיכים. בהדרגה נהפכתי לעגלון, למשך הרבה זמן. תקופה ארוכה הייתי מוביל חלב בין מעוז לתל יוסף, ששם היתה המחלבה האזורית של תנובה. ב־4 בבוקר הייתי לוקח את כדי החלב ממעוז, נוסע לתל יוסף, מרוקן את החלב, חוזר הביתה בצהריים. זה היה קטע מאוד יפה. הייתי נוסע להובלות לכינרת, עם שתילי גפנים. או שנסעתי לעפולה להביא מכונת דייש. תקופה מעניינת. עבדתי אז גם בשדה, או בחצירים. זה היה ענף שסיפק ירק ירוק לרפת. בקיה, גידולים שקצרו אותם בחרמשים. היום קוראים לזה מספוא. מעוז חיים היה קיבוץ של "המחנות העולים". כולם היו בוגרי תיכון... המלה חצירים, שהשתמשו בה שם, היתה מלה מעוברתת. היו יוצאים בבוקר, קוצרים בחרמש ערוגות ירק, מעמיסים על העגלה, נוסעים לרפת ומחלקים את זה שם."

שמואליק: "על המקום נטמענו שם בכל הענפים, השתלבנו, זה היה סיפוק שעד היום אני זוכר אותו. אני הייתי יוצא עם חשיכה עם טוריה להשקות את השדות, השקו שם בהצפה. יצאתי עם חברי המשק, נעולים במגפיים גבוהים. הייתי עצמאי, כמו שאר החברים... אני באתי מבית־ספר חקלאי, ידעתי לרכב על סוסים. בערב הראשון באו לחדר האוכל ושאלו מי יודע לטפל בסוסים, למחרת קיבלתי סוס והובלתי חלב. משך ההכשרה היה כשנתיים, זה פרק רציני בחייו של נער, באתי לשם בגיל 17, עד גיל 19 לא היה שום ערעור או פקפוק על הדרך. להיפך, היינו גוף גדול וחזק שגדל במשך הזמן.

אתה שם דגש על חיי המעש ולא על הצד האידאולוגי דווקא.

"הצד האידאולוגי היה מובן מאליו. לא היה צריך לדבר על זה, היה צריך לקיים את זה. חיי השיתוף – אנחנו ראינו אותם כגולת הכותרת. גם בנוער העובד היו פעולות שנגעו בתחום הזה, כולל מרקס ואחרים. גם בהכשרה זה היה, אבל באופן מובן מאליו. חיי שיתוף היו בשבילנו אידיאל. היינו הכשרה שהיו לה הרבה אידיאלים מהסוג הזה."

חלק חשוב בחיי החברה והתגבשותה של הקבוצה היו הטיולים.

במיק: "המעוזניקים היו אנשי טיולים. היה מאוד מקובל אז לטייל בארץ. אנחנו כהכשרה דרשנו שיתנו לנו טיולים. פעמיים בשנה, אמרנו, מגיע לנו טיול. טיול של 4 ימים. רצינו לטייל לגליל המערבי. אלא מה, 4 ימי עבודה זה הרבה. אמרו לנו ממזכירות מעוז חיים שמוכנים לתת רק יומיים. ההצעה שלהם היתה לנסוע לקרני חיטים, משם לרדת לגינוסר, להקיף את הכינרת, ולחזור באוטו דרך עין גב. טיול יפה, זה מספיק.

בסדר, יצאנו לטיול, כל ההכשרה. הלכנו ברגל דרך הארבל, ירדנו מקרני חטים. ישנו בלילה בגינוסר. למחרת צריכים לחצות את הירדן, מורידים נעליים, שמים על הראש, ממשיכים ללכת. נרטבנו, והתלבשנו בחזרה, ובאיזה מקום היו שם נחלים. עברנו גדר תיל על מנת להקיף אותם מסביב. רצינו לחזור, באים שני שוטרים סורים, ואומרים: עברתם את הגבול.

לקחו אותנו, אולי 50 איש, עם 3 מבוגרים חברי מעוז שליוו את הטיול. רצו להעביר אותנו למשטרת פיק. היום יושב שם קיבוץ אפק. היתה להם שם משטרה אזורית. בשלב מסוים היינו צריכים לעלות בהרים. אז החבר'ה אמרו לבחור ובחורה מהגרעין (הבחור היה דן אבנד ז"ל), תתיישבו מאחור כאילו אתם מתכוונים לחרבן, אנחנו עוברים אתכם ואז אתם מתחבאים ורצים להודיע בעין גב שנחטפנו.

השוטרים עצרו בוואדי. ערב. ביקשו מבדואים שחנו שם, שיכינו לנו פיתות. סופרים אותנו, רואים שחסרים שניים. אנחנו רצים אחורה לחפש אותם יחד עם השוטרים. הם כבר לא שם. אין ברירה, ממשיכים. למחרת הגענו למשטרה. ב־10 בבוקר נערך לנו משפט. השופט הגיע מעיר המחוז דרעה. נשפטנו על מעבר בלתי חוקי של הגבול, העונש: חודש מאסר ו־50 לירות סוריות קנס על כל אחד. שמו אותנו בבית־סוהר, באולם שבו ישבו כל הפושעים. אבל אי אפשר להכניס גברים ונשים יחד, אז הבחורות מתארחות בבית המוכתר. בינתיים החבר'ה הבורחים סיפרו בעין גב מה קרה, ואחרי 3 ימים מגיע משם בחור, מנסה לערער על המשפט. אבל ערעור צריך להיות בעיר המחוז. לקחו אותנו באוטובוס לדרעה, מושל המחוז מארח אותנו יפה מאוד, מקבל אותנו בפירות. באותו יום נערך משפט חוזר. אנחנו טוענים שיש ויכוח על הסימון של הגבול. מתווכחים אם 50 מטר מקו המים זה הגבול או פחות, ויש שפל וגאות, בקיצור, איכשהו אנחנו יוצאים זכאים, והמושל מבקש מהקונסול הקנדי לארח אותנו עד שתגיע רכבת העמק וניסע אתה לצמח למחרת. עולים על הרכבת לצמח ב־4 אחה"צ, במקביל אחד מאנשי מעוז מגיע לצמח בשביל לחכות לנו. רואה שם סרג'נט בריטי. מדברים, הסרג'נט אומר לו: אני מחכה לרכבת מסוריה שצריכה להביא עולים בלתי־לגאליים. לנו הרי לא היו פספורטים ולא שום דבר. הוא הסביר לו מה קרה, ושחררו אותנו. וזה הסיפור על הטיול ליומיים, שנהפך לעשרה ימים."

הזיכרון שנושאת מרים אקשטיין ממעוז מייצג נקודת־מבט שונה מזכרונות הטיולים והעבודה החקלאית. מרים: "במעוז היה מאוד חם והיה לי קשה פיזית. לא כל־כך החזקתי מעמד. המים היו מלוחים. חליתי וחזרתי הביתה. ההורים לא היו שלמים עם זה שהלכתי לקיבוץ. במיוחד אבי. כל צורת החיים לא נראתה לו. הוא אמר לי לדוגמא את המשפט הבא: 'כמו שתסדרי לך את המיטה ככה תישני. טוב לא יהיה לך.'"

מה לא נראה בעיניו?

"אבי היה ציוני אבל השותפות והסוציאליזם לא נראו לו. בבית־ספר קלטתי כמובן דברים אחרים. בחגים היו מניפים את הדגל הכחול־לבן וגם את האדום. אבי אמר לי, את האדום אל תקחי. רק את הכחול־לבן. ובאמת, כשנתנו לי לשאת את הדגל האדום, סירבתי. הבנתי את אבי.

"הייתי שנה בבית וחזרתי למעוז לקראת יציאת הקבוצה לעצמאות. מהקבוצה שלחו אותי ללמוד. היינו צריכים להכין אחות, או חובשת, שתדע להגיש עזרה ראשונה. יצאתי לקורס, ולכפר סאלד לא הגעתי. כבר ממעוז שלחו אותי ללמוד, בבילינסון. קורס מזורז של שלושה חודשים. הכל על רגל אחת. ולא היתה לי תעודת בגרות. כבר אז, בשביל ללמוד לימודים מסודרים, הייתי צריכה תעודה. לכן הופתעתי כשהמנהלת פנתה אלי שאמשיך ללמוד בבית

הספר לאחיות. זה מאוד קסם לי. מאוד רציתי להישאר. זה היה לי מעניין -- ואז היה עלי להחליט. מצפונית היה לי מאוד לא נעים. הרבה אומץ לא היה לי, למרות שמבחינה כלכלית הייתי מסתדרת, הלימודים לא עלו לי כסף, והיא הסכימה לקבל אותי בלי תעודה - ממש הזדמנות. מה שעזר לי להחליט, זה שהיה לי כבר חבר בקיבוץ - בוריס. היו לי לבטים קשים, וחזרתי לקבוצה.

דיברת אתו?

כן, אבל הוא לא אחד שנותן עצות. תעשי מה שאת חושבת. לא אחד שיגיד לי תבואי. דיברתי אתו, אבל הוא לא יעץ. חיי החברה במעוז מאוד התאימו לי. רק צעירים יחד. אין אף מבוגר איתנו. הכל נבנה מחדש. הראשוניות הזאת, זה היה מאוד מעניין. אבל, זה היה קשה."

במעוז נוצר לראשונה מצב שילווה את הקיבוץ משך כל שנותיו הראשונות, מצב שחברים כינו אותו, במבט לאחור, "שיתופיות מתוך עוני" או "שוויון של עניים".

כפר סאלד

"היום עלינו הגלילה, לעברו המזרחי של עמק החולה. אין זה עדיין ביתנו הקבוע, אולם מעתה יהיה עלינו להתגבר ולקבל עלינו תפקידים קשים מאוד, למרות שעוד צעירים אנו בגילנו."

אברהם ב. (בר סיני) מתוך "דבר לחבר" מס' 9 - 1.7.1944

בכפר סאלד הצטרפו לקבוצת ההכשרה "מעוז" מספר חניכים של הנוער העובד, הנמצאים היום בבארי: יענקל'ה חרובי, רבקהל'ה זורע, אביבה סלע, ואיזי רייך (שהספיק לעבור יחד עם הקבוצה ממעוז לכפר סאלד). בכפר סאלד הצטרפו גם דוד ומרים בצר (אז מרים עדיין לא היתה נשואה ושמה היה מרכוס), חניכי הנוער העובד משכונת בורוכוב, שעזבו מאוחר יותר את בארי.

יענקל'ה חרובי: "למדתי עד כיתה י' בבית־הספר בשכונת בורוכוב. יותר לא היה. כל הנוער היה בנוער העובד, וחלק הלך להכשרה, כמובן רצינו ללכת לקיבוץ. אחרי כיתה י' התגלגלנו למחנה עבודה בעין חרוד למשך חודשיים, ואני סיכמתי עם עצמי שאני נשאר בעין חרוד עד שאני גומר שם כיתה י"א וי"ב, במידה ואני אוכל להתקבל שם ללימודים. הלכתי למזכירות והצלחתי לשכנע אותם שאני אהיה ילד חוץ יחידי בעין חרוד. כתבתי מכתב להורי ואבי בא לעין חרוד וסידר שהוא ישלם לירה לחודש. האפשרות לחזור לבורוכוב -- שם לא היתה י"א, והיתה לי אפשרות ללכת לגימנסיה הרצליה או לגימנסיה ברמת גן, או לבחור בבית־ספר חקלאי. אני רציתי להמשיך ללמוד, אבל להחליף את המסגרת החופשית של בית החינוך בבורוכוב עם מסגרת נוקשה בגימנסיה, 'מורי', 'אדוני' וכאלה דברים, זה לא התאים לי.

להמשיך בקיבוץ, זה היה לרפד את המשך הדרך. היה ברור לי שאני הולך לקיבוץ. אנחנו התחנכנו בדרך הזאת, זה היה הקו של כל הנוער שהתחנך בנוער העובד.

"בעין חרוד למדנו חצי שנה ועבדנו חצי שנה, למדנו יום ארוך, זה היה סידור מצוין. יצא לי להיפגש אישית עם אנשים כמו ציזלינג, טבנקין, ויניה כהן, כל האנשים שהיו מפורסמים אז בשטח. הייתי כמו בן קיבוץ משך שנתיים, עבדתי בפלחה כל הזמן, עבדתי על טרקטור, קומביין, ממש בן קיבוץ. בד בבד התגבשה במעוז חיים קבוצת ההכשרה של בני כיתתי מהנוער העובד. הייתי אתם בקשר, לפעמים הייתי בא אליהם בשבתות. בסוף ההכשרה הם הלכו ממעוז לכפר סאלד. אני עוד הייתי בעין חרוד, ופנו אלי שם שאשאר כחבר. אמרתי להם שאני חבר בקבוצת הנוער העובד שהלכה כעת לכפר סאלד, אני לא מעונין להישאר בקיבוץ ותיק, אני מעונין להקים לי קיבוץ משלי. הצטרפתי לקבוצה בכפר סאלד. משם נשלחתי אחרי כמה שבועות לכפר גלעדי לעבודת חוץ. כעשרה אנשים, עבדנו שם כמעט כל תקופת כפר סאלד."

אביבה סלע: "הלכתי לכפר סאלד, לקבוצת הנוער העובד ממעוז שקראו לעצמם בשם 'הסוקלים', שם היו החבר'ה שלי מנשר. זה היה באוגוסט 44 -- כשחשבתי על זה לפני כמה ימים, הבנתי שעברו 50 שנה מאז שעזבתי את הבית. המחשבה המקורית שלי היתה להמשיך ללמוד. אבל אז הגעתי לכפר סאלד, וברור שהכל מצא חן בעיני. קודם כל לעזוב את הבית, להיות עצמאית, חיי חברה."

איזי רייך הגיע לכפר סאלד מנשר. איזי: "מה שאולי היה מיוחד אצלי שאני בכמה שנים יותר צעיר מבוריס ושמואליק אבני, הם 3־2 שנים יותר מבוגרים ממני. לא היינו בשכבה אחת. לא התחנכתי אתם. הם יצאו להכשרה למעוז ואני הלכתי באופן פרטי, אחרי 10 שנות לימוד, ללמוד בבית־ספר "טיץ" ביגור, זה היה בית־ספר מקצועי. הורי רצו שאלמד מקצוע ולי זה לא כל כך הלך. אז הלכתי באופן לגמרי עצמאי להכשרה בקיבוץ גבעת חיים בעידודו של שמעון פרסקי (פרס), מנהל מחלקת ההכשרות בנוער העובד. ביקשתי מקום שיש בו אתגר, שאני ארגיש שאני יכול לתרום שם משהו. בהכשרה בגבעת חיים היו בעיות חברתיות. זו היתה שנת 44'־43'. ההכשרה התפרקה, אז הצטרפתי לקבוצה במעוז, שהיתה כבר בסוף ההכשרה, והספקתי להגיע בדיוק כשעברו לכפר סאלד. בשלב הזה בקושי קיבלו אותי. טענו שאני צעיר מדי. היה ויכוח. אני יליד 1927, בוריס יליד 1924, גם שמואליק. בסוף השתחלתי לשם. היום רוב האנשים בבארי לא יודעים שהיתה בכלל בעיה."

לכפר סאלד הגיעו גם דוד ומרים איזביצ'ר (בצר), שניהם משכונת בורוכוב, מאותה כיתה. דוד: "אני הגעתי להכשרה בכפר סאלד יחד עם יצחק גראופה ועמוס גלילי. זכורים לי שני דברים משם. אחד, השיתוף. לפני שהלכתי להכשרה הלכתי לרופא שיניים, זאת אומרת התכוננתי. חודשים לפני זה ישנתי על הרצפה. בין שאר הדברים לקחתי מיטה, ואמי קנתה לי מעיל. באתי להכשרה, ובאתי כזה מסודר... ובאסיפה אמרו, באמת מעיל יפה, זה מתאים לגזבר... שמע, תן אותו לשמואליק. אחרי שנים חשבתי איך אמי השתדלה לצייד אותי שלא אופיע מסכן... ככה השיתוף פעל." מרים, לימים אשתו של דוד, היתה באותו זמן במושב

ירקונה. דוד: "ידעו שיש לי חברה בשכונת בורוכוב, עוד מכיתה ה'. ואז חברות היתה ברמה אחרת. אבל, היא רצתה ללכת למושב."

מרים: "אני לא כל כך התלהבתי מהחיים בקיבוץ. הלכתי למושב."

דוד: "ההתכתבות שלנו בענייני אהבה בגיל 18־16 היתה אידיאולוגית. כתבתי לה שהקיבוץ פתוח, עונה לצרכים של העם והתקופה. בקיבוץ מגשימים. הקיבוץ היא צורת חיים שעונה לצרכים של מדינת ישראל שעומדת לקום. אם צריך לגייס בן אדם, הקיבוץ הכי מתאים. אין דאגה, המשפחה נשארת, הילדים יש מי שיטפל בהם, פרנסה יש, האדם יכול להיכנס כולו לתפקיד בו צריכים אותו."

מרים: "גם אני הייתי בנוער העובד, אבל אני זוכרת שחשבתי על ילדים בבית ילדים בקיבוץ, זה לא מצא חן בעיני. הלכתי להיות במשפחה במושב ירקונה ולעבוד אצלם. הייתי שם לבד."

דוד: "היינו בקשר מכתבים כל הזמן. מרים באה לעבוד אצל טוביהו, בעל משק בירקונה, לאחר שבתו הלכה לפלמ"ח ולא היה מי שיעבוד במשק. השתמשתי בזה כדי להוכיח לה את התזה שלי ביחס למגויסות של הקיבוץ." בסופו של דבר שיכנע דוד את מרים להצטרף אליו בכפר סאלד.

הכינוי שהצמידו לעצמם חברי ההכשרה, "הסוקלים", מייצג את העבודה שלשמה עלו לכפר סאלד: סיקול אדמותיו של הקיבוץ. כמו שאיזי קרא לכך, "אכלנו אבנים".

אביבה: "מה שאני מאוד זוכרת אלה השטחים עם אבני הסיקול. זו היתה עבודה קשה."

גם בחורות עשו את הסיקול?

"בטח, יחד עם כולם. לא עבודה קלה, אבל כולם ביחד. מה שאני עוד זוכרת זה השיכון שלנו, איך המטבח נראה פרימיטיבי. אבל לכולם, גם בשכונת הפועלים, לא היו מטבחים יותר טובים... אלה היו החיים."

דוד: "עבדנו בסיקול ואני עבדתי בהוצאת סידריות. עצים של שיזף בר. עם מכוש עבדתי בזה. רבקהל'ה נעקצה אז על־ידי דבור. שמענו שבמעוז נעקץ חמור על־ידי נחש, והם חתכו את הפצע ומצצו את הרעל. אני חתכתי לה עם סכין גילוח את היד... עד היום בוודאי יש לה צלקות מזה. בשעתו כנראה חשבתי שאני כל־יכול."

אשתי: "הסיקול נעשה ביד. אספנו לערימות והיו פסים וקרוניות. האדמות היו מלאות באבנים ואי אפשר היה לעבד אותן. לא עבדנו רק בסיקול כי היינו צריכים גם להתפרנס ועבדנו גם בעבודות חוץ - חלק בכפר גלעדי וחלק בכפר בלום."

כשהגיעו הנוער העובד לכפר סאלד כדי לעזור בסיקול אדמותיו, מעמדם לא היה ברור. ביולי 1944 זימנה מזכירות "הסוקלים" דיון עם רות הקטין, מוועדת המשק של הקיבוץ המאוחד, ועם באי כוח המזכירות של כפר סאלד. העתק של המכתב שנשלח בעקבות הדיון לרות הקטין הועבר גם לחברי הגרעין שעשו עבודות חוץ בבנימינה.

"לרות הקטין - ברכה ושלום!

ראשית ברצוננו לומר לך, שביקורך הקצר אצלנו והיעדר בירור מספיק עם שתי המזכירויות מאוד לא השביע את רצוננו. (...) לדעתנו קיימת שאלה יסודית

וחשובה, והיא: מה אנחנו? האם אנו גוף עצמאי – או קבוצת הכשרה? ולשם מה באנו לכפר סאלד?

ברור לנו היטב התפקיד שלשמו באנו לכפר סאלד בנכונות כה רבה והוא: לסקל את אדמותיה. אך לצערנו, לא השכילו אנשי כפר סאלד להפיק את כל האפשרויות והתועלת מכוחות עבודתנו. רע מאוד דבר הישלחנו לעבודה בענפי המשק. פירוש דבר זה הוא העדר רצון, או כישרון, להעסיקנו אך ורק בעבודות הסיקול והשירות.״

למעשה, אנשי כפר סאלד שסידרו את קבוצת ׳הסוקלים׳ בעבודה אצלם בענפי המשק, השכילו גם השכילו בכך ״להפיק את כל האפשרויות והתועלת״ מכוח עבודתם. אולם התועלת היתה בעיקרה של אנשי כפר סאלד, שהשתמשו בכוח העבודה של ׳הסוקלים׳ כקבוצת הכשרה, מבלי לשלם עבור ימי העבודה שלהם. ׳הסוקלים׳, שלא ראו עצמם כקבוצת הכשרה של כפר סאלד, יצאו איפוא להילחם על עצמאותם.

״אם אנו נתונים באופן חופשי לסידור העבודה של המשק,״ ממשיך המכתב, ״– הווי אומר שאנו כאן כקבוצת הכשרה. אין ברצוננו, כלל וכלל, להיות קבוצת הכשרה כאן, ברצוננו להיות גוף עצמאי!״

בתור גוף עצמאי, מגישים ׳הסוקלים׳ הצעת פשרה שתגדיר מחדש את מעמדם. ״על משק כפר סאלד להשתדל להעסיק מספר גדול ככל האפשר של חברינו בעבודת הסיקול ומספר מתאים, באופן יחסי, בעבודת השירות. אך אם יעבדו חברים שלנו במשק, או בשירות, למעלה מן האחוז המוטל עלינו – ייחשב לנו זה כעבודת חוץ שלנו, והשכר שנקבל יעבור דרך קרן ההשוואה של הקיבוץ.״ הצעת הפשרה של הסוקלים מנוסחת בשפה שאינה משתמעת לשתי פנים. אם כפר סאלד רוצה להעסיק אותנו בעבודות המשק, בבקשה, שישלם על כך כאילו היתה זאת עבודת חוץ. הגדרת העצמאות של ׳הסוקלים׳ מלווה איפוא בנימות פרקטיות מאוד. הדברים נאמרים בטון נחרץ, אבל גם הגיוני ושקול מאוד. המשפט הבא, שהוא גם השורה התחתונה של כל הפיסקה, מסכם את הדברים בצורה הממחישה את הנחרצות של כותביהם: ״באם המשק לא יכול לשלם לנו שכר עבודה כדרישתנו – עניינו של סידור העבודה שלנו להעסיק את כל יתר החברים.״

מאחורי תביעתם של ׳הסוקלים׳ לעצמאות נמצאת פרשה לא ברורה של ויכוח עם מוסדות הקיבוץ המאוחד. ייתכן שהעליה לכפר סאלד, לסיקול אדמותיו של קיבוץ אחר, נתפשה על־ידי חלק מהכשרת מעוז כעיכוב בדרכם העצמאית להתיישבות. בבל מעיר: ״מקום ההתיישבות שרצינו בו היה ׳ברגיאת׳ מדרום לכפר סאלד שאת אדמותיו מדדנו עבור הקק״ל. לבסוף התיישבו שם קיבוץ שמיר וקיבוץ להבות הבשן.״ בוריס מאשר כי לאחר שהות של 3 חודשים בכפר סאלד, עלתה הצעה ״שנעלה להיאחזות באדמות ׳ברגיאת׳ (חירבת סומן) דרומה לכפר סאלד.״ במצב שבו שררה אי־ידיעה ביחס למקום ההתיישבות העתידי של הגרעין, יכלה העלייה לגליל להפוך לעלייה להתיישבות. עם העליה לכפר סאלד, במכתב מתוך ״דבר לחבר״ מס׳ 9 – 1.7.1944, כותב בוריס את המשפט הבא, שרב בו הנסתר על הנגלה:

"לא ככל המפעלים הקיימים מפעלנו - כי מאיתנו נשללה האפשרות, שניתנה לכל המפעלים - לחיות מספר שנים כפלוגה במושבה. אנו עומדים עתה על סף התיישבות כי יש גורמים ותפקידים הדוחקים אותנו לכך... לכן גדולה החרדה בלבבות מחשש הדרך הקשה שלפנינו... אך אחת החלטתנו - להילחם ולהתגבר על הכל. את אדמותינו עלינו לסקל במו ידינו למען יוכלו לגדל כל צמח."

במיק: "המחשבה הראשונה היתה שאנחנו מתיישבים בגליל, באזור של כפר סאלד... שם כבר היינו צריכים להרוויח, ואז הלכו חבר'ה לעבוד בקיבוצים סמוכים, דפנה וכפר גלעדי, מה שהיה בסביבה."

חברי ההכשרה עבדו אז בעבודות חוץ גם בכפר בלום (הקיבוץ האנגלו בלטי, שנקרא אז 'נעמה') - 30 ימי עבודה באיסוף תפוחי אדמה ("ספורט כזה מדי פעם אינו מזיק", נכתב במכתב לבנימינה). בבנימינה היו חברים שעבדו בבית החרושת למהדקי עץ (אטבי כביסה) של הקיבוץ האנגלו בלטי שחלקו שהה שם, ולכן נקרא שמם 'הכובסים'. השנה היתה סוף 43', ואילו קבוצת הצופים ב' הגיעה לבנימינה רק ב־44'. עבודת הסיקול בוודאי לא הכניסה כסף ובמכתבים מהסוקל לכובס מובעת תדיר השאלה "מהו מצבכם הכספי וכיצד תכלכלו אותנו". עדות מן השטח לעוני ששרר אז בכפר סאלד, מספק איזי.

איזי: "הרגשתי שאני רק עובד שם ולא מצליח לאכול את המאכלים שלהם. בארוחות צהריים הם היו אוכלים חצילים. אני זוכר את עובד חדר האוכל, עובר עם עגלת המנות ומכריז במבטא הונגרי: "חצילים ובמקום חצילים, קישואים." המפלט שלי היה לעבוד במטבח. מי שעבד במטבח גם קיבל לשתות קקאו. אז קינאו בי. עם הלחם היתה בעיה מסוג מיוחד. היו מעכבים אותו מספר ימים, כדי שיהיה קשה ולא יאכלו הרבה.

מי היו מעכבים? האקונומיות?

כן, זו היתה המדיניות. לא לתת לחם טרי.

פעם ראשונה שאני שומע את זה.

אין ספק בזה וזה נכון לא רק לגבי כפר סאלד. גם בבארי היו חשבונות כאלו. לא לתת טרי על מנת שלא יטרפו במהירות כזאת. בכפר סאלד זו היתה מדיניות קבועה.

איך אתה יודע על זה?

זה התברר לי בדיעבד. עשיתי אחד ועוד אחד. הרי לא ייתכן שלחם לא יהיה טרי אף פעם.

אולי האספקה היתה מתעכבת?

לא, לא. זו היתה המדיניות, שלא הוצהרה אף פעם."

כיוון שלא נמצאה לי אקונומית מכפר סאלד לשוחח אתה, לא יכולתי לוודא את התיאוריה (המעניינת כשלעצמה) של איזי. כשהיצגתי את ההיפותזה הזאת בפני יונה עברי (וקסלר), שהיתה מבשלת ואקונומית בבנימינה, בגדרה וגם בנחביר - אך לא בכפר סאלד - היא הגיבה בשלילה ובהפתעה: "איזה בובעמייסעס! איזה צ'יזבטים! מי זה סיפר לך דבר כזה. ממש בדיחה. פעם ראשונה שאני שומעת את זה."

בסופו של דבר ירד רעיון ההיאחזות בברגיאת מן הפרק. דבר זה סימן את ניצחונם של 'הסוקלים' במלחמת העצמאות שלהם, והם ירדו מהגליל, אחרי כחצי שנה בסך־הכל, להיות

"כשאר המפעלים" - פלוגה במושבה, בגדרה. בגדרה נכנסו למחנה בשם "שער הנגב", שהתרוקן במקביל מהפלוגה שישבה בו עד אז - פלוגת כפר סאלד. אולם בטרם יעברו 'הסוקלים' לגדרה, עוד נכונו להם עלילות.

אחת מהעלילות הללו היא פרשת קקוס. קקוס, חבר ההכשרה, גנב את הכסף מהקופה וברח לכיוון תל־אביב. קבוצת חברים שהוכתרה בשם "הפרשים", בראשותם של במיק, בוריס ("גשש־בלש" בפי החברים, כינוי שיוצדק עוד בהמשך) ושמואליק אבני (הגזבר) יצאו אחריו, תפסו אותו והחזירו את הכסף. הגניבה הפכה מטראומה קבוצתית לאירוע שגיבש וחיזק את הקבוצה.

שמואליק אבני, כאמור, היה אז הגזבר.

שמואליק: "קיבלתי 165 לירות על חשבון משכורת והלכתי לפתוח חשבון בתל אביב, רעדתי כאילו כולם יודעים שיש לי כסף בכיס. היינו עצמאיים, ניהלנו את כל עניינינו בעצמנו. זה היה חלק מהקסם של העניין. בקופה נשאר הכסף שנכנס מהמשכורת של עבודת החוץ בבנימינה. הקופה היתה שמורה אצלי בחדר. זה היה צריף, והיתה לי ארונית שהיתה מכוסה בבד יוטה, בפנים היתה קופסת עץ, ובפנים היה הכסף. הלכתי מאיזושהי סיבה לספור את הכסף וראיתי שהיא ריקה. הזעקתי תיכף את האקטיבה -- לא זוכר את מי, אבל את החבר'ה.

הקופה היתה נעולה?

לא. קופסת עץ, סתם ככה.

גם הארונית לא היתה נעולה.

לא, גם החדר לא היה נעול. גרנו בו אולי ששה, משהו כזה. מכל מקום, אז התארגנו, התחלנו לעקוב. במיק ניהל את החיפושים.

במיק: "קקוס היה בחורצ'יק תל־אביבי שהצטרף להכשרה. הוא היה בחור יפה ושרמנטי מאוד. הוא גם היה קלפטומן, ואנחנו לא ידענו על זה. שבת אחת נעלמה הקופה המשותפת שהיתה לנו בהכשרה. הגזבר היה שמואליק. בקופה היו 165 לירות, כל כספנו. האמון שפתאום נשבר היה יותר חשוב מהכסף עצמו. זה נראה אולי מוזר, אבל התקופה היתה... היינו מאוד מגובשים כחברה, אבל כשבאנו לכפר סאלד לא היה מקום לגור, היו כאלה שגרו אצל משפחות בתור דיירים, לא ללילה אלא לתקופה. לא היו שירותים בבתים. זה היה חדר עם מרפסת קטנה ואתה גרת בתור שלישי במשפחה. ואז היתה קדחת, כל החברה עברו קדחת, זה עבר כמעט את כולם. זה מאוד גיבש אותנו. פתאום, יום אחד בהיר נעלם הכסף, אנחנו לקחנו את זה מאוד ללב, חזק מאוד. ואז התחיל סיפור לחפש מי זה. זה היה ממש סיפור בלשי. התחלנו לחקור חברים, לשאול ולבדוק וממש לא היה לנו כיוון.

החשד נפל על הגזבר?

לא, בכלל לא. החשד נפל קודם כל על חברים שנסעו. אחד מהם, שאול, הוא נסע לעבוד באחד הקיבוצים. הוא הראשון שיצא בלילה, עוד לפנות ערב. לקחנו עגלה עם סוסים ונסענו לשם בלילה, אחריו. הוצאנו אותו מהבית, בלילה, הערנו אותו, חקרנו אותו, החזרנו אותו בחזרה לכפר סאלד. נדמה לי שזה היה עוד יום ששי. עשינו בו בדיקה. זה לא היה אצלו. אז הגענו למסקנה שצריך לשים לב מי נוסע בבוקר לעבודה בקיבוצי הסביבה. עשינו בבוקר

מארבים לחברים. מישהו שכב לא רחוק מאחד מבתי השימוש, שהיו מחראות עם חור בקרקע ("שמייקה"). שכבו בבוקר וראו אנשים מסתובבים, נכנסים לחדר אוכל לשתות קפה, עשו חיפושים, לא מצאו כלום. התאספנו שוב, כל הצוות ששכב במארבים, עשינו תחקור, מישהו אמר: חבר'ה, ראיתי את קקוס נכנס לשירותים והיה לי מוזר שהוא הדליק גפרור בתוך השירותים. הוא יצא, חזר, הדליק גפרור והלך. אמרנו זה מוזר, רצנו לשירותים, האוטובוס יצא כבר לדרך, וראינו בפנים את הקופסה של הכסף. ריקה. עכשיו הוא כבר היה בדרך לתל־אביב. לקחנו שוב עגלה, נסענו מהר לדפנה. תפסנו שם אוטובוס וביקשנו מהנהג, תוך כדי נסיעה, תשיג את האוטובוס הקודם שיצא מכפר סאלד. הישגנו את האוטובוס באיילת השחר, הוא עצר לקחת נוסעים, ירדנו מהאוטובוס שלנו - 3 בחורים - נדמה לי בוריס ועוד מישהו.

הורדנו אותו מהאוטובוס, הוא לא התנגד, דווקא. נכנסנו לכרם שהיה שם, אמרנו לו, אתה לקחת את הכסף, אתה צריך להחזיר אותו - אחרת נפנה למשטרה. אמר, מה פתאום אני. אמרנו לו: אתה היית בבוקר בשירותים, אתה הדלקת גפרור, אתה זרקת את הקופסה, אנחנו ראינו אותך. התחיל ככה להתרגש, עמדו לו דמעות בעיניים. הוא הלך עם גבס על הרגל בגלל תאונה שקרתה לו. הוא הוציא לנו את הכסף מהשרוול של הגבס. מאז לא ראינו אותו בהכשרה. זהו."

באופן ברור ביותר, הוא כבר לא חזר. הפלא הגדול היה שהוא היה אח למשפחה של פעילים בנוער העובד, בהסתדרות, והם אמרו לנו לאחר מעשה שיש לו נטיה לגניבה. היתה לו חברה, דובה, היא עוד הלכה אחרינו כברת דרך, רצתה שיחזירו אותו, בסופו של דבר היא הלכה אחריו.

אביבה: "האמת היא שכולם התביישו בזה. גם אחיו נורא רצה להשקיט את זה. הוא היה פעיל בנוער העובד בתל־אביב וזה לא היה נאה ולא היה יאה. דב לא ביקש רחמים ולא... אני זוכרת שבגדרה הוא היה בא לבקר את דובה, מחוץ לגדר, לא נכנס למחנה. נתנו לנו להתמודד לבד, אמרו נגע רע, לא טוב, לא כדאי שיהיה, וגמרנו. לא כל כך התעמקו בזה."

בפרוטוקול בארי, כמה שנים אחר כך, נרשם שמזכירות הקיבוץ תעיר לאחד המשקים שנודע כי קקוס קיבל עבודת חוץ בו.

ב־44' עוזב זוג חברים, אשתי ודוד אפרת, את הגרעין בכפר סאלד. במכתב לחברי הנוער העובד בבנימינה מ־30.6.1944 מצוי אזכור לכך. ראוי להתעכב בקצרה על פרשת העזיבה מכיוון שהיא מגלה משהו מהיחס של הקבוצה באותן שנים לעוזבים, ומשהו מיחסה לשונה שבתוכה, ובמיוחד לעולים מאירופה.

אסתר ו. ודוד החליטו לעבור לאחד מישובי הקיבוץ המאוחד. סיבות עזיבתם הן בעיקר היות שניהם בוגרים מרוב חברי קבוצתנו. היה בידוד אתם בקבוצה, ונשמעו שתי דיעות: דעה אחת, שצורת העזיבה שלהם אינה יפה, ומבחינה זו אין הדבר בסדר. דעה שניה, שיש לחשוב איך הרגיש דוד בקבוצתנו, איך ובאיזו מידה הצלחנו בקליטתו ובהכנסתו לחיינו, ולכן, אין אולי להתפלא שבאה עזיבתם ואין כל רצון לעצור בעדם.

כדי להבין את הקטע יש לפרט קצת על דרכו של דוד לקיבוץ. דוד: "אני מפולניה, הייתי בן 17 כשהיטלר נכנס, ואז איבדתי את הכל: הורים, הבית. הכל. התחלתי להתגלגל. קודם לודז', אחר־כך ורשה, עברתי את הגבול הרוסי והגעתי לביילורוסיה. לא בתור יהודי. כעבור שנה פרצה המלחמה ואז התגייסתי לצבא האדום. זרקו אותנו לחזית אוקראינה. שמה היה שמח ואין מקום ליהודי. הגעתי באחת התחנות להיפגש עם צבא פולני שהיו שבויים של הרוסים. שיחררו בתחנה ההיא שבויים פולנים. אני עברתי בתחנה. אחד מהם אמר לי: אתה פולני, מה אתה נסחב עם הרוסים. בוא. כך הפכתי להיות חייל פולני. זה היה צבא פולני פאשיסטי. הם עשו צרות צרורות לרוסים. בינואר 42' הייתי בפרס עם הצבא הפולני. האנגלים הוציאו את החיילים הפולנים מרוסיה לפרס. משם העבירו אותנו לעירק. הכל בשביל לשמור על בארות הנפט בשביל האנגלים. משם זרקו אותנו לאיטליה. עברנו דרך ישראל, וחנינו בנשר - שם היה בסיס צבאי בריטי. לא רחוק מהבסיס גרה דודה שלי. היא קישרה אותי עם חברי הכשרת "הנוער העובד" במעוז. בלילה אמרתי לצבא הפולני 'תודה רבה' ו"השארתי להם פס". אשתי (אסתר) נכנסה לי באמצע הדרך, וזהו, שם נשארתי. מרים (אקשטיין) היתה המאמצת שלי. הכשרה לא היתה לי לא חקלאית ולא קיבוצית.

איך הרגשת?

לא היה לי נוח, לא היה טוב, לא הייתי רגיל. עזבתי. אשתי ואני בינתיים נהיינו חברים, עזבנו והתחתנו, ועברנו לגינוסר, כי שם היו לה חברים מהנוער העובד של פתח־תקווה."

דוד ואשתי עזבו ב־44' וחזרו בתחילת 47', לגדרה.

גדרה - "שער הנגב"

"דרומה לגדרה המושבה נמצא מחנה הפלוגה. חבריה, העולים להתיישבות לאחר עשר שנות ישיבה במקום, משאירים חצר עם שלושה בניינים (אחד בן קומותיים), מספר צריפים, חדר־אוכל ומטבח, מקלחת ומגדל מים. הצריפים, שהם רכוש הקבוצה - לא יועברו עמם, אם נשלם להם את מחירם, מלבד הצריפים - שייך כל המחנה לסוכנות היהודית. במחנה יש חשמל, המועבר מרוטנברג. ככל פלוגה צעירה, נכונה לנו שאלת העבודה אצל האיכרים. במושבה יש פרדסים רבים, שזה עתה החלו לעבדם על־ידי פועלים ערביים. בשאלה זו ניתקל רבות במושבה ואנו צריכים להיות מוכנים להילחם על זכותנו, זכות הפועל העברי לעבודה."

מתוך "דבר לחבר" מס' 4 - 26.2.1944

כתבה זאת נכתבה עוד במעוז חיים, אולם במקום לגדרה יצאו "הסוקלים" ל־6 חודשים בכפר סאלד. היו לכך שתי סיבות: המחנה בגדרה עוד לא היה פנוי וכן כדי לעזור לכפר סאלד להתמקם. ב־6 בנובמבר 44' יוצא חלוץ הקבוצה, בן ששה חברים מכפר סאלד, לכבוש את המקום החדש בשער הנגב. במיק: "קיבלנו הודעה: אנחנו עוברים לגדרה. הייתי בגרעין הראשון שבא לגדרה. 7־6 חברים. שמואליק וירדנה היו אתי, ועוד. שם היה גרעין קודם שעזב ולקח אתו חלק מהמבנים. באנו למקום עם 3 בתים ועוד כמה צריפים והתחלנו מבראשית."

הקטע המצוטט לעיל ממחיש את הדמיון בין בנימינה וגדרה. גם הצופים ב' וגם הנוער העובד היו במקומות אלה על תקן של 'פלוגה במושבה'. משמעות הדבר היתה מחסור במקומות עבודה, עבודה בחקלאות אצל האיכרים תוך־כדי מאבק עם הפועלים הערביים על מעט המקומות הקיימים, עבודה לחברות במשק בית, והסתמכות על עבודת חוץ. גם לנוער העובד בגדרה, כמו לצופים בבנימינה, הוצע על־ידי הקיבוץ המאוחד להתגייס לסדום (לה יוקדש בהמשך דיון מורחב).

בכינוס הקבוצה הראשון בגדרה (1.12.1944) נכחו חברי גרעין הנוער העובד של הכשרת "מעוז" מכל תפוצותיהם. יחד הם מנו למעלה מ־70 איש. בכינוס נכחו באי־כוח מזכירות הקיבוץ המאוחד, מעוז חיים, מדריכות חוות הלימוד, מועצת פועלי נשר ומועצת הפועלים בגדרה. מחוות הלימוד (בית־הספר החקלאי בפתח־תקווה) קיבל הגרעין שי של 200 אפרוחים, וממועצת פועלי נשר - סך ח'י לירות לרכישת מכשיר חקלאי. למחרת נשלח מטעם הקבוצה מכתב המצהיר על הגדרתה לקיבוץ המאוחד.

גדרה – 2.12.1944

לכבוד מזכירות הקיבוץ המאוחד

בכינוס הקבוצה שהתקיים השבת החלטנו, לאחר דיונים ושיקולים, שאנו מזדהים עם דרכו של הקיבוץ המאוחד וברצוננו להצטרף לשורותיו.

מאז היותנו חברים בתנועת הנוער העובד חונכנו לקראת חלוציות, דריכות והגשמה.

והיות ואנו רואים בקיבוץ את הגוף המכוון עצמו לפי ערכים אלה, הגוף הפתוח לקליטת המונים, והיוצר את המשק הגדול והגדל, אין אנו משלימים עם העמידה מהצד והננו מביעים את בקשתנו להוות חוליה נוספת בשרשרת מפעלי הקיבוץ.

הננו נכונים לשאת, יחד איתכם, בנאמנות בעול ההגשמה ובאחריות הביצוע של הקיבוץ ושל תנועת הפועלים כולה, למען הגשמת הציונות הסוציאליסטית.

בברכת חברים

קבוצת הנוער העובד – בארות (ע"ש ב. כצנלסון)

היה זה המכתב הראשון עליו חתמה קבוצת הנוער העובד בשמה החדש - 'בארות', עליו הוחלט יום קודם לכן.

כחלק מהמשק העצמאי שלהם החלו הנוער העובד לפתח בגדרה משתלת ורדים (היוזם: מוטקה נבו, חבר מעוז חיים). בחלקות קרקע קטנות נטמנו כ־1000 ייחורים ועוד אלף היו

בתוכנית. מרים בצר וחיהל׳ה לב עבדו יחד עם מוטק׳ה בוורדיה. מרים: ״זה היה ענף. אפילו מכרנו קצת פרחים. היה לנו מקרר כזה במטבח. לפנות בוקר היינו קוטפים פרחים ואורזים אותם - מאה, מאתיים פרחים - ושולחים אותם באוטובוס לתל־אביב. היו לנו מספר זנים, מה שנקרא ׳קולקציה׳. נכנס אז ריסוס נגד עשבים ומוטק׳ה לא הרשה את זה.

למה לא?

עקרונית. הוא לא הרשה את זה.״

חיה׳לה: ״אני הייתי יד ימינו של מוטקה. הוורדים היו אז בהחלט ענף רווחי. השוק היה שתילי ורדים, וגם מכרנו פרחים. היינו קמים בשתיים או שלוש לפנות בוקר עם פנסים על הראש וקוטפים פרחים. בבוקר הפרחים יותר טריים ומגיעים לשוק ראשונים, טריים ויפים. קיבלנו בשבילם מחיר טוב. השוק היה ברחובות, תל אביב, ירושלים. כשהעבירו את הוורדיה לבארי, מוטקה כבר לא נשאר, הוא היה מין נווד כזה. הוא חזר למעוז, ואחר־כך בא שוב לבארי, ועזב שוב.״

ב־5.5.1945, כחצי שנה לאחר שהגיעו בארות לגדרה, נולד שם הילד הראשון של הקיבוץ: עמירי, בנם של חיה׳לה ובבל. הלידה, מאורע הרה־משמעות עבור הקיבוץ הצעיר, הפכה להיות חלק מן הביוגרפיה הקולטיבית. על השלכותיה האישיות והחברתיות יורחב הדיבור בפרק המוקדש לגידול ילדים בקיבוץ.

הנוער העובד הגיעו לגדרה ב־5.11.1944, וב־9.10.1945 התאחדו שם עם הצופים ב׳. ״בארות״ ישבו איפוא בגדרה כשנה עד לאיחוד עם הצופים ב׳. פרק מיוחד יוקדש בהמשך לתיאור החיים בגדרה, מ־1945 ועד לעלייה להתיישבות בנחביר (6.10.1946) ואחר־כך, עד להעברתו הסופית של המחנה מגדרה, לבארי (1949). פרק זה יורכב מזכרונותיהם המשותפים של בארות והצופים ב׳. זאת מכיוון שקשה לקבוע בוודאות מה מתוך זכרונות גדרה שסיפרו לי ותיקי הנוער העובד התרחש בדיוק בשנה בה היו בגדרה לבדם. אולם לפני הפרק על גדרה, יש להקדים ולומר מספר מלים על החלטת האיחוד. רגלינו ניצבות כעת בצומת של האיחוד עצמו, אליו הובילו דרכיהן של כל אחת משתי הקבוצות.

3. ההחלטה על האיחוד

"התקיימה שיחה על פנייתה של קב' הצופים ב' בבנימינה להתחיל במו'מ לאיחוד. נאמר בשיחה, שבעצם הצעת האיחוד, אי אפשר עדיין לדון, כי איננו מכירים את קבוצת הצופים. אבל, כנגד זה, אפשר לדון במה נבוא אליהם? החברים ציינו, שבפגישתנו הראשונה עם אנשי הצופים עלינו להציג בפניהם את דרך התהוותנו, את הערכים שיצרנו, שהם הביאו אותנו לקיבוץ המאוחד, ולכיבוש העבודה במושבה"

מתוך "בארות" מס' 22 - כ"ג באלול תש"ה - 1945

בקיץ 1945 פונה מזכירות "הצופים ב'" לשני גרעינים - 'מגינים' ו'בארות' - במטרה לדון באיחוד אפשרי. מגינים היו אז בעין זיתים, ובארות בגדרה. איחוד עם קבוצת מגינים הותנה בכך שזאת תיכנס תוך שלושה חודשים לקיבוץ המאוחד "ותקבל עליה את מרותה המלאה של מזכירות הקיבוץ". ההגדרה לקיבוץ המאוחד הוצבה בחזית, אולם מאחוריה עמדה העדפה נוספת - לכיוון "אחדות העבודה", המפלגה שסיעה ב' הקימה לאחר פילוגה הסופי ממפא"י. ב־42' היתה הוועידה של מפא"י בכפר ויתקין, שבה כמעט והתרחש הפילוג... ב־44' פרשה סיעה ב' (שהוקמה על־ידי הקבה"מ כאופוזיציה מבפנים) ממפא"י. הצופים ב' היו בבנימינה בתקופת השיא של הוויכוח הפוליטי, ולפחות חלקם השתתפו בו בצורה אינטנסיבית.

ברנדי: "בארות־גדרה היו מוגדרים יותר חזק לאחדות העבודה. יותר חזק מאשר הגרעין של מגינים. במזכירות הקיבוץ המאוחד ידעו שהצופים ב' עוד לא הגדירו את עצמם. חלק מחברי המזכירות שלנו, שהיו קרובים למפא"י, רצו שנלך לקבוצה נוספת שעוד לא הגדירה את עצמה. חברי המזכירות שלנו שהיו קרובים לסיעה ב', משכו לכיוון בארות, שכבר היו מוגדרים אליהם. אלה מבינינו שמשכו גם הם לכיוון הזה עשו את זה בדעה צלולה, ולא הסתרנו את זה באסיפות.

אמרתי לברנדי שעיינתי בפרוטוקולים של האסיפות מאותה תקופה, ושם לא מוזכר הנימוק הפוליטי, או המלים 'סיעה ב'.

ברנדי: "הנימוק היה בראש של מי שסחב לאותו כיוון, וזה לא היה פופולרי להגיד שבגלל זה נלך לבארות־גדרה. אבל זה היה קיים עם חשבונות, לראות מי יצביע למי, חשבונות עד לפרטי פרטים." בהצבעה על האיחוד (19.9.45) היו 23 חברים בעד "בארות", 13 בעד "מגינים", 4 נמנעו ו־6 (מהם 3 בצבא ו־2 במחנות) לא השתתפו.

מנוחה: "סיפרו לך שהיתה לנו אפשרות להתאחד עם אחת משתי קבוצות של הנוער העובד, אחת בגדרה, ואחת ('מגינים') בעין זיתים? זה מצחיק, איזה מין שטויות, איזה מין דברים לא־רלבנטיים משמשים גורם לקבלת החלטות. גם רכילות זה גורם שמשפיע. אחד הדברים שאמרו על עין זיתים היה שאף אחד לא יודע מי חבר של מי שמה. אמרו שהם ישנים במיטות שלושה־ארבעה ביחד... אני זוכרת שזה מאוד לא מצא חן בעיני, ובארות־גדרה נראו לי יותר סולידיים.

היה לזה בסיס?

אני מתארת לעצמי שהיה איזה משהו. היום זה נראה לי טפשי."

בוכסי: "ההחלטה להתאחד עם בארות היתה אחד המאבקים הפנימיים שלנו, חלק מתהליך ההגדרה של הצופים ב'. היה ברור לנו, שההחלטה אם ללכת לזרם המפא"י או לאחדות העבודה תיקבע על־פי הקבוצה שאיתה נתאחד. אני הייתי בקבוצה של המעטים המוגדרים, שידעו בדיוק מה אנו רוצים - לאחדות העבודה. עמדו זו מול זו קבוצת בארות וקבוצת מגינים מעין זיתים, שהיתה הקוטב המפא"י. שתיהן היו נוער עובד ושתיהן היו הקיבוץ המאוחד. מגינים היו מפא"י מפורש, ובארות היו אחדות העבודה. על־ידי ההחלטה להתאחד עם בארות נקבע גורלנו לאחדות העבודה. אנחנו, אותה קבוצה שידענו שאנחנו רוצים את אחדות העבודה, משכנו חזק לבארות. לא בגלל שהאנשים מצאו חן בעינינו יותר. הם הופיעו בחדר אוכל, וכל אחד דיבר, ואלו היו שתי האפשרויות.

אז הסיפור על האורגיות של מגינים היה תעמולה שלכם?

"אני לא זוכר את זה. אבל זה היה חלק מאותו מאבק, אני לא זוכר כבר איך ניהלנו אותו בדיוק, אבל כשמנהלים מאבק הכל כשר.

חברים לא זוכרים את האיחוד כמאבק. זוכרים שזו היתה הנחיה מגבוה, מהקיבוץ המאוחד.

"הדברים התנהלו אז בדרך עקיפה ולא קראו לילד בשמו. במפורש כך היה עם מגינים ובארות. זו היתה הגדרה ברורה מאוד אם כי אנשים לא היו מודעים לכך. הקבוצה שהובילה לכך ידעה בדיוק מה היא רוצה.

מי היו בקבוצה הפנימית הזאת, שהיו מוגדרים לאחדות העבודה?

"ברנדי, יוקי, רפי ואני."

בניגוד לבוכסי וברנדי, שדיברו על חיפושיהם הפעילים של הצופים ב' אחרי שותף פוליטי ולא רק אחרי גרעין משלים להתיישבות, נטו אנשי הנוער העובד להמעיט בחלקם־שלהם ביחס להחלטת האיחוד, והטילו את כובד האחריות על המוסדות.

שמואליק: "ראשית כל, את ההצעה להתאחד הביאו ממזכירות הקיבוץ המאוחד. היתה שם הנחה שגוף שעולה להתיישבות צריך שיהיה חזק יותר, אני חושב שהצופים היו פחות מפותחים מאיתנו, אולי לא צפו שם שייצא מזה משהו, אני לא יודע. אני זוכר עד היום שעל המקום ראיתי את זה בחיוב. אני גם נסעתי כמה פעמים לבקר אותם שם, ליצור את הקשרים. האיחוד היה מהיר ולפי דעתי מושלם. אני גם יודע שאחר־כך החברה התחלקה לא לפי המוצא אלא לפי הדעות הפוליטיות - מפא"י מול אחדות העבודה. מהצופים קיבלנו הרבה מפאי"ניקים."

בוריס: "דברים כאלה בדרך־כלל היו מכוונים מלמעלה. מזכירות הקיבוץ באה אלינו בהצעה ליצור גרעין יותר חזק שייצא להתיישבות. הציעו לנו את הצופים ב'. ערכנו ביקורים אצלם, הם אצלנו. זה התקבל בחיוב אצל שתי הקבוצות. זה אושר בשתי הקבוצות בנפרד."

מיכאל גדיש: "בתור פלוגה שמתכוננת להתיישבות, מזכירות הקיבוץ המאוחד הבינו שמספרנו קטן מדי והמליצו שנתאחד עם הצופים ב' שהיו בבנימינה, שהיו דומים לנו מבחינת גודל הקבוצה והשנתון. ב־45' הוחלט, עם הכוונה ברורה של התנועה, שאנחנו מתאחדים. הם באו לגדרה בגלל שבבנימינה היה חוסר עבודה גדול."

הקיבוץ המאוחד היה ביסודו רב־מפלגתי עד לפילוגו ב־1951... אז, עם הפילוג, הצטרפו הקיבוצים שהיה בהם רוב למפא"י לחבר הקבוצות ויחד הקימו את איחוד הקיבוצים והקבוצות. בקיבוץ המאוחד נותרו אנשי אחדות העבודה. חמישים שנה אחרי, ייתכן שלא הכל זוכרים היטב את ההבדלים האידאולוגיים של טרום המדינה בין מפא"י לאחדות העבודה, וכדאי להזכיר אותם בקצרה. מפא"י היתה בעד הקמת מדינה יהודית בגבולות המבוססים בצורה זו או אחרת על חלוקה - תוכנית בילטמור, למשל. אחדות העבודה, לעומת זאת, חשבה שיש לדחות את הקמת המדינה כדי לא להתחייב לגבולות צרים של חלוקה. מבחינת ההגדרה הסוציאליסטית, אחדות העבודה היתה יותר קיצונית, עם קירבה רבה יותר לברית המועצות של אז.

ב־1951, עם הפילוג בקיבוץ המאוחד, עזבו את בארי מספר אנשי מפא"י, ביניהם אהרן ידלין. ב־1945, בבנימינה, הגדיר עצמו ידלין יחד עם הצופים ב' לקיבוץ המאוחד, אולם מתוך נטייה מפא"יניקית. ידלין: "כבר בשנת העבודה בגניגר, שהיתה שייכת לחבר הקבוצות, מפא"י קלאסי, מה שקראו אז סיעה ג', כבר שם אני די התרשמתי ממשנתו של א"ד גורדון, האדם והטבע, עם־אדם... קלטתי כבר אז את הביקורת על בריה"מ, שהקומונה הישראלית זאת תופעה לגמרי שונה מהקומוניזם של בריה"מ. יחד עם זאת, החלטתי להצטרף לקיבוץ המאוחד מפני שקסמה לי אז התיאוריה שאומרת שיש איזה דטרמיניזם היסטורי. העולם, אם תרצה או לא, מתקדם לקראת הסוציאליזם. אנחנו מגשימים את ההכרח מרצון חופשי. זה היה דבר פנטסטי. ושנית, התיאוריה שהקיבוץ הוא מקום לכל מקצוע אנושי, לא רק חקלאות, גם תעשייה, עבודות חוץ. שלישית, האופי הכיבושי של הקיבוץ המאוחד, שהוא נרתם למשימות. מצד שני, ידעתי כבר על המתח הפנימי הפוליטי בתוך הקיבוץ המאוחד.

בארות היו מוגדרים לאחדות העבודה. היו לך היסוסים לגבי האיחוד אתם?

"כן. אני ודאי לא הייתי עיוור לזה. אני לא זוכר אם התנגדתי. אני חושב שלא התנגדתי אז, מפני שבגדרה אני נבחרתי למזכיר, בשנת 45', הייתי מזכיר כשעלינו להתיישבות. קשה להניח שאם הייתי מתנגד, אז היו בוחרים אותי. הצירוף של צופים ונוער עובד נראה לי אז כחלק מהאידיאולוגיה החיובית של הקיבוץ המאוחד - קיבוץ גדול וגדל ללא סייג וללא גבול. אבל אין ספק שהייתי כבר אז רגיש למתח הפנימי הזה."

כחלק מתהליך ההתוודעות והחיזור מציעים בארות לצופים ב' להחליף ביניהם משלחות. ברנדי מבקר בבארות ומספר על קבוצתו. למחרת נוסעים בוריס ושמואליק לבנימינה, מסיירים במשק ומדברים עם חברי הצופים. בראש השנה 1945 (תש"ו) מצביעים הצופים ב'

לטובת האיחוד עם בארות. בסוכות מתקבלת החלטה חיובית בבארות. חודש לאחר מכן מתכנסת ישיבת מזכירות משותפת. בישיבה מתברר כי לאחר האיחוד תהווה הקבוצה 110 חברים, מהם 85 בסידור העבודה. 11 יעבדו בתל יוסף, 9 בסדום, 25 בשירותים בבית, 6 במשק העצמי ועוד 40 חברים בעבודות חוץ בגדרה. מתקבלת תוכנית להכשרת קבוצת אריזה בת 7 חברים לעבודה קבלנית בתקופת הקטיף. הוחלט כי במשך השבוע הקרוב יסוכם, בשיתוף עם ועדת המשק של הקיבוץ המאוחד, באיזו מושבה יישארו (בנימינה או גדרה). ביום ד׳, 26.9.45, יושבים על המדוכה באי הכוח של הקבוצות, יחד עם שבעה חברים מוועדת המשק של הקבה״מ. רחמימי, אחד מחברי ועדת המשק, טוען כי בגדרה יש יותר מקומות עבודה. ״נכון, שהשכר שם נמוך, אך הסיבה לכך היא חדירתם של חברי בארות למקומות עבודה שעבדו בהם קודם ערבים. אין אנו מעונינים, שחברינו יעבדו רק בעבודות מכניסות - מזכירות הקיבוץ והמרכז החקלאי תובעים ויתבעו כיבוש עבודה. המחנה בגדרה מרוחק מהמושבה ויש בו יותר מרחב. יש בו יותר אפשרויות בניה, גידול, התרחבות וקליטה.״ גם ויניה כהן ממזכירות הקבה״מ היה בעד גדרה. הוא מוסיף כי ״בגדרה יש יותר אפשרויות של צבירת כוח לקראת התיישבות״. מודגש בפגישה כי כיוון ההתיישבות כעת הוא לנגב וזהו נימוק נוסף להימצאות בגדרה. בסיכום הפגישה, מחווה ועדת המשק את דעתה שגדרה היא המקום העדיף להיות בו אחרי האיחוד.

החלטה שנייה, העומדת בפני המזכירות המשותפת, היא קביעת שמה של הקבוצה המאוחדת. מועלות לדיון שלוש הצעות: ״הצופים ב׳״, ״הצופים ב׳ - בארות״, ״בארות - צופים״. לאחר דיון רחב (שאינו מתועד) הוחלט על השם ״קבוצת הצופים ב׳ - בארות, קבוצת הנוער העובד והצופים להתיישבות שיתופית בע״מ (על שם ברל כצנלסון)״.

בוריס: ״היה ויכוח לאן עוברים אבל הצופים הבינו שהאפשרויות להתפתח בגדרה הן יותר טובות. התנהל ויכוח גם איזה שם יתנו לפלוגה: ״הצופים ב׳ בארות״ או ״בארות הצופים ב׳״. בסוף התקבל: ״הצופים ב׳ - בארות״.

למה?

״הם לא היו יותר רבים, אנחנו היינו קצת יותר, אבל זה הלך על שכנוע הדדי, זו לא היתה הכרעה של רוב או מיעוט. חשבו על הצליל של השם, איך זה מתקבל... בסוף הרוב תמך בשם הזה. הצופים עמדו על זה שהשם יישאר כדי לא לשבור את השרשרת. כי זו היתה סידרה של קבוצות הכשרה שיצאו מדי שנה, החל מהצופים א׳.״

הוויכוח שניטש בין הצופים לנוער העובד על שם הקבוצה המאוחדת יכול היה לשקף גם מאבק מסוים.

מיכאל גדיש: ״החשש שלי היה מאיחוד של הפרולטריון עם האריסטוקרטיה. אבל ההתעלות היתה כזאת, שזה לא קרה. הנוער העובד היו אינטליגנטים, והצופים היו חברה׳מנים. היה אצלנו בחור אחד, דוד, שצייר קריקטורות. אני לא אשכח שהוא צייר את המזכיר של הצופים - ברנדי, ואת המזכיר שלנו - בוריס. הוא צייר אותם כשני טבחים, עומדים ליד סיר גדול, ושופכים פנימה צופים קטנים ונוער עובד קטנים, ולמטה כתוב: מעניין איך ייצא התבשיל. אגב, היום לבוריס וברנדי יש נכדים משותפים.״

ותיקי הקיבוץ משתי הקבוצות ציינו את קיומם של זוגות מעורבים - צופים ונוער עובד - כסימן הטוב ביותר לחיבור המוצלח ביניהם. הצלחתי לספור שלושה זוגות כאלה שנוצרו אז - לזר ורבקהל׳ה, שרה ואיזי, צילה ואיז׳ב. הזוג האחרון כופר בתווית של "זוג מעורב". צילה: "אנחנו נקראים זוג מעורב? לא הרגשתי אף פעם שאני מעורבת. כי לא הרגשתי אף פעם שאני חלק מהנוער העובד ממש. בסך הכל, הגעתי דרך הכשרת "המחנות העולים" בגיל 18 למעוז". בין הזוגות המעורבים שנוצרו אז היו גם יונה וזאב וכסלר, שהגיע באותו זמן מהדרכה בנוער העובד בירושלים, וכמו־כן מיקי (נוער עובד) וסוסו (צופים), שעזבו לאחר מספר שנים.

פרק ב׳:

קיבוץ יוצא לדרך:

מגדרה (וסדום), דרך נחביר, לבארי

1. גדרה 1946־1944

"מה שאני רוצה לציין בקשר לגדרה... לי באיזשהו מקום היתה הרגשה שאני משחקת בקיבוץ. זה היה רציני מאוד, אבל כל־כך נהניתי."

מרים בר סיני, 1995

"במטבח מיינתי שעועית. לשבת ככה יום שלם זה לא נעים במיוחד. זה היה כמו עבודת דחק. ככה בימים הראשונים, עד שהועליתי בדרגה לעבוד במשק בית. אחר־כך סידרו אותי לעבוד במשק פטר. אני באה, שלחו אותי למטע, להשגיח על פועלים ערביים מקטרה (כפר ערבי ליד גדרה). זה גם היה מאוד מביך. אחר־כך הועליתי בדרגה והייתי צריכה להילחם בתולעים שנכנסות לגזע ואוכלות אותו. מה אני הבנתי בעצים, בחקלאות? שום דבר. שיחקתי. פשוט שיחקתי."

מנוחה קלמר, 1995

כעשרה חודשים (מנובמבר 44' עד אוקטובר 45') יושבת בארות לבדה בגדרה. במהלך חודשים אלה מתחיל גרעין הנוער העובד לפתח משק עצמאי במקום וכובש מקומות עבודה אצל האיכרים ובעבודות חוץ.

בוריס: "בגדרה היתה עבודה ערבית והיינו צריכים להתחרות בהם. אמנם לא הלכנו בכוח אלא בשכנוע. הייתי מזכיר פנים באותה תקופה, ביקרתי אצל איכרים בעלי פרדסים כדי לשכנע אותם. לאט לאט חדרנו לכל מיני מקומות עבודה, בפרדסים, בעבודות בית.

הייתם צריכים להוכיח שאתם לא פחות טובים מהערבים או שהלכתם על הקלף של עבודה עברית?

"באנו עם הקלף של בוגרי בתי־ספר חקלאיים. היינו יקרים יותר מהפועלים הערבים. האיכר תמיד העדיף את הערבים, אבל כשהתחיל המתח איתם הם ראו שעדיף לסמוך עלינו מאשר על הערבים. לידינו היה משק פטר (פ' רפויה, מתחרז עם כתר), שהיה חווה מתקדמת יותר מבחינה חקלאית, היה להם הכל - רפת, פרדס, לול. משק פטר עבד בעבודה ערבית, אבל הצלחנו לחדור לשם ועבדנו בכל העבודות.

איך התרחשה החדירה הזאת?

"זה תמיד היה מלווה באיש של מועצת הפועלים. היה לנו שיתוף פעולה מלא איתם. היינו נפגשים עם מנהל העבודה שם, הוא הכיר אותנו, ראה שיש לו עסק עם אנשים רציניים. לא היה לנו מושג בעבודה, אבל התייחסנו לעבודה מאוד ברצינות. הוא לא פיטר ערבים, אבל לצד הערבים הוא התחיל להעסיק אנשים משלנו. זו היתה הטכניקה לגבי כל האיכרים. בכל מקום שעבדנו עבדו גם ערבים. לא יכולנו למלא את כל מקומות העבודה. היו איכרים שהתעקשו ולא רצו לשלם לנו. לפנינו היתה במחנה "שער הנגב" בגדרה הפלוגה שהקימה את כפר סאלד. הם שמרו על יחסים טובים עם משק פטר ועם האיכרים האחרים. כשנכנסנו במקומם, אנחנו נהנינו מזה. האיכרים ידעו כבר על הקיבוצניקים. מה שלא כל־כך אהבו, זה שהיינו סוציאליסטים שרופים. בתקופה ההיא כל דבר היה חדור בעצמות ומעורר למלחמת חורמה. פה ושם היו אי־אלו התנגשויות, אבל לא חמורות.

מה זאת אומרת התנגשויות?

"זכור לי שפעם היתה אסיפת פועלים בגדרה, ב־1 במאי. מועצת הפועלים שכרה את בית העם ונודע לנו שהם רוצים לחבל באסיפה.

מי זה הם?

"בני האיכרים, אנחנו לא ידענו בדיוק מי, אז פנו אלינו ממועצת הפועלים שאנחנו נבוא עם מקלות ונהיה מוכנים. האיכרים ממש התרתחו על זה. הם שאלו, מה פתאום מקלות. אבל בסוף לא היה כלום."

מיכאל גדיש: "הקימו אז מועצת פועלים בגדרה. הרוב היו שם איכרים, ורק מתי מעט פועלים. המועצה נאבקה להחדיר עבודה עברית. זה היה קשה כי הערבים היו פועלים טובים יותר והתמידו יותר מהפועל העברי. האיכרים ידעו שהפועל העברי אולי יעבוד בחקלאות זמן־מה אבל לא יישאר הרבה זמן אצלם. היו לנו נציגים במועצות הללו. אני הייתי חקלאי מלומד אז עבדתי רק בזמירה או בחליבה."

בוריס היה הנגר ומזכיר הפנים של בארות. בוריס: "באנו למחנה עזוב ולי היתה הרבה עבודה של תיקונים, סככות, התחלנו להקים רפת, זאת עיקר העבודה שעסקתי בה, במשק הקטן הזה של הפלוגה. פה ושם, אם היו חסרים עובדים, היו שולחים אותי לקטיף, חקלאות או בנין, אבל זה היה חלק קטן מן הזמן. כשהייתי מנגר עבדתי לבד. בהתחלה התרכזתי בעבודות תיקונים ובניית סככות. פה ושם עשו גם ריהוט לחדרים, ריהוט פשוט. בשלב מאוחר יותר נוספו חברים שעבדו אתי ואז חיפשנו גם עבודות חוץ. פה ושם עשינו חלונות לאיזה קבלן במושבה. הרחבנו את זה ליותר מעבודות אחזקה בבית."

בתקופה זאת הוחלט בגדרה לראשונה על "האוטומט", שהיה מבוא לקודכס החוקים המתפתח של הקיבוץ. חוק האוטומט קבע שיש לציית לסידור העבודה ללא דין ודברים, וכל בירור ייעשה רק לאחר שהחבר סיים את העבודה שהוטלה עליו. אי־ציות לחוק זה יגרור אחריו סילוק אוטומטי מהקיבוץ, ומכאן שמו. לחוק האוטומט, מקומו בגיבוש החברה הקיבוצית הצעירה ולשאלה אם היה חוק דרקוני או לא, נתייחס בהרחבה בהמשך, בפרק שיוקדש לשוויון ושיתוף.

מרים, שהחלה אז בתפקידה כאחות הקבוצה: "אחרי העבודה תפקידי היה לטפל בחולים ולחבוש פצעים. היתה לנו איזה מרפאה, משהו צנוע מאוד. כולם היו צעירים ובריאים. החולים סבלו יותר ממצב רוח מאשר מבעיה פיזיולוגית, בגיל הזה. אפשר לומר שהמרפאה היתה אז מקלט מהאוטומט."

אמרתי למרים שלא שמעתי את הסיפור על המרפאה כמקלט מחוק האוטומט מאף אחד.

מרים: "הם לא ידעו את זה. אני הייתי מגינה על החולים מפני שאר הקבוצה. כשהגענו לגדרה היינו כולנו יחסית צעירים ובריאים, ואת תפקיד האחות מילאתי בחצי משרה, אחרי יום העבודה במשק פטר או במשק בית. עיקר הבעיות שהיה עלי להתמודד אתן היו חברתיות. היו חברים שהעבודה הפיזית היתה קשה עבורם ולא פעם התקשו לקום בבוקר לעבודה. היו חברים שהמצב הכלכלי בבית ההורים העיק עליהם וכרגיל, היו גם מצבי רוח בגלל אהבות נכזבות. לא כולם הצליחו להשתלב בחיי החברה שדרשו ויתורים רבים, וכך מצאתי עצמי עוסקת יותר בבעיות חברתיות מאשר בטיפול בחולים. במיוחד זה קרה כשהשאר לא היו קשובים, או לא רצו להתחשב בקשיים של הפרט, ואני נמצאתי בתווך. החברה הגנה על עצמה באמצעות חוקים נוקשים, במבט לאחור אני חושבת שאלו היו חוקים נוקשים מדי. למרות שאהבתי את כל היחד הזה, ואת הראשוניות של אותם ימים, היה לי קשה להתמודד עם התפקיד.

היו אמצעי מניעה?

"כן, לא לנשים, אבל לגברים.

מאיפה קיבלו אותם?

"לא יודעת. אני לא חילקתי את זה. אני חושבת שרוב האנשים לא קיימו ממש יחסי מין עם החברות שלהם.

בגלל החינוך?

"כן. וגם בגלל הפחד מכניסה להריון. היה רק מקרה אחד שקרה. הם עזבו, ואחרי זמן קצר הם חזרו."

אותו ילד ראשון הוא עמירי לב, בנם של בבל וחיהל'ה. היה זה הריון ראשון וילד ראשון בקבוצה של צעירים בני 18־20 שהיו שרויים עד אז בעולם חד־גילי משל עצמם. ראוי לעקוב בקצרה אחרי פרשת ההריון שקדמה ללידה, מכיוון שזאת ממחישה קצת מן הדינמיקה החברתית בגרעין הצעיר של אותם ימים.

בבל: "בקשר ללידה של עמירי יש קוריוז. היתה אז בקיבוץ אווירה התנדבותית. אני התנדבתי לבריגדה (יחידה יהודית במסגרת הצבא הבריטי בסוף מלחמת העולם השניה). הגברת הזאת (חיה'לה) שמעה את זה, ואמרה לי: מה אתה מתגייס, אני בהריון, וזאת היתה הפעם הראשונה ששמעתי על כך. לא ידעתי מקודם. לא היינו נשואים עדיין."

חיה'לה: "גם אז היו נכנסים להריון לפני הנישואים, היום זה ממש פופולרי, אי־אפשר בלי זה."

בבל: "המצפון שלי לא היה שקט כי לא התגייסתי לבריגדה בגלל חיה'לה וההריון. עזבנו את הקיבוץ והתחתנו ברמת גן. שבוע לאחר שהתחתנו, אמרנו: חבר'ה, אנחנו רוצים לחזור. כל

המהלך היה מבולבל. אני לא עמדתי בדרישה של חיה׳לה שלא אלך לבריגדה. לאחר שכבר אושרתי בידי החברים ללכת לבריגדה, היה לי קשה להסביר להם מדוע אינני מתגייס. חברים הסכימו שנחזור, כי הבינו את התסבוכת שנקלענו אליה מבחינה חברתית. לחתונה קיבלנו מתנה גדולה - מיטות, ואישרו לנו להביא אותן. נתנו לנו אפילו חדר משפחה, זו היתה גם בעיה כי גרו שם בתנאים איומים.

עזבתם את הקבוצה בגלל אי הנוחות שבהריון?

חיה׳לה: "בגלל שלא ידענו איך להתנהג."

בבל: "בגלל שלא יכולתי לממש את ההחלטה שלי, להתגייס לבריגדה. אמרתי אז, אני לא יכול לסרב מרות ולא לעמוד בהחלטה."

חיה׳לה: "אני טוענת שזה הכל בגלל שהיינו צעירים, זה נפל עלינו כמו רעם ביום בהיר, לא ידענו איך להתנהג. זה שהוא רצה להתגייס לבריגדה זה נכון, אבל לפי דעתי זה היה אחרי שאנחנו חזרנו."

בבל: "לא, זו היתה הסיבה שעזבנו. חברים קיבלו את זה שאנחנו צריכים לחזור, אני חושב שאף אחד לא זוכר לנו את זה."

חיה׳לה: "לא היו שם שום אמצעי זהירות ואי אפשר היה לתכנן שום דבר."

בנקודה זאת הזכרתי לחיה׳לה ובבל מה ששמעתי מבוריס (מזכיר הפנים באותם ימים), שהיתה קופסת קונדומים באספקה קטנה.

בבל: "היינו תמימים ולא הבנו מה אנחנו עושים."

חיה׳לה: "אבל היינו חברים ברצינות."

בבל: "לא רק אנחנו לא ידענו מה לעשות, כל הקיבוץ לא ידע. וכשהילד נולד הוא היה של כולם, כולם הבינו את זה."

מספר חברים מהנוער העובד ׳בארות׳ נשלחו אז לסדום (ראה סעיף מיוחד על סדום בהמשך). לרגל הולדת עמירי לב נשלחה מסדום ברכה לחיה׳לה ובבל, ובה נכתב: "ברכות ואיחולים עד בלי די! להולדת בכורכם־בכורנו - מביא הניצחון והשלום. נזכה לגדלו ולחנכו ברוח העבודה והמסירות לעמו. ברכת אחיכם־חבריכם בסדום."

* * *

כאשר מגיעים הצופים לגדרה, הם משתלבים בעבודות החוץ ובעבודות אצל האיכרים. העבודה מתבצעת לאורך היום כולו במקומות שונים ומפוזרים. דבר זה מקשה על ההתוודעות ההדדית. אחד הסיפורים הידועים בהקשר זה, שעלה למעמד של מיתוס זוטא המסופר בסגנון בדיחה יקית, הוא סיפור התוודעותם הבלתי־מתוכננת של בוריס וראובן. ב"דף מן הארכיון" מס׳ 7, מקוטלג בקטגוריה של "דברי חידוד והלצה מן החצר הקיבוצית: לקט מס׳ א׳", מופיע הסיפור תחת הכותרת הלאקונית "הפגישה: מעשה שהיה בין בוריס בר סיני וראובן קלמר בגדרה".

"- שלום חבר! האם כאן בונה הקבלן צוקרמן?

- כן, בוודאי.

- אולי אתה יודע מדוע הוא עוד לא הגיע?

- לא.
- אתה יודע מה, אני מציע שנשב לנוח עד שהוא יבוא.
- טוב.
- מה דעתך, אולי נאכל משהו?
(מוציאים כל אחד סנדוויץ' עם קציצה מהסל)
- שוב לחם עם קציצה. זה כבר יוצא לי מהאף.
- תגיד, אתה אוהב לחם עם קציצה?
- לא, אני שונא לחם עם קציצה.
- אז אתה לא יכול להגיד לאשתך שתבשל לך משהו אחר?
- אני דווקא יכול להגיד לה.
- אז למה אתה לא אומר?
- מפני שאשתי לא יודעת בכלל לבשל...
- אז מי עשה לך את הקציצה הזאת?
- אה, את הקציצה הזאת עשתה האקונומית.
- מה, אתה חבר קיבוץ?
- כן. ואתה גם כן חבר קיבוץ?
- בטח.
- מאיזה קיבוץ, אם מותר לי לשאול?
- פה לא רחוק, על־יד המושבה.
- אה, אתה מ"חפץ חיים"?
- לא, לא, מה פתאום? אני חבר "בארות".
- מה, אתה חבר "בארות"? גם אני חבר "בארות"!
- אז איך קוראים לך? לי קוראים ראובן.
- בוריס."

ראובן: "יש סיפור קטן, עשינו על זה גם מערכון. אני קיבלתי פתק ללכת לעבודה בבניין. אני בא לשם עם קופסת האוכל שלי. בהפסקת הצהריים מתיישב לידי בחור. אני רואה שיש לו אותה קופסת אוכל כמו שלי. הוא פותח אותה, אני רואה שיש לו אותה קציצה כמו שלי. התפתחה שיחה והתברר ששמו בוריס והוא מאנשי גדרה - הנוער העובד. זה מצביע על כך שלא היתה היכרות מהרגע הראשון, וששנינו נשלחנו לאותו סוג של עבודה - כלומר לא היתה אבחנה בין ותיקים לחדשים. התגבשנו מהר מאוד לקבוצה. בשלב מסוים הלכתי לעבוד אצל ד"ר שטיאסני בפרדס. נתן לי טוריה ואמר: תתחיל לעדור פה. ואני עומד ככה עם רגליים כפופות, עם כל ההשכלה החקלאית המועטה שלי, ומתחיל לעדור. הוא ניגש אלי ואומר: מה, ככה אתה עובד? ומה יהיה ליד הגזע? אמרתי, אני לא יכול להגיע לשם. אז הוא ירד על הברכיים ועדר. ככה תעבוד, אמר לי. ואני אמרתי לו: על הברכיים אתה תעבוד. וזה היה המרד הראשון שלי. חזרתי לחדר ולא עבדתי שם יותר. היתה תקופה שהייתי סדרן עבודה. היה חורף ורכבתי על חמור להגיע לסידור העבודה בלשכת העבודה במושבה. ירד

גשם שוטף. אמרתי לעצמי: מה אתה הולך, ממילא לא תקבל שום עבודות. הבריק ברק, החמור נפל, המשכתי, הגעתי ללשכת עבודה: נו, יש עבודה? לא אין שום עבודה. חזרתי כלעומת שבאתי. יום אחד בצרנו ענבי יין. הגיעו אלינו מחנה עבודה של צופים או נוער אחר בשביל לעזור. זו תקופה קצרה יחסית ואינטנסיבית מאוד. בצרנו בסכין - לא במזמרה, והכנסנו את הענבים לתוך סל. צריך היה להתחיל לעבוד בארבע בבוקר. הענבים, כשהם חמים, אסור לבצור אותם, לא זוכר בדיוק למה. הסכינים מאוד התקהו. כל יום היה צריך להשחיז. זו גם כן היתה עבודה שלי. זה היה די קשה."

על מצבו הכלכלי של הקיבוץ הצעיר במושבה יכול ללמד הקטע הבא, המצוטט מרישומי ישיבת המזכירות (8.11.46). הקטע משקף תמונת־מציאות פרקטית של קבוצת פועלים המנסים להחזיק את עצמם, מהפכנים צעירים שעזבו את הבית אבל עדיין נתמכים בידי הוריהם.

"נתקבלה הלוואה מההורים בסך 350 לא"י, והלוואה שניה מקופת מפעלי מלאכה בסך 200 לא"י. כמו־כן נתקבלו 200 לא"י מאחותו של בודא, ויש סיכויים להלוואה מאביו של ברנדי בסך של 1000 לא"י בערך בריבית. בבנקים הסיכויים נעשו קלושים יותר עקב המאורעות האחרונים. בינתיים התברר שההורים לא כל־כך מרוצים שהכסף עובר דרך הבנק. לדעת ההורים זה יהיה בזבוז של 3% שהבנק ייקח. הם מבקשים שטרות. שמואליק מציע שהאסיפה תחזור בה מהחלטתה על הבנק. הכסף שנתקבל בינתיים (550 לא"י) הוצא לכיסוי חובות. ויש צורך בעוד כ־150 לא"י למטרה זאת.

מצב העבודה מתנדנד, יום חסר עבודה ויום חסר אנשים... אבל למעשה יש 17 מקומות עבודה קבועים שמכניסים די יפה, וגם שלושה מקומות במחנות הצבא הבריטי בעזה. לכן לא רע כל־כך שאין עבודה בלשכה. בשירותים העבודה כרגיל אבל במפעלים הענין רע. במפעל הבלוקים לא עובדים כי אין חול, ובמפעל העור אין אנשים מתאימים שיעבדו."

בנוסף לחקלאות ולעבודות החוץ מוקם ב־1945 - לאחר האיחוד - מפעל תעשייתי עצמאי ראשון לייצור חפצי עור. היוזם והמדריך בהקמת המפעל הוא אביה של אחת מחברות הצופים, שוש אהלי. מתחילים בייצור תרמילי צד ותרמילי גב, שעשייתם אינה דורשת מומחיות מיוחדת. בעתיד מתכננים לעבור לייצור מזוודות, ילקוטים וארנקים.

בבל: "בגדרה עבדתי במפעל העור. הכנו תיקים, ילקוטים. זה היה מפעל ברזנט בעיקר. הייתי משווק של התוצרת שלנו. לוקח בתיק גדול תיקי עור וילקוטים, ונוסע למכור אותם בתל־אביב. היה לנו אז גם מפעל לבלוקים. זה לא הצליח כי לא ידענו למכור. אנחנו ראינו את העיקר בייצור ולא בשיווק."

בודא: "בגדרה שוב הייתי מרכז משק, כמו בבנימינה, אבל של הקבוצה המאוחדת. היינו כמאה איש. עיקר העבודה - פרדסים וכרמים. בחורות עבדו במשק בית. היה מי שעבד אצל איכרים בכל מיני עבודות. קיבלנו שטחים ליד הבית אבל גם ליד גן יבנה, שטח עם אפשרות להשקיה במים. שטח קטן, אולי 20 דונם. שם גידלנו מספוא לפרות שלנו (כבר היו לנו 8־7, אחר־כך 12) וירקות. אני וזאב גרנו שם בהתחלה והיינו מתחלקים, לילה אחד הוא, לילה אני."

זאב: "בגדרה היה לנו קשה להשיג אדמות בחכירה. השגנו אז אדמות במושבה גן יבנה, שהיתה מרוחקת כעשרה קילומטר מגדרה. השגנו שם שטח לא מעובד בין פרדסים, והיתה לו רשת מים וברזים. חלקה של 20 דונם בערך. זרענו קצת תפוחי אדמה, סלק מספוא, תירס לירק, אספסת או תלתן, לספק את צורכי הרפת שלנו. בהתחלה היו נוסעים יום יום עם פרדות מגדרה. מהר מאוד ראו שהדבר הזה מאוד קשה. היו צריכים את הפרדות בגדרה. אז אמרו, אולי מישהו יהיה מוכן להיות שם בשטח, לעבד את השטח -- בעיקר להשקות אחרי הזריעה, אם זה היה מספוא -- ולקצור. הבונוס היה שמי שיעבוד וילון שם גם ישמור על השטח. פנו אלי ואני הסכמתי. הייתי שם כחצי שנה. בחודשיים הראשונים לא היו שם שום סידורים. היה קיץ, היו שקים של זבל עופות, בלילה הייתי מתכסה בשקים האלה, כל הארוחות שלי היו מקופסאות שימורים, הסרדינים יצאו לי מהאוזניים. אני הייתי חדש בקבוצה, לא ביקשתי תנאים מיוחדים. יום אחד הביאו אוהל צבאי הודי עגול וגדול, מיטה, כמה ארגזים ריקים וכלב. מין כלב שעשועים שיכול לנבוח בלילה. אחרי שהגידולים התחילו לצמוח הייתי מתעורר בלילה ושומע פרות של ערבים שמסתובבות ומושכות את הקנה של התירס. היו שומעים מין צליל כזה של מציצה. הייתי מתעורר, פרות מסביב, צועק עליהן עד שהיו מסתלקות. לצורך השמירה נתנו לי איזה אקדח עתיק, בלתי חוקי כמובן.

זאת עבודה די קשה לאדם אחד, לעבד עשרים דונם.

"אבל אלה היו גידולים שונים, כשהייתי קוצר משהו אחד, הגידול השני רק נבט. כשנשאר שם רק סלק מספוא, היה צריך להכין שטח לגידול נוסף. נשארתי שם בלילה לישון ופתאום, באמצע הלילה, מתחילות יריות וצעקות. באמצע השטח היתה גבעה, שכבתי בין התלמים בשטח המת וחיכיתי. אחרי חצי שעה נעשה שקט. קמתי והתחלתי ללכת למושבה. היה ליל ירח מלא. בדרך ראיתי בתוך התלתן שלנו פרה פצועה. מולי יוצא פתאום מבין העצים ערבי, עושה רושם של צעיר, הוא מסתכל עלי ודורך רובה. ואני דורך את האקדח. כאילו שהאקדח היה שווה־ערך לרובה. מי שהיה יורה ראשון ופוגע, היה מנצח. כנראה שנינו פחדנו - אני והוא הסתובבנו כל אחד לדרכו. הלכתי עד מרכז המושבה, ישבו שם שני הנוטרים ודיברו על המעללים שלהם. הם בכלל לא ידעו שהייתי בשטח באותו לילה.

יהודית: "נסעתי לבקר אותו שם, ישנתי שם באוהל. מקלחת לא היתה, והוא היה אוכל שימורים. היה הולך להתרחץ בבית הקיצוני של המושב. צחקו עליו בקיבוץ, שאפילו מגבת הוא מבקש מהם."

בודא: "זאב היה יותר חצוף ממני. כשהוא היה נשאר בגן יבנה יומיים שלושה, הוא היה הולך שם לבית פרטי, דופק על הדלת ומבקש להתקלח."

אתה בטוח?

"כן. זאב אומר שזה לא היה? זה בהחלט היה. אמרו שהוא היה לוקח גם מגבת. בקשר למגבת, אני לא בטוח. פעם נפגשתי עם האישה שגרה באותו בית, והיא אמרה שהוא נחמד, וברצון רב הם נותנים לו להתקלח. היא סיפרה לי שהוא גמר להתקלח, פתח את הדלת ושאל אם אפשר לקבל מגבת. אבל זה שהוא התקלח שם זה מאה אחוז. מה, הוא אומר שזה לא נכון? אולי זה לא נכון. בדרך כלל יש לו זיכרון אדיר, ויכול להיות שצריך לסמוך עליו יותר מאשר עלי."

זאב: "בבית הכי קרוב לפרדס הזה גרה משפחה של גפיר (נוטר). היה להם ילד אחד, ומישהו, כנראה מרכז המשק שלנו, עשה אתם הסכם שצהריים אני אוכל אצלם וישלמו להם בשביל זה. להתקלח הייתי מתקלח בברזים של הפרדס, חוץ מפעם אחת שמאז מספרים עליה. באתי לבעל הפרדס לתאם אתו דברים, ושאלתי אם אני יכול להתקלח. נתנו לי גם מגבת. מישהו אחר־כך המציא שאני ביקשתי, שדרשתי גם מגבת. כאילו שאני הולך להתקלח לשם ואני דורש גם מגבת. כאילו שאני חייב לצאת רטוב מהמקלחת."

אחרי עמירי נולד אודי, בנם הראשון של בוריס ומרים בר סיני. ירדנה אבני ז"ל היתה בין המטפלות הראשונות.

שמואליק: "לא רק זה, היא שם היתה גם אחראית על המכבסה, היתה לנו מכונת כביסה קטנה, ואנחנו כיבסנו את הלבנים של קיבוץ חצור. היא עבדה בעיקר בעבודות חוץ כפועלת בגדרה."

סיפורי משק בית מגדרה יש גם למרים, שרה, אביבה, לילי ומנוחה.

מרים: "עבדתי במשק בית כעוזרת אצל רופאת השיניים בגדרה. היא היתה מנצלת. ניצלה אותי וכל פעם אמרה לי איך ההורים שלך מסכימים שנערה כמוך תעשה עבודה כזאת. ואני הסתכלתי עליה מגבוה כי חשבתי שאני עושה את הדבר הכי טוב והכי נכון שאפשר לעשות אז. היא היתה מסוגלת, חמש דקות לפני הסיום, למצוא לי עוד עבודה, ויחד עם זאת לרחם עלי. אחר־כך עבדתי במשק פטר. פיליפ, האחראי, העמיד את כולנו בשורה אחת, אתם הולכים הנה, אתם הולכים הנה, הגיע אלי - את הולכת אלי הביתה. היה שמן כזה וסמכותי. נורא פחדתי. הוא היה מסתובב עם מקל ומגפיים. לשמחתי היתה לו אשה מאוד נחמדה ועדינה."

אנשי בארות שעבדו במשק פטר לא נמנעו מ"סחיבות". אולי היתה זו תוצאה של רעב, אולי של ה"חבר'המניות" שבמיק הזכיר עוד ביחס לסחיבות שנפוצו בכפר סאלד, ואולי "נקמה מעמדית" קטנה בבעלי הבתים של גדרה. בגיליון מיוחד של "פי הבאר" לרגל 25 שנה לבארי, תחת הכותרת "עכשיו כבר מותר לגלות", נחשף פתק שנשלח לקיבוץ בארות בגדרה מאת הנהלת משק פטר, וזה לשונו:

"א.נ.,

היות שקיבלנו הודעה ממשק שלנו שתפשו חברים שלכם בגן עצי הפרי שקוטפו (כך במקור) שזיפים, וגם מתחילים כבר לקטוף ענבים, ולגרום נזק לגפן כמו בשנה שעברה, אנו מבקשים מכב' לתת פקודה לכל החברים שלכם, להפסיק לקטוף ולגרום לנו נזקים, כי אחרת אנחנו נדרוש פיצויים על כל הנזקים שגרמתם לנו."

"פי הבאר" ריאיין בהקשר זה את דן אבנד ז"ל, שעבד במשק פטר כעובד קבוע. לאחר שהודה בכל העובדות, אמר דן כי הסחיבות הגדולות היו דווקא של עופות: "היינו באים מצויידים בשק גדול, תופסים, מולקים ומכניסים פנימה, מביאים למכבסה ומבשלים שם. זה היה 'פשע' מושלם ללא עקבות. אני הייתי היוזם הראשי, היה אלעזר שאיננו במשק כיום ואולי במיק ומיכאל. מה שכן זכור לי, שהפרוסי (אברהם הברון) היה קם בבוקר לעבודה, אוכל את התרנגולות המבושלות ומקלל... כמובן, עסקנו גם בגניבת ביצים. היה לנו עובד קבוע במשק

פטר - יהושע ברוכים, שהיה נוהג להביא מדי יום לפחות 10 ביצים שהיה מחביא בחולצה מאחור. היות וכנראה לא היה מתורגל, קרה שחשדו בו, ויום אחד לאחר שסיים את העבודה (והביצים כבר אצלו בחולצה) נתבקש עוד להעמיס שק עם כוסבה... מה שהתחולל בתוך החולצה שלו סיפק חומר לחביתה רצינית ביותר."

איזי: "חזרתי באותו זמן לגדרה מסדום. גם בגדרה, כמו במעוז, היינו עושים מעשי קונדס של סחיבות. לא מטעמים שהיה חסר לנו מה לאכול, זה היה יותר עניין של חברה'מניות. היו כבר אז חברים שהתנגדו למעשים הללו באופן עקרוני. בעלה של רינה הברון, למשל. הוא היה מן המתנגדים. היה משתתף באכילה אבל לא בביצוע. הוא היה מחביא את המשאבות של הפרימוסים כדי שלא יוכלו לבשל את העופות - אבל היו לנו כמובן משאבות רזרביות."

אביבה סלע: "כשעברנו לגדרה, עבדתי הרבה בלול הקטן, בית אימון כזה שהיה לנו.

אלה היו אומנות של האפרוחים, מין דבר כזה גדול, מחומם, אמא מלאכותית. מיכאל גדיש היה אחראי על בית האימון. בגדרה גרנו 8 בחדר, 2 במיטה. שניים, או שתיים. עד היום אני מזכירה למישהי שישנו יחד במיטה הצרה הזאת. במשק בית גם עבדנו. אני עבדתי אצל משפחת שטיאסני, יקים כאלה. אני באתי מבית לגמרי אחר, וזה היה... לפעמים הייתי נשארת יום ארוך, ואז הייתי יושבת איתם לאכול צהריים.

באותו שולחן?

"בטח, זה היה ארץ־ישראל, הם גם לקחו אותי מתוך אידיאל.

ומי הגיש?

"האמא. עם כלים כאלה מכובדים..."

שרה רייך: "בגדרה עבדתי בפנסיון פון־וייזל. כולל ראיון, וניסיון, מאוד יוקרתי. גדרה היתה מקובלת כאזור טוב לחולי אסטמה. היו דיירים קבועים. היכרתי טוב את המשפחה, את הבנות, הייתי חברה טובה של אחת מהן."

לילי: "עבדתי בגדרה כמה ימים במשק בית אצל איכרה וזה היה לי מאוד קשה. כיוון שאני מהצופים, מהריאלי, זה היה לי מאוד קשה. כל הזמן הייתי צריכה להגיד לעצמי שגם לי יש בית כזה, להורי. ל"נוער העובד" היתה התייחסות אחרת לעבודה מאשר לנו. אנחנו היינו יותר סנובים. כנראה אני לפחות.

הרגשת התמרמרות שאת הבחורים לא שולחים לעבודות שירות כאלו?

"לא, אף פעם לא."

מנוחה: "הנוער העובד בגדרה היו באמת אנשי עבודה. הם כבר עבדו יפה מאוד בסיקול בכפר סאלד, הבחורות היו ממשקי פועלות. אני זוכרת שבין העבודות שהיה עלי לעשות בימי הראשונים בגדרה, היה גם גירוש זרזירים. העמידו מין מתקן כזה, אופניים הפוכים עם הגלגלים למעלה, והיה צריך לסובב ידית, וזה דפק על פח והקים רעש. ככה שמרנו על חלקת האספסת שלנו - כולה 2 על 3 מטר - מפני הזרזירים. סידרו אותי שמה. אני הייתי בטוחה שצוחקים ממני. איזו מין עבודה זו? לקחתי כיסא וקראתי. ויותר משסובבתי, קראתי. הרי אתה נכבש לקריאה. והיה לנו שם בית אחד גבוה. בבל גר בקומה השנייה, הוא סבל מכאבי גב... יצא למרפסת, אולי הוא לא שמע את הדפיקות, וצעק: היי, את שמה, למה את לא

עובדת? איזה צעקות... זה היה נורא. לא ידעתי מה רוצים ממני. זה היה בימים הראשונים. עד שהועליתי בדרגה לעבוד במשק בית. מי שהלך לבתים הלבישו אותו יותר יפה, במין חולצות רוסיות רקומות כאלו. הייתי צריכה ללכת לעבוד בבתים לפני הצהריים, ולחזור לעבוד במחסן הבגדים. אמרו לי שאני הולכת לעבוד אצל ד"ר רויטלר. במשפחה פרטית. הגעתי וחשכו עיניי. חשבתי שדירה של רופא, זה יהיה משהו נקי. אבל המטבח היה משהו נוראי, טינופת. התחלתי להתארגן בשביל לנקות את המטבח. הוצאתי את כל הדברים מהארונות, ואני עובדת, ועובדת, ביליתי שמה יום ארוך עד שהצלחתי להזיז את הדברים חזרה למקום. חזרתי והחברה שהיתה אחראית על מחסן הבגדים שאלה אותי מה קרה, למה איחרת. היא היתה מהנוער העובד. שוב, הרגשה מאוד לא נעימה. היא היתה אחת מהנשים שלימדו אותי לעבוד. ירדנה. אשתו של שמואליק. אחר־כך סידרו אותי לעבוד במשק פטר. אני באה, שלחו אותי למטע. ריכזה את המטע אשה בוגרת - אז היא נראתה לי ממש זקנה - והייתי צריכה להשגיח על פועלים ערביים מקטרה שליד גדרה. נשארתי איתם לבד בשטח. זה גם היה מאוד מביך. מביך מבחינת האידיאולוגיה - פתאום נעשיתי משגיחה. אחר־כך הועליתי בדרגה והייתי צריכה להילחם בתולעים שנכנסות לגזע ואוכלות אותו - תולעים בשם סס הנמר. מקלפים את הקליפה ונכנסים עם חוט ברזל, מושכים את התולעת החוצה ומושחים את הפצע של העץ במשחה שחורה. ככה יום שלם, לחפש את הנסורת שהתולעים מוציאות. לא הבנתי שום דבר. איפה שאני נגעתי, קשה לומר שהיה אחר־כך עץ טוב. כשהגיע החורף, היה צריך לגזום. לגזום צריך לדעת. שמו אותי מול העצים והסבירו לי משהו על עיניים. משונה! עיניים יש לבני אדם ולבעלי חיים, מה רוצים ממני? שיחקתי עם המזמרה, שיהיה יפה, שיהיה ככה. יום אחד שלחו אותי לבית של המשגיח על הקטיף. פחדתי להיות אתו לבד. הוא אמר לי, תנקי ואח"כ תבשלי... גם לבשל לא ידעתי! הזמין אותי לאכול אתו, ובאתי במבוכה.

"בזמן הקטיף היתה עבודה גם בעיטוף פרי. המשגיחה היתה מאוד נוקשה. היו לנו כבר אימהות איתנו. לבוריס ומרים היה כבר ילד. בדיוק כשהילד בא מגן הילדים, ההיא היתה באה ושופכת עוד פרי, וזה היה מאוד אכזרי. אבל המשיכו לעבוד.

נכבשת לעבודה?

"נכבשת לעבודה קשה להגיד, אבל לומדת לעבוד... והרגשתי שאני ממש גורמת נזק. בעיקר ביחס לעצים.

לא היה מי שילמד אותך?

"לא, אני הייתי שמה לבד. לבד עם הגברת חולדאית הזאת.

לא חשבת להתייעץ עם מישהו מהחברים, שיש לו ניסיון חקלאי?

לא עלה על דעתי אפילו. דיברתי על זה רק עם ראובן."

מרים: "את החגים יצרנו בעצמנו. כתבנו הכל לבד, חיי החברה היו מאוד מלאים. כך שפחות הפריע לנו העוני. עוני נורא. אני לא מאמינה היום שיש משפחה מתחת לקו העוני, שהיו עניים כמונו. בשום אופן לא. בכלל לא היה בשר, רק ביום ששי. היתה תקופה קצרה שהייתי אקונומית והייתי צריכה לקנות את האוכל. היו פעמים שגם בשבת לא היה לנו בשר. אבל גם

הבשר שקנו לערב שבת, שיהיה קצת חגיגי, אז קנו רק ריאות. היום לא קונים את זה. ריאות זה מלא אוויר. אם להשוות בין מה שהיה אצלנו למה שהיה להורינו - גם להם לא היה הרבה, אבל היה יותר. לדוגמה, הייתי מסוגלת לבוא הביתה להורים בגלל ביצים. לנו היתה רק אבקת ביצים. זה משהו שלא תופח, נשאר יבש כזה. גם לא היה מה למרוח על הלחם. אכלו לחם יבש. לא היה שמן. בלי שמן לכל האוכל יש טעם אחר, כל־כך יבש.

"החברים עבדו קשה. בוריס עבד בבנין, הייתי מכינה לכול הנוסעים לגדרה סנדוויצים בבוקר, חצי ביצה לכל אחד ולחם יבש וקציצות - לא מבשר אלא מעדשים, קטניות... לעבוד עם זה בבניין, זה לא מספיק." הדברים הללו מעניקים מימד נוסף לסיפור פגישתם של בוריס וראובן, שכזכור התרחשה בגלל (או בזכות) אותו סנדוויץ' עם קציצת ה"טבעול". סיפור הפגישה נוסח בצורה הומוריסטית, בניגוד לדבריה של מרים, ולכן שניהם משלימים זה את זה. יחד עם בוריס וראובן, גם סנדוויץ' הקציצה הוא מגיבורי אותו סיפור.

בספטמבר 1946 מקבלים 'הצופים ב'־בארות' הודעה דחופה ממזכירות הקיבוץ, להכין 30 מועמדים לעלייה להתיישבות. מבצע 11 הנקודות מתארגן ממש באותם ימים ועתיד להתרחש במוצאי יום כיפור, ה־6 באוקטובר 1946. על ההכנה המזורזת להתיישבות, המבצע עצמו ותקופת נחביר, במהלך 7־1946 וממלחמת השחרור ועד המעבר למקום החדש, נרחיב את הדיבור בסעיף מיוחד המוקדש לנחביר.

בדצמבר 46' - ינואר 47', כחודשיים לאחר העלייה לנחביר, מצטרף לצופים ב'־בארות גרעין שלישי - הגרעין הבבלי. מגרעין זה נותרו כיום רק מתי מעט בבארי, אולם ראוי להקדים ולספר על הדרך שעשו חבריו לפני הגיעם לגדרה.

הגרעין הבבלי

"גרעין של עולי בבל, המסיים את הכשרתו החקלאית בקבוצת טבעון ("אלונים"), התאחד היום עם קבוצת בארות הבונה את נקודתה בנגב.

בזה ניתנה לעולים משאלתם, שישותפו במפעל צעיר, שם יוכל כל חבר להרגיש את עצמו במקום הנכון, ויוכל להשתתף בהנחת האבן הראשונה ולהשיג את שמחת ההישג הראשון."

מתוך יומן טבעון (אלונים), 10.12.1946

הגרעין שהתאחד עם הצופים ב'־בארות מנה כ־40 איש והורכב מארבע קבוצות. שלוש הקבוצות הראשונות היו בהכשרה, במשקים מעוז חיים, רמת הכובש ונען, והתאחדו לגרעין מאוחד ב־1946. אז עברו לקיבוץ אלונים. באותה תקופה הצטרפו אליהם עוד כ־15 עולים מעירק. מאותה קבוצה מקורית נשארו כיום בבארי רק שניים: יואב גורל ורחל צייג. אברהם שורק ז"ל, מאנשי הגרעין הבבלי, נפטר ב־1990. בנוסף, שוחחתי עם עוד שניים מאנשי אותה

קבוצה, שמשון לוי ואבנר בצרי. שניהם עזבו את בארי בתחילת שנות החמישים לאחר שמשפחותיהם עלו לארץ מעירק.

כפי שעשיתי עם אנשי הגרעינים המייסדים, הנוער העובד והצופים, כך ביקשתי גם מאנשי הגרעין הבבלי לתאר את המסלול שעברו עד שהגיעו לקיבוץ. בתוך הסיפורים האישיים השונים חזר ונשנה אירוע היסטורי אחד - פרעות שנעשו ביהודי עירק בשנת 1941, מה שקרוי בשם ה"פארהוד". יואב: "היה פוגרום ביהודים ב־1941, בחג הביכורים, חג השבועות, בבגדד. היו אז ערבים שתמכו בנאצים ורצו לעשות שמות ביהודים. זה גרם לשבר עמוק בין היהודים, ובעיקר בקרב הנוער. אז התחילה התארגנות בלתי־לגאלית."

שמשון: "היו הרבה אנשים שאחרי הפארהוד אמרו, אני במדינה הזאת לא נשאר. בשבילי זה היה קשה מאוד. הייתי בקי בשפה הערבית וכל־כך נכנסתי לתוכה, עד שראיתי עצמי עירקי. הייתי, בעיני עצמי, ערבי בן דת משה. אני האמנתי שאני חלק אינטגרלי מהתרבות העירקית, אבל אחרי הפארהוד - החלטתי שמקומי לא כאן. הייתי בן 13. אי אפשר היה לעזוב, לכן הצטרפתי לתנועה."

רחל: "בפארהוד הייתי בת 16 והחלטתי לעלות ארצה. לא הייתי בתנועת נוער מפני שאנחנו משפחה דתית ולא נתנו לנו להיות במקומות כאלה. הבנות היהודיות, בעירק, לא היו חופשיות ללכת לבד. בחורה צריכה להיזהר. הסימטאות בבגדד נורא צרות, לפעמים אני חולמת על זה ומזדעזעת. שני האחים שלי דווקא כן היו בתנועת הנוער הציונית."

אבנר: "אני הייתי ציוני עוד לפני הפארהוד. עוד שהייתי בן 7, זכור לי שהיתה תנועה ציונית בעירק בשם "אחיעבר."

יואב: "אחיעבר חדלה להתקיים שנה־שנתיים לאחר שעירק קיבלה את עצמאותה מן השלטון הבריטי, ב־1932. אז סולקו המורים של אחיעבר לארץ־ישראל."

אבנר: "אני זוכר את המפגשים שלהם. הביאו עיתונים מא"י והקריאו. ב־1936, במאורעות, עקבתי אחרי כל מה שנעשה בארץ. במיוחד כשהיה העניין של לורד מוין, כל העולם הערבי שמע את זה בשידור ישיר ויומיומי. ייתכן שהקשר המוקדם שלי לציונות נבע מכך שאני יצאתי מבית חילוני. בבית הכנסת שלנו, לפני תחילת מנחה, היינו קוראים ב"דבר", אנשים ישבו, פערו את הפה, והאזינו לכל מה שמתרחש בא"י. היתה לנו קופסת קרן קיימת, עשינו חגים באווירה ציונית, דיברנו עברית בבית־הספר. כל בית־הספר היה באווירה ציונית. המנהל היה נציג ההסתדרות הציונית. ב־1936 סילקו אותו. בית־הספר נסגר, אבל הזרע שהוא זרע בקרב הנוער היהודי, נשא פירות בתנועת "החלוץ". הוא הקדים את התנועה הציונית הזאת.

מה היה שמו?

המורה. ידענו ששמו: המורה.

אבל מה היה שמו האמיתי?

אני לא יודע.

ומה היה שם בית־הספר?

(מנסה להיזכר) נו, גן הילדים. לא. זה לא היה בית־ספר תיכון, אלא גן ילדים שאחריו עוד 3 שנים. לאחר מכן הלכו לבית־הספר של הקהילה. גם שם באו שליחים מארץ־ישראל ולימדו

עברית. א״י היתה על הלשון, אבל עוד לא היתה התעוררות לעליה. אחרי שהמורה עזב, לא היתה כוונה מצד ההנהגה הא״י להעלות את העדה היהודית העירקית. היהודים בעירק, לפני הפארהוד, לא היו במצוקה ממשית. המוסלמים חיו עם היהודים בשלום, לנו היתה שליטה בכלכלה, והתרגלנו שאנחנו מקבלים יחס של סוג ב׳. כאשר היה הפארהוד והיו המאורעות, התחדד עניין העליה לישראל. למרות הסכנות, שהיו איומות ונוראות. אם תפסו אצלך ספר בעברית, היו תולשים לך את השערות, מכות ברגלים, כל מיני עינויים -- בשביל להגיע לשורש התנועה, שהיתה במחתרת. בבית שלי היה מפגש שבועי של חוג התנועה, שיואב היה המדריך שלו במקרה. היינו צריכים לתחבל כל מיני תרגילים בשביל להציג את זה באורח חוקי. אבל המשפחות שלנו היו בסכנה מזה, והן לא יכלו להתנגד.

יואב: ״למעשה, ההתארגנות הרצינית של התנועה באה בדחיפה מהארץ, כששמעו מה קרה בפארהוד ושלחו שליחים. היישוב בארץ אז היה מעונין בנו מכיוון שאבדה לו הרזרווה של יהדות אירופה. כשפתאום תפש שהיהדות הזאת אבדה, אז הוא פנה להציל את יהדות המזרח. לתנועת הנוער קראו ״החלוץ״. היא היתה במחתרת. באו בהתחלה בסך הכל 3 שליחים, אחד לארגן את העליה, השני להיות אחראי על הביטחון, והשלישי היה צריך לעסוק בחינוך. הם נוכחו לדעת שהכרחי להשקיע בחינוך הנוער לפני שמעלים אותו, כדי שהנוער יידע לקראת מה הוא הולך בארץ. למעשה התנועה התחילה בסוף 42׳, שנה אחרי הפוגרום. אני בעצמי פתחתי סניף בצפון, במוצול. להורים שלי היו מכרים בעיר מוצול, ונסענו לשם עם חומר. יסדנו סניף חדש של התנועה. אני נולדתי ב־25׳. נכנסתי לתנועה רק בגיל 19, בשנת 44׳. ידעתי על קיומה מאחי הצעיר דווקא. משום מה לא נכנסתי עד שחבר שלי, בן גילי, אמר לי יום אחד בוא, נלך למסיבה שמסופר שיופיע בה שליח. אני הבנתי - ״שליח״, הרי זה אדם שעוסק בשליחויות, לא מקצוע מכובד דווקא. באתי למסיבה, וישר נתפסתי לעניין. זה לא היה בסדר מצד החבר שלי, כי הוא הביא לפגישה עם שליח מישהו כמוני שעדיין לא מוכר.

מה תפס אותך?

״אדם שמדבר בעברית על הארץ, זה היה גדול בעיני. לא הבנתי הרבה למרות שעברית בסיסית למדתי. מה שעוד תפס אותי היה החברותא -- בבגדד של אז לא היתה שום תנועת נוער, שום מפגש של בני הגיל הזה, לא של ערבים ולא של יהודים. ראיתי בחורים עם בחורות - זה גם היה מעניין כי התנאים בעירק לא איפשרו כל מפגש בין בני ובנות נוער, פרט למפגש המשפחתי. ידעתי שזה יוביל אותי לעלייה לארץ. זה היה הדבר הראשון שמשך אותי. אודה ולא אבוש, העניין של החברותא גם הוא תפש אותי, אולי בגלל שלא חשבתי על זה קודם. קודם חשבתי רק על עלייה. אצלי בבית, בעליית גג, היתה הספריה של התנועה. העברנו לשם כאלף ספרים בעברית, של התנועה. ההורים שלי לא ידעו דבר, ולא רק הם - באותו בית גרנו 3 משפחות. אני אמרתי לאמי, אל תנקי יותר את החדר, תני לי מפתח, ואני מנקה אותו לבדי. בחורות משלנו היו לובשות שחור, מכסות גם את הפנים, את הספרים היו מכניסות מתחת לבגדים, באות מוקדם, אחי או אני היינו פותחים להן. עזרתי למנהל בית הספר שבו לימדתי ״להיפטר״ מספרים בעברית שנשארו אצלם מאז תנועת ״אחיעבר״. היה גם סליק בבית, לנשק.

לא חשבת שאתה מסכן את משפחתך?

"בוודאי, אבל אם אני לא אעשה את זה, מישהו צריך לעשות את זה."

שאלתי את אנשי הגרעין הבבלי אם ידעו מראש, עוד לפני העלייה לישראל, שהדרך הזאת מוליכה אותם לקיבוץ.

שמשון: "היה ברור לי שאני הולך לקיבוץ. אם לעלות לארץ, אז לקיבוץ. אני רציתי להגשים את מה ששמעתי, שאנחנו צריכים להיות חלוצים. קראנו בתנועה את בורוכוב, שהעם צריך לעבוד את האדמה, שהקודקוד שלו יהיו פקידים ולא להיפך. היו שליחים מישראל שבאו לעירק וידענו אפילו מה זה "אחדות העבודה". אני, חודשיים לפני שהלכתי ברגל מבגדד לישראל, ידעתי שאני נוסע לקיבוץ נען. כשנחתנו בחיפה התחלתי לשאול אנשים איפה קיבוץ נען, ולא ידעו. זה היה העלבון הכי גדול בשבילי, איך אדם בישראל לא יודע איפה נען, כשאני בעירק ידעתי מה זה. התנועה חינכה, וזה היה קצת פגום, שבארץ צריכים חלוצים ולא אנשים מלומדים. לכן בשנות הלימוד האחרונות שלי, זילזלתי. על שנה אחת הייתי צריך לחזור, שזה רעידת אדמה אצלנו במשפחה.

איך אביך התייחס להחלטות הללו?

"תתפלא לשמוע, כשעזבתי את עירק חוץ מאמי אף אחד לא ידע. הייתי הבן הקטן במשפחה. אמי דיברה אתי ושאלה: אתה יכול לשנות את ההחלטה? אמרתי, בשום צורה ואופן. החיים שלי הם רק ארץ ישראל. והיא ביקשה ממני לא לספר לאבי. חודש אחרי שהגעתי לארץ שלחתי מברק ששם כתוב 'סלימה הביאה בן'. ככה סיכמנו.

אבנר: "ידעתי שאני הולך לקיבוץ. לא היתה לי כל מחשבה אחרת. הייתי איש תנועה וידעתי. כאשר באנו לארץ והיו לי כאן קרובים, הם אמרו לי מה אתה הולך להחריב את החיים שלך, תמשיך ברפואה שלך, אני הסתכלתי בזלזול על הדברים הללו, רציתי להיות חלוץ בא"י. להגשים את הציונות, להגיע למדינה. על כל אחד מהחברים שלנו שלא המשיך בדרך הסתכלתי מלמעלה למטה, כמו שאומרים, בזלזול, ומתוך ידיעה שהוא לא נוהג בסדר."

יואב: "בראש שלי דווקא לא היה ללכת לקיבוץ. אני זוכר שפעם התקבלה בתנועה תמונה של 'חלוצה', בחורה במכנסיים קצרים, וזה עשה רושם לא טוב. כאילו בארץ־ישראל יש הפקרות. זו היתה אחת הבנות שלנו, ששלחה תמונה. אז זה נחשב להפקרות. מה שהביא אותי לעלות היה מכתב מחברת תנועה, שהיתה במעוז ומספרת על חייה בקיבוץ. דווקא מהסיפור הקשה, של עבודה וחברה, דווקא אז החלטתי שאני עולה לארץ לקיבוץ.

מה תפס אותך בסיפור שלה?

"אולי צורת החיים החדשה. הרי ידענו, שכפקידים וסוחרים נצטרך לשנות את המקצוע בישראל, כי שם זה לא יצלח. אז הנה כך אפשר לשנות."

רחל: "אני לא הייתי בתנועה ולא חשבתי כל־כך על קיבוץ. בזמן הפארהוד היו לי בארץ כבר שני אחים וגם דודה. אח אחד היה בצבא הבריטי, והשני הגיש עבורי בקשה ושלח לי ויזה. ב־43' עליתי באופן לגאלי. הייתי עוד צעירה, עוד לא בת 18, אבי היה צריך לחתום והוא חתם. הוויזה הגיעה, ואני עליתי דרך ירדן. לא דרך סוריה.

איך אביך הירשה לך?

"אסור היה להגיד לא, כי עלייה לארץ־ישראל זו מצווה. באתי לאחי בחיפה, הייתי אצלו כמה חודשים, לא עבדתי, לא עשיתי כלום, ואחר־כך באתי למטבח הפועלים בחיפה. זה היה משהו חלוצי. כל הפועלים היו באים לאכול שמה.

מה שנקרא 'ביתנו'?

"לא, 'ביתנו' היה למעלה. במטבח הפועלים יכולת להיות חבר קואופרטיב. אני לא ידעתי מה זה להיות חבר. לא היתה לי שום תודעה. עבדתי אולי שנתיים וחצי וחשבתי לעבור לבית חרושת של "אתא" שעבר באותו זמן מתל־אביב למפרץ חיפה. בינתיים היו באים חבר'ה מתנועות נוער, והייתי יושבת אתם ומדברת. יום אחד בא מישהו ואמר: עולות 11 הנקודות ומחפשים אנשים שיצטרפו.

שם עשו גיוס ל־11 הנקודות?

"כן. אמרתי, אני עוד לא יודעת. חיכיתי עם ההחלטה שלי. אחר־כך באו מאלונים חבר'ה מהגרעין הבבלי ואמרו לי --

הם באו אלייך באופן ספציפי?

"לא, אני באתי אליהם, הם סיפרו לי שהם רוצים להקים קיבוץ. והסכמתי לבוא אתם. הם היו מבגדד, אמרתי שזה בטח משהו טוב. הצטרפתי לגרעין באלונים."

כמו רחל, גם יואב עלה באופן לגאלי. יואב: "בתור מורה היתה לי זכות בקיץ לקבל אישור לבקר בסוריה ובלבנון לחודש־חודשיים. הוצאתי דרכון וויזה, וכמובן הלבישו עלי עוד כ־26 איש, הורים וילדים, והם היו בלתי־לגאליים. תעודות הנסיעה שלהם היו מזויפות. היה לנו חבר בבולשת שישב אחרי העבודה וזייף תעודות. מבגדד נסענו ברכבת למוצול. לפני שעברנו את הגבול לטורקיה, פתאום מגלה אחד מבעלי המשפחות שיש לו הרבה כסף אתו. אמרו לנו שבגבול יחרימו את הכסף. כיוון שהרכבת עצרה שם לשעה, לקחתי אותו במרכבה רתומה לשני סוסים עד הבנק הקרוב, הכנסנו את הכסף והספקנו לחזור. בארץ הגעתי למעוז, להכשרה בבלית שהיתה שם, הצטרפתי אליהם באוגוסט 45'. הגענו למסקנה שכדאי לנו להתאחד, ועברנו לאלונים, שם היינו כ־7 חודשים, עד שהצטרפנו ל'הצופים־בארות', אחרי העלייה של 11 הנקודות."

אבנר: "היתה לי אפשרות להגיע ללבנון בקיץ בתור תייר. אלא שצריך ויזה. הלכתי לרופא שלימד אותי - למדתי רפואה בבגדד - ואמרתי שאני חולה. עצבני. משפחתי לא ידעה מזה. שוחד לא נתתי לרופא. שיחקתי אותה לפניו. אמרתי שאני לא ישן בלילה, אמר לי תינפש, אמרתי איך אנפש? אמר אני אתן לך תעודה. נתן לי תעודה שהוא ממליץ לי להתרפא בלבנון. בתום לב הלכתי והוצאתי פספורט. מיניסטריון ההגנה או משהו כזה היו נותנים לך פספורט. אני הולך פעם שנייה, פעם שלישית, אומרים לי לא הגיע. בסוף שיחדתי אותו. משפחתי התחננה שלא אסע. הגעתי לביירות, שם הייתי צריך לחצות את הגבול. ערב אחד אמר לנו השליח שהיה שם, יש קבוצה שצריכה לעלות, צריכים מלווים. התנדבתי, הלכנו קרוב לשפת הים של ביירות. היתה קבוצה של נשים וילדים. באה המשטרה הלבנונית, הקיפה אותנו, חלק הצליחו לברוח, חלק תפשו. אני ברחתי. התחלתי ללכת ברחובות ביירות בלילה עד שהגעתי למדבר. ובמדבר ראיתי את בית הסוהר של ביירות. ברחוב ליד היו שוטרים עומדים

ומסתכלים. ראיתי שיש חנות גלידה שם, עמדתי בתור, קניתי גלידה, אכלתי והמשכתי ללכת. באו השוטרים, שאלו: היית על שפת הים? לא. איפה היית? אכלתי פה גלידה. ליד חנות הגלידה עמד גם כן שוטר. שאלו אותו אם ראה, אמר: נכון. אמרו תלך. בסוף חציתי את הגבול בלילה דרך ראש הניקרה. ירדנו מההרים, הגענו לעכו ברגל. משם לחיפה, ומשם דרך הסוכנות היהודית למעוז חיים."

על ההכשרה עצמה לא שמעתי סיפורים, למרות שניתן לשער שהציבה קשיים בפני העולים מבבל, שעד אז לא עבדו בכל עבודה חקלאית. שמשון היה היחידי שהתייחס לקשיי הקליטה: "בן אדם בגיל 17, שהוא בתוך לבלובו, שספג את השפה הערבית וכותב בה שירים, מגיע לנען. למקום שהכריחו אותו לא לדבר ערבית, מקום שאין בו שום דבר לקרוא, לא עיתון, לא ספר. כל תהליך הלבלוב נפסק. רק עכשיו זה חזר, כמה שנים טובות אחרי שעזבתי את הקיבוץ, והיום הראיה לכך שאני מורה לערבית. הכתיבה והשירה שוב חזרו אלי."

ב־1946 עמדו חברי הגרעין הבבלי המאוחד בפני החלטה חשובה: לאיזה קיבוץ יצטרפו.

יואב: "חיפשנו גרעין להצטרף אליו. יצאנו בשליחות הקבוצה שלושה אנשים - אני, רפאל צורני, ועוד חברה בשם עליזה, שלא הצטרפה בסוף לבארי. היום היא אשתו של השופט יואב בירן (קטן) מבאר שבע. הגענו לקיבוץ מעגן מיכאל. חשבנו לבדוק את המצב שם. היה לנו אקסידנט כזה: היינו במקלחת, רפאל ואני, ולידינו שני אנשים מדברים, אחד אומר: מה, מה אתם מביאים לנו, שוב פעם הפרענקים האלה? מספיק מה שהיה לנו! איש נוסף נכנס בדיוק בדלת, שמע את הדברים ואמר לאותם אנשים: אתם יודעים שמהקבוצה הזאת נמצאים כאן. הם פנו אלינו ואמרו, אנחנו לא נגדכם, באה הנה קבוצה מסוריה, ועשו לנו צרות. בוודאי שכל זה קצת פגע בנו. הלכנו לעוד מקומות. מעגן מיכאל לא פנו אלינו אחר־כך. אנחנו הלכנו להיפגש עם אנשים מבארי בגדרה, והיינו בקדמה גם כן."

שמשון: "היו פעילים אצלנו שרצו ללכת לפלמ"ח, להכשרה המגויסת, ואחר־כך לקיבוץ. אבל אחרים שללו את הדרך הזאת ואמרו, נחפש משהו קיים. עמדו כמה אלטרנטיבות. אחת, שנצטרף לקדמה. היו שם כמה מעירק. קדמה היתה קרובה, חלק מהאנשים רצו להיות קרובים לעיר. חלק קטן אמרו אולי בארי. וחלק לפלמ"ח. כשהיינו בנען היתה שם קבוצת פלמ"ח ומאוד התחברנו אליהם."

רחל: "היינו באלונים, והיה צריך להחליט לאן ללכת. היו לנו קשיים בקיבוץ אלונים, מפני שאז התחיל העסק עם חיפושי הנשק, והבריטים מאוד הציקו לנו. התלבטנו בין קדמה לבארות. באה משלחת אלינו מבארות, לא זוכרת בדיוק מי."

הגברים, לעומת זאת, זוכרים.

שמשון: "אנשי בארי היו מאוד חכמים, שלחו משלחת. המשלחת כללה כמה בנות. במקרה בחרו בנות יפיפיות, את גנוסיה ומנוחה. לנו היתה מאז ומתמיד בעיית בנות. כי בעליות מעירק בשנים ההן לא עלו הרבה בחורות. לפי החינוך המסורתי לא נתנו לבת לעלות לישראל לבדה, כמו שאנחנו עלינו. ותמיד היתה לנו בעייה שלא היו לנו בנות. פה ושם הצלחנו להתיידד, אבל בקבוצה שלנו היו מעט בנות והמעט הזה היה כל כך שמרני שלא יכולת.. והנה באה קבוצה וסיפרה על המשק המפותח, גדרה, שנעלה אחר־כך להתיישבות, זה מאוד

משך אותנו. אבל לא סיפרו לנו ששתי הבחורות האלה היו נשואות. אנחנו הבנו שנכנסים לעידן שהדבר הזה של חוסר בחורות ייפתר.

אתה זוכר מה הן לבשו?

"אני מתאר לעצמי שסרפן. הקוקו והסרפן, זה באמת היה באופנה אז. חצאית, לא מכנסיים. אז הן נראו ממש יפיפיות. גם היום הן נראות טוב."

אבנר: "אם הם שלחו את מנוחה וגנוסיה בכוונה, אני לא יודע. עלינו זה השפיע."

אבל לא נוצרו זוגות מעורבים?

"אז זהו. נכון. לא נוצרו. הם, הארץ־ישראליים, למדו ביחד, היו בתנועה ביחד, מכירים אחד את השני. אפילו כולנו יהודים, כאשר בחור למד בעירק, גמר תיכון, ובחור אחר למד בביה"ס הריאלי, הידע וצורת האינטליגנציה שונים לגמרי. אנחנו למדנו רק בשביל לקבל את התעודה. ללמוד בעל־פה כל דבר ולעשות את הבחינה. לא היתה לנו אינטליגנציה כללית, רחבה. פה בארץ לא רק למדו אלא גם התחנכו להשכלה רחבה. השיחות בינינו, לדוגמא - בהתחלה היה מחסום. אפילו כשישבנו ליד שולחן האוכל, השיחה לא קלחה בקלות. רק בנושאים פוליטיים. עבדנו יחד, התאקלמנו טוב, החברות היתה טובה - אבל הנקודה הזאת היתה נקודה. היו הבדלים. לא הייתי מעלה את הנקודה אם לא היית שואל."

רחל: "שמשון ואבנר אמרו לך שהצטרפנו לבארות בגלל הבחורות? בכלל לא נשמע הגיוני. אני לא קונה את זה בכלל. אחד כמו אבנר, מי לא היתה מתחתנת אתו? אבל, זה נכון שלא היו הרבה בחורות עירקיות בקבוצה. לפלמ"ח גם היה קשה להצטרף. בגדרה היה מאוד יפה, משהו פסטורלי מאוד, משק מפותח. קדמה היו יותר מבוגרים, בעלי משפחות, והחברים טענו שהם הסתגרו בחדריהם. לעומת זה, בארות אנשים צעירים, יש רק 3־2 משפחות. כולם רווקים ורווקות. כך חשבנו. אבל ברגע שבאנו, מיד התפזרנו לכל קצווי הארץ. סדום, גבעת ברנר, נחביר. אני באתי ישר לנחביר. דרך־אגב, כן נוצרו זוגות מעורבים מן המפגש הזה: אני, שהתחתנתי עם מישהו, שאין לי רצון להזכיר אותו עכשיו. זה לא עלה יפה."

מנוחה היתה מבודחת למשמע התפקיד שיוחס לה על־ידי שמשון ואבנר. מנוחה: "בוודאי שלא תיכננו את זה. אני חושבת שנשלחתי כי מילאתי באותו זמן איזה תפקיד באחת הוועדות בגדרה." על החשיבות האידיאולוגית שייחסו לפחות חלק מחברי הצופים ב'־בארות לקליטת הגרעין הבבלי מעידים דבריו של לזר: "הקליטה של הגרעין הבבלי היתה מאוד חשובה. הנה מופיעים לך מאי־שם 'בגלות החשוכה' חבר'ה צעירים, שהתחנכו חינוך ציוני, ובאו לארץ לא פחות חמים על ציונות מאיתנו, ועם רקע הרבה יותר מכובד מבחינת שלטון עוין ורדיפות יהודים. הם השאירו בגולה משפחות והורים... אני זוכר שהיינו נוסעים בסוף יום עבודה לאסוף את השקים עם גרעיני החיטה. הייתי שוכב על הפלטפורמה עם השקים המלאים, והירח, והם מספרים לנו סיפורים... מה זה, הם כאילו הגיעו מעבר לסמבטיון."

אבנר: "התרשמנו שמשאת הנפש שלנו עומדת להתגשם. הם היו כל־כך סימפטיים, אנחנו אמרנו: זהו זה. הם היו כולם ילידי הארץ, לא היה אנטגוניזם, הם היו פתוחים כלפינו בצורה בלתי־רגילה. לכבוד האיחוד עם בארות עשינו אז הצגה 'אלוף בצלות ואלוף ושום', חרובי

הדריך אותנו (הכוונה ליוסקה חרובי מאלונים, אחיו של יענקל׳ה חרובי), והיתה חגיגה גדולה. קיבלו אותנו יפה. נתנו לנו הרגשה טובה מאוד.״

שמשון: ״כשבאנו לבארות, היתה מסיבה גדולה ועשינו הצגה שהכנו באלונים לפני שעזבנו שם. ההצגה היתה ׳אלוף בצלות ואלוף שום׳. אני הייתי אלוף בצלות. הזמנו גם ערבים מהסביבה. לבשתי גרביים וחזיה, ורקדתי ריקודי בטן, והערבים חשבו שזאת בחורה אמיתית. הייתי גם לא רזה, והערבים התרשמו מאוד ואמרו שהם רוצים לראות את הבחורה היפה. באתי, וראו שזה גבר, ומאוד התאכזבו.״

יואב: ״כשבאנו לבארות, חלק מאיתנו הלך ישר לנחביר, חלק לגדרה, חלק לעבודות חוץ. אני נשארתי בגדרה בתור אחראי על לשכת קשר. עוזר לעולים בלתי לגאליים שהגיעו מעירק.

ראית את עצמך כבר בגדרה חלק מהגרעין הארץ־ישראלי?

״באנו קבוצה קטנה לגדרה והתפזרנו תיכף. אנחנו אמרנו לעצמנו שאנחנו צריכים להתפזר בין הארץ־ישראליים. גם ליד שולחן האוכל ניסינו לשבת לא בקבוצה אלא בין האחרים. זה לא הצליח כי זה היה בצורה מלאכותית, אבל הבנו שההתמזגות היא דבר שאנו צריכים לעשות.

איך הרגשת ביחס לקיבוץ שחיברו אותך אליו?

״אנחנו הבנו עוד מקודם שבאנו לארץ־ישראל ואנחנו צריכים להיות כאחד מהארץ. לכן קיבלנו את זה בצורה טבעית. רצינו בהתמזגות הזאת.

ידעת שאתה הולך לנגב?

״בשבוע שלפני העליה של 11 הנקודות, חשנו שיש איזה תכונה. משום מה לא צירפו אותנו, לא הציעו לנו להצטרף, והצטרפנו רק מאוחר יותר. שלושה חודשים אחר־כך.״

יואב נשאר בגדרה במשך 47 וכל תקופת המלחמה. שמשון נשלח לסדום. שמשון: ״בסדום הייתי קרוב לשנה, שם היתה אווירה מיוחדת, שוב פעם - גברים לבד בלי נשים. הרבה שעזבו היו כאלה שנשארו רווקים. למשל, חזרתי ממשמרת ביום ששי, מחסן בגדים סגור - אין לי בגדים. בא להתרחץ - אין מים חמים. בא לחדר אוכל - כבר נגמר האוכל. ובכל זאת נשארתי בקיבוץ. הייתי שלם אתו.״ אבנר ורחל נשלחו לנחביר. אבנר: ״אני הייתי בנחביר מזכיר פנים. במיוחד בנחביר, הקשר ביננו לבין הקיבוץ היה מצוין. בנחביר זה היה ממש הרבה יותר טוב מאשר גדרה. בגדרה היו תקלות בקשר לרחל וחיים.״

חיים ורחל ויטל היו זוג מהגרעין הבבלי, שסולקו מגדרה לאחר שנחשדו בהשתייכות לאצ״ל. הפרשה הזאת, שניתן לקרוא לה ״פרשת חיים ורחל״, בוודאי שאיננה מייצגת את כלל מערכת היחסים בין הצופים ב׳־בארות לגרעין הבבלי. העלאתה מחדש כאן איננה נעשית מתוך כוונה לנקוט עמדה שיפוטית ביחס להתנהגותו של מי מהצדדים, וגם אינה טוענת לשלמות בשחזור ההיסטורי. צדדים רבים בפרשה עדיין נותרו בלתי־פתורים. חלקי וזהיר ככל שיהיה, מטיל שחזורה של הפרשה אור על מאחורי הקלעים של הדינמיקה החברתית בבארות־גדרה 1946, ובכך חשיבותו.

רבים מוותיקי הקיבוץ לא ידעו למה אני מתכוון כאשר ביקשתי מהם להתייחס לפרשה. חלק לא ידע, או לא זכר, שסולקו חברים. במיק, למשל, זכר את המקרה של דרורה, אבל לא זכר

שסולקו חברים. חלק קטן מהוותיקים הודה במחיקה מודעת של הזכרונות הללו. מיכאל, למשל, אמר: "היה לי אמון כזה במערכת שלא היה אכפת לי מה קורה. זה לא היה ענייני. גם ב־51', סילקנו את אלעזר בחשד שהוא משתייך לפ.ק.פ. (המפלגה הקומוניסטית הפלסטינאית). הוא היה החבר הכי טוב שלי מילדות, וגם אז לא התערבתי. לא שאלו אותי ולא כלום." אחרים זכרו קצת יותר פרטים, אבל בצורה מבולבלת. תגובתה של אשתי היתה אופיינית במובן זה. אשתי: "זה נגמר בזה שסילקו שני חברים - רחל וחיים. הכל התחיל עם דרורה. היא היתה המטפלת. לא היתה כל־כך בסדר... בוריס טיפל בזה. הוא היה ככה, קצת בלש. היא היתה קצת... סיפרה כל מיני מעשיות. היא היתה מטפלת תינוקות וטיפלה בבן שלנו ובבן של בוריס. היא היתה מהצופים. חיים ורחל, הם גרו בצריף השחור. מהעלייה הבבלית. אני יודעת שאמרו עליהם שהם אצ"ל.

דוד: "דרורה, היא היתה אצ"ל."

אשתי: "אני לא יודעת."

דוד: "דרורה זאת היתה כותבת פתקים ומחביאה אותם בבית הילדים."

אשתי: "ככה אמרו. אני לא יודעת בדיוק איך ומה."

זה איפוא המקום לנסות ולהסביר איך ומה.

הדמויות הראשיות הנוספות בפרשת חיים ורחל הם לזר, שהיה אז המא"ז, בוריס, שנתמנה לחקור את הפרשה, וכאמור, דרורה, שהיתה מטפלת התינוקות הראשונה.

לזר: "יום אחד היא מגיעה, מספרת על פתקים עם איומים שהיא מוצאת בתיק.

טוב, זה לא סיפור גדול. אני לא זוכר כבר את השמות של הבבלים שאנחנו סילקנו.

דרורה, זה יותר פשוט מפשוט. דרורה היתה חיפאית. אני זוכר עוד איך בשעתו בחרנו מטפלת תינוקות ראשונה -- איזה דרישות דרשנו ממנה. אני הייתי מא"ז מאוד בטחוני בתקופה הזאת. אצלנו בתוך המחנה היה פיקוד נפת הדרום של ההגנה והיה מאוד מסוכן שיתפרצו מהארגונים הזרים למקום הקטנצ'יק הזה.

ארגונים זרים זה אצ"ל ולח"י?

"וקומוניסטים. היה מקרה שחבר ילדות שלי הופיע ואני סילקתי אותו כי לא ידעתי את הביוגרפיה שלו מאז שנפרדנו, וחשדתי שהוא נשלח על הרקע הזה. היינו מאוד רגישים אז לנושא הבטחוני. ואז באה דרורה עם הסיפור שלה. ניסינו לאתר מי אשם, ונפלנו בטעות או שלא בטעות על אלה השניים. החלטנו להוציא אותם מהקיבוץ. את הפרטים אני לא זוכר. מה שאני זוכר, שאת הכל עשינו בתום לב. בגלל הסכנה הממשית מבחינתנו -- הסזון היה ברקע, יהודים הרגו יהודים. (בחיפה, למשל, היה לנו שכן מהש"י, ליטמנוביץ. הוא הלך לאיזה בית של הארגון, שהיה ממוקש, וכשהוא נגע בידית הוא נהרג). חשדנו בחיים ורחל והיינו בטוחים שזה הם. תוסיף למתיחות הזאת את העובדה שכל הבבלים היו חדשים. יכולנו לקלוט אותם ויכולנו שלא לקלוט."

בוריס: "הסיפור, מבחינתי, התחיל כשלזר בא אלי בגדרה יום אחד ומספר לי איזה פרשיה, תעלומה, לא כל־כך ברורה. זה הסיפור על דרורה, המטפלת, שבאה אליו בתלונה שמישהו שם לה בבית הילדים פתק או כמה פתקים עם איומים בלי חתימה, השמצות, איומים על

חייה, אני לא יודע בדיוק. הוא בא אלי לא במקרה, כי יצא לי לפני כן לעסוק בכמה פרשיות של גנבים, גניבות, מעין בלשות. בתור הובי כמובן, לא כמקצוע. ארגנתי יחד אתי עוד כמה, וניסינו לעקוב מאיפה המקור של הפתקים האלה. הם המשיכו לזרום ולא הצלחנו לאתר את מקורם. כשהתגלה פתק, דרורה היתה באה אלי ומדווחת לי. אני שאלתי אותה מי היה בסביבה וניסינו לעקוב אחרי האנשים האלה. לא מצאנו הוכחות לאשמתו של אף אחד. היות והמצב באותה תקופה היה מתוח, בעיקר בגלל הפעילויות של האצ"ל והלח"י, היה חשש שאולי זה קשור למשהו כזה, למרות שלא מצאנו כל עדות לכך. אצלנו גם היתה המפקדה של ההגנה, והם הצביעו על האפשרות הזאת.

אמרו לי שבילית לילה מתחת למיטה של דרורה.

"לא, זה סיפור מצוץ מהאצבע. מה שכן עשינו, באמצעים שהיו לנו אז, מתחנו קו אלקטרוני, עם בטרייה. את הפתקים היו שמים בדרך־כלל במגירה. חיברנו קו חשמלי שצילצל כשהיו פותחים את המגירה. זה היה מצלצל אצלי בחדר, מיד הייתי בא לראות. בעיקר בלילה. מרבית הפתקים היו מגיעים בלילה. היה מין שאלטר, כשהיו פותחים את המגירה הוא היה מזיז את המתג וזה היה מצלצל. ניסינו גם לעשות אמבושים בחוץ, אבל מטבע הדברים נכנסים ויוצאים אנשים, בעיקר אימהות שהיו להן שם ילדים. נכנסה פעם מישהי שלא היו לה ילדים, אבל לא נמצא שום פתק. זה נמשך תקופה די ארוכה. עד שפרצה מלחמת השחרור. אז זה נפסק. לפני זה, בגלל הלחץ ובגלל החשש שאולי יש פה התארגנות מחתרתית, נוצרה הפרשה הזאת של הזוג שהיה שייך לגרעין הבבלי, הם היו חדשים. הוא היה נהג משאית, היא עבדה במתפרה, כך נדמה לי. היו כמה חשדות שהובילו אליהם. לא היתה לנו שום הוכחה חותכת, אבל היו כמה חוטים. בשיטה הזאת של מעקב. דרורה נתנה שמות של אנשים שהיו לפניה במקלחת לפני שמצאה שם את הפתק.

רק דרורה מצאה את הפתקים, או שגם אנשים אחרים?

"אני חושב שרק דרורה. רק היא היתה מביאה לנו את הפתקים. כשהיא באה, היא עשתה רושם של נרגשת. לגבי הזוג הזה, החלטנו שלמרות שאין הוכחות מפורשות, כדי לחסל את העניין הזה החליטו להוציא אותם מהקיבוץ.

מי החליט?

"המזכיר, אפילו לא כל המזכירות השתתפה בזה, ולא פירסמנו אפילו מה היתה הסיבה.

מי אמר להם ללכת?

"אני חושב שלזר, אני הייתי נוכח. התגובה שלהם היתה תדהמה. מה פתאום. אבל זהו. היות והחלטנו, אז ככה זה בוצע. אם אתה שואל אותי היום, אחת ההשערות היא שדרורה עצמה שתלה את הפתקים. אז לא חשבנו שזה יכול להיות.

הפתקים נמשכו אחרי שסולקו חיים ורחל?

"נמשכו, ולא ידענו אם יש עוד אנשים, אם זאת קבוצה שלמה. זה התחיל זמן קצר אחרי שהגרעין הבבלי הצטרף. זו היתה גם הסיבה לחשדות שנפלו עליהם. אבל כשהתחלנו לעקוב לא הוצאנו אף אחד מכלל אפשרות של חשד. אחת השיטות באמצעותה חיפשנו את האשם היתה השוואת כתבי יד. השגנו כתב יד של חשודים, אספנו את כל הפתקים, והבאנו את זה

למומחה לכתבי יד שישווה (אביו של גיל אלדמע, שהיה מוכר בשכונת בורוכוב כגרפולוג חובב). הוא לא הצליח להשוות אבל אמר שאדם אחד כתב את כל הפתקים. זה כל מה שידוע לנו על המחתרת הזאת שספק אם היתה מחתרת. הפרשה הזאת לא פורסמה -- היו כמה שידעו, אבל באופן רשמי היא לא פורסמה אף פעם עד שאני כתבתי עליה ביומון, ב־1993.

לא היה מצדכם שום ניסיון להגיע אחר־כך לחיים ורחל?

"אני הגעתי למסקנה שלגביהם נעשה עוול, נעשתה טעות. ניסיתי לתקן אותה כשהיה חג ה־40, עשינו פה כנס של כל הוותיקים, ואז כתבתי להם מכתב, מעין התנצלות, הסבר על מה שקרה אז ומדוע זה נפל עליהם. הזמנתי אותם לבוא, הם כמובן שלא באו, מסיבות שלהם הם לא יכלו לבוא, אבל קיבלתי מהם מכתב תשובה.

איפה הם עכשיו?

"במושב -- על־יד טבעון, בסביבות אלונים, אלוני אבא, נדמה לי שהם שם, אבל אני לא בטוח.

נראה לך שהיה קל יותר לסלק אותם בגלל שהם היו עירקים?

"לא. בין החשודים היו גם כאלה ותיקים מהנוער העובד. הצופים לא היו. אבל אין לי ספק שאם החשד היה נופל על מישהו אחר, אז הוא היה הולך. כל מה שעשינו אז אולי נחשב היום לבלתי חוקי, אבל אז היינו מאוד קיצוניים. מאוד קיצוניים. אפילו אם זה היה נופל על לזר בעצמו, הוא היה חייב ללכת."

שני מכתבי תשובה כתבו חיים ורחל, כל אחד מהם בנפרד, על נייר מכתבים של מושב אלוני אבא. במכתבו של חיים נאמר כך:

12.X.68"

לבוריס שלום רב,

קיבלנו את מכתבך. אמנם באיחור של ארבעים שנה ולא ברור למה כל האיחור הזה. אני יכול להבטיחך שאין בליבנו לא כעס ולא מרירות לאלו שמילאו את תפקידם. אף על פי שפעלו בפזיזות אבל מה לעשות בסך הכל אנחנו בני אדם ודברים כאלו קורים. הכעס שלנו גדול ואין אתו סליחה לחברים שלנו מהגרעין שלנו שהכירו אותנו היטב ומילאו את פיהם מים.

אנו מאחלים לקיבוץ בארי שגשוג, פריחה והצלחה. בכם תתפאר ישראל היפה. "

ואילו רחל כתבה:

"לבוריס שלום,

שלום לכל בית בארי, לאלה שמכירים אותי מקרוב, ולאלה שלא יודעים מי אני. ידעתי סוף סוף תבוא התנצלות שחיכיתי לה כל השנים. אהבתי את חיי הקיבוץ, אני וחיים חיפשנו דרך קרובה ומצאנו את המושב השיתופי.

(...)

עכשיו לגבי ההזמנה, ברצון היינו אני וחיים נענים, אני מצטערת שלא נוכל כי הנכדים באים בשבת זו, ולכן נבצר מאיתנו לעשות כן."

יואב: "תאר לעצמך, איזו תקופה זו היתה. אני לא מאשים אותם. אין לי טענות על זה. אני לא כועס על בוריס או על לזר. זה רק מצב. אני מבין אותם. אילו הייתי במקומם הייתי נוהג כפי שנהגו.

היתה החלטת אסיפה על סילוקם של חיים ורחל?

"חס וחלילה, בימים ההם אין דבר כזה כמו החלטת אסיפה. המא"ז הוא סוברני והוא מחליט על דעת עצמו. לזר אמר לי, מה אתה רוצה, זה הוראה מהגוש - המפקדה של האזור, ששכנה בגדרה. אבל מה הם ידעו, הם הכירו אותנו? אמרתי לו למי אתה מוכר את זה? אתם הייתם האחראים. זה רק מראה איזה מין תקופה זו היתה.

דיברתם ביניכם, הגרעין הבבלי, על העניין של חיים ורחל? משהו שאתם צריכים לעשות?

"אני הייתי היחידי בגדרה אז -- בקבוצה העירקית היו גם כן קבוצות, היו חבר'ה שהכירו עוד לפני 7-6 שנים, וכולם היו בנחביר. רק אחר-כך התחלנו לדוש בזה. אמרנו שכל-כך האמנו בקביעה של אנשי הביטחון בבארי, עד שלרגע לא היה לנו ספק אז שאולי הם חיפשו שעיר לעזאזל."

לזר: "מה שאני בטוח במאה אחוז הוא, שלא היתה בזה שום כוונה זרה. 'והיה מחנך (המחנה שלך) טהור'. זו היתה כל כוונתנו. לטהר את המחנה. אני אמרתי ליואב בשיחה בינינו, לאחר המכתב שהוא כתב, חבל על הדיבורים. את הפרטים אף אחד לא יכול להגיד עכשיו. מה שאני יכול להגיד ששום דבר לא עשינו מתוך כוונה זרה."

כל הדוברים שהתייחסו לפרשת רחל וחיים הסכימו בדבר אחד: הפרשה היתה בראש ובראשונה תוצאה של המצב ששרר אז. לכן הוצגה פרשת חיים ורחל בפרק העוסק בגדרה. המלה הכללית "מצב" מקפלת בתוכה כמה אלמנטים מרכזיים, שכל אחד מהם הוא "מצב" בפני עצמו: ה"סזון", הקירבה למפקדת הגוש, חוסר ההיכרות עם אנשי הגרעין הבבלי, סמכותם הכמעט-בלעדית של אנשי הביטחון ובמיוחד המא"ז, וקבלת הסמכות הזאת כמובנת-מאליה על-ידי השאר.

הגרעין הבבלי פוזר אם כך בענפיו השונים של הקיבוץ הצעיר: פוזר, אבל לא בהכרח נטמע. חלק מאנשי הגרעין הבבלי נשלחו לנחביר, חלק לסדום. שני מקומות אלה הם התחנות הבאות שלנו. המשק של בארות בגדרה המשיך להתקיים גם בזמן המלחמה. אולם משנת 1946 עד לפירוקו הסופי ב-1951 היווה המשק בגדרה רק חלק מפעילות הקיבוץ. חלק חשוב אחר התרחש בנחביר, נקודת העלייה שהתקיימה כמשלט במהלך המלחמה והועברה אחריה למקום סמוך, בו ניצב עד היום קיבוץ בארי. חלק אחר מהקיבוץ שהה, במקביל, בסדום. מרבית אנשי בארות חזרו מסדום לפני המלחמה ותיגברו את המשק בגדרה או את הנקודה בנחאביר. כדי לשמור על חוט העלילה הכרונולוגי, נעבור כעת לסדום, ואחר-כך לנחאביר.

2. סדום

"בכל אשר תפנה תשמע מילת קסמים אחת ויחידה ־סדום! מי יוציא אותנו מן המיצר? מי יסלק דפיציטים? מי מביא הכנסות גדולות ויעשירנו עושר רב? מי יפתור את חוסר העבודה? מי ומי - ?רק סדום! ושוב סדום! במקלחת - סדום, במטבח - סדום, בחדר אוכל - סדום, בקומונה (מחסן הבגדים) - סדום, בעבודה - סדום. ותארו לעצמכם, שאפילו גיבורי שפיה המהוללים ויתרו על כבודם הרב, ונכנעו בפני הצו. וכל אבן מקיר תזעק: סדום! סדום!"

מכתב לחבר, בנימינה, אדר 1945, על החתום: רפי שלו

"עוד לא מלאו לי 18 כשירדתי לסדום. ידענו שאולי קצת חם שם, אבל לא ידענו בכלל למה אנחנו מתחייבים. אלה לא היו חיים נורמליים. אני אומר את זה בנוסטלגיה. האקזוטיות שבעצם החיים שם, למרגלות הר סדום, החיים המבודדים, עם הים בינך לבין הציביליזציה, ואתה רק עובד, ישן ואוכל משך 24 יום בחודש."

איזי, 1995

דבריו של רפי שלו, המצוטטים לעיל, נאמרו בלהט הוויכוח שבין המצדדים בעבודות החוץ (המשתלמות יותר) לאלה המדגישים את כיבוש העבודה במושבה ואת גיבושה של הקבוצה. ויכוח זה חזר והתלקח בבנימינה עת הועלתה האפשרות של עבודת חוץ בסדום, ובסיומו נשלחו לשם שני חברים: ארקה וסוסו (צבי ציטרון). בערך באותו זמן נשלחו כ־8 חברים מ"בארות" לסדום. בשיא פעילותם בסדום, מנו הצופים ב"־בארות כשלושים איש. מי שנשלח לסדום התחייב לחוזה של שנתיים, תקופה שבה עבד במשך שלושה שבועות במשמרות של 8 שעות סביב השעון וכל שבוע רביעי יצא הביתה לחופש. סדום היתה, במידה רבה, עולם אחר. ראוי להקדים ולומר מספר מלים על הרקע של "הפלוגה המקובצת" בסדום - מפעל שונה לגמרי מה"פלוגה במושבה" שהיתה אז תחנה קבועה בדרכו של קיבוץ להתיישבות - בטרם נתמקד בחיי היומיום שלה.

מפעל האשלג בסדום נוסד ב־1934 ביוזמתו של משה נובומייסקי, מי שהקים ב־1931 את מפעל האשלג בצפון ים המלח. בצפון ים המלח לא היה שטח מתאים לברכות אידוי ולמפעל נוסף. נובומייסקי השיג מן הממשלה הבריטית זיכיון על שטח בדרום ים המלח, והציע לחברי קיבוץ רמת רחל למלא בסדום את רוב התפקידים המקצועיים. ב־29 באפריל 1934, במסיבת פרידה ליוצאים לסדום שנערכה בחדר האוכל של רמת רחל, נאם משה שרתוק (שרת), באותם ימים מנהל המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, על הייעוד של ההליכה לסדום. "... החזית החדשה הזאת היא חזית הדרום. דרומו של ים המלח, ע'ור א־צאפי, הוא פתח הדרך לעקבה. דרומה של הארץ עד עקבה הוא חבל ארץ רב סיכויים ואפשרויות חקלאיות... שם אדמה פורייה, שם סיכויי התיישבות ענקיים, לנו היהודים... לשאלה גם צד מדיני. את אדמות מפעל ים המלח מבתר הגבול המלאכותי אשר הושם בין ארץ־ישראל ועבר הירדן. על־ידי כניסתנו לשטח זה כפועלים, כמגינים, בוטל למעשה הגבול המלאכותי. זוהי כניסה לעבר הירדן בפועל."

דברים אלה מייצגים את החשיבות שראו ראשי היישוב בסדום, מעבר להיותה מפעל תעשייתי. הדברים יחזרו ויופיעו ביתר הדגשה בפרק העוסק בקדמה, קיבוץ שהחזיק חברים רבים משך זמן רב יחסית בסדום, בתקווה - שנכזבה - להתיישב באותה צאפי שממול, בעבר הירדן.

קיבוץ רמת רחל פנה לקיבוץ המאוחד בבקשה לסיוע בכוח אדם. כך נוצרה "הפלוגה המקובצת" שהורכבה מחברי הקיבוץ המאוחד שנשלחו לעבודה בסדום, ביניהם אנשי הצופים ב' מבנימינה ואנשי בארות מגדרה. ב־6.2.45 הציג יודק'ה הלמן מגבת, שהיה אחד מפעילי הקבה"מ, דין וחשבון על סדום בפני מזכירות "בארות" בגדרה. דין וחשבון זה ישמש לנו גם כרקע הכרחי. הלמן: "הקיבוץ המאוחד נכנס לסדום ישר בהתחלה. גייסו מכל הקיבוץ קבוצות חברים. בהתחלה עבדה קבוצה קטנה. בשנת 7־36 עבדו למעלה מ־200 חברי הקיבוץ המאוחד. המפעל נמצא על חלק מאדמת עבר הירדן שהיא פוריה מאוד, ועל־ידי העבודה במפעל אפשר לקבל דריסת רגל בשטחים אלו, וזוהי אחת הבחינות החשובות שהודות לה אוחז שם הקיבוץ מספר אנשים די גבוה. זה מקום עבודה גדול שמקיים מקור פרנסה חשוב לחלק גדול מהפלוגות. העבודה שם באקלים זה דרשה בתחילה מספר קורבנות די גדול מהפועלים. הנסיעה לשם היא כשעה וחצי מירושלים ואז יש לעבור את הים כ־6 שעות. הקיבוץ משתתף שם בכל העבודות. כרגע ההסכם הוא שכל חבר קיבוץ צריך להיות שם לפחות שנתיים. העבודה מתחלקת לכמה מחלקות: ראשית במשאבות שטות ששואבות את המים ומעבירים אותם לבית החרושת. פה עובדים כ־25 איש ששני שליש מהם הם חברי הקיבוץ. האנשים הבודדים (שאינם מקיבוצים) עובדים בעיקר כבעלי מקצוע. הקבוצה הגדולה ביותר עובדת בבית החרושת - כ־35 איש. עובדים ב־3 משמרות. עובדים רצוף, בכל השבתות חוץ מה־1 במאי, פסח, יום הכיפורים וראש השנה. בקיץ עובדים שלושה שבועות רצוף ושבוע חופש. במקרה שחבר לא חוזר מהחופש, חבר אחר לא יכול לצאת, לכן יש פה אחריות קולקטיבית. עבודות נוספות - קטרות - 15 חברים, כולם מהקיבוץ. מובילים פה את האשלג מבית החרושת לנמל. העבודה בנמל גם כן כולה בידי הקיבוץ. השכר שם גבוה יותר

מבכל הארץ, בגלל האקלים הקשה, ושנית הפועלים רחוקים מהבית. השכר היסודי הוא 42 גא״י, ותוספת יוקר של 57 גא״י. כך שכעת זה בערך 1 לא״י. אולם זה יכול לעלות כבר אחרי כמה שבועות, לכן שכר ממוצע לפועל זה 1.25 לא״י. יש לשלם פה עבור עובדי השירות, מטבח, מכבסה וכו׳, ולכן השכר יורד עד 1.1 לא״י. יש הוצאות של חצי לא״י כך שנשארים 60 גא״י נקי. הוצאות נסיעה ניתנות וכמו־כן הוצאות לחופש. יש גם חברות שעובדות רק בשירות. יש תפריט כמו במסעדה וכל אחד מזמין מה שהוא רוצה. לבחורות העבודה שם קשה ביותר. (...) קדמה החליטה על המקום הזה כמקום התיישבותם. יש חבר שמטפל בכך באופן מיוחד למרות שהסיכויים מעורפלים מאוד עדיין. לקדמה יש שם כ־40 איש.

״כעת עומדים שם לפני הרחבה ניכרת. קודם לא היו אורזים בדרום, אלא רק בצפון. כעת הקימו תנור חדש נוסף לייבוש כך שהחומר ייארז בדרום וזה ידרוש עוד כעשרים חברים. הקיבוץ הקים שם צריף מיוחד לחברי הקיבוץ בו ישנה רוב העיתונות שמופיעה בארץ. יש גם ספריה קטנה. הפעולה התרבותית קשה היות והכוחות המקומיים אינם מרוכזים. לכן כדאי לשלוח לשם רק אנשים שהשתרשו יפה בקיבוץ. אסור לשלוח אנשים שנמצאים פחות משנה בארץ, וכמו־כן כדאי לשלוח רק חברים. יש שם גם פועלים ערבים שעובדים בכל עבודה שחורה, הוצאת חומר מבריכות וכו׳.״

במיק, איזי ושלמה כהן היו בין הראשונים שיצאו מבארות־גדרה לסדום. במיק: ״סדום היה פרק מעניין בחיים. אני התחלתי לעבוד בתור קטרצ׳יק, נהג קטר. המפעל היה מרוחק מהנמל כ־4 ק״מ. היום הכל מכוסה בבריכות, בריכות אשלג. האשלג שהפיקו ממי המלח נקרא פוטש. את הפוטש היו צריכים להעביר מבית החרושת לנמל. שם היו מעמיסים את זה על מע׳ונות ושולחים לצפון ים המלח. שם היו פורקים את החומר, מעמיסים בשקים למשאיות, ולוקחים אותו לחיפה. מע׳ונה זו סירה גדולה מאוד, ללא מנוע, סירת מטען. מיכלית כזאת גדולה, נגררת, שנכנסים בה עשרות טונות לעומק, היתה איזה 40 מטר אורך. גררו אותה עם לאונג׳ים, סירות גרר, עם כבל. בבריכות היו פונטונים, אלה ספינות השאיבה שהיו נוסעות הלוך וחזור, ושואבות את האשלג עם המים. בבית החרושת היו מסננים את התמיסה, מכניסים למיכלים גדולים שם המים היו נוזלים למטה, האשלג היה מתייבש על הדפנות ועם טוריות היו דוחפים אותו. כשהגענו היתה מהפכה, הכניסו תנור, והפוטש שירד נכנס לתנור ייבוש ומשם לשקים.״

התמצאות בתיאור העבודה בסדום דורשת ידיעה מסוימת של מונחים טכניים. להלן מילון מקוצר:

פונטונים = ספינות השאיבה של המלחים מהבריכות.

לאונגי׳ם = ספינות גרר, אסדות, ששטו מהנמל הדרומי לצפוני הלוך וחזור.

מע׳ונות = ספינות התובלה עליהן העמיסו את האשלג, נגררו על־ידי הלאונג׳ים.

פוטש = אשלג.

לאוגה = תמיסה של אשלג ומים.

במיק: "דיברו שם בערבית, רוסית ואנגלית. הייתי אומר: אחמד, איפתח' אל סטרלקה - אחמד, תפתח את המנוף של הרכבת. אותו מנוף היה צריך להסיט את הנסיעה של הקטר. לא היה רמזור של בקרה חשמלית. היה אחמד שהיה יושב ליד הקטר, היית מאט, הוא היה רץ קדימה, מעביר את המנוף, ואז נפתח השער של המסילה לצד שני, והיית נוסע והוא היה קופץ בחזרה."

איזי: "לדעתי הפלוגה בסדום היתה תופעה מעניינת, נוסף לזה שהיינו קבוצה מפרנסת. בגדרה, פרט לעבודות באזור, אני חושב שאת עיקר הפרנסה הביאו הסדומאים. עבדנו בחברת האשלג וכל המשכורת שלנו הלכה לגדרה. אלה לא היו חיים נורמליים. אני אומר את זה בנוסטלגיה. ראשית, לא היתה לשם גישה ממשית, רק מירושלים - דרך צפון ים המלח - ובסירות, שהיו להן שמות כמו "הר נבו", במשך 8־7 שעות לדרום ים המלח. הקיבוץ המאוחד ראה את זה כשליחות, נוסף לפרנסה. אני עבדתי בבית החרושת לאשלג, במיק עבד בקטרות. במיק ואני חברים מאז סדום. מאז ועד עצם היום הזה אנחנו גרים בשכנות. אנחנו בערך באותו גיל - שנינו מהצעירים. בית החרושת לא היה צמוד למגורים. היינו נוסעים אליו בקרונות קטנים, לפעמים במיק הוביל אותנו. היינו, למשל, הולכים למשמרת לילה מתשע עד חמש בבוקר, אז היינו ישנים דאבל, עד תשע בערב, וקמים שוב לעבוד."

איך היתה העבודה בבית החרושת?

"היו לנו כל מיני התלוצצויות. הפילטרים היו עובדים בשיטת ואקום, היית מושיב מישהו בכוח על צינור כזה, פותח את השיבר וזה היה מדביק אותו. הוא לא היה יכול לרדת. אלה היו צינורות רחבים, 12 צול או משהו כזה, עם שיפועים. המטרה המקורית של הוואקום היתה לינוק את הלאוגה (מים + פוטש), התמיסה של האשלג. המים היו נשאבים והפוטש היה נדבק על הרשת, על הפילטרים האלה.

הואקום היה נוצר בתוך הצינור, אז איך זה משפיע על מי שיושב עליו?

"על הצינור היה פתח. הגודל לא היה מספיק בשביל להישאב פנימה. זה היה מספיק חזק בשביל להושיב אותך וזה היה מצפצף כשהיית יורד.

הייתם עושים את זה לחדשים?

"כן, למי שעוד לא מכירים את הפטנט. בהחלט. בית החרושת היה מחולק ל־7 או 8 מחלקות, וכשעבדתי בפילטרים הם היו מתמלאים בתמיסה והיה צריך לשאוב. היית צריך להיות עירני. אם לא היית עירני, זה יכול היה לעבור על גדותיו. יכלו לסלק אותך מהעבודה בגלל זה. יום אחד כשרק התחלתי ולא הייתי מספיק מנוסה, ראיתי שאחד המיכלים מתמלא. הייתי צריך לרדת קומה בשביל להפעיל את המשאבה. הרגשתי שאני לא אספיק. במקום לרדת במדרגות, התגלשתי על המעקה. תוך שניה הייתי ליד המשאבה, וכמו שאני גומר להחליק על המדרגות, עומד מולי אחד המנהלים. לך תסביר לו שאני לא משחק. הוא חשב שאני משחק. לא אמרתי לו כלום, רצתי למשאבה והפעלתי אותה, וחזרתי לעבודה שלי. בערב, כל ערב, היו מסדרים את העבודה. הוא הופיע שם, המנהל, ד"ר דווידזון, ואמר לאחראי: את הילד אל תשלחו יותר. הוא משחק. ובאו להגיד לי שביקשו את הילד לא לשלוח. היה לנו גם סימן מוסכם לגבי מנהל אחר, בעל דרגה גבוהה יותר. מדי פעם הוא היה בא לעשות בדיקות שהאנשים אכן

עובדים. אנחנו היינו אוהבים להתגודד, בינתיים המכונות היו עובדות, לפעמים עולות על גדותיהן. היה לנו סימן מוסכם. אותו מנהל היה מזוקן, אז היינו עושים אחד לשני תנועה של זקן עם היד על הסנטר. יום אחד אנחנו עומדים, מדברים, והוא צץ משום מקום. הוא נכנס לתוך המעגל ועושה לנו את התנועה הזאת."

המפעל בסדום היה ממוקם על רצועה מישורית של כ־5 ק"מ בין הים להר. בהר היו מערות, שמילאו מקום חשוב בהווי המקומי. הואדיות שהוליכו מים מן ההר אל הים העמידו את סדום בסכנת שיטפונות. במיק: "כדי להגן על הבריכות מפני שיטפון שיבוא מהואדיות, בנו חומה מקיפה. זו היתה חומת עפר גדולה, גבוהה - כ־6־5 מטר - ולרגליה תעלה. היו בה שערי ברזל גדולים בחומות ובעת שיטפון סגרו אותם. בפתח הואדי, 4 ק"מ מאיתנו, ישבו ערבים. היתה להם ערימה גדולה של זרדים. הם היו יושבים במקום גבוה, באופן קבוע. היו מדליקים מדורה כשהיו שומעים שיטפון מתקרב. זה היה אות אזעקה, היו משמיעים צפירה בבית החרושת, וסוגרים את הבריכות. כשסגרו את שערי הברזל, אנשים שעבדו בפנים לא הספיקו לצאת, והיו נשארים שם. היו יכולים להישאר גם 24 שעות, 48 שעות."

ארקה ואליהו גת הם בין אנשי הצופים ב' שהיו בסדום ונמצאים עד היום בבארי. ארקה: "הצופים ב' בבנימינה היו עדיין קיבוץ עצמאי, לא מוגדרים, כאשר הקיבוץ המאוחד בא והציע לנו לעבוד בסדום, בפלוגה המקובצת. העבודה עצמה לא היתה קשה, הדבר הקשה היה לחיות במקום מבודד. אז לא היה כביש לסדום. היה צריך לנסוע לירושלים, לעלות על משאית של חברת האשלג במשרדי החברה ליד טלביה, לרדת לים המלח במקום שהיום קליה, שם היה נמל ומפעל קטן של אשלג, בנמל היו ספינות משא וגוררות. היינו עולים על גוררת, 7 שעות שייט ומגיעים לסדום. זה היה מפעל מודרני יחסית לאותם ימים. היית בא ל־3 או 4 שבועות רצוף עבודה במשמרות. שבוע ראשון לילה, שבוע שני משמרת שנייה, שבוע שלישי בוקר. שנתיים הייתי שם."

אליהו גת הגיע לסדום לאחר האיחוד של הצופים ב' ובארות. אליהו: "לפלוגה בסדום היו שתי מטרות עיקריות: פרנסה, והרעיון של הקיבוץ המאוחד ליישב קיבוץ מעבר לים המלח, בצאפי (מבוטא "סאפי"). הגרעין הכי רציני שעבד בסדום, וחשב להתיישב בצאפי, היה קדמה. הם ישבו שם בחילופים כמעט 6 שנים, חיכו לצאפי, והלכו ונחלשו בגלל הפיצול מפלוגת האם שלהם, שהיתה במושבה בנתניה. אותנו (הצופים ב'־בארות) ביקשו שנחליף את קדמה כקיבוץ מרכזי בתוך הפלוגה. הגענו מגדרה למעלה מ־25 אנשים לאייש את הפלוגה. לא היינו מיועדים לעלות לצאפי אבל תפקידנו היה להחזיק את קבוצת הפועלים. מועצת הפועלים היתה כולה מנוהלת על־ידי חברי משקים. היה לזה גם אספקט בטחוני: בהר סדום התאמנו אז פלוגות הפלמ"ח והיו שם הרבה סליקים גדולים בתוך המערות. מי שידע על זה, ידע." במיק ואיזי היו בין אלה שהעבירו סליקים ובהמשך יעלה הנושא ביתר פירוט.

רפי שלו, שהגיע גם הוא לסדום מגדרה, הפך שם למזכיר הפלוגה המקובצת. עובדה זאת מחזקת את דבריו של אליהו גת ביחס לתפקיד המרכזי שמילאו אנשי הצופים ב'־בארות בסדום. ב־25.8.1946 כותב רפי מכתב מסדום לפזורי הפלוגה. הימים הם ימי שביתה גדולה שניהלו פועלי סדום כנגד חברת האשלג. השביתה היתה בהסכמת ההסתדרות. דרישות

השובתים היו: א. תוספת שכר חודשית, ב. שיפור תנאי השיכון, ג. הקמת קרן פנסיה. השביתה הסתיימה בקול דממה דקה וללא הישגים רבים. מכתבו של רפי נועד לספק מידע ולחזק את הלבבות.

"לכל פזורי הפלוגה הרבה שלומות!

ובכן, חברים, סדום שלנו בסימן שביתה. המחנה שקט ושליו, חדר האוכל דומה לזה של קבוצה קטנה בתקופת העליה השניה. הפונטונצ'יקים העליזים, פועלי בית החרושת הרועשים, הקטרצ'יקים השורקים על־מנת לזרז את עובדי המשמרת לצאת לעבודתם - דבר בל ייראה ובל יימצא.

ובצריף הקיבוץ קוראים בעיתון ללא תור (!) ומבקשים בו בין השאר, אינפורמציה והדים מסביב למלחמתם של פועלי האשלג, ולשווא... המסיבות בערבים פורחות ומבוצעות כהלכתן, ואם תחשוב במשך היום למצוא מקום פנוי במערה, סבורני שתתאכזב. החבר'ה שורצים כאן בהמוניהם (באופן יחסי) ומתקדמים בשינה ותרבות. לא עוד יהלמו בראשך, בוקר, צהריים וערב יעידוך מתנומתך, תקתוק הקטרים, דפיקת הקרוניות המתנגשות זו בזו וצעקות הערבים. בקיצור, הווי חדש בא לסדום.

לכאורה, תחשוב, הקורא: בעצם, טוב להם בסדום! - לאמיתו של דבר, אין רוחנו טובה עלינו כלל ועיקר. הלכנו לשביתה בהרגשה קשה, ומפני שלא היתה כל דרך אחרת למילוי תביעתנו. בראשית השביתה קיווינו, שהחברה תיסוג מעמדתה הנוקשה, אך הולך ומתברר שאין רצון טוב ואוזניים קשובות לענייננו. אנו נאלצים, איפוא, להיכנס ל"שלב השני" וביום שני, בשעה 12 נפסיק את שאיבת החומר. (...) אנו יודעים את ערך המפעל ויישובנו בדרום. לאור ידיעות על פתרונות פוליטיים "נוחים" בקשר לעתידה של הארץ, גוברים בנו הרצון וההכרה שלא לזוז מחבל ארץ זה. ורב הרוגז, ורבה המרירות, שחברת האשלג אינה שותפה טובה בעזרה לביסוסו של יישוב בעל רמה בדרום."

מכתב זה מופיע בחוברת לזכרו של רפי שלו שיצאה בקיבוץ עין דור ב־1984. המכתב מופיע בפני עצמו, בלי רקע או המשך, כך שקשה לדעת מה גרם בדיוק לשביתה ומה עלה בסופה.

ארקה היה היחידי שטען כי בסדום עלה הרעיון לאחד את בארות והצופים ב'. ארקה: "שם נפגשנו עם הנוער העובד, והרעיון עלה כי התחילו עזיבות, בעיקר אצלם, אבל גם אצלנו. אז התחילו לדבר על איחוד, ומזה האיחוד צמח בסופו של דבר. הייתי בסדום גם כשהקבוצות התאחדו." איזי: "ביום מסוים היה האיחוד עם הצופים ואז התברר לנו שאנחנו שם צריכים להיות קיבוץ אחד. ארקה הגיע לסדום יחד אתי. עשינו גם בסדום איחוד, אכלנו איזה עוגה, הלכנו להמבורגר -- ליהודי בשם המבורגר היה שם קיוסק, שכולו היה רק ופלים ומיץ. היכרנו אחד את השני בסדום כאנשים זרים, ושם נעשינו קיבוץ אחד." ארקה: "עבדתי בבית החרושת. עבודה לא קשה מבחינה פיזית. אבל החום נוראי. צריך היה לפתוח הרבה ברזים ולסגור הרבה ברזים. כל הזמן הזרימו חומר, שהיה עובר תהליך מסוים של סינון וגיבוש, ואז היית מזרים אותו לבריכה אחרת או לטנק אחר. לא קשה, אבל מונוטוני מאוד. כל תחנת־

עבודה היתה מרוחקת עשרות מטרים מהשניה, ואי־אפשר היה לדבר. יום אחד בחופש, בגדרה, תפשתי קדחת. החלמתי וחזרתי לסדום, באתי למנהל, אדון נוסינוב, ואמרתי לו: חליתי בקדחת, שלמו לי ימי מחלה. הוא אמר, ארקה אני מצטער מאוד, אם עקץ אותך יתוש סימן שישנת בעבודה, מי שנמצא בתנועה היתוש לא עוקץ אותו. זו כנראה היתה בדיחה, בסוף הם שילמו."

גם איזי חלה בקדחת בסדום, ומה שזכור לו הם שבועיים הבראה שקיבל בצפת. כנראה שהיתה זו הקדחת, בצירוף האקלים הקשה, שגבו את המחיר הכבד מהפועלים - עליו דיבר משה שרתוק ב־1934 - בשנים הראשונות. מלבד הקדחת, התאפיינה סדום בהווי מיוחד.

ארקה: "בימים החמים היינו נשארים במערות של סדום. היה אוכל טוב מאוד, דמי כיס יפים. היינו קונים אצל הבדווים שהיו באים מעבר הירדן ירקות וביצים ומכינים ארוחות. היכרנו המון קיבוצניקים. היה שם אפילו "שקם". בערב היינו יושבים על שפת הים, כל הקיבוצניקים, עושים הווי. במערה הקרינו סרטי קולנוע. היו מביאים אמן מפעם לפעם."

המערות היו קרות וטחובות והמעבר החד מן החום שבחוץ גבה גם הוא מחיר כבד בדמות כאבי גב. איזי: "הלכתי גם אני למערה, אלא מה? המערה הזאת, יש בה טחב, הרגשתי שזה מזיק לי. במיק היה עושה לי מסאז'ים, הוא היה בחור בריא כזה, היה מפרק אותי לחתיכות. הייתי מת מכאבים. היו כאלה שהיו ישנים במערה כל לילה, ואני גם ביום הייתי ישן באוהל, נוטף זיעה, ולא ויתרתי. קשה להאמין איזה חום היה שם. הצינורות של המקלחת היו גלויים, וביום לא יכולת להתקלח כי המים היו רותחים בגלל החום. היית צריך לחכות לשעות יותר קרירות."

במיק: "גרנו בבתים ובאוהלים. היו גם אוהלים משוכללים, עם קירות - מדופנים עד גובה 80 ס"מ מעץ ועם רצפת עץ. בבתים גרו בעיקר הוותיקים - היו פועלים ירושלמים ותיקים שעבדו יותר זמן והיו המסגרים, המכונאים והחשמלאים של המקום. שם היה חם מאוד. בשעות שהיית צריך לנוח, לישון באוהל - זה היה נורא. אתה היית ישן, קם בבוקר, כל הסדין היה רטוב מזיעה. אנשים שעבדו משמרת לילה הלכו לישון במערות. אלה היו פתחים של מערות שסגרו אותן והיו להן ארובות פתוחות בהמשך. מה שהיום מכירים בתור "מערת המלח", "מערת הקולונל". היתה גם "מערת הקולנוע", שהקרינו שם בערבים סרטים לעובדים. אני לא הייתי יושב שם, כי בחום ובקור -- לא הייתי אוהב לישון שם. בתקופה ההיא למדתי לתקן שעונים ממישהו שהיה שען חובב, למדתי קצת מכאניקה, הכניסו אותי גם לעבוד בגראז' של תיקוני קטרים כעוזר למכונאי, ומשם בעצם באתי לשטח של המכונאות והמסגרות, כל השטח המכאני שלא ידעתי שאני קרוב אליו אלא דרך הקטרים ודרך השעונים."

גם הפן הבטחוני מילא תפקיד חשוב בחייהם של פועלי הקיבוץ המאוחד בסדום. ראשית, רובם של העובדים היהודים נשאו נשק לגאלי שקיבלו מחברת האשלג. עובדים שעבדו לבד קיבלו נשק. בפונטונים - סירות השאיבה הצפות שהיו שואבות את מי התמיסה בבריכות - עבדו שניים־שלושה ערבים עם יהודי אחד, והלה נשא אקדח "מאוזר" עם קת עץ וחתם על

קבלת נשק מהמחסן שבמחנה. נוסף על הנשק הרשמי, היה נשק שנרכש על־ידי פלוגת "הקיבוץ המאוחד". הנשק הזה הוכן לקראת העלייה על הקרקע של חברי פלוגת קדמה.
הנשק היה חבוי בסליק עמוק באחד הצריפים הצפוניים. בצריפים אלה גרו רק אנשי הפלוגה המקובצת. הנשק נרכש מכספי "קרן סדום" שנוצרה מניכוי אחוז מסוים מכל משכורת ונועדה להיות בסיס כספי לעלייה להתיישבות באזור. בראש הקרן עמד יהודה קופילביץ' (ששינה שמו לאלמוג לאחר מכן). הנשק "הפרטי" של פלוגת הקיבוץ הועבר לרשות מערך "ההגנה" בסדום בפברואר 1948.
איזי: "במיק ואני עסקנו גם בעניני ביטחון. יש אנשים בבארי שעד היום לא יודעים את זה. הטמנו נשק במערות. היו לנו כל מיני מימרות כנף: "על גחונך תלך ועפר תאכל". זה מה שעשינו אז. במיק היה מין סוס עבודה כזה, והוא אמר: אני אגיד לכם מתי יום ומתי לילה, מתי לעבוד ומתי לאכול."
במיק: "בתקופה ההיא גייסו אותי כאחד מהצוותים שהיו אחראים לסליקים של ההגנה. יצאתי לקורס מסלקים במעלה החמישה. הבעיה שהיתה לנו שם היא שהנשק, שהיה קבור באדמה בתוך צינורות גדולים, העלה חלודה. מי התהום היו קרובים מאוד לקרקע. זה היה קבור בין המחנה לבין הר סדום. המשימה שלנו היתה להוציא את הנשק, לנקות אותו, לטפל בו ולהעביר אותו למערות. אז הלכנו לחפש בהר סדום מערות מיוחדות, מערות שלא גלויות לעין, לא גדולות, עם פתחים קטנים, והכנסנו את כל העסק הזה לשם. היתה תקופה שעבדנו שלושה ימים רצוף, יום ולילה, היינו צריכים לאכול שם, והכל תחת 'שו־שו־שו'.
איזה נשק היה לכם שם?
"היה אז רובה צרפתי קצר, רובים גרמנים, סטנים. זו היתה פעולה שלמה לנקות את הנשק, והכל בלילות, והיינו גם צריכים להתייצב לעבודה -- בשלב מסוים דיווח עלינו מפקד המקום, שהיה איש הביטחון של בית החרושת, כאילו אנחנו עובדים, בעוד שלמעשה התעסקנו עם הנשק."
רפי שלו נותר בסדום גם במהלך מלחמת השחרור. חברים נוספים שנשארו בסדום הם חאג', שנשאר עד תום מלחמת השחרור, ואברהם ארליך, שנפל בשבי הירדנים ושוחרר לאחר המלחמה. מרבית חברי הקבוצה האחרים חזרו לגדרה, או ישירות לנחביר, לאחר תום השנתיים אליהן התחייבו.

3. נחביר

א. העליה לנחביר

"ב־3.30 אחר חצות העירו אותנו וניתן הצו להיות נכונים ללכת מבארות יצחק לנחביר בשעה 4.30. סעדנו את ליבנו והתייצבנו בשורות לקראת הליכה צבאית בלווית גששים ואבטחה. ידענו, שהליכה של השיירה הארוכה בשעת חשיכה זאת, בהסתר ובהתגנב, היא הסוללת דרך להליכה זקופה, של יהודים רבים למולדתם ולהתיישבותם בארץ. תקווה זו היא שהקלה עלינו להימנע מצעידה תוך שירה, שירת כיבוש השממה, היא שעזרה לנו גם להימנע משאת רגלינו בריקודים מיד עם הגיענו למקום, ומיד החלה מלאכת הבנין."

אהרן ידלין, חוה"מ סוכות תש"ז (1946)

"הסתדרנו בטור עורפי והלכנו אחרי הסייר, שרק הוא הכיר את הדרך. אנחנו הלכנו כמו עוורים בחשיכה. הלכנו כשעה ואז נעצרה השיירה. ניתן אות לשבת. ישבנו. ראינו את הסייר כשהוא יוצא ומתהלך מסביב, היינו בטוחים שתעינו בדרך. כעבור שעה קלה הוא חזר ולחש לנו: זהו זה! המשאיות, משום מה, איחרו להגיע."

יונה עברי, 1995

קיץ 1946 היה תקופה קשה ומתוחה ביחסים שבין השלטון הבריטי והיישוב היהודי בארץ. הפעילות הצבאית של הפלמ"ח הגיעה לשיאה ב"ליל הגשרים" (17.6.46). הבריטים הגיבו ב"שבת השחורה" (28.6.46) שכללה פשיטות על משרדי הסוכנות ועל קיבוצים, עוצר בערים, עצירת מנהיגים ואלפי חשודים בהשתייכות להגנה ולפלמ"ח. מלון המלך דוד, שבו נמצאו משרדי מזכירות הממשלה ומפקדת הצבא הבריטי, פוצץ בידי האצ"ל ב־22 ביולי 1946. ב־30 ביולי פורסמה תוכנית "מוריסון־גריידי" שעיקריה היו חלוקת הארץ לשלושה חלקים המאוגדים במדינה פדרלית. הנגב הצפוני נכלל באזור הערבי. הן היהודים והן הערבים הביעו התנגדות לתוכנית. המוסדות היהודיים החלו לתכנן התיישבות באותם חלקי ארץ שלפי תוכנית "מוריסון־גריידי" נועדו להיות מחוץ לאזור היהודי. הועלתה האפשרות לרכז מאמץ

התיישבותי בנגב כתגובה ממוקדת ובעלת משמעות מדינית ברורה. במקביל התרקם בסוכנות היהודית הרעיון להציע תוכנית מדינית אלטרנטיבית ל"מוריסון־גריידי". הבסיס לתוכנית כזאת הוערך כתוכנית החלוקה של ועדת פיל, בצירוף הנגב. כשדחקו פקידי ממשל אמריקאיים בנחום גולדמן, נשיא הסוכנות היהודית, מדוע צריך הנגב להיכלל במסגרת השלטון היהודי, השיב שמשום מצבו הנוכחי (כלומר שחינותו ודלילות תושביו) יכולים רק היהודים לפתח אזור זה. המרכז החקלאי וחברת מקורות, שדחפו להקמת מפעלי השקייה אזוריים בנגב, תמכו ברעיון.

מבצע יישוב הנגב, שלא זכה לתמיכה קודם לכן, נתקבל כקולע למטרה בקונסטלציה החדשה, שכללה גיבוש תוכנית חלוקה אלטרנטיבית, אפשרות מעשית ליישוב והשקיה של הנגב, והרכב אישי אוהד של מקבלי ההחלטות. היישובים שנקבעו לעלייה בשלב הראשון היו: סומרה (תקומה), נחביר (בארי), דנגור (נירים), גרן (אורים), מדסוס (נבטים), קלטה (חצרים), ביר־זבלה (שובל), ביר־מנסורה (משמר הנגב), קדמה (תל־תורמוס), דיר־אל־בלח (כפר דרום) וח'ירבת מוסג'ת (גלאון). היישובים שעלייתם תוכננה לשלב השני היו: ברייר (ברור חיל, הוקמה בעת מלחמת העצמאות), טואל (סעד), רבייה (מבטחים), ודי־שנק (צאלים), ח'זעלי (עלומים - נחשונים), מדבח (ליד מדסוס, לא הוקמה) ועסלוג' ב' (לא הוקמה). הקיבוץ המאוחד אמור היה להתרכז בגוש עסלוג' ליד מצפה רביבים ולהתיישב גם בח'זעלי ובקלטה, ששכנו על הדרך המובילה אל גוש זה. ליישובי תנועת המושבים נועדו השטחים שבאזור באר־שבע, במקום שנמצאה כבר בית־אשל. הקיבוץ הארצי קיבל את אדמות ביר־זבלה וביר־מנסורה, לפי מיקומו של קיבוץ רוחמה באזורים אלה. גוש של יישובי הפועל המזרחי היה אמור להתרכז בסביבות בארות־יצחק. את אדמות נחביר, הסמוכות לבארות־יצחק, הוציאו הוועדה של המרכז החקלאי והרצפלד מתחום אזור ההתיישבות של הפועל המזרחי והיקצו אותן להתיישבות גרעין של הקיבוץ המאוחד בטענה שהשטח קשה מדי, ומשום שהקיבוץ המאוחד דרש שיקצו לו שטח להתיישבות גם באזור זה (ראה ברזנר 77: 1994. התקציר ההסטורי המובא כאן מבוסס על ספרו של עמיעד ברזנר, "הנגב בהתיישבות ובמלחמה", משרד הביטחון: ההוצאה לאור).

לאחר ההחלטה על קיום מבצע יישוב הנגב הזמינו הסוכנות היהודית וקק"ל אצל "סולל בונה" שלושה צריפי מגורים, צריף חדר אוכל, שירותים ומיכל מים לכל יישוב. נקבע כי יוקמו חמישה מפעלי מים נפרדים להשקייה, ולכך הוקדש חלק הארי של התקציבים. נחביר היתה אמורה לקבל מים שמקורם בניר־עם, דרך טואל (סעד), בארות־יצחק, נחביר עד סומרה (תקומה). האחריות לביצוע העליות הוטלה על ההגנה, שמינתה כמפקד המבצע את יוסף רוכל (אבידר), ורפאל לב נתמנה כעוזרו. עיקרון הפעולה הראשי שגובש על־ידם היה מהירות והפתעה. מעיקרון זה נגזרו הקפדה על סודיות ההכנה, עלייה בו־זמנית של כל היישובים ועלייה על הקרקע לפני הנחת קווי המים. הביצוע נקבע ללילה של מוצאי יום הכיפורים, בהנחה שהשלטונות לא יצפו כי היהודים יבצעו פעולה מקיפה בתאריך זה. יום הכיפורים של שנת תש"ז חל בשבת. יום ראשון שלאחריו נותן איפוא עוד יום "בטוח", שכן זהו יום המנוחה

של השוטרים הבריטים. הוחלט כי מספר החברים בכל יישוב צעיר יעמוד על 30, מהם 25 חברים ו־5 חברות, לפי החישוב הבא:

1. עבודות מכניסות

נוטרות ושמירה – 5

מ"נ (משמר נע) – 3

משק וחצר – 3 (משק עזר)

עובדי חוץ או מפעלים – 12

2. שירותים

מטבח 3

מכבסה מתפרה 1

מנהל חשבונות 1

חצר וסניטריות 1

3. חופשה, מחלה 1

סה"כ: 30

הדעות בבארי חלוקות ביחס למועד שבו נודע דבר העלייה להתיישבות. איז'ב ביטא זאת במשפט שנאמר על־ידו ברצינות שלמה: "כל ענין העליות על הקרקע נשמר בסוד עד הרגע האחרון, אם כי רבים ידעו על כך."

ידלין: "הודיע לנו על העלייה להתיישבות ממש ברגע האחרון, בגלל הסודיות של המבצע. אני חושב שבערב יום כיפור. ממש בערב יום כיפור. הזיכרון הזה חרוט אצלי, שזו היתה הפתעה של הרגע האחרון ממש. לא ידענו לאן נגיע. נאמר לי לסמן 30 חברים, שרק הם יעלו. השיקול שלנו בבחירת ה־30 היה לדאוג לגיוון מקצועי, מי שיודע בבנין, ובאינסלטציה, ובחקלאות -- לא היה שום דבר ברור כי לא הכינו אותנו, בדיעבד אני יודע שגם הם לא ידעו. גם אני הייתי בין אלו שעלו באותו לילה, כי חשבתי שמרכז הכובד יעבור להתיישבות."

להלן רשימת 30 "המאושרים" שהשתתפו ביום העליה:

1. דן אבנד (ז"ל)
2. שרגא אייזן
3. דוד איז'ביצר (בצר)
4. בוריס בר סיני
5. איז'ב (יהודה) זיו
6. זיאמה (זלמן) כרמלי
7. מנחם דוד (מנדוש)
8. רנה נשרי־הברון
9. משה הלר (פלג) (ז"ל)
10. יונה עברי־וקסלר
11. רבקהל'ה מוזיקנט־זורע
12. אהרן ידלין
13. מוטקה מנור
14. רפי מנדלמן
15. חיה מישקוב
16. אריה פרלברג (פרול) (ז"ל)
17. ארקה פרומקין
18. מאיר פלדמן (ז"ל)
19. ראובן קלמר
20. מאיר בוכסויילר (בוכסי)
21. אליעזר שפר
22. שרה זלודין־רייך
23. שייקה מיכאלי (ז"ל)
24. אסף שלוי (ז"ל)
25. גבי צלאל
26. שאול שמאי (ז"ל)
27. ישראל עמרם
28. יהושע ברוכים
29. חיים טייבלום (ז"ל)

רבקהל׳ה מעירה כי לדעתה, חיה מישקוב לא היתה בעלייה. לעומת זאת היא זוכרת את זליג ויצחק גראופה. יונה עברי מצטרפת לדעתה של רבקהל׳ה ומוסיפה כי היא זוכרת את שלמה גביש, פרול ובנצי.

ראובן: ״בודא ואברהם הגיעו למקום העלייה לקרקע כשבוע לפני כולם. נסעו לבדם דרך עזה וכביש הבטון, על גמלים וברגל. סיפרו שהאדמה מאוד חרוצה בוואדיות, אין כמעט שטח אדמה שגודלו יותר ממאה דונם רצופים. אבל, הם אמרו, ראינו עשבים. בלי עיבוד, בלי שום דבר, צומח משהו. אם כך זה לא מדבר.״

אברהם: ״כיוון שידעתי שביום העלייה לא אוכל להשתתף, אז הצלחתי יחד עם בודא להשתחרר ליום אחד ולבקר בנחביר. זה היה יומיים לפני העלייה. מצאנו את המקום, היו בו כבר יתדות ומספרי הצריפים היו כתובים במקום המיועד להם. היו לנו מפות והנחיות שקיבלנו ממפקד בארות יצחק. הלכנו לשם ברגל, מצאנו את המקום וחזרנו. לא הרפתקה גדולה.

איך התרשמת?

״אדמה לא טובה, חלקות קטנות. הבטיחו לנו שתהיה פה הכשרת קרקע גדולה ויסתמו את הוואדיות. נתנו לנו את הטרקטור הכי גדול בארץ בשביל לסתום את הוואדיות. מבחינת מעשית, לא היה ניסיון בארץ בפרויקטים כאלה.

מה סיפרתם לחברים על המקום?

״לא היינו כמו המרגלים שהוציאו את דיבת הארץ רעה. אני לא זוכר מה אמרנו. אבל הביטחון שלנו במשימה שלפנינו היה רב. ידענו שידאגו לנו, שיגבו אותנו.״

בודא: ״ביום ששי אחר־הצהריים הגיעו אלינו מהמחלקה להתיישבות, אספו את חברי המזכירות, והציעו לנו לצאת להתיישבות. מסביב לחדר הסתכלו החברים דרך החלונות. אני זוכר שחשבנו להתמקח, ידענו שעולים גם באזור קדמה ומשמר הנגב, חשבנו שאלו אזורים יותר טובים. חשבנו לנסות להחליף, אבל זה לא עזר. אמרו לנו שזה מה שנקבע.

הם הודיעו לנו שממלאי תפקידים לא יכולים להשתתף בעליה. אני הייתי מרכז המשק בגדרה, כך שהיה לי ברור שלא אוכל להשתתף. אברהם ואני החלטנו להציץ בנקודה. יום אחד לקחנו שבת, ירדנו באוטובוס ערבי לעזה, הלכנו ברגל מעזה למשרד של קק״ל בבארות יצחק, ושאלנו אותם אולי הם יודעים איפה הנקודה. הם באמת ידעו והסבירו לנו איך ללכת. לא היו לנו מפות. הלכנו לכביש הבטון ורכבנו על גמלים של ערבי שהלך בכביש. הגענו לגבעה וגילינו את יתדות הסימון. על היתד היה כתוב מספר של צריף, או נשקיה. היו סימונים של המבנים שצריכים לקום. היתה לנו התרשמות איומה, מפני שהשטח מלא ואדיות. אחרי המרחבים של תל יוסף, דורות וחפציבה, היינו רגילים לשטחים של מאות דונמים. פה השטח הגדול ביותר היה של 300 דונם... השאר חלקות קטנות, חמישים או שלושים דונם, מבותרות על־ידי הוואדיות. לא התרשמנו טוב מהשטח. אני חושב שלא סיפרנו לחברים אלא שמרנו זאת בסוד. אני לא זוכר שסיפרתי משהו לחברים... חזרנו בערב, על אוטובוס מעזה ליפו שעבר דרך גדרה.״

ראובן: "הסכמנו שאת הוואדיות ניישר בעזרת בולדוזרים. בודא ואברהם אמרו, אין בעיות, נעלה לשם. היתה לנו עוד הצעה, לעלות לקדמה. אבל החברים היו חלוצים, ממש ככה, ובאסיפה הוצע - נחביר. בחרו אותי להיות בין השלושים. זו לא זכות כל כך גדולה שעליתי. גזבר, מזכיר - אף אחד מאלה לא היה רשאי לעלות. הפועלים הפשוטים, הם שעלו. עם איש ביטחון. אבל מה, אני זוכר את החוויה הזאת לכל החיים."

דווקא אלו שלא נפל בחלקם להיות בין ה־30, רואים בכך החמצה גדולה. מיכאל גדיש: "באו להודיע לנו שעולים להתיישבות. זו היתה הרגשה של התעלות. אני לא הייתי בין ה־30 וזה אכל אותי. התחננתי שתהיה תחלופה ואני הייתי בין המחליפים, ובאמת הייתי שם אחר־כך, אבל לא הייתי בין ה־30 שעלו על הקרקע. האמת היא, שכשמבקשים ממני שאספר זכרונות לאנשים שבאים לבקר, אני מספר כאילו שהייתי בין ה־30, אבל זה חסר לי, המומנט הזה של ההיסטוריה. שואלים אותי: היית בין 30 הראשונים? אני אומר לא."

מנוחה: "אני הייתי אמורה להיות בין ה־30, ובשביל זה הייתי צריכה לדעת לבשל. אבל כדורי הבשר שבישלתי מאבקת בשר התפוררו לי... אז לא יצאתי. זה היה ממש נפל, כמו ליפול מקורס קצינים."

ברנדי: "ערב העלייה שלנו לנחביר הייתי עם פלוגת טפסנים (אחראים לעשיית התבניות ליציקות בטון), שבנתה את נוסיראת. מחנה בריטי בעזה. בגלל זה לא עליתי להתיישבות. לילה אחד היה חום נוראי, הפשלנו את שולי האוהלים, בלילה התחלפה הרוח ואני קמתי עם חום. קיבלתי דבר משונה מאוד - התקררות שרירים, ושכבתי בזמן שעלו להתיישבות. זאת היתה 'דפיקה' רצינית."

ארקה: "במקרה חזרתי מסדום לחופש בגדרה, והספקתי להשתתף בעליה לנחביר. הייתי בחופש, אמרו לי בוא, יש לך הזדמנות."

ידלין, המזכיר, אמר לי שהמזכירות בחרה את ה־30 בקפדנות.

אז בקפדנות הזאת בחרו גם אותי. הייתי שם במקרה, אז אמרו לי בוא תשתתף. אנשים שהיו שם כבר סיפרו לנו, שהשטח מחורץ, מלא בוואדיות וגיאיות, ולחיות ממנו יהיה קשה. מבחינה זאת, זה לא כל־כך הלהיב. אבל מצד שני: תוקעים יתד לעוד יישוב אחד בנגב. אז לא היינו כל־כך מעשיים כמו היום. לא מסתכלים ובודקים את העניין של המעשיות. היינו צעירים, ואפשר לומר שהמוסדות די הוליכו אותנו שולל. באו הגופים של הסוכנות ואמרו יש שם ואדיות, אבל קצת עבודה וזה יתמלא. סתם הבטחות שווא."

רינה: "היום זה באופנה, להגיד שלא היה תכנון, או שהיתה קלקלה מכוונת. ההיסטוריונים שקוראים לעצמם חדשים ישמחו לקפוץ על כל דבר ולומר שהמוסדות הוליכו שולל את האנשים. אבל הם שוכחים נקודה אחת חשובה: לא היתה ברירה אחרת. אנחנו רצינו ליישב את הנגב. אדמות הנגב לא היו שלנו. באדמות שיכולנו לקנות - ותהיה בטוח שהערבים מכרו לנו בדיוק את האדמות הכי גרועות - רק שם אפשר היה ליישב."

מיכאל: "הקרקעות היו שייכות בטאבו לערבי זה או אחר, והמופתי אסר למכור אדמות ליהודים, אלא אם כן האדמות יקבלו אישור ממנו. איזה אדמות קיבלו אישור? קיבוץ חצרים קיבל אדמה מלוחה. בארי קיבל את הוואדיות. הקק"ל היתה מוכנה לקנות אפילו אדמות

כאלה, העיקר שתהיה משבצת. במקרה שלנו, אלה היו 5000 דונם שאינם טובים לשום דבר. לא שאלו אותנו, וגם אם היו שואלים זה היה בעינינו מובן מאליו."

יונה: "שבועיים לפני יום הכיפורים ידענו כבר על התוכנית. לי היה קשה להאמין כשבישרו לי על העלייה הקרובה. הייתי רגילה לכך שתקופת הישיבה כפלוגה במושבה נמשכת שנים. חשבתי שמנסים לעשות כאן מתיחה."

זאב: "בתקופה ההיא היו פלוגות שישבו במושבה 7־5 שנים עד שנמצא מקום מתאים. קיבוץ חצור על־יד גן יבנה, למשל, שישבו 7 שנים בראשון לציון. לנו, אם כך, זו היתה די הפתעה, שאנחנו היינו בתוך העלייה של 11 הנקודות. בסה"כ, הלא כמה היינו במושבה? מסוף 44' עד 46'. שנתיים, שנתיים וחצי. מובן שהיתה התלהבות עצומה. לא אמרו לנו בדיוק לאן, רק לנגב."

יונה: "כשהתקרבתי למזכירות ראיתי מיד שמשהו בלתי־רגיל מתרחש. המזכירות היתה מוקפת חברים שנדחקו לחלונות ולדלת."

ראובן: "שבועיים לפני העלייה, המזכירות התכנסה, ובא שליח מן הסוכנות. התפשטה שמועה שבאו לדבר על העלייה. כולם צבאו על החלונות... יש תצלום מפורסם ששומרים אותו עד היום."

יונה: "מזכירות בארי ישבה להכין את רשימת ה־30. כמובן שכל אחד רצה להיות בין העולים, היו כאלה שאף איימו בעזיבה אם לא יורשו להשתתף. לבסוף התפרסמה רשימת המאושרים, ואני הייתי ביניהם."

במוצאי יום הכיפורים עלו 30 המאושרים על משאית בגדרה ונסעו דרומה, לבארות יצחק, ששימשה כבסיס ליציאה הלילית אל שלוש נקודות: כפר דרום, נחביר ותקומה.

איז'ב: "אני הייתי בין ארבעת החברים הראשונים, שנסעו עם המשאית הראשונה מגדרה, יחד עם חפצים ופרודוקטים למטבח. נסענו ביום ששי, ערב יום כיפור, לבארות יצחק ששימש כבסיס יציאה. בארות יצחק כידוע קיבוץ דתי של הפועל המזרחי, כך שביום כיפור אכלנו בגניבה בחדר שמתחת למגדל המים."

יונה: "הגענו לבארות יצחק עם חושך, היו הרבה משאיות ואנשים. שלחו את כולם לישון, מפני שהיינו צריכים לצאת בשעת לילה."

ראובן: "ישנו בבארות יצחק בלילה? מי הצליח לישון? היינו מונחים במתבן. לא היה זמן לישון, כי ב־4 בבוקר היינו צריכים לזוז."

שרה רייך: "בשלוש העירו אותנו. בהחלט לא ישנו. היינו מונחים שמה במתבן. עשו לנו באמצע הלילה מיפקד. מישהו בלי יד מההגנה, יוסף אבידר נדמה לי, בא ונתן לנו את פקודת היום. הוא נשא נאום כזה מפוצץ, על החשיבות, על המעמד. הוא בעל־פה אמר את זה. אולי זה שמור עוד בספר ההגנה. זהו, יצאנו. היה עוד חושך. כשהלכנו, פתאום על הרקע, עוד לא היה אור מלא, ראינו את המשאיות, אני זוכרת שזה היה רגע ממש מרגש, לא פחדנו מערבים, לא פחדנו מבריטים, היינו באופוריה. אתה רואה שאתה חלק מתוכנית ענקית.

לא היית מעדיפה לדעת מראש מה הולך לקרות בדיוק?

"לא. ידעתי מה אני צריכה לעשות, שאני בתפקיד מסוים, ושאני חלק מקבוצת החברים שלי. אמרו שעולים לנקודה, אז הלכנו לנקודה. לי כאדם מהשורה זה היה מאוד פתאומי. הייתי בורג כל־כך קטן. רק הרבה יותר מאוחר, כשחיפשתי חומר על 11 הנקודות, התגלו לי המון דברים גדולים יותר: מדיניות, ההחלטה, אבל עד אז, ידעתי רק את המעשה עצמו שעשינו.

מה למשל לא ידעת?

"לא ידעתי, כי זה לא כל־כך העסיק אותי, שנבחרו 30 איש ואחרי חצי שנה היו אמורים לבוא כל השאר. זה היה ככה בכל 11 הנקודות. זה לא יצא לפועל, אבל זו היתה התוכנית. לבעלי משפחות זה כן היה קריטי!

למה אתם לא נסעתם על המשאיות?

"כי המשאיות התרכזו במקום אחר... אולי. אני לא יודעת."

בוריס טוען שהמשאיות יצאו בנפרד מהאנשים. המשאיות, שהובילו חומרים וכלים לנקודות, נסעו באור היום, עם שחר, כמי שמובילות חומר של "סולל בונה". ואילו האנשים, שיצאו לפעילות בלתי־לגאלית, הלכו בחסות החשיכה. התיעוד ההיסטורי מאשר את טענתו. תנועת המשאיות מבארות יצחק לכיוון נחביר נעשתה לאור היום והמשאיות אכן התחזו כמי שמובילות חומרים לעבודה במחנות הצבא הבריטי.

רבקהל'ה: "לי לא היתה הרגשה בכלל שעושים עלייה לנקודת הקבע. היתה לי הרגשה של טיול, שעולים לתפוש שטח, מין התנחלות לילית כזאת, ומישהו יבוא אחר כך להחליף אותנו. הוואדיות והערוצים גם כן לא הוסיפו."

שרה: "כשהגענו כבר עלה השחר. ראיתי גבעה, אפורה כזאת... זה היה סוף הקיץ, הכל היה יבש. 5 שנים שהייתי בגליל (בכפר גלעדי) גרמו לי להתגעגע לנוף של הגליל. הרגשתי רע בלב הגבעות הצחיחות הללו בלי טיפת ירוק. נוף חדגוני."

ראובן: "אני הייתי איש הקשר. ידעתי לעבוד על הליוגרף (הליוגרף – מכשיר לאיתותי מורס באמצעות נצנוצי ראי). יצרתי קשר עם תקומה, עם איש הקשר שם. כעשרה ק"מ הפרידו בינינו לבין תקומה. הרבה לא התעסקנו עם זה, כי לא רצינו שיראו נצנוצים או משהו. רק הודענו שהכל בסדר ואז זה ניתק.

"האמת, התפלאתי שלא היינו הראשונים בנקודה. כשבאנו כבר היו יתדות שסימנו איפוא צריך לתקוע את הגדר והמבנים. המשאיות הגיעו עם הקירות של הצריפים, הברזלים של הגדרות והתיל."

שעות השחר הראשונות הוקדשו להשלמת הצריפים וגדרות התיל, שנועדו להקשות על הבריטים אם אלו יחליטו להוריד בכוח את המתיישבים. במשך ליל הביצוע מסרו בדווים למשטרות עמרה וביר־זבלה ידיעות ראשונות על תנועת היהודים, אך השוטרים התייחסו אליהן בספקנות. רק לאחר ששני שייח'ים הופיעו בשעות הבוקר המאוחרות של יום ראשון במשטרת עזה ודיווחו על העליות, התחילה פעילות ומספר כלי רכב יצאו לסיור. ראובן: "ביום א' אחרי הצהריים הגיע לנחביר ג'יפ של בריטים. השומרים הודיעו: רכב מתקרב מכיוון עזה. הסתכלנו במשקפת וראינו ג'יפ בריטי עם 2 אנשים. חשבו לפתוח עליהם באש. טוב שלא פתחנו. פחדנו, כי כבר היה לנו מכשיר אלחוט שרינה הפעילה. תיכף הסתירו אותו.

רינה בתור דוברת אנגלית דיברה אתם. הם אמרו שהם מטעם משרד הקרקעות, או המדידות, ובסה"כ באו לרשום את ההתישבות. נפרדנו בשלום. בשלב יותר מאוחר הגיעו כעשרים מאנשי גבעת ברנר וגם אנשי סולל בונה ממחנה נוסיראת. הם עזרו להעלות את טנק המים לגובה כמה מטרים. כבר בערב היתה גדר, וחמור ספרדי (שער נייד עשוי מעץ, ועליו מגולגל תיל דוקרני). 4 הבחורות (רינה, יונה, שרה, רבקהל'ה) בישלו על פרימוסים את ארוחת הבוקר." בוריס מעיר: למעשה היו 5 חברות. החברה הנוספת, חיה מישקוב, עזבה את בארי לאחר מלחמת העצמאות.

יונה: "אנחנו הבחורות ניגשנו להכנת ארוחת הבוקר. גבעונת קטנה נקבעה כשולחן המטבח. פרשנו מה שפרשנו וכעבור זמן מועט היה האוכל מוכן: סנדוויצ'ים ותה. הבחורים לא הפסיקו לעבוד ואכלו תוך כדי עבודה. קבוצת החברים שבאו לעזרה מגבעת ברנר הציעו לנו שותפות במצרכי המזון שהביאו אתם כדי לאכול איתנו. מובן שמיד הסכמנו להצעתם ומטבחנו התעשר."

שרה: "הכנו תה. הכנו פרוסות לחם. בעיקר אכלו אז ארוחת ערב גדולה. אני זוכרת שיום אחד, אולי בשלושת הימים הראשונים ואולי אחר־כך, הביאו לנו אוטו מלא כרובית, ועשינו מזה מרק כרובית."

שמואליק וירדנה, שהיו במעוז חיים בזמן העליה לנחביר, באו לבקר את הנקודה בימים הראשונים שאחרי העליה. שמואליק: "שרה עמדה שם ובישלה. ירדנה תיכף רצה לעזור בבישול. אז היא שואלת את שרה: את מבשלת מרק עם אטריות? שרה אומרת, לא זה כרובית. אז היא משפילה מבט ורואה שזה תולעים צפות. כנראה לא ריססו את הירקות."

שרה: "היינו עושות גם חביתות. המטבח היה במרפסת של צריף שכבר הוקם.

ייעדו מראש את הנשים לבישולים?

"כן, בוודאי. עוד בגדרה, באו לשאול אותי על בישולים, מרק, שאלו אותי: אם ייצא לך להצטרף, את יודעת לבשל? אמרתי, אני לא יודעת לבשל. גם מנוחה אמרה שהיא יודעת לבשל ולא לקחו אותה. אני אמרתי, אולי אני יודעת לעשות חביתה, אבל לא יודעת לארגן בישולים. עובדה שלקחו אותי בכל זאת.

"מצד שני, אני גם מתחתי את הגדר באותם שלושה ימים ראשונים. על כל פנים, הבישול היה באחריותנו. הכל בא במהירות ובהפתעה. בגודל המעשה, מי חשב על דברים כאלה - בחורים, בחורות... היום, כשאתה מעורר בי את זה - באמת, למה שבחורים לא יכינו אוכל? מסתבר שלא חשבנו על זה. הבחורים היו מיועדים להקמת המחנה. אבל זה היה דבר גדול שהכניסו אותי לרשימה, והייתי מוכנה לעשות הכל."

בבוקר היום הראשון היתה אמורה להגיע משאית עם מצרכי מזון וציוד למטבח. המשאית התעכבה והגיעה רק אחרי הצהריים. לפיכך לא אכלו ארוחת צהריים באותו יום. ארוחת הערב, לעומת זאת, היתה משופרת וכללה מצרכים מארוחת הבוקר והצהריים.

יונה: "זאת היתה ארוחת ערב ממש חגיגית. אילתרנו שולחנות וספסלים מתיבות וקרשים, ומאחורי הצריף תלינו שני לוקסים. הבחורים גמרו לאכול ופרשו לישון. אנחנו הבחורות נשארנו לשטוף כלים, לנקות ולסדר. כשלבסוף פנינו לשכב לישון, ראינו שלא נשארו לנו

שמיכות. השומר, אם איני טועה היה זה שלמה גביש, ראה שנשארנו בלי שמיכות, הלך ואסף שמיכות מאלה שהתכסו ביותר משמיכה אחת. שכבנו לישון במקום שיועד להיות אורווה."

ביום השני הגיע לביקור ויניה (ראובן) כהן מעין חרוד, איש ועדת המשק של הקיבוץ המאוחד. ראובן: "הוא הסתכל, וניחם אותנו: הטרקטוריסט מחזיק אתו טוריה, חורש, מגיע לוואדי, יורד מהטרקטור, מתחיל לסתום אותו עם הטוריה. ככה הוא אמר. לימים ראינו שזה לא כל כך פשוט." בנחביר (בערבית, שטח מפורץ) שטח הקרקע היה 5200 דונם, מתוכם רק כ־2500 ראויים לעיבוד. לאחר כשבוע הגיעו 2 טרקטורים מגויסים מיגור ועין חרוד שהתחילו לחרוש את השטחים. אתם באו חברים מגבעת השלושה, אשדות יעקב, יגור ועין חרוד והם הפעילו אותם במשך החודש הראשון להתיישבות. זאב מעיר: את שני הטרקטורים הראשונים שהגיעו החליפו טרקטורים נוספים לאחר מכן. בסך־הכל קיבלנו 2000 שעות טרקטור ממזכירות הקבה"מ. זה היה גיוס בקנה־מידה רציני.

ביקור נוסף ביום השני היה מיועד לשרה: "ביום השני מופיע אופנוע על כביש הבטון, לכיוון נחביר. על האופנוע - בחור ערבי מעזה. הוכרזה כוננות ואז הוא אומר, אני מחפש את שרה ז'לודין כדי לתת לה קופסת ממתקים מאביה. אבי פעל בהגנה ובאותו זמן היה סוחר מספוא למחנות הצבא הבריטי והיו לו ידידים טובים בעזה. על האופנוע היה בן של סוחר עזתי שהביא לי ממתקים. אבי אף פעם לא סיפר לי איך הוא ידע איפוא אני."

בערב יום שלישי נערכה מסיבת פרידה לכל אלה שבאו לעזרת המתיישבים. כ־100 איש עזבו ובמקום נשארים 30 חברי הקיבוץ. שרה: "לא יכולנו להיפרד מהם. כל הערב רקדנו הורה ושרנו 'זמר, זמר לך'. הם הלכו, נסעו, ואנחנו נשארנו 30 איש... זו היתה הרגשת בדידות אמיתית." בסוף שלושת הימים הראשונים כולל המחנה חדר אוכל, שני צריפי מגורים - כל אחד מכיל 5 חדרים, מקלחת כפולה, מכבסה, בית שימוש, מגדל קטן ועליו טנק מים המכיל 4 קוב, שלוש עמדות חפורות בנויות משקי חול וגדר כפולה של תיל דוקרני.

שרה: "היה לוקס בחדר אוכל ומנורות נפט בחדרים. לא היה גנרטור. תקופה ארוכה הביאו את המים בעגלה עם חביות מבארות יצחק. על מגדל עץ לא גבוה היה מיכל, טנקר כזה, שהכיל 4 קוב מים. את המים העלו למעלה בעזרת משאבת יד. לפעמים התקלקלה המשאבה ואז היו עומדים בשורה על הסולם, מעלים דליים ומורידים. ביום הראשון והשני לא היו עדיין שירותים, עשינו את צרכינו בחיק הטבע. בלילה הראשון ישנו במקלחת שעדיין לא היתה בשימוש, יחד עם סוסה שחלקה את יצועינו. בבוקר, בגלל חוסר המים, חילקו לכל אחד ספל מים לשימוש אישי. היית צריך להחליט מה לעשות עם המים שקיבלת: להתרחץ עם זה או לשתות את זה."

יונה: "בהמשך יצאו הבחורים לעבודה במחנות הצבא הבריטי, ובמשך היום מ־9 עד 6 נשארנו כעשרה בלבד בנקודה, לפעמים אף פחות מזה, ומתוך הנשארים כ־5 היו בחורות. בשלושת הימים הראשונים היינו כ־120 איש, כולל כל המתנדבים והעוזרים, ופתאום נשארנו לבדנו. היתה דממה מעיקה אחרי כל הרעש של דפיקות הפטישים."

בשבת הראשונה הגיעה מנוחה לביקור פתע. מנוחה: "יצאתי עם עוד חבר לכביש, נסענו למרכז עזה בטרמפ עם 'כלניות' (צנחנים בריטים), בטפשות של נעורים, חצי משחק, הלכנו

ברגל ממרכז עזה למקום הישן של בארות יצחק, וברגל לנחביר, באתי לבקר את ראובן. בבארות יצחק צעקו עלינו שזו הפקרות."

ב. "והיה העקוב למישור":

השנה הראשונה בנחביר, ספטמבר 46' - מאי 48'

"הוואדיות? אין בעיה, תסגרו את זה בטוריות."

אימרה המיוחסת בבארי לויניה כהן, מרכז ועדת המשק של הקבה"מ

השנה הראשונה בנחביר מצטיירת מתוך התעודות, המכתבים והראיונות כשנה של תקוות גדולות. שני טרקטורים גדולים, במושגים של אותם ימים (150 כוח סוס כל אחד) מתחילים בעבודת יישור מטעם הקק"ל. שני טרקטורים, מאשדות יעקב ומיגור, חורשים את הקרקע הניתנת לעיבוד מיידי. תוכנית הזריעה לשנה הראשונה כוללת חציר בקיה 120 ד'... זבל ירוק 89 ד'... שעורה 100 ד'... שיבולת שועל 100 ד'... חיטה 100 ד'. אנשי בארי עושים נסיונות בפלחה ובמטעים, נוטעים אשלים ואקליפטוסים ויוצאים לעבודת־חוץ במחנות הצבא הבריטי בעזה, בעיקר בנוסיראת. זאב וקסלר יוצא להכשרה בנהגות בטנדר של רביבים, כדי שיוכל להסיע את החברים לנוסיראת ולספק להם מזון. אחת ליום מובילה מכונית משא טנק של 4 קוב מים מבארות יצחק לבריכת המים של נחביר. "מכונית המים עולה לנו קרוב ל־4 לא"י ליום ואנו מחפשים פתרון אחר," כותב ידלין בסוכות 47'. הפתרון מסתמן בדמות באר המצויה בבוסתן בדואי קרוב, ומפיקה כ־25 קוב לשעה של מים מלוחים (אך מלוחים פחות מהמים של בארות יצחק). מתוכנן להוביל מים מבוסתן זה באמצעות עגלה עם חביות. התכנון אכן יוצא אל הפועל, תמורת 20 מיל לקוב המשולמים לשכן הערבי. משה הלר נקבע כמוכתר, ומתחיל ביצירת קשרים עם ערביי הסביבה במטרה לחנך את הרועים שלא לעלות על אדמות נחביר.

בין נחביר לגדרה מתקיימת תחלופה בלתי־פוסקת של כביסה, אספקה ואנשים. אחד מהנוסעים המתמידים הוא בוריס. "בשנה הראשונה הייתי על הקו בין נחביר לגדרה. בזמן המלחמה עברתי לגדרה, כנראה בגלל שהייתי נגר והיתה שם הרבה עבודה, ואולי מפני שהייתי בעל משפחה, ובנחביר נשארו הלוחמים." מצד שני, גם חלק מ"הלוחמים" הללו היו בעלי משפחה. שאלתי את בוריס היכן העדיף להיות בשנה הראשונה, בנחביר או בגדרה.

בוריס: "לא היתה לי עדיפות. מאוד שמחתי להרגיש שותף לשני המקומות. "הבית" מבחינתי היה בגדרה, כי שם היתה מרים. נהניתי משני העולמות."

מרים: "היתה תקופה בגדרה, שגרנו שתי משפחות באותו צריף. הבעלים היו בנחביר, כך שלמעשה גרנו רק שתי הנשים. כל פעם היה בעל אחר מגיע מנחביר, פעם דוד (בעלה של

מרים איז'ביצר) ופעם בעלי, וככה חיינו... היום אני חושבת על זה, ושואלת את עצמי איך יכולנו. אין לי הסבר."

דוד אפרת: "כשהייתי בא לגדרה מנחביר, הילדה שלי לא רצתה להסתכל עלי, ובכתה כשהרמתי אותה."

אשתי: "היו לנו כבר שני ילדים והם עדיין לא הכירו אותו."

בוריס: "בשנה הראשונה עשינו בנחביר נסיונות להקים מטע ופלחה. מצפון התחלנו להקים גן ירק. כולם הרי חשבו שזו תהיה נקודת הקבע. התיאוריה היתה שנאחד חלקות על־ידי סתימת ואדיות בבולדוזרים. קיבלנו בולדוזר והוא התחיל לעבוד על זה. אף אחד לא חשב שזה לא ייתכן. התחילו לעבד לפי קווי גובה, בגלל סחף הקרקע."

במכתב שכתב באותה שנה, מתאר אהרן ידלין את הצורך בשיטת העיבוד לפי קווי גובה: "אין פה כלל שטחים מישוריים... גם השטחים הגדולים הם במדרון. השטחים הראויים לעיבוד הנם חלקות קטנות הנפרדות זו מזו על־ידי ואדיות, מהם עמוקים מאוד, יצירת מאות ואלפי שנים. כל שנה יוצרת ואדיות נוספים. כל תלם של חריש - אם החריש אינו בקו הגובה אלא בכיוון המדרון (וכך עיבדו את האדמות) - ייצר כעבור שנה חריץ עמוק וכעבור כמה שנים לפניך כבר ואדי גדול ועמוק. בהסתכלך בשטח המבותר אתה מבין מהו הכוח הכביר של המים. זו הסיבה, שרק את מחצית השטח אפשר לעבד בטרקטור... שאר השטח - או שהוא ואדיות או שהוא מורכב מחלקות כל־כך קטנות, שטרקטור אינו יכול לעבד אותן. אולם מצב זה אסור שיגרום לנו לייאוש. מתפקידנו למנוע מיד היווצרות של ואדיות נוספים על־ידי חריש השטחים בשיטה נכונה - שיטת קווי הגובה. נקודות אחרות, יש לזכור, עלו על שטחים יותר קטנים. במידה שנשקיע יותר עבודה, ובעזרת טרקטורים ומכונות מתאימות ננסה לסתום ערוצים קטנים, כך נגדיל את השטח הראוי לעיבוד, 'והיה העקוב למישור'."

בודא: "עלינו לנקודה באוקטובר, לקראת הזריעה, וצריך היה להספיק. לא ידענו עוד איפוא השדות. הקיבוץ המאוחד גייס לנו טרקטור מיגור עם טרקטוריסט. כלים לא היו. הוא בא עם דיסקוס ומחרשה קטנה. עשינו את העיבודים הראשונים, אחר־כך פיזרנו את הזבל הכימי בידיים מתוך השקים. היינו פותחים עם הטרקטור תלמים לפי קווי גובה. זה היה מהווה מין סוללה כזאת נגד סחף, שהמים לא יזרמו במורד. תלם ולידו תלולית עפר. בזמן החרישה, הייתי מגיע עם הטרקטור עד קצה החלקה, עד הקיר של הוואדי, ועושה שם סיבוב על המקום. כצפוי, פעם אחד התקרבתי יותר מדי לקיר, האדמה התמוטטה מתחתי, והתהפכתי לתוך הוואדי. הצלחתי לקפוץ ולא קרה לי שום דבר. הטרקטור - שקיבלנו מיגור - נעמד על קרקעית הוואדי על הגב, עם השרשראות למעלה. ניגשתי וכיביתי אותו. חזרנו עם שני כבלים ועם הטרקטור השני, מהסוכנות. הפכנו אותו בתוך הוואדי, ונסענו בתוך הוואדי עד למקום שאפשר לעלות בו. זו היתה התאונה הראשונה שלנו."

בודא: "השנה התחילה מצוין. היה גשם יפה, והגידולים נבטו יפה, הכל היה ירוק. אני זוכר שזה נתן לנו המון סיפוק. באו הרבה מבקרים מהסוכנות, אנשי ביטחון, המחלקה המדינית, המחלקה להתיישבות, הראינו להם את הנבטים בגאווה. אחר־כך נפסק הגשם ובעצם לא היה יותר גשם. אותה שנה נגמרה עם 90 מ"מ גשם. לא היו לנו בכלל יבולים. כמעט לגמרי. אני

חושב שקצרנו, אבל מעט מאוד. התחלנו להביא מים מבארות יצחק עם עגלה. קיבלנו גם טרקטור עם שרשראות, מחרשה ודיסקוס. התחלנו לנטוע מטעים. התכנון היה על גפנים, תפוחים, מישמיש, שזיפים. פחות משנה אחר־כך התחילו להעביר את קו המים מניר עם - שני צינורות של 6 צול. אלה היו בעיקר מים לשתיה."

מכתבו של ידלין מאותה שנה מציין תוכניות נוספות בקשר לייעור. ידלין: "בשטחים הלא ראויים לעיבוד חקלאי ניטע מה שקוראים יערות (אם כי נכון לכנות זאת חורשות). ליערות אלו יהיו כמה תפקידים: א). אם נעבוד בייעור שתעשה הקק"ל תהיה זו עבודת חוץ מכניסה. ב). היער עוזר למניעת הסחף. ג). היער יעצור רוחות המביאות אבק. ד). היער הבוגר מחייב דילול והרי מקור למכירת עצים. ה). היער נותן צל ויש לו גם חשיבות אסתטית לגבי הנוף."

קק"ל אכן התחילה בייעור שטחים בנחביר. אשלים ואקליפטוסים הובאו לנגב, ונקלטו באופן משביע רצון (לפי יומן בארי) למרות שזכו לקבל רק כ־20 מ"מ גשם והשקיה של כחצי פח מים לעץ. "עד כה השקיעו חברי בארי 500 ימי עבודה בייעור," נכתב בעיתון "הבוקר" (3.6.47). התנועה החלוצית בעירק והקק"ל מסכימות לקרוא ליער הניטע בנחביר "יער התנועה ע"ש חללי פרעות 1941 בבגדד - יער זיכרון שבמרכזו תיבנה מציבה לחללי פרעות ראשיד עלי" (מתוך יומן טבעון (אלונים) 10.12.46). אולם בטרם יוגשמו התוכניות לגבי יערות נחביר, שמו להן המאורעות קץ. מקורות עבודה נוספים המוזכרים באותו מכתב הם מכרות הגופרית שליד נחביר, במרחק 5 ק"מ מעזה. העבודה במכרות מתנהלת על־ידי "החברה הארצישראלית למכרות גופרית בע"מ". ברנדי מעיר כי אין זה נכון שעבדו שם, מכיוון שהכל היה סגור. "גם בשטחים שלנו," כותב ידלין, "ישנה בקעה אחת קטנה שהיא עצמה והגבעות המקיפות אותה עשירים במחצבים שונים - גופרית, קוורץ הדרוש לתעשיית הזכוכית. אין לדעת אם מחצבים אלה הם עניין רציני. כמו־כן אינני יודע למי הם שייכים." מחצבים אלה לא מוזכרים בהמשך. (בוריס מעיר: התברר שמכרות אלה נרכשו על־ידי "תנובה אכספורט" אך לא הופעלו בגלל אי־כדאיות כלכלית.)

הבצורת של שנת 47' היתה מכה קשה לתקוות החקלאיות של אנשי נחביר. אברהם: "בשנה הראשונה היתה פה בצורת. זה היה מאוד מייאש. זרענו את השדות בידיים, בעבודת פרך, הגידולים נבטו ואז קמלו לפני פריחה. היינו מאוד מיואשים, למרות שידענו שזו שנה בלתי רגילה. מאז, בכל השנים שאנחנו בבארי, היו פה רק 3 שנים כל־כך שחונות."

עבודה נוספת בה עסקו אנשי נחביר היתה הנחת קו המים מניר עם. ראובן: "היינו יוצאים לשטח עם טוריות, מוקדם בבוקר. מתלם יצר את התעלה בה הונח הקו. התעלה היתה ממש על פני השטח. את הצינורות חיברנו עם קופלונגים (מחברים), וכיסינו באדמה. לא פעם באו ערבים, הזיזו את האדמה החפורה עם הרגל, ופוצצו את הצינור. אז גם התחילו כוחות משלנו לפטרל לאורך הקו."

ליד חדר האוכל של המחנה הקימו מוטקה נבו ואבנר, שהיה גם האחראי על הנוי, פינה שקראו לה בהגזמה "הפינה הרומנטית." אבנר: "היינו יושבים שם קרוב לעשרה אנשים, היתה שם צמחיה, ועצים, זה היה לפני שהתחילו ההפגזות."

הסיפור הבא הוא עדות לכך שאכן, היתה גם היתה רומנטיקה בנחביר. בנחביר, למשל, הציע במיק לאביבה חברות. שאלתי את אביבה איך היו מציעים אז חברות.

אביבה: "חבל שלא שאלת את במיק.

שאלתי, אבל לא קיבלתי תשובה.

"באמת? זה מצחיק אותי, לדבר על זה עכשיו.

הגברים בכלל לא מזכירים את הסיטואציות האלו בראיונות. כאילו זה לא חלק מהביוגרפיה שלהם.

"אנשים לא אוהבים לדבר על הדברים האינטימיים. אבל במיק דווקא היה מספר לך...

מה שאני זוכרת, זה שגרנו בצריף, והיו רוחות, זה היה לפני המלחמה. היו במחנה כמה צריפים של סולל בונה, והיינו הולכים לשם לנוח בצהריים, כי בחדר גרנו ארבעה איש ביחד. פעם אחת הוא בא אלי לחדר והזמין אותי לצאת יחד. כמובן שהיכרתי אותו קודם, אחרת לא הייתי יוצאת אתו. זה לא היה משהו מיוחד. אני זוכרת שהמקום היחידי לצאת לטייל היו הוואדיות. אני די פחדתי, אבל הוא לא. יצאנו לוואדי לטייל, וזהו, ומאז אנחנו חברים. אלה היו הוואדיות המפורסמים שאחר־כך שתלו בהם אגבות."

ביולי 1947 נערכת בנחביר 'החתונה המשולשת' המפורסמת. שלושה זוגות - בודא וגנוסיה דגן, זאב ויונה וקסלר, אברהם ורבקה שורק - מובאים לחופה בידי הרב קולדנר מנס ציונה, "רבם הבלתי מוכתר של יישובי הנגב". החופה נעשית במדרון ואדי מיוער, כ־200 מ' מהיישוב, והדרך אליו הוארה בעשרות לפידים. בחלק האמנותי מופיע רפאל קלצ'קין איש "הבימה", ולהקה מקומית בת שלושה חברים (שוש אהלי, צילה זיסקינד (זיו) ובוריס בר סיני) מעלה את ההצגה "יוצר החלומות".

בודא: "אני מוכרח לציין שב־1 ביולי 47' התחתנו אני וגנוסיה עם עוד 2 זוגות בנחביר - החתונה המשולשת המפורסמת. זה היה אירוע גדול. עשינו את זה על גבעה ליד המחנה. הקמנו שם חופה. רב הבאנו מנס ציונה. הוא היה הרב של אזור הדרום."

יונה: "הרב היה אדם מקסים, עושה לקירוב לבבות ואינו מערים קשיים. אדם צעיר, רקד איתנו כל הלילה."

כמה חודשים אחר־כך, ביום השנה הראשון לעלייה על הקרקע, נוסעים החברים מנחביר לגדרה כדי לחגוג. שמואליק: "נסענו לעשות שם הצגה, ובגדרה נודע לי שירדנה ילדה בן. נסענו לרחובות לראות את הבן שלי.

איזו הצגה?

"לא זוכר את שמה. הביאו במאי מבחוץ, מישהו מוכר מהנוער העובד."

בסתיו 47' מתחילים אנשי נחביר סיבוב שני של חרישה וזריעה. הבחורות מאבטחות את החורשים. היתקלויות הולכות־ותוכפות עם הבדואים והאחים המוסלמים - מה שקרוי "המאורעות", שהגיעו לשיאן בדצמבר 47'־ינואר 48', תופסות את מקום העבודה החקלאית. אנשי נחביר משתמשים בצינורות קו המים שהיו מאוחסנים אצלם כדי לבנות גדר מקיפה, שתגן עליהם מפני יריות. כאשר מתקבלות ידיעות על התקפה אפשרית שורר עוצר במחנה ולא מאפשרים לאנשים לצאת מגבולות הגדר.

רינה זוכרת שהיא הפרה את העוצר ויצאה לשוטט בחוץ, בשדות.

רינה: "זו היתה הרגשת חנק איומה. רציתי קצת לצאת ולנשום. ואז בדיוק הוא בא וראה אותי. אותו ערבי, תאופיק, שרצה לקנות אותי מהקיבוץ. למזלי הגיע שומר השדות שלנו רכוב על סוס. היה דין ודברים בינו לבין תאופיק, שאמר לו 'כשנהרוג את כל היהודים נהרוג אתכם אחרונים'. כביכול נקבל הנחה. ואז שומר השדות (אברהם שקרצ'י - שורק) התכופף ולחש לו: על כל אחד משלנו, עשרה שלכם. אם השומר לא היה מגיע, אין לדעת איך זה היה נגמר.

יצאת עם נשק?

"איזה נשק. מה פתאום נשק. היה נשק בנשקיה של הנוטרים והיה נשק מוסתר אבל לא היה נשק אישי. לא היה.

לשומר השדות היה נשק?

"לא, אני חושבת שלא. לתאופיק היה."

איזי: "המתיחויות עירערו את היחסים הטובים ששררו עם הערבים אחרי העליה. רינה ודאי סיפרה לך על אותו תאופיק. גם אתו התערערו היחסים. הערבים היו מעלים עדרים על השדות שלנו, שאנחנו זרענו. היינו נלחמים בזה כמובן. היו לנו תצפיות מבית הביטחון. יום אחד, הבחנו בעדר רועה על שדה שלנו. סוסו המא"ז אירגן מיד כיתה שתצא למקום. גם אני הייתי בכיתה. המרחק מנחביר לשדה היה 2.5־2 ק"מ שאותם עשינו בריצה. בשדה היו נער די צעיר והעדר שלו. היינו כולנו עם רובים. סוסו אומר לי, רואה את הפרה? תהרוג. אחרי שניים וחצי ק"מ ריצה, אני נושם ונושף, הרובה עולה ויורד, יורה כדור אחד, הפרה מסתכלת עלי. יריתי איזה עשרה כדורים. בושה. לא פוגע, ממרחק של עשרה מטר. אני מכניס מחסניות ויורה. סוף סוף הפרה נופלת. סוסו נותן אות - חוזרים חזרה. חבר'ה שעמדו על בית הביטחון וראו הכל, אומרים לי, אתה חושב שהיא נפלה? אחרי שהלכתם היא קמה והצטרפה לעדר. זה לא ציונות, זו רק אנקדוטה."

רינה: "בסוף 47' או תחילת 48', תקופת המאורעות, שלחו את איזי ואותי לקורס אלחוטאים ברחובות. עלינו בעזה על אוטובוס ערבי ונסענו לרחובות. לא ירדנו מהאוטובוס במקום הדרוש, אלא רק לפני או אחרי, כדי שהנהג והנוסעים לא יבחינו במקום הירידה שלנו. חזרנו משם אלחוטאים מורשים."

איזי: בסוף 47' יצאתי לקורס מורס. היה לי מושג קלוש בזה עוד מנשר, שם היו משתמשים בפנסים כדי לאותת בין היישובים. רינה ואני יצאנו לקורס של ההגנה, קורס מאוד סודי, כי מכשירי קשר היו יותר חשאיים מלהחזיק נשק. היתה אז תקופת החגים, ראש השנה, לא נותנים לנו לצאת. אין יוצא ואין בא. הגענו עד קצב של 20־16 מלים בדקה, שזה נחשב די הרבה. למי שלא הלך, לא החזיקו אותו שם. להגנה זה היה עסק די יקר. ישבת בכיתה עם אוזניות, נגיד 10 איש, עם מדריך. קודם כל למדת שאלף זה נקודה קו, בית זה קו שלוש נקודות... דרך אגב זה דבר שעד היום אני יודע בעל־פה. זה משהו שאתה לא שוכח. מיד בגמר הקורס פיזרו אותנו בין הישובים ואלה היו אמצעי הקשר. לפני הקורס עשו מבחנים. בשביל המקצוע הזה, צריך חוש מוזיקלי. אני עסקתי במוסיקה, היה לי יתרון. שאלו אם אני מנגן, ותופפו בשביל לראות כמה אני יכול לזכור קדימה. בדרך חזרה אחרי המבחנים, עליתי

על האוטובוס של עזה. בסביבות מג׳דל (היום אשקלון) - חיילים בריטים עוצרים אותנו. חיפוש. בודקים תעודות זהות. לי לא היתה. חשוד מאוד. התחילו לתחקר אותי מאיפה אני בא ולאן אני נוסע. המצאתי שאני חוזר לנחביר. בלי תעודת זהות לא משחררים. הושיבו אותי על משאית עם שני בריטים שמכוונים אלי מקלעים. היתה כבר שעת ערב. במיק ועוד כמה חבר׳ה היו אחראים פה על הביטחון. סיפרו להם שאיזי הגיע כנראה למשטרת עזה. עברתי שם לילה שבחיי לא אשכח. הושיבו אותי שמה עם השבאב, והם דיברו ביניהם ועשו עלי תוכניות, מה לעשות לי קודם. לחנוק אותי או לאנוס אותי. כל הלילה הסתובבו שם סוהרים, אז קראתי להם, אמרתי שמציקים לי. אחד הסוהרים פתח עליהם זוג עיניים והם השתתקו. בבוקר הביאו לי לאכול, לא היה לי תיאבון. לקחו אותי לחקירה אצל הבריטים. בין היתר הוא שואל אותי מי המוכתר שלכם? אני אומר שמו רפאל צורני. מסתכל אצלו ברשימות -- מצטער מאוד. אתה אפילו לא יודע מי המוכתר שלכם. סיבכתי גם אותו, הוא נתן בתחנת המשטרה שם בדוי. הוא אמר ששמו גדעון בן ישראל. אני די סיבכתי אותו, הוא בקושי יצא מזה. בקיצור, במיק וסוסו באו, תפשו יהודי אחד שעבד במשטרה, וביחד שיכנעו שאני לא פושע כל־כך גדול ואפשר לשחרר אותי. כך חזרתי ממבחן לאלחוט.״

רינה: ״החזקנו תחנת אלחוט בלתי־לגאלית שהיתה ממוקמת בהתחלה בבית הביטחון, עם אנטנה גדולה על הבריכה. זה איפשר לנו לקלוט ולשדר באופן יוצא מן הכלל. מאוחר יותר, לפי הוראה בטחונית, ירדנו למקלט. מדי פעם היו לנו ביקורים של הצבא הבריטי. הם היו מופיעים עם טנקים שבזמנו נראו לנו מפלצות ענקיות. כיוון שאני דיברתי אנגלית, אני הייתי המוציאה והמביאה. במקרה אחד הם ׳התארחו׳ אצלנו כל שעות הלילה. מדי שעה הייתי צריכה ללכת למכשיר הקשר, אסור היה לדבר, אבל הייתי בהאזנה כדי לשמוע אם יש הוראות. כל פעם הייתי צריכה להמציא תירוץ. פעם הלכתי להביא כיבוד ופעם להביא ספר תנ״ך כדי להקריא להם פסוקים. פעם שניה הוא מסתכל על האנטנה מהבריכה ואומר, מאוד חבל שאין לכם קשר ואתם מבודדים. ואני אומרת, באמת חבל להיות במקום כזה בלי קשר.״

איזי: ״רינה ואני היינו חייבים לגור יחד בכעין חדר משפחה, בבית הביטחון, למרות שלא היה בינינו כל קשר אישי. הקשר היחידי היה באמצעות מזוודת מכשיר הקשר, שנראתה כמזוודה רגילה לכל דבר. היה איסור חמור לגלות את תוכן המברקים הנכנסים והיוצאים. החברים לא ידעו בכלל במה העיסוק שלנו. האנגלים ריחרחו, היו עוברים עם האנטנות שלהם באזור. אז היינו מבצעים דממת אלחוט ומפסיקים לשדר עד יעבור זעם. זה לא הפריע לי, להסתובב עם הדברים הללו בבטן. זה נתן לי תחושת גאווה, שאני עושה משהו חשוב.

התשדורות לא היו גלויות גם בדברים אזרחיים לגמרי. השימוש היה באמצעות קודים. אני זוכר לדוגמא קוד שנקרא 903. הקוד היה מבוסס על השיטה האנגלית, לכן השתמשנו בכל 26 האותיות האנגליות, ולא ב־22 האותיות הקיימות בעברית. האותיות הנוספות פוזרו בתוך הטקסט ושימשו כפסיקים, נקודות וכו׳. היה לכך טופס מיוחד בן חמישה טורים. את המשפטים היינו כותבים בצורה אנכית. לכל צמד אותיות היה תחליף מקודד של צמד אותיות אחרות. כל ״מילה״ היתה חייבת להיות בת חמש אותיות, מימין לשמאל. מה ששודר היה טקסט חסר משמעות, אלא אם כן היה בידיך הקוד. את הקוד החליפו כל כמה שבועות. מאחר

שהגעתי לרמת שידור מהירה וברורה, גויסתי לגדוד השני של הפלמ"ח שישב באותה עת בניר עם. נחביר הפך להיות מקום שאליו אני מתקשר. בשלב מסוים עברתי להדרכה בקורסים צבאיים, בתחילה בשייך מוניס, אחר־כך בשפיים, וגמור בגבעת האלחוט בסרפנד."

ב־23 בנובמבר 1947 התקבלה באו"ם ההחלטה על חלוקת ארץ ישראל. מיד לאחר ההחלטה החלו הבדואים בנגב בפעילות עוינת. בחודש דצמבר, שהיה חודש השיא של פעילות זאת, נרצחו שלוש חוליות סיור של הפלמ"ח, הותקפו יישובים יהודים ותחבורה יהודית בדרכי הנגב, והתרבו החבלות בקווי המים. בחודשים הבאים ירדה הפעילות, אך היא לובתה מחדש על־ידי אנשי "האחים המוסלמים", והתמקדה בקווי המים ובתחבורה. יישובי הנגב התכוננו לבאות באמצעות חיזוק הביצורים, בעיקר בניית מקלטים, עמדות עפר, גדרות נוספות ותעלות קשר, שבחלק מהמקומות נעשות בעבודת כפיים. סביב נחביר הוקמה גדר מצינורות קו המים שאוחסנו שם. גדר זאת, ובית הביטחון הבנוי בתוך החצר, היו ביטוי לתפישה הרואה בביצורי היישוב תשובה להתקפות של כוחות רגליים החמושים ברובים. ביצורים אלה התגלו כבלתי־מתאימים, ואפילו מסוכנים, כנגד הפגזות תותחים.

כוחות הפלמ"ח בנגב תוגברו גם הם והוקמה חטיבת הנגב בראשות נחום שריג. הוחלט להעלות את מספר האנשים בכל נקודה מ־30 ל־50. המרכז החקלאי הציע כי התגבורת תבוא מתוך פלוגות היישובים הנמצאות עדיין במושבות. עד סוף ינואר 48' הצליחו רק חמישה יישובים להעלות בכוחות עצמם את מספר אנשיהם ל־50. "ועדת הנגב" דרשה מארגון "ההגנה" שאנשי חי"ש ישלימו את החסר. את נחביר תיגברה מחלקת פלמ"ח מהרזרבה ההתיישבותית, שקיבלה את השם "מחלקת בארי". הקימו להם צריף מיוחד, והם עסקו בעיקר בשמירה על קו המים. לקראת הפלישה המצרית ב־15 במאי 1948 התחזקו פעולותיהם של "האחים המוסלמים", שראו עצמם כחיל חלוץ של הצבא המצרי. באפריל הותקף מספר פעמים כפר דרום, ששכן לבדו בלב אזור ערבי, ליד כביש החוף, בדרך בה עתיד להתקדם הצבא המצרי.

ביומנו של חמילו (חיים חוטר ישי), שקטעים ממנו פורסמו ב"פי הבאר 7 - 25 שנה לבארי", נכתב בחורף 47': "הכוננות במשק לקראת הבאות מתבטאת בביצורים, בהקמת גדר שניה, הקמת עמדות פעולה וחפירת תעלות קשר. אנו מכינים את עצמנו לקראת מאורעות נוסח 1936. שבועות מספר עמלים על הוצאת הסליק אשר לא סומן כראוי, השמירה מוגברת ויחד עמה המתיחות. השדות מוריקים לאחר הגשמים הראשונים. יריות ראשונות בנגב... כיתת סיירים של הפלמ"ח נרצחה בוואדי שריעה בדרך בין תקומה ובארי. בין הסיירים נערה אחת אשר התעללו בגופתה נוראות. את ראשה תלו על מקל ונשאוהו ברחובות בעזה תוך קריאות בוז ושנאה. התקפות ראשונות על כפר דרום. החשת קצב הביצורים במחנה. האזעקה הראשונה. הבחורות מתרכזות בבית הביטחון והחבר'ה יושבים בחוץ, בעמדות הפתוחות לכל רוח, הגשם יורד בעוז, רוח סערה משתוללת, הבנות רצות מעמדה לעמדה ומחלקות שמיכות."

שרה: "התחלנו לתגבר את הביצורים ולבנות עמדות ותעלות. לילה אחד הוציאו את הסטנים, והכנו גם אותם. היתה בעיה עם סליק גדול של רובים - סוסו המא"ז טמן אותם וכשרצו

להוציא, לא מצאו. היה צריך להביא מגלה מוקשים של הצבא בשביל לאתר את הסליק האבוד."

אליהו גת: "בסליק היו סטנים, רובים, 3־2 מקלעים. אחר־כך הביאו לנו 3־2 מרגמות שני אינץ', להביור או שניים, רובה אנטי־טנקים, פיאט (נשק חודר שריון, האבא של הבזוקה). למרבה האירוניה, בתקופה הראשונה לא מצאנו את הסליק שבו החביאו את הנשק והתחמושת. חיפשו הרבה זמן ולא מצאו. תקופה ארוכה חיפשנו אותו מתוך חרדה. בסוף מצאו אותו כשהפעילו את הבולדוזר לחפירת המקלטים, נדמה לי."

שרה: "היה לי רובה בחדר והייתי יוצאת אתו לשדה -- לא שידעתי איך להשתמש בו, אמרו לי איך אבל לא ניסיתי, לא התאמנתי. איבטחנו את מי שעבד בשדות. אני זוכרת שעבר אוטו של נירים, ומי שנסע בו צעק לנו: מה, אתם עוד עושים עבודות כאלה? בנירים כבר מזמן לא."

במרץ עוד חוגגים בנחביר את סדר הפסח, עם הגדה של בארות־גדרה, אשר צוירה בידי אחד החברים. שרה: "עשינו אפילו קציר עומר. חבר מחפציבה שהיה בפלמ"ח ניגן אתי בחליל."

בפברואר 47' יוצא ראובן קלמר לקורס בנייה בטכניון מטעם הקיבוץ המאוחד. ראובן: "זה באמת היה קורס מיוחד שתוכנן למרכזי בנייה בקיבוצים. לימודי הנדסה, שרטוט, קריאת מפה, חוזק חומרים - הכל בתוכנית מקוצרת של חצי שנה. במאי 48', אחרי 3 חודשים, קיבלתי טלגרמה: תחזור מיד." ב־15 במאי פלש הצבא המצרי למדינת ישראל.

ג. "כל העם חזית": נחביר בתקופת מלחמת השחרור

"היה לנו יותר מזל מאשר איזו עמידת גבורה. היה צריך לשבת, אז ישבנו. הרגשנו את עצמנו חיילים."

אליהו גת, 1995

"אם אני חושב על זה היום, אני חושב שהייתי מטורף. דברים שעשיתי אז, לא הייתי עושה היום בעד שום הון שבעולם. היינו אז, איך לומר, ללא שום פחד. אולי אדם צעיר בן עשרים לא מפחד, ואולי הוא לא חושב. או שאם הוא חושב, אז המחשבה שלו שונה לגמרי ממחשבה של אדם בוגר, לפחות ביחס לפחד ממוות ולדברים מהסוג הזה."

ארקה, 1955

ב־15 במאי 48', בשעה 6 בבוקר, מופיעים מטוסים מצריים בשמי הנגב ומטילים כרוזים הקוראים לכל התושבים, "בשם אלוהים המרחם עלינו", "להניח את הנשק בשקט, להניף דגל

לבן, למסור את כל התחמושת, מוקשים וכל ציוד מלחמה, לאסוף את הכל במקום אחד, בלי להשמיד אותו (...) במשך שעה מזמן קבלת הכרוז הזה. אחרי שעה, כל מי שלא יישמע לפקודות הללו, ייחשב כמתנפל ויוכיח שברצונו להילחם." אחר הצהריים מתחילה הפגזת ניר עם, סעד ובארות יצחק. צבא רגלי משורין מתקיף את יד מרדכי. הדרך לנגב מנותקת, מלבד קשר על־ידי "פרימוסים" (מטוסים קלים).

ב־18 במאי מופגזת נחביר בפעם הראשונה באופן רציני.

כותב חמילו: "הביצורים שלנו אינם מתאימים למציאות הפגז, רסיסי צינורות שהיוו סוללות הגנה, עפים באוויר עם כל פגז. הפילבוקסים ("מוצבי חוץ", עמדות בטון מחוץ לגדר העיקרית) אינם מחזיקים מעמד בפני פגיעה, אפילו לא ישירה, ובמחנה רק מקלט אחד. חלק מהצריפים עולה באש. במקלט מתרכזים כל אלה שאינם בתקן לוחם. הבחורים בעמדות ובתעלות."

ארקה: "ב־18 במאי הגעתי לנחביר. באותו יום בדיוק היתה ההפצצה הגדולה. כמעט כל היישוב מעל פני האדמה נשרף ונהרס."

שרה: "ב־18 במאי ישבנו לאכול ארוחת צהריים בחדר האוכל, פתאום נפלו 2 פגזים בשדה מחוץ לגדר. זה היה הטיווח. המא"ז אמר: עוד מעט תתחיל הפגזה, שכל אחד ירוץ לעמדתו. אני הייתי בעמדה 6. הרובה נשאר לי בחדר. אני עומדת - זה נראה לי הרבה זמן, אבל כנראה תוך שניות - ושואלת את עצמי מה לעשות, להיכנס מהר לתעלה ולזחול לעמדה או ללכת לחדר. אלה לא היו מרחקים גדולים. בסוף, האחריות כנראה גברה, ורצתי מהר לקחת את הרובה. ברגע שקפצתי לתעלה החלה ההפגזה. היה יום אביב יוצא מן הכלל. חם, שמש. היינו בתעלה. לא רחוק מאיתנו היו השירותים. שכבתי על הגב, והיו רסיסים, שזימזמו במעופם כמו דבורים. זה מאוד התחבר לי לאביב ולשמש. זה גבר על הפחד. לא פחדתי.

מה היית אמורה לעשות בעמדה?

"לא יודעת. הייתי צריכה להגן!

אבל היתה הפגזה.

"העמדה מוגנת מהפגזות.

אבל למה לא להישאר בבונקר?

"כדי להיות מוכנים למקרה של התקפה רגלית. ראובן היה מפקד העמדה שלי. היינו צריכים לצפות מן העמדה למקרה של התקפה רגלית. אמרתי לראובן, אולי אנחנו צריכים לעזוב את התעלה ולרוץ לוואדי. בסוף התברר שטוב שלא עשינו את השטות הזאת."

ראובן: "יום אחד הגיעו אלינו אנשים מדורות ואמרו: הדבר הכי חשוב, בזמן ההפגזה, הוא לשכב בתוך התעלות. תשכבו בתוך התעלות ולא יקרה לכם שום דבר. זו היתה עצה מאוד חשובה, שאני זוכר אותה עד היום. באחת ההפגזות ישבנו בעמדות (כי חששנו כל הזמן מהתקפת רגלים) ואז שרה אומרת: שמע ראובן, העמדה לא מי יודע מה, נופלים עלינו פגזים, בוא נקפוץ לוואדי. אני בדילמה: מה, להפקיר עמדה? אבל חשבתי שאולי זה רעיון טוב. למזלי, באותו זמן בדיוק נפלה פצצה בוואדי. אמרתי לה: שרה, עיזבי."

שרה: "נגמרה ההפגזה. נשארתי ללון בעמדה. לפי הניסיון של בארות יצחק, ציפינו שההפגזה השניה תתחיל לפנות בוקר. לכן צריך היה להישאר לישון בעמדה. להישאר ולהיות מוכנים. ככה אמרו, אז נשארתי. הייתי אז עם משקפיים. היתה שם אבן על הרצפה בעמדה, שמתי עליה משהו רך כדי להניח עליה את הראש, ואת המשקפיים ליד האבן. מעכתי אותם בטעות. מישקף אחד נשבר. זה היה דבר נוראי בשבילי. בסוף לא היתה הפגזה לפנות בוקר. הסתובבתי כמה ימים ככה, בלי מישקף אחד. אגב, המספר שלי די גבוה.

"למחרת ההפגזה פינו את הבחורות בהריון. אני, כבר כמה ימים הלכתי עם המישקף מודבק בפלסטרים. חשבתי גם כן על פינוי כדי שאוכל לתקן את המשקפיים. הנגב היה נצור וטיסות יצאו רק מדורות. הייתי חייבת ללכת לסדר את המישקף. בעלי היה קשר במטה הגדוד השני בניר עם. הם עברו אז בדיוק לדורות. אמרתי, הגזבר הרי בא במטוס מגדרה, שהוא ייקח את המשקפיים, ושיסדרו אותם. אני אחכה בדורות. אחר־כך עליתי חזרה לגדרה ויותר לא הייתי בנחביר."

מנוחה: "אחרי ההפגזה עלינו למעלה וראיתי שהחדר שלי כבר איננו... חדר האוכל כבר איננו... לפני ההפגזה עשו קציר מזורז, כדי שלא יהיו שריפות. הקיפו את המחנה בצינורות מים שנשארו מקו המים. כל יריה הרימה את הצינורות לגובה. אחרי ההפגזה הראשונה פינו אותנו (הבחורות בהריון) לגדרה. גם גדרה היתה על סף כיבוש באיזה שלב. בנחביר הם היו נצורים, וראובן נשאר שם... אנחנו פה והם שם. בגדרה דיברו על פינוי, הכינו הכל, ובסוף לא היה. ההרגשה שלי היתה שאנחנו לא נתראה לעולם. זו היתה הרגשה נוראית. קשה זו מילה קטנה בשביל לתאר את ההרגשה."

ההפגזה הראשונה על נחביר, ב־18 למאי 48', מסמנת את סוף תקופת המחנה הבנוי - שראשיתו בעלייה על הקרקע של 11 הנקודות - וראשית תקופת המיקלט. ככל שהנגב הלך ונסגר תחת המצור המצרי, כך התחפרו אנשי נחביר בתוך הקרקע.

ראובן: "אחרי ההפגזה התחלנו לחפור ולהתחפר. לא היו לנו חומרים לבנות את המיקלט. הצעתי שניקח את העץ של הצריפים. בהתחלה התנגדו לזה, בסופו של דבר כך היה, ובאמת מה שלא לקחנו, נשרף בהפגזות. אני זוכר את חדר האוכל, שהייתי גאה בתכנונו. חלק ממנו היה מטבח ושם בישלו כשהיה מתוח. יום אחד המא"ז הודיע: עד היום המצרים ירו פצצות של 25 ליבראות, נודע לנו שהם קיבלו פצצות של 125 ליבראות. היה צריך לחזק את המיקלטים. אמרתי למא"ז, תביא תמוכות של קורות עץ מניר עם, ונחזק. השגנו כמה קורות וחיזקנו. אף מיקלט לא התמוטט. אולי בגלל שלא היתה פגיעה ישירה. כמה טפשים היינו! יום אחד אנחנו יושבים, כמה חבר'ה, על גג המיקלט. זה היה בדיוק ביום ההתקפה על בארות יצחק. כמה מטוסים קטנים חגו מעלינו בשביל לתצפת, או להבטיח שאנחנו לא נצא לעזור להם. המטוס זרק פצצה או שתיים, ואנחנו קופצים למקלט. הוא מתרחק, אנחנו עולים שוב. הצצנו, מסתבר שהוא זרק פצצת אש, והשדה בחוץ התחיל להישרף, אולי אלה היו קוצים מחוץ למחנה. אז התגלתה חוכמתנו. המטוס הגיע בפעם השלישית, ואחד מאיתנו אמר: בטח אין לו יותר פצצות. המשכנו לשבת כמו ברווזים על המקלט. הוא יורד, והכדורים של מכונת הירייה שלו חצי מטר מתחת לרגליים שלנו."

ארקה: "אחרי ההפגזה התחלנו לחפור. אני הייתי מפקד עמדה מספר 1, שקראנו לה "חוץ לארץ" כי היתה מחוץ לגדר. הפכו אותי להיות גם המוציא והמביא של המצרכים, מין קצין אספקה יישובי. היו מביאים אספקה באווירונים לרוחמה. הנגב היה מנותק. דקוטות היו מביאות כל לילה אספקה לנגב. אני הייתי מביא אספקה מרוחמה, והיתה גם אספקה מן החי: כבשים מעדרים שהגיעו סמוך לגדר."

אליהו גת: "בזמן המאורעות הייתי מספר חודשים בסדום, ויצאתי עם אחת השיירות האחרונות לגדרה. בראשית מאי הגעתי לנחביר. כבר ירדו למקלטים. מסביב למחנה היו הצינורות. בהפגזות התברר שזה גרם נזק יותר מאשר תועלת. בגלל הרסיסים."

ראובן: "באחת הפעמים אני שומע פגז שיוצא, אני מתכופף, שומע את הפיצוץ, ואז שריקת אימים כזאת. התברר שהפגז פגע בצינור, והוא עף למעלה, וכשהוא ירד הוא עשה את השריקה הנוראית הזאת, ממש מפחיד."

בהפוגה הראשונה הגיע לנחביר מוטי חיות. מוטי: "בתקופת המאורעות גייסו אותי, מדריך בנוער העובד, לעמדות בין תל־אביב ויפו. ביום עסקנו בהדרכה, בלילה ישבנו בעמדות. לאחר שיפו נכבשה, איבטחתי שם את מטה הפלמ"ח. כשפירקו את מטה הפלמ"ח, חלק מאיתנו התגייס ליחידות שונות, ואני החלטתי לרדת לנגב. בנחביר היה לי קשר עם כמה חבר'ה שהדריכו אתי בתנועה. הגעתי הנה, היו פה כמה צריפים הרוסים, תעלות, מיקלטים שהיום לא היו נותנים להיכנס אליהם."

ההפגזות הפכו להיות דבר שבשגרה. מיכאל: "ישבנו בעמדות בזמן ההפגזה, מוכנים להתקפה שאולי תבוא, וקיבלתי רסיס בצוואר. צרב לי נורא וירד לי המון דם. הלכתי לחובש, אבנר, היקר מכל. אמרתי לו, תשמע, יש לי רסיס קטן, ואני רוצה שרק שנינו נדע מזה. העסיק אותי שעד שהשמועה תגיע לאשתי ולאמא שלי, מרוב שמועות לא יהיה לי כבר ראש. הוא חבש לי את הצוואר, והלכתי עם צעיף עד שזה הגליד."

אבנר: "כבר סיפרו לך שההתבצרות שלנו, בהתחלה, לא היתה טובה ונכונה. בנינו על בסיס של לוחמה עם ערבים מקומיים. ביום בהיר אחד של הפגזה כל התיאוריה התהפכה באוויר, יחד עם הצינורות. בית הביטחון היה העמדה אליה כיוונו את כל הפגזים. גם המרפאה היתה בחדר הביטחון. ברגע שהיו הפגזות, אני אומר לסוסו, המא"ז: פה מכוונים הכל לבית הביטחון, מה לעשות? הוא אומר לי תישאר במקומך. היינו שם אני ויעקב שוחט, העוזר שלי. אנחנו רואים שכל הפגזים מכוונים אלינו. יעקב אומר: למה נסתכן? נשב בתעלה. יצאנו ושכבנו בתעלה. באותו רגע שני פגזים ירדו חצי מטר ממני ונתקעו באדמה. במזל לא נפגעתי."

דוד איז'ביצר: "אני הייתי סגן של סוסו. שמעתי אותו אומר לרינה לעלות למעלה על מגדל המים ולהגיד לנו מה קורה. היה מוכרח מישהו להיות בחוץ שמא תהיה התקפת חיל רגלים. ידענו שתהיה התקפה של חיל רגלים. ידענו שמתקיפים את יד מרדכי ומתקרבים אלינו. גם רינה ידעה ולא סיפרה. בזמן אותה הפגזה היא היתה למעלה ואנחנו שכבנו בחוץ, בתעלה. דן (אבנד) חטף רסיס בגב כי הוא שכב בחוץ. אלה היו תעלות קשר בעומק 50 ס"מ, שחפרנו עם

טוריות. כשדן נפגע, העבירו אותו לדורות, ושם חיילו אותו לפלמ"ח. כל מי שנפצע מאיתנו, בדרך־כלל חיילו אותו והפך לאיש פלמ"ח."

אנשי נחביר לא עסקו רק בשיפור ביצוריהם אלא היו קשורים גם לביטחון האזורי. הם יצאו מדי פעם לתקן את קו המים או את הדרך מכביש עזה־באר שבע צפונה, ופיקחו גם על משלט הגופרית, שהוקם במכרות שלידם.

אבנר: "היינו קבוצה מצומצמת מאוד. הייתי יוצא עם יהודה אילן (בוטלר), שאחר־כך עזב את בארי, לתקן את כביש סעד עם טוריה ומעדר וסל, ככה במדבר, ואף אחד לא היה נוגע בנו." אבנר נשלח ישירות לנחביר לאחר האיחוד עם הגרעין הבבלי, ומילא שם תפקיד של חובש ומזכיר פנים. "למדתי בעירק שנתיים רפואה, בנחביר לא היה מי שימלא את התפקיד הזה, קיבלתי את דין התנועה והפכתי לאח. אחרי המאורעות הייתי מרותק קרוב לשנה וחצי לנחביר ולא הייתי יכול לזוז מכאן, כי לא היה מי שימלא את מקומי."

מיכאל: "אחרי ההפגזה הראשונה היינו עסוקים בלהתחפר, להתאמן, ולשמור על קו המים מניר עם, שהיה מאוד פגיע לפיצוץ. נסענו לשמור על הקו ארבעה חבר'ה בג'יפ, שני ישראלים ושני אנשי מח"ל. חלקם היו מצרפת וחלקם מאפריקה. אני זוכר את המקרה כי אני יליד אנגליה, והבחור ממח"ל ניסה לדבר אתי עברית. אמרתי לו שהוא יכול לדבר אתי אנגלית, אז הוא התחיל לקלל אותי ואמר: איך אדע עברית אם אני אדבר אנגלית?"

אנשי מח"ל ישבו במשלט הגופרית. הקשרים בינם לבין אנשי נחביר אינם ברורים, אף כי ברור שהיו חיכוכים בין השניים. לזר היה מפקד משלט הגופרית. לזר: "הגיעו לשם מח"ל - מתנדבי חוץ לארץ - צרפתים מצפון אפריקה. ידעתי קצת צרפתית מבית־הספר, אז שלחו אותי לשם."

במיק: "מח"ל בפיקוד קצין צרפתי (גוי שהתנדב ובא לכאן) נשלחו למכרות הגופרית, ולא היו להם שם מים. הם היו טיפוסים לא כל־כך קלים. לזר, מפקד המקום, קרא לנו, וביקש עזרה. עזרנו להם עם הרכב שלנו, אבל הוא עלה על מוקש."

לזר לא הזכיר מדוע היתה נחוצה לו עזרה ובמיק לא הסביר במה היו המח"ל "טיפוסים לא קלים." אולם מברק מ־3.10.48 שנשלח באלחוט מנחביר לרוחמה תומך בדבריהם. נכתב שם: "קצין משטרה צבאית ממא"ז, אסרתי צרפתי מהמשלט בגלל איום ביריה על מפקד. בוא מיד לקחת אותו."

חודשי מאי־יוני, זמן הפלישה המצרית והמצור על הנגב, הם גם תקופת הקציר. חורף 47' היה גשום, וברבים מהשדות הנטושים יש קמה המחכה לקציר. שמואליק: "בתקופה שהנגב היה נצור הייתי בנחביר עם הקומביין. היה גיוס לקצור את מרחבי השדות שהערבים הותירו מאחוריהם. היתה קמה גדולה, והקיבוץ היחיד שנענה ובא עם הקומביין שלו, היינו אנחנו. הקוצרים התרכזו בניר עם. מילאתי שם דלק עם כל המכוניות הצבאיות, ויצאנו לקצור שדות נטושים במקום שהיום שדרות. החיטה שקצרנו הלכה ל"וועדת הנגב", ומי שנתן, כנראה קיבל איזושהי תמורה ביחס לכמות שקצר. את השקים הבאנו לגבים. שם גם היתה חלקה שבה חילקו מזון ליישובים. חילקו שימורים, מצות, היו ערימות ערימות וכל קיבוץ היה בא ולוקח את המנה השבועית שלו. אני זוכר שפרות היו באות ואוכלות מהמצות. שם חוויתי את

ההתקפה האווירית המצרית על ניר עם. מטוסים נסקו מולי וירו. לא כל־כך הבנתי מה קורה, עמדתי והסתכלתי עד שנדחפתי לתעלה. בבית דאראס, על־יד באר טוביה, גם שם היו שדות נטושים של חיטה. כדי להעביר את הקומביין לשם הצטרפנו לשיירה שפינתה את ילדי הנגב צפונה. נהג המשאית שגררה את הקומביין היה זאב וקסלר. הוא ישב בקבינה, אני ישבתי בקומביין הנגרר חשוף לכל רוח. לידי ישב יהושע גרוספטר, אז פלמ"חניק, עם סטן, כדי לשמור עלי. בשיירה נסעו בעיקר משוריינים שנקראו 'פרפרים,' כי היו להם למעלה דפנות נפתחות. מתוכם בקע בכי של תינוקות. פינו בשיירה הזאת את ילדי גבר־עם, רוחמה ודורות. באמצע הדרך - בערך בברור־חיל של היום - התברר שאי אפשר לעבור. נתקלנו במארב מצרי. השיירה חייבת לחזור לרוחמה. הכביש היה צר מאוד ולמשורינים לקח המון זמן להסתובב. הקומביין, לעומת זאת, היה מוכן ראשון. למחרת עשינו שוב את הדרך, הפעם - כל הדרך. את המתיחות הפגנו בשירה.

כחודשיים לפני כן, באחת הפעמים בהן יצא שמואליק לחרוש בקירבת מקום לנחביר, נשלחה מרים לאבטח אותו עם רובה אנגלי. שמואליק: "נדמה לי שהרובה היה יותר כבד ממנה. לא יודע אם היא ירתה ברובה אי פעם."

מרים: "באותו זמן הייתי כבר בהריון עם יורם, והייתי צריכה להחליף את החובש. בוריס בא לחופשה, ואני באתי לנחביר, להחליף את החובש שיצא לששה שבועות חופש. איכשהו, אנשים צעירים, עם כל כך הרבה ביטחון... לא פחדתי. היתה לי הרגשה שאנחנו מסוגלים לנצח את העולם. שאנחנו לא בסכנה. למשל, שמו אותי להשגיח עם רובה על מישהו שחרש. צחקתי. זה נראה לי כמו משחק, כל כך רומנטי, יפה, ולא חשבתי שאנחנו עלולים להיהרג.

הפצועים של כפר דרום עברו דרכך?

"הגיע אלי פצוע אחד שקיבל כדור בישבן בזמן הנסיגה.

אז זה כבר נראה לך אמיתי?

"עדיין לא. אחר־כך הייתי צריכה לעלות לגדרה והייתי בהריון, חודש חמישי־ששי, אז התחלתי לפחד. חששתי שאני אצטרך ללדת בבארי, בנגב הנצור... אמרו לי לעבור לניר עם, חיפשתי אנשים שיקחו אותי צפונה, ולא לקחו אותי, וגם התביישתי, אישה הרה, מסתובבת בין החיילים, ולא היכרתי שם אף אחד. רק את מנדוש. הוא ניסה לסדר לי טרמפ... בסוף הגעתי עם משורין חזרה לגדרה. אז כבר ממש פחדתי."

ההרוג הראשון מבין אנשי המקום היה רפא, שנשלח על־יד הקבה"מ לעזור בעיבוד השדות. רפא נהרג ממוקש שהוא עצמו יצא לטמון מחוץ לגדר, ביום שאחרי פלישת הצבא המצרי. אליהו: "ב־16 למאי נהרג רפא, ממוקש שהוא עצמו הניח. רפא עבד בלי סוף ולא נזהר."

אבנר: "רפא נהרג ממוקש. נפגע ברגל ובראש. מי ניגש אליו? אני. ניגשתי אליו, ראיתי בחור מת."

דוד איז'ביצר: "לרפא היה חום. את המוקשים צריך להניח בזמן שיושבים על הברכיים. הוא עמד בכריעה במקום להישען על הברכיים, בזמן שחימש את המוקשים. ואז הוא נפל על המוקש - ונפתח לו הראש. אני וסוסו לקחנו שמיכה וקברנו אותו בתוך החצר אצלנו. באותה תקופה היה מסוכן לצאת מחוץ למחנה.

ערכתם לו טקס כלשהו?

"אני לא זוכר."

אבנר: "לקחנו את רפא לאחד החדרים, מה לעשות? איך לטפל בו? איך לקבור? אמרנו: צריך לכרות קבר, זה טבעי. באותו ערב באה אלינו חברה ממזכירות הקיבוץ המאוחד. ישבנו על אחת העמדות, היא סיפרה לנו מה נעשה בארץ. פתאום ראתה ששלושה אנשים קמים ועוזבים. שאלה: לאן הולכים? אמרתי, הולכים לחפור קבר. שאלה, למי לחפור קבר? אמרתי, נהרג לנו חבר. איפה נהרג? סיפרנו לה. היא הזדעזעה, איך ישבנו לידה כשהגופה בחדר השני ולא אמרנו דבר. אמרה לי, זה מדאיג אותי הדבר הזה. אתם בקלות כזאת מקבלים את זה, נהרג לכם חבר ואתם יוצאים לחפור קבר ולא מדברים על זה? זאת הנקודה שאני רוצה להדגיש. אנחנו לא ידענו מה זה מוות. לא חשבנו שזה אסון גדול. ראינו את זה כמובן מאליו, שאפשר ליהרג. אפשר ליהרג. אני אמרתי לה: מה יכולנו לעשות? הבעיה היתה מה לעשות עכשיו. איזה טקס לקיים? אמרו לי, אתה החובש, אתה צריך לטפל בזה. לא היה לי עם מי להתייעץ. אמרתי, אני אכנס אליו לחדר, אעטוף אותו בתחבושות, עם הבגדים שלו, הנעליים, אני זכרתי שחללים קוברים עם הבגדים. וכך עשינו. ומאז כך היה. לכל חלל.

קבורה יהודית?

"לא, קראנו איזה קטע מביאליק, היינו עשרה, אולי שנים עשר איש, קראנו איזה קטע וגמרנו.

לא אמרו קדיש?

"לא היה מי שיאמר קדיש.

זה מפריע לך?

"עכשיו זה מפריע לי. אז לא חשבנו על זה."

ארקה: "זה היה עצוב מאוד כשסיפרו לי שיצחק בן יהודה, הבחור שהיה סגני בעמדה, יצא עם הכלב שלו החוצה מהעמדה ונהרג עם הכלב. לא ראיתי את המקרה בכלל. באתי וסיפרו לי. נפל עלי כהלם. אחר־כך נהרג יצחק גראופה בבארות יצחק. שני ההרוגים הללו דיכאו אותי כי זה היה כמה ימים לפני ההפוגה והסכמי שביתת הנשק. זה היה מיותר כביכול."

ראובן: "יצחק בן יהודה נהרג כי לא נכנס בזמן לעמדה. אולי הוא לא שמע את היציאה של הפגז."

מברק שנשלח ממא"ז נחביר למא"ז בארות מציג גרסה שונה במקצת: "ביום שני הפגיזו אותנו בתותחים בני 17 ו־15 ליטראות. לאחר הפסקה של שעה נורה עוד פגז בודד בן 45, שפגע באשנב עמדה מספר 1. יצחק שלא התכופף קיבל רסיס בראש ומת מיד. לא אירע דבר נוסף. אין אף נפגע."

הגירסה המלאה ביותר, כך נראה, נרשמה על־ידי יונה עברי (וקסלר) מפיו של זאב וקסלר. אחרי ההפגזה עלה יצחק בן יהודה מהבונקר לעמדה והאכיל את כלבו. פגז נפל ורסיס ממנו חדר דרך אשנב הירי ופגע בראשו של בן יהודה. אבנר ביקש שיסיעו את יצחק לרופא בבארות יצחק. זאב וקסלר נהג בג'יפ ואשר סרי ישב מאחור והחזיק את יצחק. בדרך ירו על הג'יפ, וכשהגיעו לא נותר לרופא אלא לאשר את המוות. הרופא התרעם על כך שסיכנו שני אנשים כדי להסיע אדם מת.

החלל השלישי מאנשי נחביר, יצחק גראופה, נפל בהתקפה על בארות יצחק.

דוד איז'ביצר: "היה שם קורס בזות (מכונות יריה כבדות) ושלחנו את גראופה, כי הוא היה בצבא הבריטי מקלען. הוא היה בחור הולנדי, יקה - סולידי ואמין. כשהוא היה שם, התחילה ההתקפה המצרית. מלמעלה הסתובב אווירון וירה, ועל הגבעות מסביב עמדו משוריינים. פגעו להם במגדל המים, והמים חדרו כבר לתעלות, ונרטבה התחמושת, וסגן המפקד שכב פצוע. המצרים כבשו שורה ראשונה של בתים. צלף מצרי עלה על הגג וממול היו בתים שלנו ובאמצע - תעלת קשר. גראופה נהרג בתעלת הקשר וכן מספר אנשים נוספים."

אליהו גת: "היה לנו מין מזל כזה שתמיד נהרג מישהו במחצית החודש. חברים בליווי שיירות, בשמירה על קו המים. תמיד ה־15 לחודש. אז כשהיה מתקרב התאריך, היו נזהרים. רפא נהרג ב־16 למאי, יצחק גראופה בבארות יצחק נהרג ב־15 לחודש."

אנשי נחביר היו מעורבים גם בפעילות אקטיבית כנגד המצרים. דוד איז'ביצר: "דן, יחד עם עוד אנשי פלמ"ח, הלכו לפוצץ את הרכבת המצרית עם שקיות גרביים ממולאות בשדית. שדית היה חומר נפץ שיוצר ברחובות. אבקה עם ריח חזק שעשה כאב ראש. אני במסגריה הוצאתי מרימוני נפץ את הפתיל, פתיל שחור, חתוך באלכסון, והנפץ. שמנו את זה עם שדית בתוך הגרב. שלחנו אותם עם זה למסילת הברזל ליד דיר אל בלח, רכבת שמובילה נשק מצרי ליד מרדכי.

זה התפוצץ?

"זה לא גירד. אותה תקופה אמרו: אנחנו נלך ונרים את הרכבות. אחר־כך הייתי קצין חבלה, ידענו שצריך לשים את המטען בסיבוב."

אליהו גת: "הפיקוד המקומי שלנו וגם מי שישב בניר עם היו מטילים עלינו כל מיני משימות של סיור בשביל לשמור על המוראל. יצא לי לצאת לפוצץ את המסילה. שמנו את המטענים וכעבור יום ראינו את העשן של הרכבת נוסעת בכל זאת. היתה אכזבה. הרגשנו שאנחנו עושים משהו, אבל בעצם היינו עכברים במלכודת.

חשבו על פינוי?

"למה? אותנו לא התקיפו, אז למה להתפנות. לא חשבו בכלל על פינוי. יכול להיות שהרגשנו את עצמו העלדים (אידיש, גיבורים), שאטרים (ערבית, חבר'מנים.)"

דוד: "בתור סגן מא"ז ידעתי על התנועות של המצרים. אסור היה לנו להגיד את זה לחברים. רינה היתה יושבת ואומרת לי: שמע, המצרים הפגיזו פה, נכנסו כאן... ידענו שהם יכולים לבקר אותנו בכל יום, אם ירצו."

אבנר: "לא היה פחד אצלנו. הסתכלנו על המוות באופן טבעי. כשאני רואה כמה שהמדינה מתקוממת כשנופל היום מישהו... בשבילנו זה היה מובן מאליו. לא באנו בשום טענות.

כי הייתם צעירים?

"אולי, גם היינו רווקים, לא קשורים עם משפחה... בסך־הכל, חיי השגרה בנחביר, בין ההפוגות, היו לא משהו מיוחד. אפילו נעימים. מטוסים הגיעו, זרקו לנו אוכל. בשר כבש היה בשפע. שוחטים ואוכלים. האוכל לא היווה בעיה."

ברנדי: "האפסנאי היחידי בניר עם היה מנדוש. הטייס היחידי בניר עם היה עזר וייצמן. לא היתה בעיה עם אספקה."

מנדוש גויס להגנה בגדרה, והגיע לניר עם בתור שליש. "בהתחלה, העבודה שלי היתה לגבות את הפדיון ממשקים שלא שלחו נוטרים ל"משמר הנע". היתה אז הוראה, שכל משק נותן שני נוטרים למשמר הנע של משטרת היישובים העבריים (פדח). הפדיון היה בגובה משכורת חודשית של נוטר - שש עשרה לא"י וחצי לחודש. כשהתחילה מלחמת השחרור, גייסו אותי להיות אפסנאי. היתה שם אפסנאות של המשביר, שהיה לו מחסן פרודוקטים והלבשה בניר עם. למה קוראים לי מנדוש? החבר'ה מהפלמ"ח רצו לקבל מכתבים בנגב. היו שולחים אליהם מכתבים דרך ניר־עם, והיה צריך למען אותם למישהו. אי־אפשר היה לכתוב 'פלמ"ח' כל עוד הבריטים היו פה. מישהו החליט שיכתבו "מנדלה", ובסוף החליטו "מנדוש". כיוון שאני הייתי מקבל את המכתבים, הפכתי להיות מנדוש."

זאב וקסלר: "מנדוש היה בתקופה הזאת האיש הכי מפורסם והכי חשוב בנגב, הוא היה האבא של כולם והדואג לכל."

לעומת הגברים, הביעו הנשים ששאלתי דעה אחרת על מצב האספקה והאוכל בנחביר. רחל צייג: "אמרו לך שהיה ממה לבשל בנחביר? לא היה כלום. אנחנו היינו השאריות של גדרה. היו מביאים לנו מגדרה כלום. איך עשינו קפה? מתה עשינו קפה. היום אני צוחקת על כל מה שעשינו. מנוחה למדה להיות אקונומית. באה לנחביר והתחילה לשקול לי חומרים, כמו זהב. אני ידעתי מה אני צריכה לשים בלי לשקול. אנחנו, הבבלים שהיו בנחביר, לימדנו אותם מה זה אוכל עירקי. דגים מטוגנים על אש. סלונה אנחנו קוראים לזה. החברים אכלו גם עצמות של דג. באמת זה מה שאכלו. אבל אלה היו ימים כל כך יפים. היינו יחד, לא היה לנו מה לאכול (צוחקת), לא רדיו, לא טלביזיה, לא ראי. לי ולמנוחה, כשהיינו בהריון בנחביר, שלחו מגדרה שמלות, שיהיה לנו מה ללבוש. הבגדים שהיו בנחביר כנראה כבר לא עלו עלינו. שלחו שתי שמלות, אחת של אשתי ואחת של יהודית, שהיו שונות זו מזו בגודל. הם חשבו שאנחנו נבחר לפי מה שמתאים לנו, אבל הפתענו אותם."

מנוחה: "כשפינו אותנו מנחביר, נסענו לגדרה, וכולן שם פרצו בצחוק... אני לבשתי את השמלה של אשתי, ששלחו לרחל, ורחל לבשה את השמלה של יהודית, שהיתה אמורה להתאים לי. לפני ההריון, רחל היתה צנומה ואני שמנמונת."

יונה: "אני הייתי בגדרה וראיתי את "הפליטות", מנוחה ורחל, מגיעות מנחביר. נדמה לי שגם סוניה היתה איתן. בכל אופן, אני לא צחקתי למראה. להיפך, לבי התכווץ, זה היה מראה עלוב למדי. מראה של פליטות מלחמה, בשמלות לא מתאימות, בשיער לא מסודר. בשבילי, זה היה מראה קשה."

רחל: "בהריון כנראה התחלפנו בתפקידים. לא היה לנו אפילו ראי כדי לראות את עצמנו בשמלות, עד כשהגענו לגדרה."

מנוחה: "בתקופת המאורעות, לפני המלחמה, הייתי בקורס כדי להיות אקונומית בנחביר. קשה לדמיין את התנאים בהם הכנו אוכל לחברים ולמחלקת הפלמ"ח ששמרה על קו המים! מקרר לא היה - מה יהיה עם הבשר? שמנו את הבשר אחרי שחיטה בתוך פחי שמן ריקים, עם

הרבה עלי דפנה ופלפל אנגלי. כל זה עמד בסככה, השמש קופחת ממעל, והבשר - ריחו למרחוק... ועלי הדפנה - ?כדי להשתלט על הסירחון קניתי קילו אחד עלי דפנה. זה היה המון. גם בזבוז כסף וגם בעיית אחסון. ראיתי זאת גם בעיניהן של המבשלות הוותיקות, שמדדו את ביצועי האקונומית שהוצנחה מגדרה... העוגות הראשונות שאפיתי לקיבוץ, הייתי אופה בסתר, כדי שלא יראו את התוצאה. זו היתה תקופה קשה כי לא היתה אספקה. היו ימים שכל התפריט היה משעועית: סלט, מרק וקציצות משעועית. חשבתי שאני צריכה לפנק את מחלקת הפלמ"ח שלנו, היתה לי הרגשה שחלק מהם אולי לא יחזור. על כך חטפתי מחברים גערות, שאני עושה אפליה. אכלו אז הרבה בשר, הרבה שימורי גבינה אוסטרלית כתומה. ירקות חיים היו מעט מאוד. היה מצב של מחסור, אוכל דל ולפעמים במשורה, שהוכן לקבוצה של אנשים צעירים שעבדו עבודה פיזית קשה. בקהל הזה היו גם שלוש נשים בהריון (מרים, רחל ואני). רינה החליטה שצריך לשפר את התפריט שלנו למרות מחאותינו. בארוחת הצוהריים הוגשה לנו בננה כשקרניה בולטות מהצלחת... לא היה לי נוח עם זה, אבל רינה היתה נחושה בדעתה: נשים בהריון צריכות לקבל תוספת מזון. זה היה נורא, כזאת הרגשה לא נעימה. קרני הבננה ממש צמחו בגודל."

לילי: "בזמן העלייה לנחביר הייתי אקונומית בגדרה. מנוחה היתה אקונומית בנחביר. התחלפנו ב־18 למאי. היתה אז בעיה לרדת בנגב. נחתתי בניר עם יחד עם ארקה. שלחו אותנו כמעין כוח תגבורת לנחביר אחרי ההפגזה. לא הצלחנו להגיע מניר עם לנחביר, נדדנו עם המפקדה לדורות ואחר־כך לרוחמה, ומשם בשיירה לנחביר, נתקענו בהפגזה בבארות יצחק, ורק אז הגענו. פה דווקא אכלו שזה היה שיגעון. כל העדרים, וכל העופות שכבר לא הטילו... שחטו, אכלו כל הזמן בשר, העדרים היו של ערבים, והצבא דאג לנו לאספקה."

מוטי חיות: "בנחביר היה אוכל יותר מלכל היישוב בארץ. היה לנו מחסן מלא באוכל, רק מאוחר יותר הוחלט שאחד החברים יראה מה יש שמה. אגרו מצרכים במחסן ושכחו מהם. זרקנו שם קופסאות עם שוקולד, כי הן כבר היו עם תולעים. השמן כבר היה מר."

דוד איז'ביצר: "אני זוכר משהו לא יפה מנחביר. הרבה חברים אמרו, בואו נעבור לבארות יצחק, זה יישוב גדול, הם יושבים על מישור, ואנחנו בין ערוצים. ובאמת, היו חבר'ה שרצו לעבור לבארות יצחק. אני לא רוצה לציין מי. הם אמרו כל הזמן, פה בנחביר יאכלו אותנו חיים, ואילו בארות יצחק - זה יישוב אמיתי. כתוצאה מכך, היו מספר ימים שסוסו ואני שמרנו בשער עם אקדחים, מי שיוצא מהגדר - יורים בו. זו היתה תקופה קשה, מה לעשות, אי־אפשר שיברחו לך חבר'ה. כנגד זה יש לי זכרונות נעימים יותר. אני זוכר שבערב היינו יושבים במקלט תחת האדמה, היה לנו פטיפון אחד, יושבים כולם ושרים, בחושך, ערבים יפים מאוד, שהיו מוציאים את כל המתיחות."

רינה: "במלחמה הייתי במצב לחוץ במיוחד. ידעתי הרבה דברים שלא סיפרתי לאף אחד. אני קלטתי את הידיעה שגוש עציון נפל, את הפינוי של הילדים מיד מרדכי, נדמה לי גם מגברעם. לא סיפרתי אפילו למא"ז, כי הייתי כותבת את החדשות ששידרו באלחוט ולא פירסמו הכל כדי לא להוריד מוראל של האנשים. אז בלעתי בבטן את כל הדברים הקשים

האלה. אחר־כך המא"ז קצת כעס עלי. אמרתי לו, חשבתי שלא צריך לספר. כיוון שהמטה בניר־עם לא מצא לנכון לפרסם את הכל, לא עלה על הדעת שיש אפשרות אחרת."

אבנר: "עכשיו הגענו לנקודה הכי קשה. הלחץ של המלחמה על האנשים. היתה כמובן צריכה להיות צנזורה. כל מכתב שיוצא מנחביר, אני הייתי צריך לקרוא אותו. ממש לא נעים. אבל מישהו היה צריך לעשות את זה. הוטל עלי שאני אעשה את זה.

מחקת, החזרת מכתבים?

"לא, כמעט שלא.

ידעו שאתה פותח?

"כן. אני עצמי אכלתי אותה פעם אחת. בא חבר ואמר: אתה רוצה לשלוח למשפחה שלך מכתב? אמרתי כן, אבל יתפסו אותם. אמר, אין בעיה, אני שולח לאמריקה ומשם שולחים לעירק. זה היה בדיוק אחרי ההפוגה. כתבתי מכתב, שאנחנו מנצחים את המצרים, שהרגנו אותם, שאנחנו זה וזה, ואני שולח ד"ש לזה ולזה. הוא שלח לאמריקה, מאמריקה לעירק, ובעירק תפסו את המכתב ושמו את המשפחה שלי בכלא. הם היו צריכים לשלם המון כסף. העירקים נכנסו למישהו מהמשפחה שלי הביתה, ומצאו חוברת של בן דודתי, וכתוב שמה: בעלי מתעניין בפוליטיקה. ככה כתבה האשה בערבית - וולא, אתה מתעניין בפוליטיקה? טראח, בכלא. משפחתי קיללו אותי: מה פתאום הוא נזכר בנו. כשבאו לארץ, היו להם טענות כלפי. מה פתאום אתה עשית את זה."

רינה: "היו שני מקרים של אנשים שלא עמדו בלחץ והתגייסו לצבא שלנו. כי זה היה כאילו יותר קל מאשר להיות סגורים בנחביר."

ברנדי: "רשמית, היינו מסופחים לגדוד השני של הפלמ"ח בנגב. ההגדרה לא היתה ברורה והיה מי שיצא להתגייס. אסף שלוי למשל. להחזיק את האנשים, שלא יברחו לכל מיני יחידות קרביות, זה לא היה פשוט. הרבה חשבו, שלשבת בנחביר זה לא זה. אני זוכר את אסף, את הוויכוח וההליכה שלו. בטח היו עוד שאני לא זוכר. הוא הרגיש שהוא לא עושה מספיק. הצטרף לאיזה יחידה בירושלים."

תמר שלוי: "אני שמחה שברנדי זוכר את זה ככה, אבל זה לא כל הסיפור. אסף, ברגע מסוים, עזב את נחביר, את הקיבוץ, לכמה חודשים. הוא התגייס לגבעתי. אחר־כך הוא חזר. היה לו כנראה איזה משבר. הוא לא אהב לדבר על זה. כולנו ידענו, אבל לא דיברנו על זה. מנחביר הוא הלך בתחילה לאמא שלו, היה שם כמה שבועות, ורק אחר־כך התגייס לגבעתי. המצפון לא נתן לו להישאר בבית אצל אמא. בצבא הוא נפצע ואחרי המלחמה, אחרי שנה, הוא חזר. בסוף המלחמה הוא חזר לבארי."

לילי: "היום אני חושבת, איך בכלל אפשר היה. היו שם 20 איש, אין יוצא ואין בא, ומסביב אויבים. הצבא המצרי פשוט דילג עלינו, לא הפרענו לו. היה לנו נשק, אבל אני לא חושבת שהיינו עומדים בהסתערות. היום אני נבהלת מזה. אז הייתי ילדה, אפילו לא פחדתי. הייתי אקונומית בנחביר כמעט שנתיים. רינה היתה האלחוטאית. רינה היתה דמות מיוחדת, אני זוכרת שנהרגו לנו כמה בהפגזות, והיא חשבה שתפקידה לשמור על המוראל, ולהגיד שזה לא נורא... זה עיצבן אותי אז. לא היינו כל־כך מדוכאים! ברגע שאתה לא רואה את השמיים

מעליך, אתה מרגיש מאוד מוגן. בתעלת הקשר אני הרגשתי שהסיכון הוא גדול הרבה יותר. במקלט, זה היה כמו להיות מתחת לשמיכה. היו אנשים שלא עמדו בזה, אבל אני לא רוצה לדבר עליהם.

מה פידוש לא עמדו בזה?

איבדו את הצלם של עצמם. בסך־הכל שניים. הם פחדו בצורה... פחד זה משהו שראשית כל לא מראים אותו, אבל יש לזה השלכות פיזיולוגיות... הם פחדו אפילו ללכת."

מוטי חיות: "ידענו מעט מאוד על מה שנעשה. לא קיבלו עיתונים. לא מסרו אינפורמציה. לי, אישית, הבידוד והמצור היו קשים מאוד. שאר החברים היו בנחביר כבר שנה ואולי היו מורגלים יותר. אני באתי מהעיר הגדולה, ממטה הפלמ"ח, ממקום שבו ידענו כל יום מה קורה. בנחביר היה מין שיממון כזה, בעיקר בערבים, ולא היה במה למלא אותו. בשבילי זה היה לבוא מהעיר הסואנת למדבר. היתה פינה אחת שהיה בה רדיו, אבל לא תמיד היתה סוללה. שם היו מתאספים בשביל לשמוע את החדשות. ליד כל עמדה היה מיקלט. שם ישנו בלילות, ללא תאורה."

על־פי פנקס המברקים היוצאים של נחביר, התרחש שם לפחות מקרה אחד של התקפת עצבים, והחובש הבריק לחובש המחוזי בדורות "לשלוח מיד רופא בג'יפ כי אמבולנס לא יצליח להגיע."

מספר אנשים, כמו לזר וברנדי, הגיעו לנחביר במהלך המלחמה עצמה, תוך כדי המצור על הנגב. לזר: "בהתחלת מאי 48' נשלחתי מגדרה לקורס מסודר של ההגנה, שנערך היכן שהיום נמצאת גלילות. מפקד נפת דרום שלח פתק שדורש את החזרתי, כי לטענתו בגדרה המצב יותר קשה מאשר בחיול. הוא אמר שאני חיוני בגדרה. באו וחטפו אותי בלי רצוני, בלי רשותי, להיות בחזית בגדרה. פיקוד ההגנה סבר שאנו שם בסכנה עוד יותר מהחבר'ה בנחביר. ואז הגיע הנשק הצ'כי, והשתתפנו בהעברתו דרך קווי הדרום. אני החזקתי מקלע, והלכתי עם שיירת הנשק מנגבה לברור חיל. זאת היתה הפעם הראשונה שבאתי לנחביר. נחביר היתה פשוט מוצב. מוצב מתחפר. היתה לי קדחת אז, מבלי שידעתי. החזירו אותי לגדרה חצי מת. עבר זמן רב עד שהחלמתי, ואז שוב הלכתי דרך הקווים לנחביר. פה אנחנו מגיעים לענין של הלחץ. היו בנחביר כאלה שלא יצאו מהעמדה שש־עשרה שעות ביממה, מחשש שתתחיל הפגזה. היו חברים שלא התגלחו ימים. זה היה כמו מה שמתרחש עכשיו במוצבים שלנו בלבנון. יש הפגזה - נכנסים לעמדה."

ברנדי, שהיה גזבר בגדרה עד אמצע המלחמה, הגיע גם הוא לנחביר בדרך־לא־דרך. ברנדי: "בימים ההם עברו ברגל דרך קווי המצרים. המצרים ישבו במוצבים במשך הלילה. היינו מתאספים בנגבה, אולי שיירה של 300־200 איש. בלילה בו עברתי, עברה גם מחלקה של רוכבים, של הפלמ"ח. לקח לנו שלוש שעות להגיע לברור חיל, ומשם ברכב לנחביר. באותו לילה עברו איתנו גם חבר'ה מחברת הנוער הרומנית מגבעת השלושה."

יונה: "גרעין הנוער מרומניה שהה בגדרה לפני שנשלח כתגבורת לנחביר. אלה היו ילדים כבני 16, מלוכדים וקשורים מאוד אחד לשני. תחילה שלחו את הבנים לנחביר. אני זוכרת שהבנות נתלו על צווארם, חיבקו אותם ונשקו להם בדמעות. אנחנו עמדנו מהצד ולא הבנו

את המחזה הזה. חשבנו שאנחנו קשוחים. כשנפרדנו מבני הזוג שלנו, שנסעו לנחביר, נפרדנו עם חיוך על השפתיים. שמעתי את אחת הבנות אומרת: 'מי יודע אם עוד נראה אותם?' אנחנו לא נהגנו לומר דברים כאלה ולא הרשינו לעצמנו לחשוב עליהם. לכולנו היה ברור, שלא כולם יישארו בחיים. הבכי היה מחוץ לתחום עבורנו. אולי היה מי שבכה במסתרים, אבל בשום פנים לא בציבור."

ברנדי: "לתחנת הקשר של ברור חיל קראו "משיח אחד". חברי הכשרת הנוער הרומנית פחדו מאוד, פתאום אחת הבנות אומרת, מתי כבר נגיע למשיח. כולם התחילו לצחוק. הגענו בשלום. מהם לא נשאר בבארי אף אחד, כי הם הלכו לבית גוברין. כאשר הגעתי, הלכתי למקלחת, פתאום הפגזה. בדיוק כשאני מסתבן במקלחת. החלטתי להישאר ולגמור את המקלחת, וזאת היתה קבלת הפנים שלי."

ידעתם שהצבא המצרי עובר לידכם?

רינה: "אני ידעתי, כולם ידעו. לא יכולנו לעשות שום דבר. היתה לנו מחלקת פלמ"ח. 'חיות הנגב' ירדו למשמר הנגב ומחלקת בארי ישבה בבארי. הם לא היו כל־כך הרבה. אולי 20. הם איבטחו את קו המים ומפה יצאו לפעולות. היתה בעיה איך להאכיל אותם ואיפה לשכן אותם. זה היה חשוב מאוד כי הם היו מאומנים וזה הוסיף לחברה. היו חבר'ה מהעמקים, קיבוצי העמקים, נחמדים מאוד.

לי תמיד היה מה לעשות. הבחורות עבדו בכביסה, בישול, הגברים לא עשו את זה. לא היתה תרעומת. הגברים עשו מה שהם יכלו. עבדו בשמירה, חלק גויסו לחפירת צינור המים ולהגנת הצינור, לשיירות.

"נשארתן חמש בחורות בנחביר.

"כן, אבל החליפו את הבחורות כל הזמן. אותי לא. אני נשארתי כל התקופה. כי הייתי האלחוטאית. כמו שאמרתי, ההאזנה לאלחוט לא היתה קלה לי. בייחוד במקרה של כפר דרום, שהיתה במצב מאוד קשה. אני הייתי מאוד קשורה אליהם כי הייתי היחידה ששמעה אותם. את כל ההודעות שלהם אני הייתי קולטת ומעבירה, וגם משדרת אליהם הודעות. כשיצאו לפנות אותם, הודעתי להם על כך. הם היו צעירים, ילדונים, בני 18־17. גרעין של "הפועל המזרחי" שהושיבו אותם שם. היו המון התלבטויות אם לפנות או לא. הם היו צריכים לעבור דרך בארי אבל בסוף הוציאו אותם בדרך אחרת. צופן האלחוט התחלף כל פעם. האלחוטאי של קיבוץ בארות יצחק, כשעליהם היתה התקפה, אפילו לא הצפין. שידר ישר ואני קלטתי."

איזי: "היה דבר שנקרא LC: LANGUAGE CLEAR. אם היית חייב לשדר בשפה גלויה, למשל כשכפר דרום סבלה מהפגזות ונרטבו לאלחוטאי הקודים ולא יכול היה לשדר בצופן, ושם היו פצועים, הוא ביקש רשות ל־LC.

והוא קיבל רשות?

"קיבל, מניר עם. אגיד לך עוד דבר. הקשר עם יד מרדכי ניתק בשלב מסוים. יד מרדכי לא נכבשה אלא ננטשה. היו בירורים איתם אחר־כך. היו להם כל־כך הרבה אבידות שהם החליטו לנטוש. גם ביד מרדכי המצרים המשיכו והפגיזו את המקום כשכבר לא נשארה שם נפש חיה. גם בבארות יצחק, המצרים כבר היו בפנים חצי קיבוץ, ואז נסוגו. גם לבארות יצחק

נרטבו הקודים. פגע להם פגז בבריכת המים. המים זרמו לתוך תעלות הקשר וגם למיקלטים. הם עבדו בשפה גלויה. משה נצר, מפקד הגדוד השני, היה חבר רמת יוחנן. אני זוכר, אמרתי לו שהקשר עם יד מרדכי נותק. הוא החוויר כמו סיד. אתה לא זז מהכיסא עד שלא יתחדש הקשר, הוא אומר לי. הם חידשו את הקשר כעבור שעה וחצי בערך. בסופו של דבר הם נטשו."

רינה: "לא דיברנו על האפשרות שהצבא המצרי יבוא. רק אחר־כך ניסינו להסביר לעצמנו למה הם לא באו. השיקול שלהם היה, שאנחנו ניפול כפרי בשל לידיהם. לא ציפינו לכלום. פשוט חיינו מיום ליום. אתה לא יכול להבין את זה. זה מעין קבלת דין, או קבלת מציאות שהיתה בעצם בכל הארץ. מה היה בירושלים? לא עלה על הדעת שיפנו אותנו מבעוד מועד. גם על דעת המשפחה זה לא עלה. לי היה אבא שישב בתל־אביב וידע על המצב.

בכל זאת, אתם הייתם נקודה די בודדת שבהחלט יכולה היתה למצוא את עצמה בנתיב ההתקדמות של כוח צבאי עדיף.

"אבל זה לא קרה. כפר דרום הפריעו להם, בארות יצחק, יד מרדכי וניצנים. זה היה הציר שלהם. אנחנו לא הפרענו להם. אני יכולה לדבר בשם עצמי, ולומר שזה היה ברור שנשארים, ברור שממשיכים.

כשהנגב היה נצור, כבר לא היתה דרך להתפנות?

"כן היתה. אני יצאתי לחופשה אז. בתל־אביב. טסתי מרוחמה לתל־נוף ומשם לתל־אביב. יצאתי לחופשה פעם אחת."

אליהו גת: "מזלנו היה, שהספקנו לחפור את הכל כדי שאפשר יהיה לחיות למטה. היה מצור כפול: אחד יחד עם כל הנגב בקו של עירק סואידן (כיום משטרת נגבה). מצור שני, ניתוק מהמרכז שהיה אז בניר־עם, ועבר לדורות ואחר־כך לרוחמה. אספקה הביאו באווירונים מניר עם והם פירנסו את כל תושבי הנגב."

דוד אפרת: "היתה לנו מאפיה מתחת לפני האדמה. כל מה שראו בחוץ היתה רק הארובה. במאפיה עבד בנצי מהצופים. לא אפה כל־כך טוב. פעם לא שם מלח, פעם לא שם שמרים. יום אחד הוא קיבל חום. בלילה בא אלי מרכז המשק, שהיה גם סדרן עבודה, מעיר אותי באחת בלילה, ואומר: מחר אתה עובד במאפיה. אמרתי, מה אני יודע על אפיה. הלכתי ושאלתי את בנצי מה עושים, אמר לי איך ללוש, כמה זמן, וכולי. למחרת עשיתי לחם, ואכלו עוגות, לא לחם. מאותו היום הציקו לו כל הזמן, תראה בא סנדלר ואפה כל כך טוב. בסוף בנצי עזב. מאז המשכתי ואפיתי, נהייתי מומחה בלחם. בגדרה אכלנו לחם בפסח. לחם אין איפה לעשות. בניר עם יש מאפיה גדולה, אוטומטית. אמרו לי, סע לשם ותכין לנו לחם. בא אלי מרכז המשק שלהם ואומר לי: למד את האופה שלנו איך עושים כיכר לחם."

הסיכום המשותף של אנשי נחביר הוא, שבסך־הכל היה להם מזל.

אבנר: "בנירים המצרים אכלו אותה, ראו שלא כדאי להם להתעסק עם כל נקודה ונקודה, הלכו בעקיפה לתל־אביב. פעם הביאו ערבי שתפסו במצרים בשביל שנחקור אותו. שאלתי אותו, למה לא נשארתם בבארות יצחק? למה הפסקתם? הלא הייתם כבר על הגגות? אמר לי: לכם אין לאן ללכת, לנו יש. לא רצינו ליהרג. המפקדים שלנו ישבו מאחורה על כסאות נוח

ושתו בירה ושלחו אותנו לכבוש את הקיבוץ. כשהיתה התנגדות, אפילו הכי קלה, אנחנו רצינו לשמור על החיים שלנו. זו התורה כולה על רגל אחת למה ניצחנו את הערבים."

דוד אפרת: "אנחנו עצרנו את הצבא המצרי. אצלנו הם עצרו."

אשתי: "מה עצרנו, מה אתה מדבר?"

דוד: "הם לא ידעו כמה אנחנו ומה יש לנו. האנגלים לא יכלו למסור להם אינפורמציה. כשהם היו סופרים אנשים, היינו נכנסים לבונקר ויוצאים מהצד השני."

ברנדי: "יחסית היה לנו מזל. את נירים התקיפו והרגו שם מטובי החברים.

חשבתם על יחסי הכוחות?

"אז לא חשבו על שום דבר. חשבו רק: צריך להתגונן.

וכשפינו דרככם את כפר דרום, גם אז לא חשבתם?

"זה עבר עלי אישית. אני ישבתי באוטו של הפצועים שעבר דרכנו לניר עם. לדעתי, אם היו מפנים אותם קודם, היו חוסכים את כל הסיפור הזה. את הנסיעה הזאת אני לא אשכח. פצועים על אלונקות, והדרך מחורבנת. זה היה לא נעים."

ארקה: "חשבו על יחסי הכוחות הרבה פעמים. בעיקר בימים הקשים של כפר דרום. כשהנקודה נפלה ופינו את אחרוני הפצועים דרכנו. אבל שוב, זה בכלל לא הפרספקטיבה של ימינו. נכון, המצרים היו מולנו. הם הגיעו מעזה. השיטה היתה לשגע אותנו בהפגזות לא סדירות. אבל לקחו את זה אז בצורה אחרת לגמרי. לא רק אני. כל האנשים. הפחד לא ניכר על האנשים. אנשים גם לא חשבו על זה.

איזה מבנה נפשי יצר את האופטימיות שלכם?

"ערב הקמת המדינה הרגישו שהולך להתגשם חלום של אלפי שנים. הכל היה קטן ליד זה. אנשים האמינו שאנחנו מסוגלים להתגבר על כל הבעיות.

היו אנשים שהלחץ גמר אותם?

"מעטים מאוד. אלה שנגמרו, האחרים לא הבינו אותם והתייחסו אליהם בבוז. במקום להתייחס אליהם בהבנה. במקום להבין אותם, איך בנאדם לא רוצה להיות במקום של סכנה. זה לא שהיינו גיבורים. פשוט לא הבנו את זה. היום, כשיש לי ילדים בצבא, אני חושב על זה: איך לא יכולנו להבין. אמרו אז, כל העם חזית - וזו לא היתה סיסמא. באותה תקופה זה היה נכון."

לזר: "פינוי? מי בכלל חשב במושגים אחרים מאשר להחזיק מעמד נגד כל העולם. בימים ההם הסטיכיה הצטרפה לאידיאולוגיה, למוטיבציה, להוכיח עצמך ולהיות ראוי."

בסוף המלחמה לא נשאר בנחביר כמעט שום דבר מעל פני האדמה. בשביתת הנשק יצא ברנדי החוצה, ובנה בוטקה ראשונה מעל האדמה. האחרים ראו כי טוב ובאו אחריו. סוף המלחמה הוא למעשה תקופת המעבר מנחביר למקום החדש, היכן שקיבוץ בארי עומד כיום. סיפור המעבר מנחביר ההרוסה וכיצד נבחר המקום החדש יעמדו בפתח הפרק הבא, העוסק בשנים הראשונות של בארי. אולם בטרם נעבור לפרק הבא, יחתום את הפרק הנוכחי סעיף המוקדש לגדרה בשנים 47-49 - מהעלייה לנחביר ועד חיסול המחנה בגדרה והעברתו לבארי.

4. גדרה 1947־1949

בתחילת 1947, ממש אחרי העלייה לנחביר, מונה קבוצת הצופים ב׳־בארות כמאה איש, מתוכם כשבעים חברים וכשלושים חברות, המחולקים בין גדרה (כחמישים איש), נחביר (כשלושים איש) וסדום (כעשרים איש). גם אם נחביר היתה מחוז־חפצם של אנשי הקבוצה, הרי שגדרה המשיכה להיות מרכז הכובד שלה מבחינת מספר האנשים וגודל המשק. באותה שנה היה במשק בגדרה שטח חכור של 50 ד׳ למספוא ו־8 ד׳ לגן ירקות. בחצר המחנה היו כ־3 ד׳ משתלת ורדים ועוד כ־4 ד׳ למספוא וגן ירקות. ברפת היו שתי פרות חולבות, 5 מבכירות ו־3 עגלות... בלול 850 עופות, מהן כ־600 מטילות... באורווה, זוג פרדות וחמור.

השנתיים שבין 45׳ ל־47׳ היו ללא ספק "השנים של גדרה". גדרה של השנתיים הבאות (49׳־47׳) נשכחה במידה רבה מן הזיכרון, הורדה ממרכז הבמה על־ידי נחביר. גם אחרי מלחמת השחרור, תפסו המעבר למקום החדש והקמת בארי את המקום המרכזי בזכרונותיהם של הוותיקים. הזכרונות מגדרה של "תקופת נחביר" מחולקים, בעיקרם, בין פרשת "שבתאי לוז׳ינסקי" מצד אחד וסיפורי לידה מצד שני. שבתאי לוז׳ינסקי היתה אניית מעפילים שהגיעה לחוף ניצנים במרץ 1947. אנשי הצופים ב׳־בארות מגדרה השתתפו במבצע הורדת המעפילים. חלקם גם גורשו אחר־כך לקפריסין. סיפורי הלידה מבטאים את העובדה שגדרה היתה במובן מסוים "העורף הנשי" של הקבוצה.

בנחביר התרכזו בעיקר גברים, והיו אלה בעיקר גברים שנשלחו לסדום. סיפורי הלידה מסמלים גם את התבגרותה הטבעית של הקבוצה. נוסף לכל, הם מהווים את התזכורת הטובה ביותר לחשיבותה של גדרה. בנחביר שמרו והתבצרו, בסדום עבדו, אבל בגדרה גידלו את הילדים.

תפקידה של גדרה כעורף ובסיס־בית היה לספק מצרכים, כביסה ואנשים לנחביר. במיק: "היתה משאית אחת בתקופה ההיא והיא קישרה בין גדרה לנחביר. עליה למדתי לנהוג, ונשארתי בגדרה בתור נהג אוטו. את רשיון הנהיגה עשיתי בעזה. עזה היתה עיר המחוז. שם היה סרג׳נט בריטי שעשה את הטסט. אי אפשר היה לעבור את הטסט בלי לתת לו בקשיש, בערך 5 לירות. היו נותנים לו וזה היה מסתדר. בפעם הראשונה הוא רשם לי שאני משתמש בצופר יותר מדי. בפעם השנייה עברתי." נהג אוטו אחר היה יענקל׳ה חרובי. יענקל׳ה: "החלטנו שאנחנו רוכשים לעצמנו משאית, וקנינו דודג׳ עם ארגז פח גדול, סגור, מחברת סטיל האנגלית. הייתי הראשון בקיבוץ שעשה רישיון למשאית אצל האנגלים. קיבוץ בית השיטה היו מוכנים לפרק עבורנו את ארגז הברזל ולשים במקומו ארגז עץ עם דלתות נפתחות וסולמות עץ ניתנים להזזה. בתמורה, אני הייתי אמור להיות שם שוליה לנהג. בדיוק אז היה

החיפוש הגדול של ה־29 ביוני, ולקחו הרבה חברים מבית השיטה לבית המעצר הבריטי ברפיח. נשארו שם מעט מאוד נהגים, והם ביקשו מבארי שאני אישאר. לא היה מי שיוביל חלב. התחלתי להוביל חלב לירושלים. ברגע שהשתחררו החברים מרפיח, הם גמרו להכין את המשאית שלנו. חזרתי עם המשאית לבארי ונעשיתי הנהג של בארי."

שבתאי לוז'ינסקי

שבתאי לוז'ינסקי הוא שמה של אניית מעפילים ממטפונטו, איטליה, אשר פרצה את ההסגר הימי ליד חוף ניצנים. אגב, שמה הראשון של האוניה היה "סוזנה" ("שושנה" בפי הישראלים ובמילות שיר ההעפלה הידוע). הוא הוסב ל"שבתאי לוז'ינסקי" ע"ש השליח, איש עטרות, שנהרג בתאונת דרכים באיטליה כמה חודשים קודם לכן. אנשי הצופים ב'־בארות מגדרה גויסו למבצע יחד עם אנשי היישובים הסמוכים ואנשי הפלמ"ח והפלי"ם. לפי הרשום בארכיון בארי, 53 אנשים מגדרה נאסרו, 12 נשלחו לקפריסין. רובם שוחררו כעבור מספר ימים פרט ל־3 שנותרו כשליחים. חוף ניצנים נבחר כאתר הנחיתה "מתוך הנחה שאיש מהאנגלים לא יעלה על דעתו שתיתכן בו פעולת העפלה" - כנראה בגלל שבדיוק בחוף זה היה מחנה בריטי.

מיכאל: "זה היה ליל חורף קר. באו ואמרו שמגייסים חבר'ה להורדת מעפילים בחוף ניצנים. אוטובוס חיכה לנו ליד חדר האוכל." בוריס: "הייתי כל־כך צעיר, וגם נלהב, שעליתי על האוטובוס בלי שסיפרתי על זה לאשתי." לזר: "הראשון שידע על המבצע היה יצחק פונדק, מפקד הנפה הדרומית של ההגנה. הוא הזעיק את כל חברי בארי, להוציא כמה בודדים וחולים או כאלה שעבדו ברפת. יצאנו בלילה. בארי עשתה שם את העבודה העיקרית. הבאנו איתנו את כל מחסן הבגדים העלוב שהיה לנו, בשביל להלביש את המעפילים." רבקהל'ה: "שבתאי לוז'ינסקי? אני נשארתי לעבוד בלול, החלפתי את לזר כדי שיוכל ללכת לארגן את הורדת המעפילים."

ב־12.3.47 בשעה 01:30 בבוקר זיהתה שבתאי לוז'ינסקי את עזה ופנתה לעבר נקודת ההורדה, סמוך לקיבוץ ניצנים. הוסכם מראש שאיתותים בפנס נפט יכוונו את האוניה למקום ההורדה. בשעה 02:07 שלחה הספינה מברק לחוף: "הגענו. הבו נצנוצים."

יונה: "ב־12.3 בלילה נסעתי מגדרה לגבעת ברנר והצטרפתי שם למפקד הפעולה בחוף, אורי יפה. הגענו לחוף ניצנים ומתחנו שם חוט טלפון שישמש כקשר בין ניצנים לחוף הים. אחד מהפלי"ם הדליק פנס רוח (מעין מנורת נפט) מאחורי שיח. ראינו נקודת אור בים ושמענו קול חלש של מנוע. היינו בטוחים שזאת האוניה. אורי יפה אמר לי לאותת בפנס. האור התקרב והבחנו שזאת ספינה של משמר החופים. הפסקנו מיד את האיתות. הם לא הבחינו בנו או בספינת המעפילים, שדוממה את המנוע וכיבתה את האורות. לאחר שספינת המשמר התרחקה, חידשתי את האיתות. שבתאי לוז'ינסקי החזירה איתות משלה."

בשעה 03:50 נזרק העוגן, כ־250 מטר מאורות החוף. סירת הצלה הורדה משבתאי לוז׳ינסקי ובה החובשת ומספר חולים. הסירה היתה אמורה לחזור מן החוף עם הכבל על־מנת לקשרו לספינה. באותה שעה החל הים לסעור ואי אפשר היה להעביר את הכבל. ב־04:33 נשלח מברק מהחוף: ״לשבתאי, עלו עם עוגן על השרטון ישר מזרחה.״ האוניה נתקעה במרחק של כ־120 מטר מהחוף. היתה זו החלטתו של אורי יפה, להעלות את הספינה על שרטון כדי לאפשר את הורדת המעפילים בעזרת חבלים טרם בוא הבריטים. המעפילים היו אמורים לקפוץ מן הספינה לים, שם חיכו להם הישראלים.

יונה: ״בחורי הפלי״ם מתחו חבל מהחוף אל הספינה, ועמדו לכל אורכו. הם ממש נשאו את המעפילים על כתפיים. הים היה בשיא הקור שלו. אחר־כך הבחורים מבארי ומיישובים נוספים (באר טוביה, חפץ חיים ואולי עוד) החליפו את הפלי״ם.״

דוד איז׳ביצר, שעבר קורס קשר של ההגנה, היה איש האלחוט בחדר המזכירות של ניצנים. דוד: ״אנשי הפלי״ם עמדו עירומים עם בגד ים, אחד תופש את החבל, שני מטר אחריו לוקח שני, ככה נכנסים למים ושוחים, מהאוניה זרקו חבל דק, וקשרו את שני החבלים. אמרו למעפילים: תקפצו. איש לא טבע.״

מיכאל: ״במקום לסחוב מזוודות החלטתי לקחת ילדה על הכתפיים. היא היתה כבדה בצורה בלתי רגילה. לא הבנתי מה זה, איך זה ילדה קטנה כל כך כבדה. התברר שאימה הלבישה אותה איזה 8 חליפות. היה לה חם והיא הזיעה נורא, או שאולי אלה היו המים שנטפו ממנה. הצלחנו להוריד ממנה כמה שכבות. בבסיס (של הבריטים, ליד חוף ניצנים) הגיעו חברות קיבוץ ניצנים עם חלוקים לבנים, כאילו צלב אדום, והצלחתי להעביר להן את הילדונת הזאת, ונתתי לאמא שלה, שנשארה בחוף, פתק איפוא הילדה.״

לזר: ״היינו במים לאורך החבל, היה קור אימים והיינו שעות במים. מרחוק היו שאגות שהלכו והתקרבו. זה היה אחד המעפילים, לבוש כמה חליפות, ועל הצוואר זוג נעליים אוסטרליות צבאיות כבדות. כל הדרך הוא צעק ״ווי זינען מיינע שיך״, איפה הנעליים שלי. היכה בהיסטריה על ימין ועל שמאל. הוא הגיע אלי, ואני הייתי צריך לתפוש אותו ולהעביר אותו הלאה. והוא הטביע אותי. ממש הטביע אותי. אני אז שנאתי אותו וכל העניין של ׳לשאת את העם על השכם׳ כפי שאמרנו באופן מטאפיזי, התפוגג לי. נתתי לו סטירה, הוא התעלף, והייתי מאוד מרוגז על הסיטואציה. בכל אופן, המשכנו, כבר באופן אוטומטי. ללכת, לקבל מישהו, להביא אותו. בדיוק אז לקחו בחורה, ילדה אחת. ככל שהזמן עובר, היא נראית לי יותר יפה ויותר נחמדה. היא ניסתה לרדת מהסיפון לתוך הים הסוער. זה עשה עלי רושם אדיר. התעוררתי. אמא שלה ניסתה לרדת אחריה, ובגלל הילדה עקבתי אחרי האמא. ראיתי אותה מגיעה לחוף ומנשקת את החול, וזה תיכף התחבר לי לסיפור על יהודה הלוי שהגיע לחוף ונישק את החול, ועבר פרש וערף את ראשו. אגב, סיפור לא נכון. בבת אחת התעוררתי, ועוד פעם נהייתי ציוני גדול בהעלאת מעפילים.״

יונה: ״המעפילים שהגיעו לחוף הלכו לקיבוץ ניצנים. אנשים יצאו מהים כששערותיהם נוטפות והם מתאמצים ללכת בחול ושוקעים בו. במיוחד התקשו כמה נשים הרות שהיו שם.״

בערך בשעה 7 בבוקר כבר הוקף החוף על־ידי חיילים בריטים.

יענקל׳ה חרובי: ״לפנות בוקר קיבלנו הוראה להיכנס עם המשאית שלנו לניצנים, הצלחנו להיכנס פעמיים ובפעם השלישית עצרו אותנו במחסום. הביאו אותנו לריכוז של כל אלה שירדו בחוף. אספו אותנו במגרש המסדרים במרכז המחנה הבריטי בניצנים. נאספנו מאות אנשים. כל אלה שלא הצליחו לצאת. היו יותר ישראלים מאשר מעפילים. היתה הוראה להתערבב, להחליף בגדים, עשינו מעגלים גדולים ורקדנו הורה, ובפנים בתוך המעגל הפנימי ישבו המפקדים. הדלקנו מדורה ושרפנו את כל התעודות. לבריטים ששאלו מי אתה, אמרנו ׳יהודי מארץ ישראל׳״.

יונה: ״בני מהרש״ק אירגן את שריפת התעודות ואמר לנו להגיד ׳יהודי מארץ ישראל׳. הבריטים הקימו במקום אוהל גדול ולתוכו נקראנו אחד אחד לצורך זיהוי. על כל שאלה ששאלו אותנו, ענינו ׳יהודי מארץ ישראל׳.״

חוף ניצנים הוקף בכוחות צבא בריטיים והקשר בינו לבין מפקדת האזור (ששכנה בגדרה) נותק. פונדק שלח את אהרן יצחקי, חבר הצופים ב׳־באר־ות, לניצנים, על מנת שידווח לו מה קורה שם. יצחקי התחפש לערבי עם סל תפוזים והצליח לעבור בצורה כזאת את שני מחסומי הביקורת. בדרכו חזרה נתפס והובל למעצר בעזה.

לקראת הערב הוכנסו כל האנשים לחדרי מעצר (המחנה הצבאי הקרוב היה אשקלון 511). באמצע הלילה העלו אותם על משאיות, שהיו מכוסות בברזנטים.

יהודית: ״יומיים לא ירדנו מהמשאיות, לא לאכול, לא לשתות, ולא לעשות צרכים. זה היה קטע נורא קשה. הנסיעה נעשתה בכבישים העוקפים ישובים יהודיים.״

יענקל׳ה חרובי: ״העמיסו אותנו על משאיות, סגרו עם ברזנטים, מאחור ישב חייל עם מקלע, על הגג ישב חייל עם מקלע, ובצורה כזו נסענו במשך 13 שעות. הם לא רצו לעבור על־יד גבעת ברנר, לא רצו לעבור על־יד יגור. נסענו דרך ח׳סה, מסמיה, בית נבאלה, ג׳נין, דרך המשולש. יצאנו מג׳נין, נסענו דרך ואדי ערה, בוואדי מילק נכנסנו שמאלה, עד פרדיס, שם ימינה. בכל סיבוב כזה עמדו טנקים. הגענו לחיפה, לנמל, שם היה עוצר, לא היה איש ברחובות.״

איך זיהית את המסלול?

״אני היכרתי טוב את הארץ. עשינו קרעים בברזנט והצצנו מהחריצים. כתבנו גם המון פתקים וזרקנו אותם החוצה. כתבנו על קופסאות סיגריות, על מה לא. ליד גדרה זרקנו המון פתקים, ואנשים הרימו אותם.״

במהלך הנסיעה ואחריה מלמדים את המעפילים מה לומר במקרה של חקירה בריטית.

יענקל׳ה חרובי: ״כל ישראלי קיבל איזה 4־3 חבר׳ה ללמד אותם פרטים על הארץ: אתה מגבעת ברנר ואתה משם, שכשיבואו הסי־איי־די (הבולשת הבריטית) הם ידעו מה לענות. אז תיכנתנו אותם - מי הגזבר, אתה עובד בכרם, לידכם יש בית חולים, וכולי.״

תקוה גרוספלד: ״אני נשארתי בבית בגדרה, הייתי בהריון, וקיבלתי את המעפילים שהגיעו. עד היום אני זוכרת מישהו מהמעפילים, שרוליק נדמה לי, שקיבלתי אותו בגדרה, ואיך שהוא נכנס הוא התחיל להגיד פה זה חדר הילדים, פה זה המכבסה, פה זה הרפת -- כל־כך טוב לימדו אותו, שהוא ידע הכל. אותו שיחררו בתור ישראלי.״

יהודית: "בנמל חיפה התחילו להעלות אותנו לאוניית הגירוש. אחד מהבולשת עמד בקצה הכבש וכיוון עם היד, מעפילים למעלה והשאר למטה. היתה לו טביעת עין די טובה."

לזר: "אני הייתי הראשון על כבש אוניית הגירוש. איש הבולשת מסתכל לי בחולצה, רואה שם מספר - צ18 - המספר של הקיבוצניקים על הבגדים. אז הורידו אותי מאוניית הגירוש."

יענקל'ה חרובי: "בנמל קיבלנו הוראה להתנגד התנגדות פסיבית. זה היה נורא, הם דקרו אותנו בכתף עם כידונים קצרים. נשכבנו על הרצפה, אלה היו מחסנים של פרי הדר, כל הרצפה היתה מלוכלכת. העלו אותנו משם על האוניות. היה שם כבש כזה של העמסה, הם גררו אותנו עליו. עד היום אני זוכר בחורה פלמ"חניקית אחת, קטנה כזו, והיא לא נתנה שיעלו אותה. היא תפסה את החבל שהיה משני הצדדים של הכבש, והחזיקה בו, והם גררו אותה למעלה כמו שגוררים חתיכת קרש."

בספר ההגנה נכתב כי כ־240 הושארו בנמל וכ־700 נסעו לקפריסין, ביניהם כ־170 מבני הארץ. אלה שנשארו בנמל חיפה, הובאו שוב למחנה צבאי ונתבעו להזדהות. אחרי הצהריים נכנעו כעשרים איש (היה זה יום ששי וערב פסח). 12 אנשים מבארי גורשו לקפריסין יחד עם המעפילים. השאר חזרו לגדרה בדרכים שונות. יהודית: "שוב כיסו אותנו בברזנטים ולקחו במשאיות. היינו עצורים והיה משא ומתן עלינו. שיחררו אותנו לקראת ערב שבת וחזרנו לגדרה."

יונה: "הובלנו למעצר במחנה אשדוד. בפעם הראשונה קיבלנו משהו לאכול וגם תה חם. במשך כמה ימים היינו מנותקים ממה שקורה בחוץ. ביום השלישי למעצר החליטו כמה אימהות מכפר ורבורג שהן מזדהות, כדי להגיע הביתה אל ילדיהן ולהכין להם את השבת. באותו יום שיחררו גם אותנו. אחרי כחודש חזרו שאר חברי בארי מקפריסין, פרט לשני חברים שנשארו להדרכה."

זה המקום לומר מספר מלים על מחנות המעצר בקפריסין. במשך 21 חודשים, 11.8.46 עד אפריל 48, נכנסו ויצאו במחנות הגירוש והמעצר 51,500 איש. כ־2000 ילדים נולדו בקפריסין. עם המעפילים הגיעו באוניות הגירוש אנשי פלמ"ח שהקימו הנהלה ובחרו למפקדה את אריה קפלן (קיפי). המעפילים הושמו במחנה אוהלים צבאי על שפת הים בקראולוס, ליד פמגוסטה. המחנה נועד ל־10,000 איש והתנאים היו קשים: צפיפות, אספקת מים לא מסודרת, יאוש שאפף את המעפילים בראותם עצמם שוב בין גדרות תיל. בסתיו 1946 הוכן מחנה נוסף, בקסילוטומבו, מחנה של צריפי פח עבור 10,000 איש. כל מחנה חולק לחמישה אזורים (מחנות) נבדלים זה מזה בגדרות תיל פנימיות. על כל המחנות היתה שמירה קפדנית. המזון היה של שבויי מלחמה: 60% ממנתו של חייל בצבא. המעפילים החלו להתארגן ב"קיבוצים" ובתנועות שונות. אנשי כל תנועה התרכזו בפינת מחנה, ובראשם מזכירות. לגבי חלק ניכר מן המעפילים היתה התקשרות עם התנועה רק צעד פורמלי. התנועות הראשיות היו מפא"י, ציונים כלליים, המזרחי, דרור (הקיבוץ המאוחד), השומר הצעיר, בית"ר, אגודת ישראל, ופח"ח (פרטיזנים, חיילים, חלוצים). המזכירויות דאגו לחלוקת המזון בין המטבחים השונים, לשירותים ולניקיון, לחיי תרבות וכו'. בכל מזכירות היתה ועדת

עליה, שדאגה לחלוקת הסרטיפיקטים. אגב, עם הגעתם של הנתפסים מ"שבתאי לוז'ינסקי "התחוללה מהומה במחנות, כי הבריטים הודיעו שהם עומדים לנכות 375 סרטיפיקטים מן המכסה החודשית (1500) של העצורים במחנות על חשבון המעפילים שברחו מ"שבתאי לוז'ינסקי".

גנוסיה: "אני הייתי בין אלה שנשארו בקפריסין. מה שעשיתי שם, בערך חודשיים, זה ללמד עברית. חוץ מזה חטפתי שם קדחת. שכבתי בבית חולים אולי עשרה ימים. כמה ימים בכלל לא יכולתי לדבר. לא ידעתי אידיש. אחד השליחים, או המלווים, ביקש ממני לעזור לחברה שלו, פליטה, להגיע לבית הוריו. כל אלה שחזרו מקפריסין הוכנסו למחנה המעצר בעתלית. הוא הציע לי שכבר בנמל חיפה נסתלק מהאוניה. הגענו לנמל חיפה, וכשירדו מהאוניה הסתלקנו. הצלחנו לעבור בשער, לא יודעת איך. למה החלטתי לחזור מקפריסין כל־כך מהר? אידיש לא דיברתי, אני לא שרה, יענקל'ה חרובי היה שם הרבה זמן. אני -- התגעגעתי, רציתי לחזור, זה לא מילא אותי. איפוא שצריך להרקיד אנשים, אני לא בשביל זה. לי אישית יש עד היום בקשר לקפריסין הרגשה לא נוחה, למרות שמעולם לא דיברתי על זה. החודשיים הללו לא זכורים לי כשיא של מה שעשיתי. לא הרגשתי שתרמתי כל־כך הרבה שם."

יענקל'ה חרובי: "הגעתי מחיפה על האוניה הבריטית שגירשה אותנו. בנמל פמגוסטה שלחו לנו אסדות נחיתה של טנקים. קיבלנו שוב הוראה להתנגד באופן פאסיבי. נשכבנו על הרצפה. חיילים בריטים החלו לרדת במדרגות, ואנחנו זרקנו עליהם כלביניקים כבדים ממתכת. הם איימו שיתיזו עלינו גז. קרענו את הברזנטים כדי שיהיה לנו אוויר. בסוף, הגיע בן־אדם מהסוכנות, נציג הסוכנות במחנות המעפילים בשם לאו, והודיע לנו שקיבלו הוראה מהארץ לרדת, מפחד שיהיו פצועים. על החוף ראינו שהאנגלים הכינו עשרות אמבולנסים מוכנים עם הפתח אחורנית. אותנו הכניסו למחנות קרנטינה, ריקים לגמרי בלי אנשים, שם חיטאו אותנו בדי־די־טי. השפלה נוראית. היו פותחים לך את המכנסיים ושופכים אבקה. השפלה בייחוד למעפילים, שזה הזכיר להם את הגרמנים. לנו לא היה אכפת.

כשבאו הסי־איי־די לזהות את האנשים במחנות המעצר, אני כבר לא הייתי במחנות. הגיעה הוראה מהארץ למספר אנשים, שמית, שהם נשארים בקפריסין. אני הייתי בתוכם. ההגנה הבריחו את גנוסיה, את שאול שמאי (החבר השלישי מבארות שנשאר בקפריסין) ואותי למחנות אחרים, והתחלתי בעבודה."

איך הבריחו אותכם, הרי המחנות היו שמורים?

"הכל היה מסודר. היו מנהרות, אפשר היה לתת לך שם אחר, עברת עם פתקה בשער הראשי. הכל היה שם מסודר. אנשים שהסתדרו אצל הגרמנים, האנגלים היו בשבילם סופר ג'נטלמנים. לאנגלים היה אסור בכלל להיכנס למחנה.

במחנות עצמם הכל התנהל בצורה מאורגנת. היו שם שליחים של "ההגנה" והפלמ"ח, וגם של התנועה. כל המחנות התארגנו לפי מפלגות ותנועות. בן־אדם שלא היה קשור למשהו כזה, היה מסכן. לכל תנועה היתה מזכירות, ולתנועות יחדיו היתה מזכירות משותפת, ובה השתתפו שליחי ההגנה והסוכנות. המעפילים באו מחולקים לתנועות כבר מחו"ל. התרכזו ילדים עם הורים, ויצרו שם כיתות... וכל אחד הלך לאיזשהו ארגון. זה היה כדאי, כי כך

השתתפת בחלוקה של אותו ארגון. בלי השתייכות לארגון כלשהו לא יכולת להסתדר. היו בקפריסין קבוצות של עשרות פרטיזנים, מכל הסוגים. היו קבוצות של ילדים שמצאו מחסה במנזרים. היתה קבוצה מאוניה בשם 'כנסת ישראל' שבאה מרומניה. במחנה שלהם היה הכל. היו שם חייטים, אפו שם עוגות, היה בית זונות. עבדתי במחנות הקיץ בפמגוסטה. זה היה בחודש מרץ. הכנו סדר פסח יפה מאוד. היו חבר'ה שידעו לנגן, חבר'ה ששרו יפה."

מה היה התפקיד שלך בתור שליח?

"לימדתי עברית, ידיעת הארץ, ריקודים, שירים, הכנתי חגים. זה היה במחנה הקיץ. אחר כך, במחנה החורף, נפתח מחנה נוער. בערך 2000 נערים ונערות. קיבלתי הוראה לעבור לשם ולהיות מורה ומדריך. רבע מכפר הנוער היה של "דרור". אני הייתי מטעם 'דרור'. אירגנו שם סמינרים, הבאנו אנשים מהארץ להרצות בסמינרים. זה היה סניף של ארץ ישראל. אירגנתי לי שמה הרבה דברים. הביאו לי מפוחיות, פטיפון ותקליטים, ספרים. את אחד הצריפים הפכנו למועדון. באחד במאי ארגנו הפגנה אדירה של כל המחנות. סידרנו מגאפון מפח, היו חבר'ה שנאמו בעברית, באידיש, ברומנית... היו אז אולי כ־30,000 איש במחנות. כל חודש השתחררו 1500. זו היתה המכסה.

הייתי כמעט 7 חודשים בקפריסין ויש לי זכרונות טובים משם. החיים היו מאוד מסודרים. לא נתנו לאנשים להתבטל. היתה תורנות עבודה בכל מחנה. קיבלנו את אותו אוכל שהבריטים אכלו. חוץ מזה קיבלנו בגדים ואוכל מהג'וינט. לדעתי היה שם אפילו עודף. כשהייתי צריך לעזוב את המחנה, הרגשתי צער. כבר הייתי קשור לאנשים שם. כשיצאתי, אמרו לי: אתה תהיה יצחק מלנבוים, מעפיל, הייתי צריך ללמוד בעל־פה את כל הסיפור, ועליתי לארץ בתור מעפיל חולה, העבירו אותי לתוך אמבולנס, ומשם לבית־חולים במחנה המעצר בעתלית. בכל מקום היו אנשים שתולים של ההגנה שידעו את הסיפור שלי. תמיד אמרו לרופאים, כרגע הוא הגיע מקפריסין אחרי ניתוח מאוד קשה, עכשיו הוא נרדם, בבקשה לא להעיר אותו. יום אחד בא מבקר, החזיק לי את היד ואמר, רוץ דרך חדר האוכל, מאחורי האקונומיה עומד אוטו ומחכה לך. כל האנשים שחשבו שאני חולה ראו אותי קופץ פתאום מהמיטה ורץ לחדר האוכל. חזרתי לנחביר בערך בסוכות 47'. כל זמן מלחמת השחרור הייתי נהג בפלמ"ח עם האוטו של בארי."

על השנתיים שעברו בגדרה אחרי "שבתאי לוז'ינסקי" מיעטו הוותיקים לספר. יוצאי הדופן היו סיפורי הלידה, שמאירים מזווית מסוימת את החיים באותה תקופה.

ברנדי: "אני דובר אנגלית מגיל צעיר, לכן הייתי המוכתר של גדרה לגבי הבריטים. קיבלתי מינוי רשמי באנגלית. במשך תקופות ארוכות היה עוצר משבע בערב. מה עושים כשצריך לנסוע ללדת? המקום הכי קרוב היה בית היולדות ברחובות. הייתי הולך לסרג'נט ג'ונס, ג'ינג'י, תמיד חצי שתוי, בתחנת המשטרה בגדרה, מבקש רשות לצאת עם יולדת. תמיד היה מרשה לי."

חיהל'ה: "את בני השני ילדתי באפריל 48'. בשביל להגיע לרחובות היה צריך לעבור את הכפר הערבי מרר, והם היו יורים עלינו. אז החליטו שבחודש השמיני אני עוברת לרחובות. למי אני אעבור? יהודה ברקאי מבארות במקרה עמד ליד לוח המודעות ברחובות, ולידו עמד

עוד איש. התחילו לדבר, והוא סיפר שהוא מגדרה ויש שתי נשים בהריון, שצריכות לעבור לרחובות, אז אותו אדם אמר: אין בעיה, היא יכולה לבוא אלי הביתה. שם הייתי, אצל משפחת שוודרון, כמעט חודש ימים. מאוד התקשרנו למשפחה הזאת."

אשתי: "בגדרה, ב־48', ילדתי בת ראשונה אחרי 9 בנים שהיו כבר בקיבוץ. היתה אז תקופת המאורעות, הייתי צריכה להגיע לרחובות, 10 דקות נסיעה. על הכביש היה הכפר הערבי מרר, והם כל הזמן צלפו על הכביש. נסעו שם רק ביום, בשיירות. קיבלתי צירים בערב. אי־אפשר היה לנסוע. היתה הפסקת חשמל, וגם לא היו מים. מרים האחות היתה המיילדת. למזלנו הכל נגמר בסדר." מרים: "בוודאי שאני זוכרת. עם מנורת נפט, בלי ניסיון... מה לעשות, היה אז עוצר, אי אפשר היה לנסוע לרחובות."

אשתי: "ב־48' גדרה היתה הנקודה הדרומית ביותר שבה היו ילדים. החליטו שאנחנו מתפנים. כבר הגיעו המכוניות, בחורות בהריון ואימהות עם ילדים היו צריכות להתפנות. השאר היו אמורים להישאר. היינו צריכים לעבור לשכונת בורוכוב. כל הזמן היו ויכוחים, כן לפנות או לא לפנות. כבר התחלנו לארוז. ברגע האחרון עצרו אותנו ושילחו את המכוניות. שמחנו מאוד."

יהודית: "כשעמדו להתפנות מגדרה, הייתי צריכה להחליף את מרים במרפאה. היא לימדה אותי איך להזריק בישבן. הראתה לי סתם ככה לתקוע, אחר־כך התברר שזה היה די מסוכן. יכולתי לפגוע שם בעצב או משהו כזה. איך היא הראתה לי? אני כבר לא זוכרת. אולי על מישהו אחר, או עליה."

רבקהל'ה: "אני הייתי המישהו האחר. מרים נתנה לי זריקת כבד (זריקת ברזל לנשים בהריון) שקיבלנו מאמא של יעקב שעשוע. זה היה נורא יקר ונורא כואב."

ב־1949 מגיעות לגדרה שתי קבוצות קטנות של עולים חדשים: תשע בחורות מטורקיה ואחד עשר בחורים מספרד. שתי הקבוצות חיפשו בישראל מקלט מהפאשיזם ההולך וגובר בספרד של פרנקו ובטורקיה. מהקבוצה הראשונה נותרו בבארי מלכה רואש ומרגלית חצרוני. מהקבוצה השניה נותר רק אליהו רואש.

מלכה: "באתי מתורכיה יחד עם תשע רווקות, הייתי בבית העולים בבאר יעקב. הייתי בת 25. לא היו לי שום ידיעות על ציונות. באתי ככה, כמו שאני. אחרי שבוע באו ולקחו אותנו לגדרה. עבדנו במשק פטר. כנראה היה שם מחסור בידיים עובדות. עבדנו ברפת, במטע. עבדנו במספוא עם יאיר. את אשתו הוא הכיר שם. עברית למדנו קצת, בהתחלה זה היה קשה. בתורכיה עוד לא ידענו שהולכים לקיבוץ. לא ידענו כלום."

אליהו: "בספרד הייתי שומע כל פעם שחברים שלי נעלמים. מה זה נעלמים? לישראל. החלטתי שגם אני עולה, למרות שהייתי בן יחיד. הייתי אז בן 27. גרנו בגטו בתוך העיר, שבעה רחובות סגורים, היו שם הרבה סוציאליסטים וקומוניסטים. הפלנחים של פרנקו היו מציקים ליהודים, משקים אותם שמן קיק, מורידים להם את המכנסיים. אני אמרתי די, נשארתי שמה בודד, כל החברים שלי כבר עלו. ב־49' עליתי לארץ תחת שם מרוקאי של בן אחות של גיסי שנפטר. את הדרכון קיבלתי מאשה בשם לונה בקשישן, זכרונה לברכה. היא עבדה ימים ולילות בשביל להבריח צעירים בגיל צבא מספרד לישראל. הדבר היחידי שנתתי

לה בתמורה לדרכון הוא שתי תמונות שלי ו־20 פזטות. היא טיפלה בכל היתר ללא תשלום. כל שבועיים היתה מגיעה עם ערימה של 20־15 דרכונים. כל מי שקיבל ממנה דרכון לא יוכל לשכוח אותה ואת מה שעשתה למעננו.

הגעתי לישראל דרך מרסיי. הייתי מיועד לנסוע לפרדס חנה, הייתי לי שם דודה. בכלל לא ידעתי מה זה קיבוץ. הלכתי למחנה עולים, פתאום הגיעו חברים שלי, אמרו לי לבוא אתם לקיבוץ. לא חשבתי הרבה. אלה היו החבר׳ה שלי. הם אמרו שנלמד בקיבוץ את השפה. כולנו היינו רווקים. הגענו ועבדנו בהקמת הנגריה. עשו לנו קבלת פנים יפה, שירים, שתיה. משם הביאו אותנו לנחביר, ועשו עוד קבלת פנים. לא ידענו את הריקודים, ידענו רק מלה אחת: עבודה. יואב היה המורה שלנו ואתו עבדתי בנגרות. הוצאנו מסמרים מהקרשים. בזמנים ההם היו צריכים את המסמרים לשימוש חוזר.״

זאב נשאר בגדרה כמרכז המשק במשך כל תקופת המלחמה. זאב: ״הגעתי לבארי רק כשחיסלנו את המחנה בגדרה, העברנו ציוד, פרות. רוב העבודות היו עבודות חוץ כך שלא היה הרבה מה לחסל.״

בנובמבר 1949 ״מחסלים״ את המחנה בגדרה ומעבירים אותו למקום החדש - קיבוץ בארי.

פרק ג':

ממשלט ליישוב

1. המעבר מנחביר לבארי

"ושוב החילונו הכל מ־אלף. כואבים על אובדן חברים וחורבן הבית אך מחושלים - יצאנו מהתעלות, העמדות והבונקרים לבנות את חיינו מחדש. מסביב עוד זרועים המוקשים, אך קורצים אלינו המרחבים הגדולים ששוחררו על־ידינו. מאוכזבים מהאווירה הכללית של פירוק ערכים במדינה, אשר פגעה אף בחברים שלא עמד בהם כוח להמשיך איתנו, הלכנו לתור מקום לבנין הנקודה. לאחר חיפושים והתלבטויות ולאחר סיכום חגיגי שאין לזוז מהנגב קבענו את ביתנו באדמות וואחידאת, שלושה קילומטר מהגבול הכפוי, צופים אל מול פני עזה."

יומן בארי 1952, גיליון מיוחד "7 שנים לקיומנו כקיבוץ", עמ' 12

"זזנו שלושה ק"מ מנחביר, ונגמר הסיפור. גם נשארים בנגב, גם יש לנו אדמות ראויות לעיבוד. לימים התברר שעשינו שתי טעויות במיקום החדש: האחת, שקבענו את מקום היישוב בקצה של האדמות הראויות לעיבוד ולא במרכזן. לכן, כל טרקטור צריך לנסוע מרחקים יותר ארוכים. השנייה, שלא התקרבנו יותר לכביש הראשי."

ראובן קלמר, 1995

ב־22 באוקטובר 1948 הורה ראש הממשלה דוד בן גוריון על הפסקת אש בהתאם לדרישת האו"ם. החלטה זאת סימנה את סופה של מלחמת השחרור, למרות שקרבות מקומיים עוד נמשכו. בנגב, למשל, היו קרבות עם הכוחות המצריים הנצורים באזור פאלוג'ה, עד לנסיגת המצרים ב־5 לנובמבר. בסוף נובמבר התחברו כוחות חטיבת הנגב עם סדום ("מבצע לוט"). בסוף דצמבר נערך "מבצע חורב", במהלכו נכבשו משלטים מצריים נוספים. בתחילת ינואר נקבע גבולה הדרומי של מדינת ישראל באילת ("מבצע עובדה"). סימן אחר לסיומה של "שעת החירום" היה פירוקה של "ועדת הנגב" בדצמבר 1948 והחזרתו של הנגב לידי המוסדות הקבועים. אנשי הצבא, שהגיעו כדי לחזק את יישובי הנגב, החלו לחזור לבתיהם.

האיום על השמדת היישובים הוסר והקשר עם מרכז הארץ היה בטוח ותקין. אנשי בארי היו מרוכזים באותו זמן בשני מקומות עיקריים: נחביר וגדרה. נחביר נהרסה כליל במלחמה, פרט לביצורים שמתחת לקרקע. היה צורך להתחיל את בניין היישוב מחדש, והיתה זו גם שעת כושר לעבור לנקודה חדשה, בה יתאחדו עם גדרה. מוטי: "בגדרה היו הנשים והילדים וחלק מהחברים. בסדום עוד נשארו מספר חברים. היו מספר מגויסים. החלטנו שהכי חשוב זה לרכז את כולם ביחד. זה מזכיר לי סיפור. יום אחד נסעתי עם דן לגדרה. בסיבוב עמד מישהו מהגרעין הבבלי שהיה מגויס בש"י. הוא שואל, איך אני מגיע לנחביר. הסברתי לו. דן שואל אותי מי זה? דן היה בסדום ולא ראה אותו מעולם. זו היתה התוצאה של הניתוק בינינו."

ראובן: "כשנגמרה המלחמה בדקנו אפשרויות לעבור לאדמות מישוריות. בעניין זה חלוקות הדעות בין הוותיקים. אני זוכר אסיפה שבה החליטו חד־משמעית: אנחנו נשארים בנגב, נזוז את המינימום ההכרחי. אין מה לעשות, היינו חלוצים, אידיאליסטים. אחרי שנערכה אותה אסיפה יצאנו, קבוצה של חברים, לחפש את האדמה הלא־מחורצת הכי קרובה שיש. נסענו על פלטפורמה. הגענו בערך עד למקום בו עומד היום השער של בית הקברות. הסתכלנו וראינו שטח ישר. הולכים קצת, רואים שלושה בתים בנויים מבלוקים. אלה היו בתים שבנה בדואי. חשבנו: הבדואי מכיר את השטח, את העונה, את משטר הרוחות. אם הוא בנה לו בית פה, הוא ודאי החליט שזה המקום הטוב ביותר. בואו נגור פה. וכך הוחלט."

לזר: "בסוף המלחמה היו לנו הרבה חמורי שלל, כולל חמורים קפריסאים. לקחתי 15 חמורים ו־15 חבר'ה והלכנו לתור לנו ארץ. כמו בימי יהושע בן נון. חיפשנו ארץ, ולא שלטון או מלוכה. פשוט ארץ, אדמה מתאימה לחקלאות. אנחנו בחרנו מקום אחד, העץ הבודד, ליד כביש עזה - באר שבע. המוסדות לא הסכימו שנתרחק כל־כך מגבול הרצועה, נחזור כאילו אחורה. הסכימו שנחזור רק עד המקום בו אנחנו יושבים היום. זו היתה הנקודה החדשה."

שמואליק: "לפני ההעברה היתה לנו שאיפה אחת: להגיע לעץ הבודד. מקום שהיום נתיבות. זה היה ליד הכביש הראשי. ביום חורף אחד עלינו עם אנשי הסוכנות למשאית, התיישבנו מתחת לברזנטים, האוטו נוסע ואנחנו בליבנו חושבים: נוביל אותם לעץ הבודד. פתאום הם אומרים לנו, לאן אתם נוסעים? תעמדו, תעמדו! הם כפי הנראה כבר ידעו להיכן נוסעים. ובאמת הביאו אותנו הנה."

ראובן: "'העץ הבודד' היה קרוב יותר לכביש הראשי. כל קילומטר צפונה פירושו יותר גשם וגם קירבה לכביש הראשי, אבל אז הכביש לא עלה כנימוק בכלל. היום אנחנו מסיעים אנשים מהכביש הראשי ואליו במשך כל היום, בגלל המרחק."

במיק: "נכון, העץ הבודד היה השאיפה שלנו. נכנסנו לטנדר משורין עם כנפיים, "פרפר" כזה, נסענו, ואמרנו ניסע כמה שיותר צפונה. אנשי הסוכנות שישבו איתנו אמרו: חבר'ה, לעצור! זה היה בערך במקום הזה."

מנוחה: "ההחלטה לזוז מנחביר לבארי היתה מאוד קשה, כי לזוז זה פחות חלוצי. קביעת המקום החדש היתה מין פשרה. לזוז קצת כדי לשפר את השטחים, אבל להישאר כמה שיותר קרוב. עברנו לאדמות וואחידאת."

מוטי חיות: "היו לנו שלוש חלופות. האחת, לעבור עד 2.5 ק"מ מנחביר... השנייה, "העץ הבודד" במקום שתקומה נמצאת... והשלישית, בית גוברין. החלטנו להישאר קרובים למקום ובחרנו את הנקודה הזאת. היתה בעיה מוסרית, כי אלה היו אדמות של הוואחידאת, שהיו ידידים שלנו. מהצבא נאמר לנו שהם לא יחזרו בכל מקרה למקום הזה. היום הם גרים באזור רמלה. אנחנו הלכנו להשתדל בשבילם אצל המוסדות, והם קיבלו אדמות באזור רמלה."

אליהו: "היו חברים שהמליצו לעבור ליד ברור חיל, או לפחות ליד הכביש של עזה -באר שבע, במקום שהיום נמצאת תקומה. המוסדות בשום אופן לא הסכימו. הם טענו שהקיבוצים צריכים לשבת על הקו. הסכימו, שבגלל הוואדיות נעבור הנה."

בודא: "כשנגמרה המלחמה והערבים ברחו, אמרנו שאנחנו רוצים לעבור לשטח חקלאי נורמלי. רצינו להתיישב ליד נתיבות כי חשבנו ששם שטח טוב וגם קרוב לכביש עזה - באר שבע. הושבנו בתוך משורין את אנשי המרכז החקלאי, עם הבוס חיים גבתי, ואמרנו: אנחנו נוסעים כעת להראות לכם את השטח. הם לא חלמו לתת לנו לזוז כל־כך הרבה. אנחנו נוסעים, ואחרי חצי ק"מ הוא אומר, לאן אתה נוסע? כל־כך רחוק? הגענו הנה, גבתי אומר, הנה פה תעצרו. אנחנו התכוונו לנסוע עוד 20 ק"מ. כך נקבע המקום, על־פי התחושה של גבתי, ולא בשום בדיקה של שטחים. הם אמרו: אנחנו מוכנים שעד פה תעברו. מתוך המשורין לא ראו בעצם כלום."

ברנדי: "אני הייתי אחראי לכל המעבר למקום החדש. קדם לזה ויכוח ארוך. היה ברור שאנחנו לא נשארים 900 מטר מקווי הפסקת האש. היו חברים שהאמינו, שאנחנו נתחיל להסתובב בכל הנגב על־מנת למצוא לנו מקום, וייתנו לנו יד חופשית. אני הייתי יותר סקפטי. הוחלט שאנחנו עוברים למה שנקרא פעם הבתים של וואחידאת, שנשארו ריקים."

נשארו ריקים?

"הוואחידאת היו בקשרי ידידות עם הצד שלנו, אבל הם עברו לעזה, כי הם חששו להישאר בצד הזה של הגבול. ההגנה וצה"ל היו מעוניינים שיהיו להם מודיעים בעזה. הם היו באים באופן קבוע ומדווחים מה קורה בעזה. אחרי מלחמת ששת הימים ניהלנו עבורם מאבק כדי שהם יוכלו לקבל קרקע ליד רמלה. בשנים הראשונות הם היו באים לחגים ומסיבות שערכנו בבארי. עכשיו המבוגרים כבר לא בחיים והקשר ניתק."

ארקה: "הבדואים שגרו כאן לפנינו שיתפו פעולה עם ישראל, ואחרי מלחמת השחרור המשיכו לעבוד בעזה כמרגלים עבור ישראל. אז זה לא היה שיתוף פעולה, פשוט ריגול. הם באו הנה פעמיים־שלוש. איש הקשר שעבד אתם היה אברהם שורק. אחר־כך היתה לו תאונת דרכים קשה. יש כאלה שחושבים, שהערבים הורידו אותו מהכביש. ב־56', כשישראל כבשה את עזה במבצע סיני, הוציאו את הוואחידאת, ונתנו להם בלוד 200 דונם. פה היו להם בטח 20000 דונם."

דוד אפרת: "הוואחידאת היו משלנו. הם שמרו על צינור המים בשבילנו. הם חיו פה. אז החלטנו לא לגעת בהם וללכת לתקומה. המוסדות אמרו, לא: קיבוץ לא יושב על הכביש, קיבוץ צריך לשמור. ואז בא הצבא עם הוראה שכל תושבי וואחידאת חייבים לעבור לעזה. הם המשיכו לעבוד איתנו מעזה. היו באים ליד השער ומדברים איתנו מעבר לגדר."

לילי: "את האדמה הזאת אנחנו לא גזלנו מאף אחד, ומאוד נוח לי לדעת את זה. הם היו מודיעין שלנו, והם קיבלו בתים ברמלה. חוק לקיחת אדמות, זה בעיני גזל. אבל במקרה זה, זה היה מתואם."

ארקה: "אני לא יודע אם כל זה היה מאונס מבחינתם. בסופו של דבר, ממשלת ישראל דאגה להם באיזושהי צורה. לא נישלה אותם סתם. היום הם אזרחי ישראל. גרים בלב המדינה. אני לא חושב שהם מקופחים מהבחינה הזאת. אילו הם היו באים ואומרים לי, אנחנו קופחנו - הייתי הולך לעשות את המלחמה שלהם. אבל הם לא באו לאף אחד בבארי להגיד את זה."

ברנדי: "הבתים שנשארו במקום החדש היו שלדי בתים. בלי טיח, בלי חלונות. שלושה בתים. גמרנו אותם, אחד הפכנו לחדר אוכל, שני לבית ילדים, בשלישי - המרוחק יותר - הוקם אחר־כך בית הדפוס הראשון."

במרץ 1949 התחילה ההעברה לנקודה החדשה. היה מה להעביר מנחביר?

ארקה: "מנחביר לא נותר שום דבר להעביר. רק מיטלטלים."

ברנדי: "זה לא מדויק, נשארו צריפים שקיבלנו מהסוכנות לאחר המלחמה. התארגנו להעביר כל מה שאפשר. הנחנו קו טלפון בין שתי הנקודות. הקמנו מחנה אוהלים במקום החדש. זה היה בערך במרץ."

ראובן: "ממש אחרי המלחמה, העברנו צריף שלם על 2 פלטפורמות מחוברות. הצריף נסע בשלמותו. זה היה מבצע מאוד נחמד".

מוטי: "רק לאחרונה, כשאני משחזר לעצמי דברים -- מדברים הרבה על תקופת המעברות. אנחנו היינו בתנאים הרבה יותר גרועים ממעברות. להם היו צריפים. אצלנו הלוקסוס היה אוהל מדופן בצלוטקס - מין חומר שהיו מצפים בו תיקרות. היו נותנים את זה למשפחות וזה נחשב ללוקסוס. בתקופה מסוימת הטילו עלי להיות נשק. גרתי בנשקיה שהיתה בניין אבן וחברים אחרים גרו בתנאים לא תנאים. פירקנו דיקטים מצריפים במכרות הגופרית וציפינו את המרפאה. זה היה כל־כך מובן שאיש לא חשב שאנחנו צריכים להתלונן. כל דבר היה יותר טוב מהמקלט בנחביר."

לילי: "חלק מהבתים היו חושות מלבני־בוץ, לכן הרסו אותם. שלושת הבתים שנשארו, הפכו לבית ילדים (שהיו עוד תינוקות), ולחדר אוכל. אבל הנשים עם הילדים עוד היו בגדרה, אז ממש בהתחלה בית אחד היה חדר אוכל והשני -- אני לא זוכרת. אני לא חושבת שזה היה למגורים. אכלנו על המרפסת של הבית, פתאום היתה סופת אבק, אז החובש אמר: אני לא מרשה שיאכלו במקום הזה, כאילו שהיה מקום אחר שיאכלו בו."

לזר: "בתי האבן בבארי, מה שברנדי, מרכז הבניין שלנו, לא הרס, מה שהצלחנו להציל מציפורניו, השארנו. אני זוכר שאחרי המעבר הייתי שומר שדות ומילאתי תפקיד בהיתקלויות עם המסתננים. אני זוכר את התמונה הזאת עד היום: עומד לך ילד והחרא נוזל לו מהמכנסיים כי תפסתי אותו בוואדי, רועה עם כמה כבשים בשדות שלנו. אנחנו אז ראינו את זה כהסתננות בטחונית. לא היה שם משהו שזרענו. פשוט אסור לערבי לעבור את הגבול מעזה. התעסקנו אז במניעת הסתננויות ובהתאוששות מהמלחמה."

כשמונה חברים מגדרה הגיעו כחיל חלוץ לפני הקבוצה על־מנת להכין את המקום החדש. בין אלו שהגיעו קודם היה יואב: "היינו נוסעים עם עגלה לנחביר, אוכלים ארוחת ערב, חוזרים לכאן, השארנו פה שומר. באנו לכאן בשביל להקים את הנקודה. כשעברה הקבוצה מנחביר לכאן, הזמנו גם את גדרה, ועשינו מסיבה שקראנו לה "ממשלט ליישוב". היה לנו כבר חדר אוכל, לא היה חשמל, היה פנס קרביד. מה שאני זוכר מהמסיבה, זה שהעירו אותי בלילה בשביל לסדר. הלכנו לישון ב־1 בלילה, ואותי העירו ב־3 וחצי, אותי ואת יוחנן, בשביל לסלק את הבמה מחדר האוכל, ולהכין אותו ליום המחרת. הקרביד לא דלק. בסוף הבאנו מנורות נפט, סילקנו את כל הבמה, הכנו ביצים ותה - השמש עלתה ואף אחד לא בא, כי היתה שבת. אני אומר לחברי, יוחנן, אתה זוכר שפעם, בלילה, היינו צריכים לנקות? הצלחתי למתוח אותו עד שהוא תפס שזה בסך הכל היה לפני שעתיים. ההבדל היה כל־כך גדול."

לאיזה צורך העמידו את הבמה?

"היתה הופעה. אני כבר לא זוכר איזה מין הופעה.

ובבוקר כולם ישנו.

"כן. חוץ ממני ומיוחנן."

במרץ 1949, כאמור, מתחילה ההעברה לנקודה החדשה. "ההעברה" כללה את הכנת המקום עצמו, שיפוץ בתי האבן והכנתם למגורים, הקמת צריפים וגדר, העברת המיטלטלים מנחביר, ומבצע העברת הנשים, הילדים והמשק מגדרה. מלבד כל אלה, כללה ההעברה גם את חמש גופות חללי המלחמה בנחביר.

אבנר: "כשהיו צריכים לעבור לבארי, היינו צריכים להעביר את הקברות. ומי העביר? היינו אני, שמשון היה, יעקב שוחט, מי עוד? שלושה אנשים, יואב היה? לא. כן. אולי לא. היינו צריכים להיכנס לקבר, ידעת מי שוכב שמה כאשר כבר התחיל הריקבון, וזה לא יום אחד, זה כמה ימים. אלה היו הימים הכי קשים שלנו. של הקבוצה שעסקה בזה.

שוחט גם הוא מעידק?

"כן. אני הייתי בתור האח, החובש. זה היה התפקיד שלי. אני קברתי אותם, אני צריך להוציא אותם. חוץ ממני אני זוכר -- אולי רפאל צורני גם כן היה. אלה היו ימים מדכאים ביותר.

שמתם את הגופה בתוך ארון?

"הכנו קברות במקום החדש, והעברנו אותם לא בארון -- לא היה לנו, גם באדמה הם לא היו בארונות, הם היו עטופים בשמיכות. הוצאנו אותם, הריקבון היה כבר, אחר־כך העברנו אותם באלונקה, וקברנו אותם בחזרה.

לא שמעתי את הסיפור הזה מאף אחד אחר שהיה בנחביר.

"עלית על נקודה. כולם מהגרעין הבבלי עסקו בעבודה הקשה הזאת. מי היה עוד? יצחקי היה איתנו."

שמשון: "יכול להיות גם דן אבנד. אבל קודם כל, יצחק בן יהודה זה חלק מאיתנו. לכן זה היה ברור לנו שאנחנו עושים משהו לזכרו."

אבנר: "לא חשבנו שזה לזכרו. ידענו שאנחנו צריכים..."

שמשון: "אף אחד לא הזכיר את הפרשה הזאת? לא רצינו להשאיר אותם במקום שהם נפלו."

ההתחלה החדשה במקום החדש היתה כרוכה גם בדברים שמחים יותר, כמו החלטה סופית על שם הקיבוץ. אלא שגם עניין זה היה כרוך במאבקים פנימיים. זה המקום לומר כמה מלים על שמו של המקום החדש, "בארי". כיצד נבחר השם? כשלוש אסיפות נערכו לצורך זה במהלך השנים שאחרי האיחוד בין הצופים ב' לנוער העובד "בארות". האסיפה השלישית והמכרעת נערכה אחרי ההעברה למקום החדש, ובה נקבע סופית השם "בארי". היה זה בנו החוקי של "בארות", ושניהם נקראו על שם ברל כצנלסון, אשר "בארי" היה שמו הספרותי. פרוטוקולים מוקדמים של ועדת השמות של הקבוצה מתייחסים בעקיפין לכך ש"בארות" דומה מדי ל"בארות יצחק", אולם חברים אחרים התנגדו לעניין הדמיון בתקיפות. אהרן יצחקי, למשל, הביע ב־1947 את דעתו כי "קיימת בארות יצחק ולא נוח ששני משקים סמוכים ישאו שם דומה... לא נוח, אבל לא יותר מזאת. אנו נושאים את השם שלוש שנים. נאבקנו עליו, עד אשר הכירו בו. האם נבוא ונוותר עליו כיום? מה מפריע לנו שאנחנו על־יד בארות יצחק? במה 'התחרבנו'? – חוץ מזאת שמרצה פלוני ייסע לשם בטעות?"

ייתכן איפוא כי "בארי" נבחר על־מנת להדגיש את ההבדל בין "בארות" ל"בארות יצחק". הוא גבר בתוך־כך על שמות חלופיים, כגון "ערוצים", "נווה גיל", ו"עדריים". באסיפה שנערכה בנחביר אמר רפאל צורני: "איני נבהל מהשם ערוצים, הלא אנחנו נמצאים במקום זה." שייקה הציע את השם "נווה גיל" בגלל משמעותו וכן על־שם גיל ז"ל (חבר הקיבוץ שנפטר מטיפוס לאחר שנשלח לפלמ"ח במעוז). איז'ב הציע לדחות את הדיון לכינוס הבא בגלל קירבת השם "בארות" ל"בארות יצחק" ושנית, לדבריו, הרי אין אצלנו בארות בנחביר. "איני מבין למה לא השם נחביר, אשר יש לו משמעות בעברית" הוא מסיים. רינה מזכירה באותו מעמד כי היא הציעה שם אשר לא התקבל, וכעת היא מציעה את השם עדריים. "זהו שם תנכ"י המוזכר בגבול יהודה ולפי המפה הוא קצת צפונה מאיתנו. לשם יש צלצול יפה." ברנדי מסכם: "השם 'בארי' נבחר על־ידי ועדת השמות של הקק"ל מתוך כוונה לבחור בשם המזכיר את 'בארות' וגם משמש כנר זיכרון לברל כצנלסון. רק אחרי מלחמת השחרור השלמנו עם השם הזה, עליו התעקשה ועדת השמות של הקק"ל."

2. בארי: השנים הראשונות

ההחלטה על השם, שהתעכבה בזמן המלחמה, מסמלת את ההתחלה החדשה. סוף המלחמה היה דומה לשחרור של סיר לחץ. אפשרויות חדשות נפתחו, הן ברחבי המדינה כולה והן בפני הקיבוץ עצמו. מצד שני, צפו ועלו דכאונות אישיים ומצוקות פרטיות, שדוכאו בזמן המלחמה. ביומן בארי נכתב כי "חברים רבים עזבו אותנו לאחר מלחמת הקוממיות... נהרו אחרי האפשרויות הקוסמות שנפתחו". בקטע אחר מהיומן, שצוטט בפתח הפרק, נכתבו אף דברים חריפים יותר לגבי אותם עוזבים.

לילי: "כן, אז היו באמת הרבה עזיבות."

למה מתכוונים כשאומרים 'אפשרויות קוסמות'?

"תפקידים בממשלה, בכל מיני משרדים, לימודים באוניברסיטה. ייתכן שהיו כאלה שהושפעו מהלחץ של תקופת המלחמה ומסיבה זאת עזבו."

ארקה: "אחרי המלחמה היה משבר, שאצלנו עבר בסדר לעומת קיבוצים אחרים. זה היה המשבר הראשון של התנועה הקיבוצית. אז נפתחו האפשרויות הגדולות לנוער הישראלי. כ־600,000 איש שהיו כאן, התכוננו לעליה הגדולה מארצות המזרח. אפשרויות עצומות - מי שילמד, מי שיתפוס את העמדות, הוא גם ינהל את המדינה. תפקיד לא פחות חשוב ממה שעושים בקיבוץ. עזבו טובים וחשובים מאוד. אצלנו, למזלנו הטוב, לא עזבו רבים. עיקרו של הגרעין נותר. מהקבוצה שלי בתל־אביב אני נשארתי פה אחרון. אחרי המלחמה עזבו, ואחרי כמה שנים עזבו עוד. היו להם הצעות נפלאות ממשרדים ממשלתיים, ללמוד ולהשתלב בעבודה...

יכול להיות שזה היה גם תוצאה של סיר הלחץ של המלחמה?

"לא. רק של ההצעות הללו. באותן שנים כעסתי עליהם כי זה נראה כנטישה. באותם ימים היה נהוג לנתק קשרים עם מי שעזב את הקיבוץ. אני לא ניתקתי אף קשר. היו לי הרבה ויכוחים, אבל לא הייתי כל־כך קיצוני.

חשבת גם אתה על האפשרות הזאת?

"ללכת בדרך שלהם -- לא.

מה החזיק אותך?

"אז דווקא הייתי רווק, ופה כבר היו הרבה זוגות ועם ילדים... זה היה אחד הגורמים שביססו אותנו חברתית והקטינו את העזיבה. אני לא חשבתי על זה, לא זוכר למה, אבל אז דווקא לא היו לי רעיונות של עזיבה. אלה באו לי מאוחר יותר ולא על הרקע הזה."

לזר: "הבנייה של בארי, להבדיל מהקמת נחביר, היתה בעלת אופי אחר לגמרי. אחרי המלחמה, אתה מלקק את הפצעים מצד אחד, ומצד שני אתה מלא אנרגיה: אלף, לבנות את עצמך, ובית, לקלוט את מה שנשאר מיהודי אירופה. זה מזכיר לי את המחזה 'איש צדיק היה', יש שם יהודי אחד שהפורעים התנפלו עליו ביער, והוא נשבע שהוא לא יהיה יותר חלשלוש כזה קטן. אז הוא התחיל לאכול, ולגדול, משהו כזה היה לנו, היתה אנרגיה אדירה לגדול, לצמוח, לקלוט, לבנות.

זה מה שמלחמת השחרור עשתה לכם?

"האנרגיה היצירתית היתה לנו גם קודם. אבל מפני שהמלחמה עיכבה ודיכאה אותה, אחרי המלחמה היא התפוצצה.

היו הרבה עזיבות?

"כן, הגרעין הבבלי, הרבה גם על רקע אידאולוגי, הרבה על רקע התירוצים, אבל תיכף היתה לנו השלמה, גרעין שהלך לבית גוברין אחר־כך. כל הזמן היתה זרימה, היינו קיבוץ שמטפח את דורות ההמשך, ילדי חוץ והבנים. הילד הראשון שלי נולד ב־48'. אשתי באה לבקר אותי בנחביר בזמן אחת ההפוגות, בחודש התשיעי, אני זוכר את הפגישה שלנו בתוך צריף מופצץ."

לילי: "השנים הראשונות בבארי היו שונות. קודם כל, ההרכב היה שונה, זה היה כבר קיבוץ עם ילדים. בנחביר זה היה כמעט כמו יחידה צבאית."

בוריס: "האווירה אחרי המלחמה היתה מצוינת. ההרגשה שהמלחמה נגמרה ונגמרה בטוב. הרגשה ששוב אנחנו מתחילים לבנות דברים. שאנחנו עושים את זה בעצמנו. היחס לעבודה היה ענין שבקודש. אז עיגנו את 'האוטומט' באופן פורמלי בתקנון הקבוצה. היתה אצלנו החלטה, אני לא חושב שזה היה בעוד איזה קיבוץ, שמרות עבודה היא משהו מחייב. מי שמפר את מרות העבודה, מוציא עצמו באופן אוטומטי מהכלל. היו ימי מחלה, החולשות האנושיות הרגילות היו תמיד. כאלה שממש חולים, כאלה שמתחלים. זה היה עלבון רציני לומר למישהו 'אתה מתחלה'."

בנובמבר 1949, שמונה חודשים אחרי תחילת המעבר לבארי בחודש מרץ, "חוסל" המחנה בגדרה. ברנדי: "בסוף 1949 הבאנו את הילדים והנשים מגדרה. אחר־כך קיבלנו מהסוכנות הרבה צריפים שוודיים, הקמנו אותם וריצפנו אותם."

מוטי: "השתדלנו לחסל את השהות בגדרה בהקדם האפשרי. עשינו את זה לפני שהיו התנאים נאותים לכך, רק כדי לקבץ את כולם יחד."

מנוחה: "הילדים גרו בבית האבן, אנחנו גרנו באוהלים ופחונים. בגדרה גרתי באוהל עגול עם בודא וגנוסיה. פה גרנו בפחון, ובמשך היום ציפורים חירבנו על הרצפה. אני זוכרת שהיו אז סופות איומות. לילה אחד עף לנו הגג. כשבנו את הצריפים השוודים הראשונים, הרגשתי שאני חיה בארמון."

הנשים והילדים הצטרפו לבעליהם בבארי. שרה רייך, לדוגמא, הגיעה אז במונית עם חברות נוספות ועם בתה התינוקת בת התשעה ימים. תלמה, בתה של יהודית רפופורט, היתה בת 7 חודשים כשהגיעה מגדרה לבארי. יהודית: "ההתרשמות הראשונה שלי מבארי: חול, חול, חול

וחול. לא עץ, לא ירק. יש לנו תמונה של הבת שלנו, יושבת בחול ומשחקת עם צלחת פח וספל פח. גרנו פה באוהלים. גרו אז זוג ופרימוס. זאב ואני גרנו בצריף מאלה שהביאו מגדרה. צריף קטן כזה. בערך בגודל של המטבח שלנו היום." מרים בר סיני הגיעה מגדרה עם שני ילדים קטנים, אודי ויורם. מרים: "בהתחלה היה קשה מבחינת הילדים. מדבר. סופות אבק... לילדים תמיד היו עיניים אדומות. תמיד דאגתי, מה, אני אגדל ילדים עם מחלות עיניים?"

חיהל'ה הגיעה מגדרה עם שני ילדים, עמירי בן 4 וחצי ורן בן חצי שנה. "לא היה לנו מה ללבוש, והיה לנו קר, והילדים לא רצו לצאת מהמיטות, היה להם קר, והם היו נפוחים מקור בידיים וברגליים. הרגליים לא יכלו להיכנס לנעליים מרוב קור. אז הם נשארו במיטות כל היום. לא היה לנו במה לחמם, היו שמים פתיליה ועל זה עציץ. בהתחלה, בבית הילדים, חדר אחד היה לגיל הרך וחדר שני לילדים."

יחד עם הנשים והילדים מעבירים לבארי גם את הרפת של גדרה. אברהם: "העברנו את הפרות במכוניות, פרה פרה, והורדנו אותן בסעד, כי שם נגמר הכביש. הולכנו אותן ברגל. לא רציתי שהן ישברו רגליים בדרך העפר מסעד הנה." אותו כביש עפר הפך לביצת בוץ בחורף והיקשה מאוד על התנועה. זאב: "היו נוסעים בחורף עם טרקטור־זחל כי היה בוץ נורא ומחכים לאוטובוס שבא מבאר־שבע או מרחובות, או שנסע לתל אביב, ובא פעמיים ביום." מוטי: "כשעוד לא היה כביש סעד, אחרי כל גשם היתה שם ביצה. הצבא חשב שיפתור את זה עם עצים כרותים. אבל גם זה לא עזר. מאוחר יותר הביאו סתתים מירושלים שסללו את הכביש."

המשקיסטים שהגיעו מגדרה התרשמו מהאפשרויות החקלאיות בבארי. אברהם: "בבארי התרשמתי שעכשיו יש מקום להתפתח. יש מקום לחקלאות." תוכניות לפיתוח הקרקע החלו להירקם במהירות. זאב: "עשינו תוכניות למטעים - זיתים, כרם, שזיפים, מישמיש, אפרסק, תפוח ואגס: ממש שבעת המינים. אחר־כך התברר שזני הזיתים לא כל־כך מתאימים והם נשארו פה כחורשה. כל השאר צמח וגדל ונתן פרי. אבל החישוב הכלכלי הראה שזה לא רווחי. אחר־כך נטענו פרדס והתברר שהפרדסים הם להיט פה. פרדס בארי הוא אחד הפרדסים הטובים בארץ."

פעילות חקלאית נוספת היתה קשורה בתבואה שננטשה. זאב: "אחרי המלחמה היו שטחים עצומים שננטשו על־ידי הערבים. אני וחברים אחרים נסענו עם קומביינים לכל מיני שטחים בשביל להספיק ולקצור מה שניתן. נסענו גם עד דהרייה. לא שילמנו לאף אחד בשביל הזכות לקצור, להיפך, קיבלנו סובסידיה מהממשלה. זה נתן לנו הכנסה נוספת באותו זמן."

באותה שנה מתחיל להתפתח גם מפעל הדפוס של בארי. לזר: "שלחו אותי להכשרה בדפוס של אבי בחיפה כדי שנקים דפוס בהמלצת אבי ובהדרכתו. הרעיון התחיל כבר ב־45' בגדרה, אבל נעצר. אחרי מלחמת השחרור נזכרו חברים שכבר יצאתי להכשרה להקים דפוס. אבל אני לא רציתי כי נעלבתי שלא המשיכו מה שהתחילו. ואז חברים יצאו ועשו סקר שווקים וחייבו אותי להקים את הדפוס. ב־51' כבר הקמנו את הדפוס. שנתיים אחרי המלחמה עמד פה דפוס. שם עבדתי רצוף 20 שנה. אני בן של דפס ובדפוס עובדים היום הבן שלי, שתי בנות שלי, ושני החתנים שלהם. בשבילי זה אחד מהחלומות המוגשמים שהיו לנו בשעתו, של דור לדור

יביע אומר: דפוס, דפוס דפוס. זה אחד הדברים החזקים שלפחות במשפחה שלי הצלחנו לבצע."

בבל: "אני הקמתי את הדפוס עם לזר ויוקי. מחקלאות לא היתה פרנסה לכולם. הסוכנות הציעה לנו להקים בית דפוס ושלחו חברים להכשרה מקצועית: לזר בהדפסה, יוקי בהדפסה, שניהם בחיפה, אבנר בכריכיה, בשלב יותר מאוחר אמרו שצריך מישהו שיהיה משווק. היות ואבי עבד בבית דפוס הרבה שנים, ולסבי היה דפוס בפלונסק, התנדבתי. עבדתי בתל־אביב בבית דפוס "אריאלי" שהיו מוכנים ללמד אותי איך עושים חשבון. אז בתקופת הצנע, חלק גדול מהנייר קיבלת מהממשלה והיית צריך להוכיח שיש לך הזמנה. מול הזמנה היית מקבל נייר. הכי טוב היה לקבל הזמנות ממשרדי ממשלה. הקמנו את הדפוס בבית השלישי שהיה פה במקור. המוסדות שהיינו קשורים אתם היו בתל־אביב, בנקים, מעט בתי מסחר, קצת קיבוצים, לאט לאט זה התפתח. עד שנהיה משהו. אז הלוגו של הדפוס היה: הדפוס הראשון בנגב, דפוס בארי."

בשנים הראשונות שלחו אנשי בארי את ידיהם בעיסוקים מגוונים, על מנת לנסות ולראות מה יעלה יפה ומה אינו מתאים לתנאי הסביבה. ענפי המשק העיקריים היו החקלאות, הפרדס, הרפת והדפוס המתפתח. בכסף שהרוויחו משמירה על קידוחי הנפט נרכשו מכשירי הרדיו הראשונים לכל המשפחות. סכנה אחרת שדרשה שמירה מתמדת היו הפאדאיון, המסתננים, שהטרידו את הקיבוץ הצעיר באותן שנים. זאב: "אחרי המלחמה הגבול היה עדיין פרוץ. היינו מוצאים עקבות של מסתננים כמעט כל בוקר. הם היו גונבים בעיקר בשדות. קוצרים ראשי שיבולים. היינו באים לקצור ורואים עיגולים עיגולים של שיבולים שקטמו את ראשיהן. היינו עושים להם מארבים, הם היו בורחים ומשאירים את השקים. הם גם היו גונבים צינורות השקייה." פרשת ההסתננויות והמארבים הגיעה לשיאה ברצח שולה. בשנת 1949 (י"ז טבת תש"י) נופלת אשה, בפעם הראשונה בבארי, קורבן לפעולות איבה. שולה חיימסון (אנגלסברג), בחודש הששי להריונה, יצאה בלילה לעשות את צרכיה מאחורי ערימת חומרי בניין, ונהרגה ממארב של מסתננים. המקרה הותיר אחריו הרגשה קשה בקיבוץ כולו ובמיוחד בקרב הנשים.

יהודית: "אני ושולה גרנו באותו צריף. אנחנו בקצה, שולה ובעלה באמצע, ועוד משפחה בקצה השני. באותו לילה זאב שמר, וגם אריה, בעלה של שולה. אני התעוררתי באותו לילה ששולה נרצחה מזה שבעלה והיא דיברו ביניהם. בצריף שלנו שמעו הכל מחדר לחדר, כי לא היו תקרות. הוסיפו את התקרות רק אחר־כך. אז כולם ישנו תחת גג משותף. אני לא זוכרת בדיוק מה הם אמרו. לא הקשבתי בדיוק. היא היתה אז בחודש ששי. היתה צריכה לצאת. מול הצריף היתה ערימה של הלוחות האלה לגגות. בכלל לא היה לנו עוד חשמל, גם לא בחדרים. לא תאורה. תקופה ארוכה אחר־כך התאפקתי בלילה. ותמיד הלכתי לצד הקיר, לא לצד הערימה."

מרים: "בשנה הראשונה לא היתה תאורת גדר, ושולה נרצחה בתוך החצר. רצתי להגיש לה עזרה. המקרה השפיע עלי מאוד. הקליע השאיר ברקה שלה רק חור קטנטן, והיא נשארה כמו שהיתה, יפיפיה. היה פה רופא, אמרתי לו: בוא נעביר אותה לעיר. הוא אמר, זה לא יעזור. זה

היה לפנות בוקר. היא היתה בהריון וכל עוד נשמה אפשר היה לשמוע את הדופק של העובר שבבטנה. לא רציתי להשאיר אותה לבדה ונשארתי אתה עד שנפטרה."

ארקה: "עוד לא הספקנו להירגע ממלחמת השחרור, כבר היה לנו רצח בתוך החצר. זה מאוד הדהים אותנו וזיעזע אותנו. היא היתה מאוד צעירה, אולי בת 20, אבל כנראה מרשימה מאוד."

גנוסיה: "כשעברנו לבארי, בחורף, הייתי כבר בהריון השני. לכן גרתי לא באוהל אלא בצריף, יחד עם שלוש בחורות בהריון. שכנתי היתה שולה אנגלסברג. גם אני הייתי צריכה פיפי. בעלי עזר לי לרדת מהחלון, במרחק כמה מטרים היתה ערימה של מה ששמים על הגג, והיא התיישבה אחרי זה. בית השימוש היה בור בסך הכל. אני הלכתי לבור, היא הלכה מאחורי הערימה, ואותה הרגו."

יונה: "באותו לילה שמרו יחד אריה וזאב. אריה אמר לי, הלילה את יכולה לישון בשקט, אני שומר. זאת היתה אמירה שגורה בפיו ובפי חברים אחרים. אחרי אותו לילה חדלו להשתמש בה."

במיק: "אני זוכר את הלילה בו שולה נהרגה. היא גרה בצריף קיצוני. הם נכנסו כדי לגנוב, שמעו אותה יוצאת, הסתתרו, והיא עלתה עליהם. הם ירו בה. שלחו אותי להביא רופא מבאר שבע. החובש שלנו אמר שאסור להזיז אותה. איפה שבית העם עומד היום, היה בית ערבי ישן. זה היה אחד משלושת הבתים של הוואחידאת. שם היתה המרפאה. באתי למנתח ראש מהדסה בירושלים, שהיה תורן בבאר שבע. הוא אמר, מה אני אעשה שם? מה אני אוכל לעשות עם פגועת ראש שם, בבארי? אמרתי, היא בהריון, אולי אפשר להציל את הילד. הוא אמר, אין לי מה לבוא, אין שם תנאים. התעקשתי מאוד ולקחתי אותו בכוח. פה לא נשאר לו אלא לאשר את המוות."

ברנדי: "אני הייתי הגזבר כשזה קרה. לאחר המקרה היתה לי פגישה אצל לוי אשכול, שהיה מנהל המחלקה להתיישבות של הסוכנות. אני נכנס, ומספר שאנחנו רוצים תאורה, רוצים גדר. הוא התחיל לתקוף אותי, אתם לא יודעים לשמור, אתם בטלנים. קמתי ואמרתי, אם אתה חושב שזו אשמתנו אז אין לי מה לדבר אתך. היתה שיחה לא נעימה. בסוף הוא התרצה ואמר לי, טוב, בוא אני ארשום מה שאתם צריכים. לדעתי אז לא היתה שום תאורה וגם בקושי היתה גדר. לפי מה שאני זוכר אני הייתי אצלו אחרי שזה קרה."

על־פי התיעוד ההיסטורי, מתברר כי התוכנית הראשונית לביצור ישובי הנגב כללה התקנת תאורת גדר וזרקורים ביישובים, אולם עניין זה לא התבצע בגלל קשיים תקציביים של "ועדת הנגב". הפדאיון, ליל המעילים, חסרון תאורת הגדר ואמצעי הגנה מתאימים, ומעל הכל - רצח שולה, הצטרפו כולם ליצירת אווירה של חוסר ביטחון. "המערב הפרוע", כך קראו לאזור מערב הנגב בשנים אלה.

ברנדי: "אנחנו באופן כללי היינו על ציר של הברחות. לי יצא פעמיים להיות במארבים. פעם הרגנו מסתנן אחד, פעם שנייה ברחו לנו. הערבים הסתירו ממגורות של חיטה או שעורה. הרבה פעמים בבורות מים ביזנטיים. לילה אחד שכבנו לא רחוק ממה שנקרא "גבעת שולה".

בא רוכב בודד וירינו בו במקום. היה לי קשה לשכנע את החברים שצריך לקבור אותו במקום. תקופה מאוד משונה, מערב פרוע. היתה תקופה פרועה. בלילות הסתובבו פה הרבה."

אחרי סופות החול והיובש של 1949, הביא עמו החורף של 1950 במפתיע שלג. גנוסיה זוכרת את איש השלג הגדול ששמוליק עשה בחצר של בית הילדים. מוטי: "אני זוכר שהיינו צריכים להעמיד בדיוק את הגנרטור שקיבלנו, ולא היו לנו כפפות, רק סמרטוטים. קיבלתי מכה מאחת הפינות והפצע לא הגליד שבוע בגלל הכפור. ב־1952 היה ארבה. זה היה מראה מרהיב. גושים עפים ומזנבים בהם כמה מטוסי ריסוס. הלכת ודרכת על ארבה."

שנת 51′ קשורה בזיכרון של בארי עם שני אירועים: הבחירות לכנסת ועזיבת רבים מהגרעין הבבלי. בארי של השנים הראשונות היה קיבוץ נוקשה מבחינה אידיאולוגית. מרות הוטלה לא רק בענייני עבודה, אלא גם בעניינים פוליטיים. בבחירות 51′ סולק אחד החברים, אלעזר ידידיה, לאחר שנתגלה כי הצביע למק"י.

איזי: "לי לא היה מפריע אם הוא היה נשאר גם כקומוניסט. אלעזר אמנם לא הצהיר בראש חוצות שהוא קומוניסט - רק הצביע להם. לי זה לא הפריע. והוא לא היה ידיד אישי שלי."

בוריס, יותר משאר חברי הקיבוץ, היה מעורב ישירות במעשה הבלשות שהוביל לגילויו וגירושו של אלעזר. בוריס: "כן, אני קשור גם בסיפור הזה. הטילו עלי את המשימה באותה הצבעה לכנסת, 51′. השיטה היתה זאת: מינו אותי כחבר לוועדת הקלפי, והייתי אחד החותמים על המעטפות. כל חתימה היתה קצת שונה ובמעקב צמוד לרשימת המצביעים יכולתי לזהות מי שם את המעטפה. ייתכן שהמעשה הזה היה בלתי־חוקי, אולם, אז הרשינו לעצמנו לנהוג כך ואני מניח שהיום חל על כך חוק ההתיישנות."

ידעתם שיש איש מק"י?

"כן, היה חשד.

למה פחדו מהקומוניסטים?

"אנחנו ראינו עצמנו כציונים סוציאליסטים. מק"י היתה מפלגה אנטי־ציונית.

אבל נציג ממק"י חתם על הכרזת העצמאות. וילנר.

"אה, אחר־כך השתנתה ההתייחסות אליהם. אז הם עדיין נחשבו למפלגה אנטי־ציונית. בגוף התיישבותי ציוני כמו קיבוץ בארי לא רצינו שיהיו אנשים לא ציונים."

ב־51′, שנת העליה ההמונית של מבצע "עזרא ונחמיה", עוזבים גם רבים מהגרעין הבבלי את בארי, רבים מהם לעזרת הורים. הוריו של אבנר, למשל, באו ב־51′. אבנר: "זה חלק מסיבת העזיבה שלי. האמת, היו שתי סיבות. אחת, שבאה המשפחה מעירק. כשיצאתי לעזור להם, התביישתי ללכת ברחוב. הלכתי לגיורא יוספטל, יו"ר הסוכנות היהודית, ואמרתי: אני רוצה תפקיד שלא אצטרך להתבייש בו. הוא שלח אותי למנהל מעברה, לעזור לקלוט את העליה העירקית. זה היה יום אחרי שהמנהל קיבל סכין בגב. דקרו אותו. אז מילאתי את התפקיד הזה. בניתי מעברה ואחר־כך פירקתי אותה. זו אחת הסיבות לעזיבה שלי, כמו של רוב העליה העירקית - גם שמשון, למשל, נהג באותה צורה. הסיבה השניה, היתה ההתפכחות שלנו מהאשליה שנצליח להקים בבארי משפחה. לא יודע ולא זוכר אם היה לזה גם צד פוליטי. עובדה שהייתי מזכיר פנים בתקופה שידעו שאני לא איש "אחדות העבודה".

במקום שאתה תעזוב, לא היתה אפשרות להביא את המשפחה לקיבוץ?

"לא. אמא, ואבא, ואחים, זה לא בשביל קיבוץ."

יואב: "בין 48' ל־50' הייתי איש של לשכת קשר, הגיעה קבוצה של ספרדים (ביניהם אליהו רואש) אז הדרכתי אותם. התגוררנו ארבעה בחדר. 2 בנות ו־2 בנים. השיכון היה מעורב, בנים ובנות, בבלים וארץ־ישראליים. אבל חברתית, עדיין נותרו הקשרים הישנים. לא הפכנו להיות חברים בנפש של הארץ־ישראליים. ואז הגיעה העזיבה הגדולה של שנות ה־50, כשהגיעו הגלים של המשפחות מעירק. אם כי לא כולם עזבו לעזרת המשפחות, לחלק נמאס מהקיבוץ.

היה איזה יחס אחר לבבלים בגלל העזיבה הזאת?

"ההיכרות נעשתה כבר אישית, עם כל אחד ואחת. כמובן, אז התייחסנו לכל עוזב כאל עריק, כאל מי שעוזב את המערכה, בלי קשר למוצא העדתי. אנשים שעזבו לא העיזו לבוא לבקר."

אבנר: "מבחינתי היה עוד משהו, לא יודע אם אני צריך להזכיר את זה. היה בכל זאת מימד פוליטי לדברים. היתה קבוצה של מפא"י בבארי - ידלין, יהודה ברקאי (שהיה מנהל "הארגז"), היה גם מי שאחר־כך עזב והפך להיות משנה לנגיד בנק ישראל. זו היתה קבוצה מפא"יניקית, ואחרי המלחמה התעוררו הבעיות הפוליטיות. היו בחירות לכנסת. אני הצבעתי מפא"י. באו החברים שלי, שידעו מי הצביע למה, תפסו אותי במרפאה, אמרו לי: עשית את זה? אמרתי אין מה לעשות, אני הייתי בדעה של בן גוריון שצריך לפרק את הפלמ"ח, צריך להיות צבא אחיד. זהו. אני הייתי עם בן גוריון. הרוב המכריע בקיבוץ היה ל"אחדות העבודה". ידלין היה צריך לצאת לחופש. ידענו למה הוא הולך. הוא הולך מבחינה פוליטית. אני לא ראיתי שום סיבה למנוע ממנו. היו ויכוחים על הרקע הזה. אמרו לי, למה אתה נותן לו ללכת? חברי מפא"י לא הרגישו שיש להם עתיד פה. כל חברי הקבוצה המפא"יניקית עזבו. נעשו אנשים מפורסמים. כאשר היה האיחוד בין "אחדות העבודה" למפ"ם, הדבר החמיר עוד יותר -- ביחס אלינו, המפא"יניקים. הניגודים התחזקו. זה השפיע גם על היחסים פה. נניח, אני הייתי בדפוס, נשלחתי ללמוד לכרוך ספרים בתל־אביב וחזרתי לדפוס. שם היה גם יוקי. הוא תלה תמונה של סטאלין בדפוס. אמרתי לו: תשים את זה בחדר שלך, למה בחדר עבודה? אבל בסימפטיות. יוקי היה מאוד סימפטי. אני מאוד אהבתי אותו וכששמעתי שהוא נפטר זה היה בשבילי כאילו איבדתי חלק ממשפחתי. בכל אופן, איני יודע אם זו היתה הסיבה שעזבתי את בארי, אבל היותי איש מפא"י הפריע לעתידי בבארי."

ראשית שנות החמישים הן גם שנות הצנע של דב יוסף. בפורים הראשון בבארי התחפשו בוריס ומרים למשה שרת (בוריס) המבקש מימון מארה"ב (מרים). מלבד תודעה פוליטית מפותחת, יכולה אותה תחפושת להזכיר היום את שנות הצנע שבאו מיד אחר־כך. חיהל'ה היתה האקונומית בתקופת הצנע. חיהל'ה: "זה היה מאוד קשה. הייתי ממש מוכרחה לחשוב על כל דבר, מבחינת הכסף והכמות. יצאתי ללמוד קורס אקונומיות כשהיתה לי תינוקת בת שנה. שם לימדו אותנו איך לנהל מטבח, לנהל תפריטים, תזונה. בדרך כלל היה מרק אחד, ירק אחד, מנה אחת מכל דבר, לצמחונים היו לביבות מירקות. היתה אז ביצה מאבקה או שהיו נותנים לך חצי ביצה. למי שהיתה בהריון היו נותנים תוספת, למשל ביצה שלמה במקום חצי ביצה.

אשתי: "גם אני הייתי אקונומית בזמן הצנע ובהחלט היה אז קשה. לחלק את הביצה לשניים או לדלל את הריבה עם מים זה גרם לי למצב רוח קשה."

דוד: "גם בלי הצנע היה פה קשה. אכלנו לחם עם חול וחצי ביצה וריבה שדיללו עם מים."

אשתי: "אלה היו השנים הראשונות של המדינה, מזל שהיינו אז יותר אידיאליסטים. אתה יודע מתי השתנה המצב? ב־56', במבצע סיני. אנחנו היינו כאן על הגבול. הצבא חנה אצלנו, וקיבלנו אוכל מהצבא. זה היה חשוב מאוד ואני אז בתור אקונומית שמחתי מאוד. קיבלנו חבילות גדולות של גבינה צהובה, בשר, מרגרינה. זה היה חשוב מאוד."

איזי: "ארקה סיפר לך ודאי שב־52' הוא עלה על מוקש וכרתו לו רגל. אז אני החלפתי אותו בריכוז קניות. זו היתה תקופת הצנע של דוב יוסף. אני כמרכז קניות הייתי צריך לדאוג שכל הדברים שהוקצבו לנו, אכן יגיעו. משרוך נעל ועד אוכל ועד הכל. זו היתה עבודת פרך. כמעט בלי רכב. הייתי נוסע בתחילת השבוע לתל־אביב וחוזר בסוף השבוע."

ההגדה של פסח משקפת היטב את רוח השנים הראשונות. היתה זו הגדה שנערכה בבארי והודפסה בדפוס אריאלי בתל־אביב. היא נפתחת בשירו של ש. שלום, "בוא ואשק לך בני האדם, / עם ירק שדות ושמים של אור." משם ממשיכה ההגדה בלקט שירי אביב וצמיחה חקלאית, עם דגש על קציר העומר. לאחר כששה עמודים מגיעים אל "מה נשתנה" הקיבוצי. לפיו, שונה הלילה הזה מכל הלילות בשני דברים: ביטול השלטון הבריטי ("בני חורין במדינת ישראל"), והניצחון במלחמת העצמאות ("בליל פסח שעבר עמדנו מול אויב רב־אונים, שחדר לארצנו ושאף להשמידנו, והוצאנוהו ביד חזקה ובזרוע נטויה"). הבית השלישי מזכיר לקורא במה הלילה הזה אינו שונה משאר הלילות: "עוד טרם הקיץ הקץ על שיעבוד העמל ודיכוי האדם וניצול הילד, וגוי אל גוי עוד יישא חרב, וגאולת האדם במלכות העבודה והשוויון בארצנו ובמלוא תבל, טרם נשלמה."

איזי: "זו הגדה משנת תש"י, 1950. הגדה מ"סדר" שעשינו בבארי. הפרינציפ נשאר עד היום. אנחנו חשבנו שצריך לחגוג את חגי ישראל בצביון מתאים לחיינו. השתדלנו לערוך הגדה לרוחנו, לקחת מתוך המקורות מה שמתאים לנו... לא לקחת דברים שאנחנו לא מאמינים בהם. בהגדת הקיבוץ הארצי הם הוציאו את השם אלוהים מכל מקום. כשכתוב "הקדוש ברוך הוא מצילנו מידם" – הם שרים "ואנו ניצלים מידם". לנו לא היו עקרונות כאלו. הבאנו את השיר 'ברוכה האדמה' של דוד זהבי, לקראת האביב. מחג יציאת מצרים זה הפך לחג האביב. ילדים בני שש שאלו, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? שבו אנו שמחים באביב, בחירות העמל וחדוות האדם העברי. טרם הקיץ הקץ על ניצול האדם... וכן הלאה. פה כבר נכנס קצת האחד במאי. וליד יש לך את "ומשה היה רועה צאן יתרו". 'מתי מדבר' של ביאליק, רוב הקיבוצים הכניסו. בהגדה נוסח יגור של יהודה שרת, למשל. מי שכיבד את עצמו, הכניס את "מתי מדבר". גם מלחמת השחרור בפנים: 'ראי אדמה, הנה הטובים בבנינו'... של שאול טשרניחובסקי. גם 'יזכור' יש שם."

לקראת סוף ההגדה מופיע יזכור רב־משתתפים: יזכור לקורבנות השואה, המעפילים, חללי ההגנה, והחיילים שנפלו. בסופה מופיע קטע אוטוביוגרפי קצר המסכם את מפעל ההתיישבות של הקיבוץ.

"צא וראה את פועלנו בשנה הראשונה לשבתנו בבארי החדשה: הנה מוקם וערוך לנגד עיניך המחנה הרב על צריפיו, בניניו ומפעליו. את מחנותינו פירקנו והעתקנו מגדרה ומנחביר והתרכזנו כולנו ברוב עם במקום יישובנו, וקולות הילדים והנוער מלווים את הולם העבודה. הוספנו לחרוש ולזרוע וגשמי ברכה פקדו את שדותינו. נטענו עצי פרי וגפן והגדלנו את עדרי הבקר ועוד כהנה וכהנה הוספנו למשקנו. ואנחנו רק בתחילת הדרך. עוד רב המחסור ורבה הכמיהה לשיפור ביתנו מבפנים."

בהגדה של 51' הודבק פתק מודפס על הכיתוב שצוטט קודם, ובמקומו נכתב:

מקציר עד קציר נארגה שנת עמלנו משובצת ארגמן החזון על פני טרחת היום־יום האפור (...) פרצנו ועלינו ברכוש ובנפש. לבנה ללבנה הצטרפה לבנין נוסף ונט לנטע רחבו שטחי המטע, למרות בוזזינו (...) כן, חג שמחה כפול לנו היום, כי חברים חדשים נוספו לנו, להרבות המשק ולהאדירו."

איזי: "היינו מחלקים את קטעי הקריאה. היתה לנו מקהלת חברים, מקהלת ילדים.. היינו שרים ברצינות רבה. כשהיו קוראים את ה'יזכור', היו מחשיכים את האולם, וכולם היו קמים ועומדים. זה היה יזכור יותר לשואה. רבבות אחינו אחיותינו שהושמדו בידי חיות אדם. לימים התחלנו להוריד כל מיני דברים. מה שייך מלחמת השחרור, מה שייך השואה. בהתחלה אמרנו, בסדר פסח צריך להיות הכל. זו החירות שלנו, חג חירותנו, פה צריך להיות הכל. 'אז יהי זה קרב אחרון' -- הקטע הזה שייך לקומוניזם שלנו. בכל שנה היה גם קטע אקטואלי. אכלנו מצות לפחות בליל הסדר. למחרת כבר היית יכול לקבל לחם."

ראשית שנות החמישים היו שנים של עבודה קשה בתוך חברת צנע, של התבססות חקלאית, של גידול ילדים ושל קליטת חברות נוער. אלה היו שנים של נורמליזציה - לפחות בהשוואה לשנות מלחמת השחרור - ושל כניסה לתלם. הפרשה החותמת את הפרק חורגת במקצת מפרק הזמן המוגדר בתור "שנים ראשונות". מדובר בפרשה שהתרחשה בשנים 54'־52'.

3. "השמש שוקעת": פרשת 'המחתרת', 54־1952

"המחתרת", כפי שהיא מכונה בבארי, הינה קבוצת חברים שעזבו את בארי בשנת 54' ועברו מתוך מניעים אידיאולוגיים לקיבוץ עין דור של מפ"ם. גרעין הקבוצה מנה שלושה חברים - רפי שלו, יוקי (יעקב) גרוספלד ואשר סרי. רפי היה המדריך של הכשרת הנוער "בתלם". אחת מחברות "במעלה", עתליה, סיפרה למזכירות על פעילות מחתרתית שבה הטיף רפי בזכות קו מפ"מניקי שמאלי יותר מזה של "אחדות העבודה", ועל תוכניות לנווט את הבחירות לתפקידים שונים בקיבוץ ולהשפיע עליו מבפנים. ב־54' פרשו שלוש המשפחות וחלק מתומכיהן לקיבוץ עין דור. שלושת הגברים נפטרו מאז, אולם נשותיהם - אהובה שלו, תקוה גרוספלד וטובה סרי - חיות בעין דור. באישור בארי נסעתי לשם על־מנת לראיין את תקוה וטובה, ודבריהן שזורים בהמשך. פרשת המחתרת, כאמור, התפוצצה ב־54', והעדויות הצביעו על כך שפעילותה החלה ב־52'. אחת הגירסאות טוענת ש'המחתרת' התחילה כבר בסוף מלחמת השחרור.

בוכסי: "ההתפתחויות שהובילו ל'מחתרת' בוודאי שהחלו הרבה זמן לפני שהתבשלו והתפוצצו. אני לא בטוח שזה התחיל ב־48' דווקא. אני חושב שהוויכוח בתוך בארי התחיל ב־49' או 50'. אני זוכר שבהתחלה זה היה על בסיס רעיוני."

רקע היסטורי־מפלגתי קצר נחוץ אולי כדי לרענן את זכרונו של מי שלא חי באותן שנים. קיבוץ בארי השתייך לקיבוץ המאוחד ואנשי בארי, ברובם, הזדהו מבחינה פוליטית עם התנועה ל"אחדות העבודה". תנועה זאת נוסדה ב־1944 על־ידי סיעה שפרשה ממפא"י. ב־1948 התאחדה התנועה (שנקראה כעת בשם המפלגה ל"אחדות העבודה." - פועלי ציון) עם מפלגת "השומר הצעיר" (שהוקמה ב־1946 על־ידי הקיבוץ הארצי) והליגה הסוציאליסטית. איחוד זה נקרא מפ"ם - מפלגת הפועלים המאוחדת. מפ"ם היתה ניסיון של יצירת אלטרנטיבה לקו הימני־יחסית של מפא"י. שייכותו של בארי לקיבוץ המאוחד והזדהותו עם התנועה ל"אחדות העבודה." יצרו אבחנה בינו לבין אנשי מפלגת "השומר הצעיר" שבתוכו. אולם אבחנה זאת לא היתה בעייתית כל אותן שנים, ובוודאי שלא בתקופת האיחוד בין "אחדות העבודה." למפ"ם. ב־53' התחולל פילוג פנימי במפ"ם עם פרישתו של פלג "חזית הליכוד" בהנהגת משה סנה. פלג זה הצטרף למק"י. ב־54' התפלגה מפ"ם באופן סופי כאשר פרשו ממנה גם אנשי אחה"ע. בקיבוץ בארי היה רוב ששמר אמונים ל"אחדות

העבודה.", מול מיעוט ששמר אמונים למפ"ם. מאזן כוחות זה הכתיב את ההתרחשויות הבאות.

בוריס: "לי יש רושם שההתארגנות הזאת התחילה בעקבות מה שקרה ב־53' במפ"ם, בעקבות הפילוגים הפנימיים שם. מי שהוביל את המהלך היה משה סנה, והם למעשה הלכו בעקבותיו, לפחות מבחינת ההשראה המחתרתית והפלגנית."

על פעילויות "התא המחתרתי" בין 54־1952 לא קיים מידע ממקור ראשון. שחזורה של אותה פרשה סבוכה יחל לפיכך ב־1.8.1954, התאריך בו "נחשף" התא לראשונה באסיפת חברים. בין חברי "במעלה" שהשתתפו בפגישות עם רפי שלו היתה, כאמור, גם עתליה, שבאותה אסיפת חברים מסרה את עדותה לגבי הפגישות. האסיפה התקיימה בחדר האוכל הישן ונמשכה עד למחרת בשעה 6.15 בבוקר. פרוטוקול האסיפה מונה כשלושים דפים.

האסיפה התחילה כשעל סדר היום נדון המשך פעילותו של רפי כמדריך "בתלם". יוקי, שהיה מזכיר הפנים אז, ניסה לדחות את הדיון בשאילתה, שהוצגה על־ידי אברהם. רפי "הביע שמחה" שהסעיף עלה, וביקש שכל ההאשמות נגדו יועלו במזכירות במסגרת בירור. בוריס התנגד בטענה שהעניין דחוף מאוד. ברוב קולות של 35 נגד 21 הוחלט להעלות את הסעיף. רפי דרש שהדיון יהיה פתוח בפני ההכשרה. גם דרישה זאת נדחתה על־ידי האסיפה. הציטוטים הבאים לקוחים מתוך פרוטוקול האסיפה. מותר להניח שהאסיפה עצמה החלה בטון מהוסס ועלתה בסולם הדציבלים ככל שהתחמם הוויכוח. אולם בתחילת הדברים, לא התנדב אף אחד להיות זה שיניח את הקלפים על השולחן.

אברהם: "קיים ויכוח על דרך הקבה"מ בתוך הוויכוח המפלגתי וקיים ספק אם רפי מקיים תפקיד חינוכי בקשר לקיבוץ המאוחד."

מוטי ח.: "אברהם הברון (פרוסי) שהעלה את הסעיף ואמר שישנו קשר בין ההשתלטות על ההכשרה לבין הדברים, בבקשה שינמק."

אברהם: "איני יכול לנמק ולהסביר את הקשר, יבין כל אחד את הקשר לעצמו."

מנוחה: "אני רואה שחברים אינם רוצים לדבר. היו חברים שהביעו כל מיני דברים מחוץ לאסיפה (...) ואם הסעיף כך הרי הוא תוצאה של משבר אי אמון. לחברים יש פחד ורתיעה מפני דברים. אין מקום לחיות יחד בקיבוץ במצב יחסים כאלו ובמתח כזה וזה חייב להתפרץ באיזה מקום."

יוקי: "מתנגד להעלאת הסעיף הכללי וכל דבר אחר לא חייב לעלות כאן."

בשלב זה פתח זאב וקסלר בנאום נרגש. "משהו מסכן את שלום הבית הזה," אמר, "אני איאבק את מאבקו של הקיבוץ מתוך נאמנות לקיבוץ. אני יודע מי שייך למצע של "השומר הצעיר". חתרנות לא תוכל להיות כאן." בראיון שערכה אתו גלית שטיינהרט (עבודת גמר, כיתת "עומר" 1982) הוא אומר: "אני הייתי חבר טוב של רפי ויוקי אבל הם ידעו שבמחתרת הם לא יכולים לכלול אותי ולכן לא שיתפו אותי אלא רק את הילדים ("במעלה")."

מי היו בעצם אותם "ילדים"? קבוצת "במעלה" היו ילדי פרברים מדרום תל־אביב, ילדי "הנוער העובד", בני משפחות פועלים, שהגיעו בגיל 15־14 כהכשרת נוער לבארי. בתחילה הם היו 12, לאחר מכן גדל מספרם. "במעלה" עבדו ימי עבודה מלאים כשאר חברי הקיבוץ.

ניסו לתת להם לימודים, אך בצורה בלתי־מסודרת, גם מפני שהיו זקוקים להם בעבודה וגם מפני שלא היתה קיימת עדיין מסגרת לימוד תיכונית בקיבוץ. ירדנה היתה המטפלת שלהם. "הם היו פשוט חבר'ה צעירים שאפשר להשפיע עליהם", אמר אסף שלוי במבט לאחור (גלית שטיינהרט 1982)... "עבדו עליהם גם בתחום הרגש ולא רק בתחום הפוליטי. כשהם הלכו לצבא הם הרגישו שהם הולכים לשנות אותו ל"צבא האדום". זה הגיע לקיצוניות כזאת שאפילו ישנו סיפור (אמיתי) שהם תלו תמונה של בן־גוריון ועשו עליה תחרות יריקה." רבקהל'ה: "רפי ויוקי שיחקו איתם במשחק של סיסמאות וסודיות, כי זה משך את הנוער של "במעלה" לתוך העניין."

ברנדי: "אנחנו ידענו מה מתבשל, אבל לא היו לנו הוכחות. ידענו שרפי ויוקי כל הזמן מבשלים משהו. הם גם ניסו לשכנע אותי להצטרף. רפי, באופי שלו, היה צריך להיות הקצה השמאלי בכל מקום שהוא נמצא. אני זוכר איך בהכשרה של הצופים ב' בחפציבה עבדנו בגן ירק ודיברנו שעות לתוך הלילה. אז הוא עשה נפשות לסיעה ב' בקיבוץ המאוחד (שהיתה אז הקצה השמאלי). הוא היה באופיו המהפכן המרדן. זה היה הרבה יותר אופי מאשר הכרה פוליטית. הוא היה הכוח המניע והוא גם משך את יוקי איתו. אילולא הוא, יוקי היה נשאר בבארי. ערב אחד דן אמר לי שעתליה נמצאת במסגרת הזאת של יוקי ונמאס לה. היא מוכנה להיות 'עד המלך'. ביליתי איתה הרבה זמן בשביל לסכם איך עושים את זה. האימה שלנו היתה שהיא תירתע בסוף. הייתי כל־כך מתוח לקראת זה, שאני לא זוכר את הפרטים. כל הזמן חששתי שהיא תירתע. אחרי שהיא אמרה מה שאמרה, ניתן היה להוכיח את כל השתלשלות העניינים."

עתליה נטלה את רשות הדיבור אחרי זאב וקסלר. כדי שקולה לא יבגוד בה, היא קראה את דבריה מן הכתב.

"אני הייתי זמן רב בחברה הזאת. מצאתי לנכון לא לשמור את הדברים לעצמי, כיוון שדברים אלה שנעשים פה בתוך הבית הזה יביאו להרס הבית במהירות. ובכן, עוד לפני שנתיים, בחג ההשלמה שלנו, חולקו לחברי "במעלה" ספרים ובחלקם הגדול מכוונים. בחלקי נפל הספר 'בעיות הלניניזם' ולפי בקשתי התחלתי ללמוד אותו עם יוקי. אחרי שהתקדמתי בו די הרבה, פנה אלי יוקי בחדרו וסיפר לי שקיימת קבוצת חברים שמתאספים ולומדים יחד, פועלת יחד ומפעילה אחרים ובכדי להצטרף לקבוצת החברים עלי לקיים מספר דברים: - להבטיח להיות פעילה, להפעיל אחרים וכו'. רק גמרנו לדבר, נכנסו לחדר מספר חברי "במעלה" ורפי... מאז התחלתי להשתתף בפגישות אלו שהצטיינו בסימנים המיוחדים שיש למחתרת בכל מקום: היתה סיסמא - "השמש שוקעת"... החבר'ה היו נפגשים ומראש היו מכינים את השיחה שתהיה במקרה ומישהו ייכנס לחדר, לדוגמא: על ענייני תרבות וכו'. כשהיו יוצאים מהפגישה, בין אם היתה בדפוס או באחד מחדרי החברים, היו יוצאים אחד אחד או שניים שניים וברווח של זמן וכו'. זה היה בתחילה... הדבר משך נוער, היתה מתיחות בחיים, הרגשנו את עצמנו חשובים ויודעי סוד, האווירה שהיתה שם היתה שאנחנו, החברה הזאת, היחידים שיש להם איזשהו ערך מהפכני בקיבוץ הזה, שאר חברי המשק התחלקו לסוגי צבע - משחור, אפור ועד ורוד.

"רוב הנסיונות בפגישות האלו ללמוד נכשלו כישלון חרוץ, הלימודים לא היו נמשכים, אבל האינפורמציה היתה מגיעה והיתה כאילו תורה מסיני. העבודה בפגישות אלה התנהלה לפי רשימות, חברי "במעלה" היו מחולקים לטיפול בין החברים הנאמנים ומדי פעם היו עוברים על הרשימה ורואים - זה התקדם וההוא עוד לא טיפלו בו מספיק, קשה לגשת אל זה משום שהוא עובד בפלחה עם איז'ב, ובקשר לשלישי יש חבר שהוא משלנו וכבר יהיה בסדר. החברים שלא פעלו מספיק קיבלו נזיפות וכו'.

"אני לא יודעת אם כדאי להאריך עוד הרבה. חזרנו מגברעם לבארי, הפגישות נעשו תכופות יותר ויותר, התחילו פחות להיזהר משום שהזהירות נועדה רק לחלשים... אני התחלתי להיות פחות מהימנה משום שעברתי על החוק ונכנסתי לחדריהם של אנשים שהם מהשחור שבשחור, ואז התחלתי לפקוח את עיני. ראיתי שיש גם אנשים שיושבים ומשוחחים על ענייני עבודה, על ענייני יומיום במשק, ויש אנשים שלא רק חותרים וחותרים כל הזמן, שלא הופכים את הקיבוץ הזה לרשת ריגול, שרוצים להמשיך לחיות בקיבוץ, שלא מכינים מראש אסיפות והצבעות...

"השיא שבכל הפגישות היתה הפגישה שלפני השיחה עם בן־אהרון. אז היתה הכנה מדויקת לא רק של ההצבעה באסיפה, אלא ההוראות היו: לשבת לא בריכוזים, אלא להיפך - להתפזר בכל חדר האוכל, לקרוא קריאות ביניים, חייבו חברים לדבר באסיפה וחילקו לכל אחד את חלקו בדיבורו כדי שלא יחזור חס וחלילה על דברי השני."

כאן המקום לומר כמה מלים על הפגישה עם יצחק בן־אהרון, שהתקיימה ב־13.6.54 - כחודשיים לפני פיצוץ פרשת המחתרת. היתה זאת אסיפת קבוצה עם מזכירות הקבה"מ: בן־אהרון וברל בהרב. בן־אהרון נשא נאום ארוך שבמהלכו פנה ישירות אל יוקי ורפי: "אני מחווה את דעתי ואומר לרפי ויוקי - אתם ותיקים פה, בניתם את המקום הזה ואני אומר לכם שהנאמנות לערכים אלו צריכה להיות נתונה ללא סייג. כל דבר שאנו מארגנים אותו בקיבוץ כארגון סיעתי, אין בו דאגה לשלמות החברה. יש בזה משום נעיצת חרב בגבנו. סיעה של 'החזית' ("חזית הליכוד", ארגונו של סנה) בקיבוץ אינה באה לחיזוקו אלא בהכרח היא גורם מפרק. ועד עתה לכל משק שזה הגיע זה הביא למלחמת אחים."

בן אהרון, ואנשי בארי שהזמינו אותו לפגישה, ידעו וחשדו לפיכך בהתארגנות סיעתית כלשהי, שיוקי ורפי עומדים בראשה. בעבר היו כמה ביטויים פומביים, מצד יוקי, להערצת סטלין ולעוינות כלפי הקיבוץ המאוחד.

לזר: "יוקי היה מראשוני הדפוס, הוא ניסה להשליט שם נורמות קומוניסטיות - בריגדה, חיסכון בחשמל, תלה תמונה של סטלין מעל הדלת. בא אלינו נציג של בנק הפועלים בשביל לאשר ערבות להלוואה שלקחנו, ראה את סטלין תלוי מעל הדלת, רצה לבטל לנו את ההלוואה... זו היתה האווירה בדפוס. הייתי מוכן לסבול את התמונה של סטאלין, אבל לא את המחתרת."

מספר חודשים לפני הפגישה עם בן־אהרון יצא לראשונה עתונה העצמאי של "אחדות העבודה", "למרחב". הפילוג הרשמי של אחה"ע ממפ"ם החל למעשה אחרי שחטיבת אחה"ע במפ"ם הוציאה על דעת עצמה את "למרחב". העתון נשלח לבארי, ויוקי, מזכיר הפנים, שלח

אותו בחזרה. בן־אהרון מתייחס בהמשך דבריו באריכות לעניין "למרחב" ומדוע היה צורך להוציאו כניגוד ל"על המשמר", עיתונה של מפ"ם שהיה אמור לייצג גם את "אחדות העבודה".

"מתוך 180 עובדי 'על המשמר'," אמר בן־אהרון, "יש לנו 4־3 אנשים. ונתנו אנשים ויש בהם מחוסרי עבודה היום. ל"על המשמר" לא חשובים ענייני הקבה"מ והנוער. "מדור הנוער" בעל המשמר הוא רק של השומה"צ. ולנו יש רוב בנוער. אני רוצה לסכם ולומר ומבקש את שיקול דעתכם," ממשיך בן אהרון, "השעה מאוחרת, יש הרבה עשבים שוטים. בכל הקיבוץ. שקלו, חברים, אלף מונים וחזרו בכם מן הדרך הזו של בניין תאים פוליטיים ארגוניים ושל הפרת מרות הקיבוץ בארגונים אשר מחוצה לו. יותר טוב לכם לטעות קצת עם הכלל הזה, אם לדעתכם הוא טועה, מאשר תתנשאו ותיצרו סיעות... זה יפרק אותנו. הקבה"מ הוא קיבוץ מאוחד ואל תזלזלו בו. אין מרות של "אחדות העבודה" על הקיבוץ, אין זה קיים. קיים ההיפך." בפרוטוקול האסיפה לא מופיעות קריאות ביניים או הפרעות מצד יוקי, רפי וחברי "במעלה".

זה המקום לחזור מדבריו של בן־אהרון אל דבריה של עתליה, חודשיים לאחר מכן.

"בקיצור, הדבר הזה שהתחיל לפני שנתיים הפך לריקבון שאוכל אותנו מבפנים. אדם שאצלו זה דבר חולני מושך אחריו אנשים צעירים. כיום המחתרת הזאת הורסת אותנו, ואם זה ימשיך בצורה כזאת נידרדר מטה מטה. הוויכוח חדל כבר מזמן להיות אידיאולוגי. הענין הפך להיות חברתי משום שכשרפי רוצה לחנך לדעה מסוימת הוא לא מחנך בעדה אלא משמיץ את האדם שחושב אחרת."

ברנדי היה ראשון שדיבר לאחר השתיקה שהשתררה בוודאי בתום דבריה של עתליה.

"אני מוכרח להגיד הרבה. האסיפה הזאת הוכנה מלמפרע. אני הסתכלתי על הפרצופים של החברים בזמן שעתליה הקריאה את דבריה. (...) זאב (וקסלר) ואני נרתענו הרבה מהדרך שבה הלך רפי, לדעתי רפי צריך להפסיק בהדרכה ויותר מזה, לדעתי הוא גם לא צריך להיות במשק. אבל מינימום שיפסיק להדריך. (...) צורת הפעולה של רפי בהכשרה היא הרסנית. (רפי: למה לא ניגשת אלי?) חדלתי כבר מזמן להאמין בך. ניגשתי אל שי (מהכשרת "בתלם") ואמרתי לו ולעוד חברי הכשרה את דעתי על רפי. תמיד אמרתי להם למסור לרפי את דברי. חברי "במעלה" מחונכים כיום שהקבה"מ יילך למפא"י (יוקי: זה נכון). סילחו לי שאני מתרגש, אבל לי יקר הבית הזה, אני עושה פה חשבון שלי ושל המשק ומותר לי להתרגש. (...) אני איני רוחץ בניקיון כפי. כשהיה צריך לארגן בחירות עשיתי את זה. (...) אם אנשים נפגשו והשתדלו שלא יראו אותם, אם אנשים פתחו מכתבים זה לא למען שלמות הקיבוץ. אילו הייתי מנסה להסביר ל"במעלה" את מה שהולך לפני זה ולפני שיהיו הפרטים היו עושים ממני שד עם קרניים (קריאות ביניים והפרעות). (...) אינני חשוד ביחס רע ללניניזם, אבל אני שואל אם יש דבר כזה, בנושאים העיקריים ובספרים שהומלצו על־ידי רפי לקריאה, שקוראים לו בורוכוב, קפלנסקי, הקיבוץ המאוחד. ללמוד רק סוג אחד של תנועת הפועלים - מוכרחה להיות לזה השפעה חד־צדדית."

תקוה: " (...) אני רוצה להישאר במפ"ם. וכי איני חברת קיבוץ נאמנה?"

רפי: "ההכשרה שאלה אותי על מפ"ם ואולם אני תמיד הסתייגתי ודיברתי על המצב הבינלאומי. ידוע שבאו חברים להכשרה עם סטיות שמאלניות - שוחחתי אתם - אולם מנהיגים לא השמצתי - אם לביקורת על דברי מנהיגים אתם חושבים שזו השמצה, אז עשיתי זאת. אני קורא ועוסק באידיאולוגיה ובחדרים מדברים על "הוויות החיים" - אני מזמין בחדרים לבירור אידיאולוגי - פתאום נהפכה התמונה!!!

"עם ברנדי אני בחברות זה 10 שנים ויש לי חלק בכך שהוא כאן. יחד בנינו והלכנו והנה ברנדי עושה לנו חשבון שלילי בלבד. (...) המטרה העיקרית בפגישות אלה היתה לימודית. עתליה הקריאה וזה מחייב תגובה. עתליה נשארה ילדותית מאוד וראתה את הקצף מעל למים, חברים רצו ללמוד. ברנדי לא שולל עקרונות התארגנות. הוכיח הוא באיזו דרך יש לשמור על שלמות המפלגה. אם בכל המשקים של הקיבוץ היה קם כוח, היו מרתיעים את החבורה של "אחדות העבודה" שרצו בפילוג, הדרך שלי נכונה, נכשלה בגלל שיתר החברים חשבו שצריך לשתוק ונרתעו. אינני יודע אם נהגתי בדרכים הכי דמוקרטיות. כמובן, לפעמים גם מתלכלכים. לו המטרה היתה מושגת, אני בטוח שלא היו מיידים בנו אבן."

רפי דבק בסיפור זה גם 30 שנים לאחר מכן (שטיינהרט 1982). "שלמות המפלגה" עליה התכוון לדבריו לשמור, הינה שלמות האיחוד בין מפ"ם ל"אחדות העבודה". "כאשר החלה "אחדות העבודה" להתארגן לקראת הפילוג ממפ"ם המאוחדת, בדרך חזרה הביתה לחיקה של מפא"י," כתב רפי ב־1982, "התעורר מספר חברים (לא גדול) ביישובי הקבה"מ כדי לפעול למניעת הפילוג במפ"ם, שכן ראו בה אלטרנטיבה לשלטונה של מפא"י בתנועת הפועלים. חברים אלו סברו שאם יהיו בקיבוץ המאוחד גרעיני התנגדות לפילוג מפ"ם יירתעו מנהיגי הקבה"מ מפילוג כזה. המאבק התנהל בעיקר בתוך הגוף הצעיר "במעלה". חשוב לציין שאיש מקבוצתנו לא דגל מעולם בהשקפות אנטי־ציוניות נוסח מק"י, זו היתה עלילה לנוחיות המאבק נגדנו, שמקורה היה הנהגת הקיבוץ המאוחד. בשום שלב לא היה שום קשר ביננו לבין קבוצת סנה, שהצטרפה אחר־כך למק"י. פעולותינו פסקו כאשר אכן פרשה "אחדות העבודה" ממפ"ם ולא היה על מה להיאבק עוד. כעת תבעו מאיתנו חברי הקיבוץ לגנות את 'התא המחתרתי' ולהוקיע את עצמנו, או לפרוש." בראיון שערכתי עמה ב־1995, ביקשה גם תקוה גרוספלד להדגיש נקודה זאת. תקוה: "חברי הקבוצה שלנו שפרשו ועברו לעין דור היו חברי מפ"ם, ולא היה לנו כל קשר עם "חזית הליכוד" שהוצאה ממפ"ם. אילו היתה מחשבה להקים תא שמאלי קיצוני - לא היינו פונים לקיבוץ הארצי, והוא לא היה קולט אותנו."

חזרה לאסיפה של 1954. "אני כבר לא אהיה מדריך," מודיע רפי, "האסיפה מיותרת. תבחרו לכם מדריך מתאים ותסבירו ל'בתלם' שהורידו חבר בגלל דעותיו המפלגתיות. הפרטים שעתליה מנתה, סיסמאות לא היו. היו כל מיני התארגנויות פה וגם ההתארגנות הזאת היתה. אם נלחמים אז עושים גם שגיאות. מנוחה מסתפקת בשתיקה כל הזמן, רק היום דיברה. עצם ההתארגנות לא שגיאה היא לגבי צורך התקופה. המטרה היא שלמות המפלגה. אם אתם רוצים לעשות את ההצבעה בעניין ההדרכה הוגן, תבררו עם ההכשרה שאיתם עבדתי - אבל אני, לאחר כל מה שהיה, ממחר לא אהיה מדריך - למרות שזה יביא נזק."

יוקי: "השעה 1.10 אני אבקש להפסיק את ההפרעות בעוד 20 רגע נאכל ארוחת לילה. (...) החיים בקיבוץ בנויים על אמונה. לי לא האמינו מזמן ובטח לא לרפי, ואנו המשכנו לחיות פה. לקראת הבחירות היתה התארגנות וכולם ידעו עליה. היתה התארגנות מוסתרת גם פה וגם שם. (...) להלכה, הכי טוב שנהיה חברים טובים, אבל למעשה לא נולדנו במדגרה ולכל חבר יש התפתחות שלו. אני יצאתי לוויכוח גדול עם הנהגת הקיבוץ המאוחד, לא מהיום, נגד קולקטיביות רעיונית בקבה"מ. אני חבר מפ"ם. איש לא אמר שזה אסור להיות בקבה"מ. היום מתווכחים על כך. התארגנות פוליטית בעיני ברנדי אסורה היום, והוא השתתף בכך בעבר. גם זאב. לי לא היה אף אחד שיגלה לי את הסודות של "אחדות העבודה" - אני יודע מהותית שזה ישנו ואני לא נלחם בזה. אני חושב שזה טבעי. הסעיף הוא כביכול הדרכתו של רפי אבל בעצם הסעיף הוא התארגנות. אני אומר גלוי שהיתה התארגנות ומה שאמרה עתליה זה בחלקו הגדול נכון. לחלק גדול זו לא היתה הפתעה. אך מה היתה התארגנות זו, ובכן התארגנות זו היתה במסגרת הקבה"מ ומפלגה אחת. (...) אני נדחפתי לכך, ולא רפי משך אותי, דחף אותי הצד השני, דחפו אותי אסיפות שגילו כיוונים פוליטיים. (...) הבעיה היא שאם מפ"ם היתה נשארת שלמה, זה היה על טשטוש הערכים. יכול להיות שהיתה איזה סיסמא - היא היתה. ...זאת היתה התארגנות של קבוצת חברים שישבה, זה לא היה מוסווה, לא היה מחתרתי, היתה קבוצה שמטרתה היתה לחיות עם כל החברים במשק. לא רצינו לסלק אף אחד, רצינו לחנך חברים לרעיון שלנו."

באותו שלב הציע דן שיגבילו כל מי שמדבר לעשר דקות. מי שמדבר פעם שניה - חמש דקות. הרוב מצביע בעד ההגבלה.

ארקה: "ידעתי מה הולך להיות פה. לא הייתי צריך לשמוע את הגילוי של עתליה. ידעתי על קיום מחתרת כבר שנה. התרעתי על זה. אני שואל לשם מה? פה אמרו שהמטרה היתה למנוע את פילוג מפ"ם. אני אומר שזה שקר. זה רק בחלקו נכון. עם הופעת "למרחב" התברר לי שפה הולך מאבק על כיבוש השלטון בבארי. ואת זה הם לא אמרו. יוקי אמר דברים חשובים אבל את זה הוא לא אמר. אני שואל מה יהיה עם בארי? מי שלא מזדהה עם הקבה"מ, יילך מפה. לא יכולים להיות בתוכנו קאדרים. (...) חברים, אנו רוצים לבנות את ביתנו. ובזה תהיינה אבידות. אני רוצה לדעת כל אחד ואחד מה הוא חושב ומה הוא אומר. אם רוצים לחיות יחד אז לשם כך עלינו לדעת זאת. ידעו החברים: אין בקיבוץ אפשרות להתארגנות לדרך אחרת מדרכו של הקיבוץ."

איז'ב: "דיברו הרבה זמן אולם על טפל ולא על עיקר. אני לא מנסה לטשטש זכויות של חברים בעבר. אבל כל חבר בקיבוץ צריך להגדיר את עצמו מדי יום ביומו לקיבוץ המאוחד. רפי בימים האחרונים לא עשה זאת. יוקי נגע בבעיית האמון ההדדי. הקיבוץ בנוי על אמון. היום אמרו גלויות שפה היו תאים. אתמול ושלשום שיקרו ואמרו שזה אינו קיים. במשך תקופה ארוכה שיקרו לנו. ויוקי קם ומדבר על אמון. יוקי מפתח היום תיאוריה שזה מותר בקיבוץ. אתמול לא שמעתי את זה מיוקי. אני אומר שזו תיאוריה לשם ביסוס שרץ בתוך הקיבוץ. למה הם עשו זאת -- לשם שלמות המפלגה? עד היום היתה מפ"ם מפלגה. אולי מחר היא תהיה מפולגת. אבל אתם התחלתם בפילוג בארי לפני שנתיים. שנתיים יוקי ורפי

עוסקים בחתירה. יוקי אמר שגם אחרים התארגנו. זה מרתיח. אני רוצה לשמוע הוכחות לכך. היתה התארגנות פה לבחירות. אז זה לחודש ואחר־כך החיים חוזרים למסלולם.״

בוריס: ״הדברים היו מסובכים עד היום. היום הם נעשו ברורים. לאחר ששמעתי את דברי רפי ויוקי בתגובה על ההאשמות שהואשמו בהן, אני הזדעזעתי. כל דבר שהיה יקר הולך ונהרס. מדוע יוקי הכחיש אתמול דברים שהיום הוא מודה בהם? אני טענתי כבר הרבה זמן שיש חתירה. ייתכן שעשיתם פעולה מפלגתית ששירתה את המפלגה אבל הרסה את הקיבוץ. (...) אני קיבלתי כאן מושג חדש מה זה קיבוץ. אם מישהו חושב שקיבוץ זה מים עכורים שאפשר לדוג בהם נפשות, הוא טועה. כמסקנה אני אומר: חברים שעשו כך, לא מגיע להם להיות חברי קבוצה. אני לא מאמין שרפי ישנה את דרכו. לא את דעותיו. לא אכפת לי הדעות. העיקר המעשים. רפי לא צריך לקבל בקבוצה ייפוי כוח לחנך נוער.״

בוריס נפגע באופן אישי מתוכניותיהם של אנשי המחתרת. בבחירות לתפקיד הגזבר, שנתיים קודם לכן, ניסה לשכנע שאינו מתאים ולמרות זאת ״גזרו עלי שלוש שנות גזברות.״ ״הבעתי נכונות למלא כל תפקיד אחר שיוטל עלי, ולמרות זאת נאלצתי להתגלגל בדרכים ולעסוק בגלגול צ׳קים,״ הוא כותב ב־93׳ ב׳מוסף ליומון.׳ ״יוקי, לעומת זאת, נבחר למזכיר פנים. מאוחר יותר התברר שכל הבחירה הזאת תוכננה מראש ובוצעה בתיאום מוקדם על־ידי המחתרת.״

בוריס: ״אני הייתי מהאנשים שעוסקים בעניינים חברתיים. אז אמרתי, אם מציעים אותי אני מוכן להיות מזכיר פנים. אחר־כך שמעתי שהם הציעו שאני אהיה גזבר. זה בכלל לא קסם לי. הסתבר שהם רצו את זה כי רצו שאני אהיה מה שיותר רחוק. גזבר הרי מסתובב בחוץ. נודע לי רק אחר־כך שזה היה מתוכנן. אנשים שהיו תמימים, התחילו להרגיש שכאן מתבשל משהו. אני הייתי בגלל זה גזבר שנתיים ויוקי היה מזכיר פנים. המתח כבר הורגש באוויר, ולא ידענו בדיוק כמה הם הצליחו לגייס. אני הייתי זה שהתקשר עם המוסדות בחוץ כדי לשאול מה לעשות. במידה מסוימת תדרכו אותנו כי מקרים כאלה היו בהרבה משקים. ביד חנה, למשל. בסופו של דבר העסק התפוצץ והתברר שהבלון היה יותר קטן ממה שחשבנו.״

חזרה לאסיפה באוגוסט 1954. ככל שרבו הדוברים, כך הלכה והקצינה הביקורת כלפי רפי ויוקי, וההצעות שהועלו על־מנת לשים קץ לפרשה הלכו ונעשו חריפות בהתאם. בוכסי, הדובר הבא, הציע לראשונה להוריד את רפי למועמדות. ״את הסרטן יש לבודד ואחר־כך יש לרפאו,״ אמר. יוקי, בתגובה: ״אני מודיע שההתארגנות היתה בסדר. אני נאלצתי לעשות זאת כי חברים אחרים דחקו אותי. אם ינסו לפגוע באחד החברים במפלגה אני גם עוזב את בארי.״ רפי דיבר אחריו. ״אני מצטער לומר שלא טעיתי. אני מצטער שמתבשל כאן עניין זריקתי. אתמול ישבנו ואמרתי: חבר׳ה עכשיו ישנו מצב חדש, יש לתבוע חברות אישית במפלגה, שום ארגון. מה אתה חושב, בוכסי, שאני אהיה מועמד במשק, כאותם החברים שהפרו מרות עבודה? בעניין ההכשרה הייתי בסדר. החברים רוצים להחליט שרפי יעזוב את המשק. יש כאן מעשה נקמנות. אני מתפטר מעניין ההדרכה, ואני דורש בירור בעניין זה במזכירות.״

בודא: "אני רוצה להגיד לרפי כמה מלים. רפי, לי יש כוונה טובה, אני רוצה שכולם יישארו כאן חברים. זה אמצעי התגוננות, להוריד אותך למועמדות, ואם תעזוב תגרום לפילוג בארי. במשך השנה הקרובה תוכיח את עצמך. אתה הובלת את כולם בחתירה נגד הקיבוץ."

יוקי: "רפי עוזב את ההדרכה. באם יחליטו שרפי יורד למועמדות אני הולך מהמשק, אני חושב שהחברים צריכים לחשוב טוב טוב לפני שהם מרימים את היד."

בוריס: "הקבוצה תפטר אותך ולא אתה תתפטר. אני חושב שגניבה זאת אפס לעומת גניבת דעת."

ארקה: "מציע להצבעה - אנחנו דורשים מכל חבר במחתרת שיודיע בזאת שהוא אשם למצב של בארי כיום ולהבא אין אפשרות לקיים דברים כאלה בבארי. הלאה במשך הזמן נראה ואם יקרה משהו ישר נסלקם."

ברנדי: "מציע - האסיפה חוזרת ומחליטה שלא תיתכן בתחומי המשק כל התארגנות של חברים בענייני הקבוצה. חבר שאינו עושה כך מוציא עצמו מהקבוצה."

בסיום מציע יוקי שיקבלו את התפטרותו של רפי ויסיימו בכך. הצעתו של ברנדי גוברת ברוב של 50 נגד 27. למחרת התפטרו יוקי מתפקידו כמזכיר פנים, רפי מתפקידו כרכז גן הירק, אהובה ממחסן הבגדים, יוס ורחלה א. מוועדת תרבות. בערב נערכה אסיפה נוספת. אין מזכיר פנים ומזכירות בחלקה איננה. דן ממלא את תפקיד מזכיר הפנים במקום יוקי. בסיום האסיפה נבחרת מנוחה כמזכירת פנים. שבוע לאחר מכן מכנסת מנוחה אסיפה נוספת. יוקי מציע לדון על מצבו של חבר מפ"ם בבארי. ההתפטרויות מוגדרות על־ידי דוברים באסיפה כהפגנה מאורגנת וכמעשה חבלה בקיבוץ. בודא דורש "ראשית נשיאה בעול ואחר־כך דיון נוקב." רפי ויוקי מתנגדים למשאל הפוליטי שמציע ארקה, המיועד להשיג את חתימתו של חבר על הצהרת המזכירות בדבר האיסור על התארגנות. הם מציעים להסיר את המשאל ולהסתפק בהחלטה האחרונה השוללת התארגנות. בוכסי: "המשאל שאנו מציעים הוא משאל של ביקורת עצמית." האסיפה נסגרת ב־1 בלילה וממשיכה למחרת. לאחר שהצעתם לבטל את המשאל לא נתקבלה, מחליטים יוקי, אשר ורפי לעזוב את בארי. יוקי נושא נאום של חשבון נפש במה שהוא קורא "אסיפת הסיום שלי בבארי".

"הבנתי אתמול מהצעת המזכירות שאני לא יכול לחיות בבארי. נוכחתי לדעת שיש דברים שבן־אדם נלחם עליהם ובסוף הם יוצאים נגדו. זה עניין הקולקטיביות הרעיונית ומפ"ם. מאז שאני זוכר את עצמי, לחמתי למען קולקטיביות רעיונית ולמען איחוד שני הקיבוצים הארציים. נכנסתי למפ"ם כי חשבתי שקמה המפלגה המהפכנית שתשא את דבר הפועלים בראש חוצות. נכנסתי לעניין זה עד הסוף. רפי טען שקולקטיביות רעיונית בקבה"מ עלולה להיות לרועץ למפ"ם. אני טענתי שזהו הכרח לקבה"מ. אבל לא תיארתי לי שיהיה פילוג (בין "אחדות העבודה" ומפ"ם) ושחבר מפ"ם לא יוכל לחיות באופן מלא במשק. תכסיסית, הייתי יכול לחתום על המשאל אבל להמשיך לפעול במחתרת עמוקה. כי חבר מפ"ם, מעצם טבעו שהוא יותר פעיל. יותר מהפכני. אבל זה עניין מהותי ואני לא אחתום על המשאל הזה, ואתם ידעתם שאני לא אחתום. אני מעריך שחברים החליטו שאם מספר חברים ילכו מכאן, אז יהיה שקט בבית. לי קשה ללכת. יש לי חברים כאן, בניתי כאן, עברתי מלחמה ושלום - אבל

מוליכים אותי. ואם אני הולך - אין מקום לאף חבר מפ"ם בבארי. ברנדי אמר לי שהקבה"מ רצה לחתוך את אנשי החזית כבר לפני כמה חודשים. השאירו לנו לעשות את המלאכה, הוא אמר. אנשי מזכירות הקבה"מ ידעו, שלקראת הוועידה יש צורך לטהר את השורות מאנשים היותר שמאליים שכוחם הרעיוני חזק ומשפיע יותר.

"בעניין המחתרת - מחתרת כמחתרת זה דבר לא טוב. החברים שהשתתפו בזה ידעו שזה סודי אבל ידעו שזה לא מחתרת. לא היה לנו נוח שחברים יידעו שאנחנו פועלים פעולה פוליטית. חששנו שאנשי אחה"ע ייצאו נגדנו בכל הכוח הארגוני שלהם. (...) ההצעות של היום הן תכסיס, כי חברים ראו שבידוד חבר אחד - רפי - זה לא הולך. לכן החליטו בתכסיס חדש - לעשות משאל שחברים לא יוכלו לענות עליו. מקווה שכשאבוא לבקר בבארי אראה משק משגשג."

רינה: "יש בקבה"מ חברי מפ"ם, בלתי מפלגתיים וחברי מפא"י. כולם יכולים לחיות בבארי עם קבלת מרות עול הקבה"מ. מה אתה עשית לנו? זמן רב, על־ידי המחתרת, השגת רוב באסיפות וכדומה. אתה שאפת להגיע לרוב על־מנת לגרש אותי."

אברהם: "הקבה"מ לא יגיע לליכוד רעיוני נוסח השוה"צ. הקבה"מ לא נזקק לפרוגנוזות האומרות שהקבה"מ הולך למפא"י. אילו היתה חרטה בדברי חברים שממנה היה אפשר להסיק שחברים עשו תפנית - ממילא יכלו גם החברים האלה לחתום על המשאל הזה."

בסוף האסיפה מתקבלת ההצעה לערוך את המשאל ברוב של 69 נגד 24. כמו־כן "רואה האסיפה כשליליות את ההתפטרויות שבחלקן היו מאורגנות. על כן היא תובעת מכל המתפטרים לחזור בהם עד שבת ולעמוד מחדש לבחירה. חבר אשר לא יחזור בו - מוציא את עצמו מכלל חברות במשק." יוקי: "מבקש לגמור את העניינים עם העוזבים במהירות האפשרית, ומכל אלו שלא השתתפו במשאל - להתאסף בצריף." מספר ימים לאחר מכן עזבו כ־14 איש את בארי בדרכם לעין דור: שלוש המשפחות ועוד מספר מתומכיהם, חברי "במעלה".

אחת השאלות שנשארה פתוחה היא מה באמת התרחש בפגישות של רפי, יוקי והכשרת "במעלה". עתליה, עדת המפתח באסיפה של אוגוסט 1954, נהרגה יחד עם בעלה דן אבנד ושתי משפחות נוספות בתאונת דרכים. ייתכן שחלק מחברי "במעלה" היו יכולים לספר על תוכן אותן פגישות. בראיונות עם גלית שטיינהרט (1982), על כל פנים, הם נתנו רק תיאורים מבולבלים של "מה באמת קרה שם". מושקה, חבר "במעלה" שלא היה שייך למחתרת, אמר: "אני מעריך, שהיחיד שהיה באמת בעל השקפה ברורה היה רפי, שהוא קיצוני עד היום. כל השאר פשוט נסחפו אחריו." "בצבא אני זוכרת שיום אחד קראתי את המניפסט הקומוניסטי, וזאת היתה הוראה של רפי," אמרה רוחל'ה, חברת "במעלה" שהשתייכה למחתרת. "כל הזמן חשבנו שהמטרה היתה איך לעשות את בארי 'יותר טובה'. לנו זה היה באמונה שלמה שזה יעזור לבארי. אחר־כך רפי ניסה לשכנע אותי בצורה לא סימפטית. ממש ישב עלי עם כל המשקל שלו. אנחנו הלכנו אחריהם וחבל שלא היינו מספיק מבוגרים להגיד שאם הכל כל־כך טוב, אז למה לא בגלוי, ועל זה אני ממש מצטערת. אני חושבת שטוב שעתליה גילתה הכל." המשתתפות האחרות שהיו בסוד העניינים והסכימו להתראיין הן תקוה וטובה.

תקוה: "ראשית אני מבקשת לומר שדברים רבים איני זוכרת. כעת אגיד לך מה זה סוד העניינים מבחינתי. בתוך מפ"ם היו התרוצצויות. סטלין, אחוות עמים, הערבים, דו־לאומיות ועוד. התחילו להתגבש דעות שונות גם בתוך בארי. זה היה קיבוץ ערכי והאידיאולוגיה שיחקה שם די הרבה. כאשר היה האיחוד של מפלגת "השומר הצעיר" עם "אחדות העבודה" והקמת מפ"ם, אני באופן אישי חגגתי. שמחתי להיות במפלגה אחת עם בני משפחתי שהיו פעילים בשומר הצעיר."

"אני זוכרת שיחות וויכוחים פוליטיים, לעתים בדירתנו בבארי, אך לא הייתי חלק מהם. לא הייתי קיצונית בדעותי ולא נטיתי לווכחנות פוליטית, אך לא הפרעתי לשיחות של רפי ויוקי. ונכון, היו דיבורים על חינוך והכנת חברים לעמדותיה של מפ"ם. כבר בתקופה ההיא לפי דעתי היינו מנודים. ב־51', כשאני יצאתי ללימודים, רפי ויוקי כבר התבטאו ביניהם שהחינוך צריך להימסר בידי אנשים מסוימים. השיקולים לשלוח מדריכים ומחנכים, לפי דעתי זה ריחף כבר אז בחלל.

"היו פגישות והיתה התארגנות, אבל אני לא בטוחה שאנחנו היינו היחידים. זה שרפי השפיע על "במעלה" - נכון. יוקי השמיע קולו, כן. אבל להגיד מחתרת? זה היה תהליך שתפס תאוצה, ובמשך כמה חודשים במהלך 54' זה הגיע להשמצות כאלה, גם אישיות, שכבר לא היה מוצא. הם רצו שאנחנו נוקיע מתוכנו את רפי. אנחנו לא הסכמנו לזה, כי אני הייתי שותפה על־פי דרכי ואהובה היתה שותפה על־פי דרכה וטובה היתה שותפה, ויוקי ואשר כמובן.

וכל העניין של המחתרת? דאש גשר?

"איזה מין דברים אלה?

המחברות של עתליה?

"מה זה, אני לא יודעת, לא זוכרת.

בחורה מ"במעלה" שהשתתפה בשיחות, ניהלה יומן, היו לה ספיקות, והיא שפכה את לבה בפני האסיפה.

"אני יכולה לראות את המחברות האלה?

בהחלט. היא סיפרה על סיסמאות שהיו לכם...

"סיסמאות?

כן, ותוכניות להציב חברים בתפקידי מפתח בקיבוץ,...

"היו דיבורים.

את אומרת שכל התיאורים הללו אינם נכונים?

"אני הייתי די פאסיבית ועסוקה בבעיות אחרות: ילדים קטנים, הלימודים ועבודתי החינוכית. רפי היה בקשרים עם "במעלה". ייתכן שהוא דיבר אתם. אבל כל הסיסמאות - זה מצחיק. זה לא הגיע בכלל לדברים שאתה אומר.

אתם בעצמכם תיכננתם לעזוב לפני שזה התפוצץ?

"לא, לא. אני לא יכולה לומר בדיוק. היו פגישות, והן היו כבר תוצאה של מצב בו הרגשנו סגורים. יש לי 'חור שחור' ביחס לתקופה הזאת. עשיתי ניסיון להיזכר, אבל בהרבה דברים

אין ביכולתי להיזכר. בשיחות אישיות עם יוקי, עם הילדים שלי, 50 שנה לא דיברנו על הדברים האלה מפני שהם כל־כך כואבים. עד שאתה הגעת. אגב, כשחגגתי פה בבית בחוג מצומצם מאוד (אחרי שיוקי כבר נפטר) יום־הולדת 70, הרמתי כוסית ואמרתי שאני מציינת גם 40 שנה להיותנו בעין דור. מישהי שאלה - בעצם, למה עזבתם? ורק אז התחלנו לדבר: טובה, מאיר ואני, רק התחלנו... לגבי שאלתך על הסיסמאות - לא ידעתי על כך. ראיינת גם מ"במעלה"?

לא, רק את הוותיקים.

"חלק מ"במעלה" פרשו איתנו. באנו לעין דור קבוצה של 14 חברים. היום הם כבר לא כאן. התפזרו לכל עבר. מהצעירים נשאר איתנו רק מאיר, שלא היה שייך ל"במעלה"."

טובה: "בעלי השתתף בפגישות. אני לא. לפעמים זה היה אצלנו בבית אז קלטתי. המכתבים של עתליה - זאת ממש בגידה שלה. כי היא היתה שותפה בכל העניינים ופתאום תקף אותה איזה פחד אז היא קמה וסיפרה הכל. רפי היה אידיאליסט גדול, אדם עם עקרונות, אכל וישן פוליטיקה ביום ובלילה, זה היה אצלו ממש אובסיה. הנכון הוא, למרות שהיה ידיד טוב שלי, אצלו היה הכל שחור ולבן. לא היה אפור. לא היו פשרות. זה היה מאוד חזק אצלו. הוא היה המוליך. אבל יוקי גם כן עבד אתו חזק. בהחלט. אבל רפי היה כולו בתוך הנושא הזה.

כשאת אומרת שעתליה בגדה, זה מעניין, כי בעיני באר, היא היתה בסדר, והבגידה היתה שלכם.

"אם היא היתה עושה צעד אחד קודם - הולכת לחברים, אומרת להם מה שאתם עושים לא מקובל עלי, יש לי נקיפות מצפון, אני עומדת ללכת למזכירות. ולא שאנחנו כולנו נתעלף מהפתעה. היא יצרה הרגשה של נאמנות אצל החברים שלה. יכול לקרות שבנאדם תופש את עצמו שהוא שגה והוא רוצה לשנות. אז יש דרך. לבוא ולהגיד לנו. הרי לא היינו מעמידים אותה לקיר עם רובה. היתה באה אלינו ואומרת אני מצטערת, זה יכול לגרום קרע בקיבוץ, אני חוזרת בי. אבל לא להתעלם מכל מה שהיה בינינו וטרח בום לירות את זה באסיפה.

אז היתה מחתרת או לא?

"אני לא יודעת. המילה מחתרת, זאת מילה גדולה מדי וחריפה מדי לדעתי. לפי דעתי זה לא מחתרת. אנחנו לא היינו סטליניסטים. בקיבוץ כל אחד יכול להשפיע. זה קרה מפני שמפ"ם התפלגו מ"אחדות העבודה". עמד להיות פילוג בתוך מפ"ם. ב־54' היה פילוג ואז פרשנו הנה. לקראת הפילוג היתה תסיסה ורפי חש את זה וניסה להשפיע.

היו סיסמאות, תוכניות להחליף אנשים בתפקידים, אינדוקטרינציה ל"במעלה"?

"רפי דיבר הרבה שהוא היה רוצה שהאיש הזה יהיה הגזבר, האיש ההוא יהיה המזכיר. אולי הוא עשה בשביל זה יותר מאשר אחרים. אני לא הייתי פעילה בזה.

השמש שוקעת, את זוכרת?

"לא יודעת מה זה. אני יודעת שהיתה פעילות, הם נפגשו, בעלי נפגש איתם, אכלנו יחד בארוחות, הבנתי שיש פה משהו, רפי היה מאוד מאוד פעיל.

אז מה בעצם היה?

"הם רצו שקיבוץ בארי יישלט על־ידי אנשי מפ"ם ולא "אחדות העבודה". שבעלי התפקידים יהיו מאנשי מפ"ם. שהם יהיו בשלטון והם ינהלו את הקיבוץ כדי ש"אחדות העבודה" לא תשלוט כשיהיה פילוג.

אז לאנשי "אחדות העבודה" היתה סיבה להתרגז.

"כן. יכול להיות שכן.

תקוה אמרה שהכל נופח ועבר לפסים של השמצות אישיות.

"אני הייתי מטפלת של חברת נוער. אמרו שאני לא יכולה להיות יותר מטפלת כי אני מפיצה דעות אישיות פוליטיות. בעלי היה סדרן עבודה והוא פוטר מתפקידו. בכל אופן, היתה הרגשה שהם מנשלים אותנו מכל תפקידינו. גם בקיבוץ שהיה הקיבוץ המאוחד יכולים להיות אנשים עם דעות יותר שמאליות ויותר ימניות. וזה אפילו יותר מעניין ככה. אני זוכרת שבאסיפה קם במיק ואמר: אם אתם רוצים להמשיך לחיות בקיבוץ הזה, צריך לסגור לכם את הפה על מנעולים כדי שלא תוכלו לדבר יותר. אני הייתי המומה מזה. וכל הזמן אמרו שצריך לקצץ את ראשו של הנחש. וראשו של הנחש זה היה רפי. באותה אסיפה באמת הורידו אותו למועמדות. בבוקר קמנו ואמרנו פה אין לנו מה להישאר.

את זוכרת את האנשים העיקריים בבארי שנלחמו בכם?

"זה במיק, ברנדי - ועוד איך ברנדי. לזר מאוד מצא חן בעיני. הוא היחידי -- ביום שבת, בשש בבוקר, קמנו לעזוב את הקיבוץ. לזר, שהיה שכן שלנו, קם בבוקר להיפרד מאיתנו. אגב, כשארזנו את כל החפצים לא היה לנו איפה לישון. אף אחד לא הציע לנו איפה לישון. מהכשרת "במעלה" היה איזה זוג אחד שהזמינו אותי ואת אשר לישון אצלם בבית. דן אבנד נהג במשאית שהסיעה אותנו לעין דור. הלכנו לקיבוץ הארצי, באנו לראש המחלקה הכלכלית, הוא הציע לנו את עין דור. שמעתי שאחרי העזיבה שלנו, בארי ניסו לגמור את חדר האוכל החדש כמה שיותר מהר כדי להקטין את הזעזוע של העזיבה.

למה אהובה לא רצתה לדבר אתי?

"אהובה יצאה מאוד פגועה מהיחס אל רפי. מצד שני, בארבע עיניים היא חושבת שרפי הגזים בפעילות שלו ולא היה צריך להגיע למה שהגיע. היא החליטה להתנתק מכל העניין הזה. אצלי גם קרה דבר מאוד מעניין. הבן שלי נהרג בחציית התעלה. הקימו אנדרטה לזכר גדוד השריון שלו בשדה תימן. נסענו לשם, ובדרך חזרה אמרתי: אני רוצה לעבור דרך בארי. נכנסנו, לאליהו גת ואשתו רותה, שנהרגה לאחר מכן. אחר־כך, כשבעלי נפטר, אליהו בא ללוויה ואשתו קראה דברים בשלושים. כששמעתי שהיא נהרגה, כתבתי לו מכתב. אז עם כל הכעס שלי וההרגשה הלא טובה, בכל זאת זוכרים בודדים לטובה."

שאלה נוספת מה היה בדיוק הגוון הפוליטי של "המחתרת": האם היתה מכשיר לשימור מפ"ם המאוחדת, כפי שהתבטאו רפי ויוקי, או שהיתה תא שמאלי קיצוני עוד יותר השואף ל"חזית הליכוד", כפי שהאשימו אותם בן אהרון וחלק מאנשי בארי. במבט לאחור, נדמה שהמחתרת לא היתה עשויה מעור פוליטי אחד. יוקי, לפחות, עשה מאמצים רבים להוכיח שלא היה קשר בין 'המחתרת' לבין סנה או מק"י. לאחר העזיבה שלח יוקי, בתשובה לידיעה על העזיבה

(שהופיעה בעיתון "דבר" ובעיתונים נוספים), מכתב לחבר בר־יהודה, איש הקבה"מ, בו הוא דוחה כל קשר בינו לבין "השומר הצעיר", סנה או מק"י, ומסכם את עמדתו במלים הבאות:

"חברים אלה (אנשי 'המחתרת'), ממניחי היסוד של הקיבוץ ונאמנים לייעדי הציונות החלוצית והסוציאליזם המהפכני, ימשיכו בחיי קיבוץ, במשק עין־דור אליו הצטרפו. כן נכון הוא שבמשק בארי נשארו עוד לא פחות מ־30 חברים השומרים אמונים למפ"ם ומנסים עוד להמשיך את חייהם בקיבוץ בארי מתוך תקוה שיותן להם לחיות שם בקומה זקופה."

לא ברור אם מלים אחרונות אלה נאמרו מתוך דאגה כנה לגורל "אנשי מפ"ם" שנותרו בבארי, או כביטוי לביקורת כלפי הקיבוץ ואיום סמוי ש"העסק עוד לא נגמר." אולי גם זה וגם זה. שני הצדדים, 'המחתרת' ובארי, נפרדו כאויבים וניתן להניח ששניהם דאגו 'ללבות את האש' על־מנת לשמור על כוחם הפנימי לאחר שנסתיים העימות החזיתי. באסיפה מתאריך 21.8.54 הודיעה מנוחה כי: "התברר משיחות עם יוקי שגם מעין־דור הוא מתכונן לדאוג להבאת חברים לעזיבת בארי. חברים צריכים לקחת זאת לתשומת לבם. הקשר שיהיה, יהיה בחלקו הגדול לשם הפרעת חיינו פה." לגבי הקשר בין המחתרת לבין "חזית הליכוד", נראה שאנשי הקבה"מ הגיעו למסקנה שלא היה קיים, או שהיה מבוטל. ב־16.8.54 הגיע בנימין גל, מזכיר הקבה"מ, לעודד את אנשי בארי. "פה בבארי ראינו בפעם הראשונה קבוצת חברים לא ממפא"י ולא מסנה," אמר באסיפה, "אשר חתרה, זרעה פירוד בין חבר לחבר ובין חבר לתנועה כולה. נראה לי שהקזתם מתוככם את המוגלה. נכון שבין אלה שעזבו יש חברים טובים, אבל הדבר הזה יקר יותר מהכל."

שאלה אחרת, שעלתה שנים רבות לאחר המקרה, היא מי עמד מאחורי סילוק שלוש המשפחות. האם היתה זו יוזמה מקומית של אנשי בארי, או ציות להוראות מגבוה?

תקוה: "כרמית גיא הוציאה ספר על הפילוג ביד חנה. הספר הזה מספר על כל מה שקרה ביד חנה עד 52'. היא מתארת את כל הטיפול מגבוה. הקיבוץ המאוחד היה כבר אז אכול פילוגים: הפילוג הגדול בישובי הקבה"מ ופרשת יד חנה. כשהם שמעו על הסיפור בבארי, הם לדעתי נתנו מיד הוראה, אל תתנו למורסה הזאת להישאר בתוככם, תסלקו. הם ידעו שרפי הוא המוביל אצלנו. יוקי היה אדם אהוב, רפי - פחות. כך שזרקו על רפי הרבה מאוד. הם ניסו לבודד את רפי, ואנחנו לא הסכמנו לזה. אני טוענת שהיתה פה הכוונה מגבוה. זוהי דעתי היום, לא דיברתי על כך עם אף אחד.

את אומרת שהייתם יכולים להישאר בבארי אלמלא הקיבוץ המאוחד אמר לבארי, תיפטרו מהעניין הזה?

"אינני בטוחה. היום, בדיעבד, אני רואה את כל הפרשה כמאבק פוליטי על צביונה של בארי, כשהיתה אז גם התערבות מבחוץ."

מנוחה: "כל העניין ביחס למחתרת היה החלטה פנימית שלנו. האסיפה היתה מאוחדת בהרגשה שאין מקום לדבר כזה אצלנו. כשקבעו שאני אהיה מזכירת הפנים, זה היה סמלי. זה ביטא את הרצון להיראות ישרים. שלא יתקבל רושם של בית־דין שדה. כי גם אני הייתי שמאלנית מבחינת דעותי על ברית המועצות. אבל, לא הייתי במחתרות."

בוכסי: "מזכירות הקבה"מ עקבה אחרי זה, אבל העסק למעשה התפוצץ מבפנים."

בוריס: "מנוחה לא היתה מעורבת במאבק נגד המחתרת. היא רק נבחרה למלא תפקיד של מזכירת פנים בתקופת המעבר. לעומת זאת אני הייתי מעורב. מעצם היותי גזבר ובא־כוח בארי נפגשתי עם אנשי מזכירות הקבה"מ. אני כחבר "אחדות העבודה" (לפני שהוקמה מפ"ם) וכחבר פעיל בבארי יכול להעיד שלא היתה שום התארגנות של חברי אחה"ע, כפי שהאשים אותנו יוקי באסיפה. פשוט לא היה בכך צורך כי היתה זהות גמורה בין אחה"ע והקבה"מ. אילו היתה התארגנות כזו, אני הייתי יודע עליה או שותף לה. כאשר חשנו שיש מחתרת בתוכנו התאספנו מספר חברים והחלטנו לפנות למזכירות הקבה"מ להתייעצות. בפגישה אתם, הם יעצו לנו לבדוק תחילה כמה חברים נוהים אחרי הצד השני. כמו־כן ביוזמתנו ביקשנו ממזכירות הקבה"מ לשלוח אנשים מרכזיים על־מנת לדון בנושא של מפלגה־קיבוץ - מה קודם למה. באותה עת די חששנו לגורלה של בארי, וגם במזכירות הקיבוץ היה חשש (לאור מה שקרה ביד חנה) שקיבוץ בארי יתנתק מהקבה"מ. רק אז החלה ההתארגנות של אנשי אחה"ע - נאמני הקבה"מ בבארי ולאחר בדיקה נראה היה לנו שאין לאנשי מפ"ם רוב בבארי. הם היו אולי שליש מהחברים.

"לאחר שנודע לנו סיפורה של עתליה, התכנסנו מספר מצומצם של פעילים והחלטנו שיש צורך לחתוך ולהעלות את הנושא לאסיפה בצורה 'ספונטנית' ולעמוד על הדרישה שרפי יחדל מלהדריך את ההכשרה. ההנחה היתה שהחלטה כזאת תביא לניטרולו או לעזיבתו. כל הפעולה הזאת נעשתה על דעת חברי בארי ללא ידיעת חברי מזכירות הקבה"מ. למחרת האסיפה היתה התארגנות נוספת שלנו (שוב ללא ידיעת מזכירות הקבה"מ) לדבר אישית עם אותם חברים שידענו שהם תחת השפעתם של רפי ויוקי בכדי למנוע מהם מלעזוב. ואמנם, רובם החליטו להישאר בבארי, וחלקם נמצאים בו עד היום."

ברנדי: "אני לא זוכר אם היו הנחיות מגבוה. זו היתה קבוצה קטנה, לא כמו ביד חנה. לא חשבנו על פסים כמו ביד חנה, של 40 אחוז מול 60 אחוז. הוויכוח ברובו גם לא היה פוליטי, אלא חברתי."

הטענה שהוויכוח לא היה פוליטי אלא חברתי חזרה ונשמעה פעמים רבות בראיון עם תקוה וטובה. מבחינת ברנדי ואנשי בארי, "ויכוח חברתי" פירושו ויכוח על חוסר־הלגיטימיות שבהתארגנות מחתרתית בתוך חברה קיבוצית. כמו שאמר לזר, "בשבילי המחתרת היתה בגידה חברתית, שמפריעה להקים את האידיאה שלשמה באנו - הקיבוץ. אם אין לי בך אמון, כי אתה עושה לי מחתרת, אז מה שווה לי האידיאולוגיה שלך, שתהיה אפילו אידיאולוגיה מזהב, אני אתך כבר לא יכול לעשות כלום."

מבחינת תקוה וטובה, ה"וויכוח החברתי" שלהן פירושו הבידוד החברתי בו חשו עוד קודם להקמת המחתרת, בידוד אשר לא איפשר להן לחוש חלק מהכלל. שתיהן ציינו שעזיבת הקיבוץ נראתה להן כאפשרות חיובית עוד מקודם. ראוי לציין שאמירות אלה יכולות להתפרש גם כהצדקה שלאחר מעשה וכהטלת אשמה בצד השני. מנגד, צריך לומר שתקוה וטובה אמרו את הדברים בראיונות נפרדים ומבלי שנדברו ביניהן קודם לכן. כמו־כן, סביר להניח שדברי ביקורת על המבנה החברתי בבארי (היכולים גם להאיר אותו באור חדש), לא היו יכולים להיאמר על־ידי חברי בארי עצמם. דברים אלה יכלו להיאמר רק על־ידי אנשים

שמחוץ לקיבוץ ולמערכת החברתית המחייבת שלו. נראה לי שארבעים שנה אחרי הפרשה, ראוי להביא גם קצת מאחורי הקלעים שלה. כשלעצמי, קיבלתי בראיונות עם תקוה וטובה את הרושם שלא מדובר בחשבונות אישיים צרים אלא בניסיון כנה לסכם את מצבן במערכת חברתית שסילקה אותן מתוכה.

תקוה: "כשיום אחד יוקי אמר לי, מה דעתך שאנחנו נלך לקיבוץ הארצי, לא הבעתי התנגדות. גם בגלל סיבות חברתיות, אבל היו גם סיבות אידיאולוגיות. אגיד לך את האמת, אני לא הרגשתי טוב עם חלק מאנשי בארות. הם היו בהחלט על רמה. בארי זה העלית של היישוב שהיה אז. אבל היה שם איזה צנטרליזם של מספר חברים. היתה איזה חבורה שאני לא הרגשתי נוח איתה. בלי קשר לעזיבה שלנו ולכל הדברים. טובה ואהובה בכלל הגיעו יותר מאוחר, לא היו בהכשרה, כך שהקשרים שלהם בבארי לא הספיקו להתבסס."

טובה: "חשוב לי לדבר על השנים שקדמו למחתרת, חשוב לי שישמעו מה שיש לי לומר. פגשתי את בעלי ועברתי איתו לסדום, בסדום הייתי בהריון והרגשתי לא טוב, ועליתי צפונה לגדרה. בעלי השאיר אותי בגדרה וירד חזרה לסדום. אני הייתי על תקן של נקלטת, והרגשתי מאוד־מאוד לא טוב. הייתי חדשה, ואמרו זאת רק הגיעה וכבר חולה. ילדתי את בני ונשארתי עם התינוק בגדרה. באופן כללי היתה לי הרגשה שיש קבוצה שהייתי קוראת לה אצולה ולי העבירו מסר של אזרחית מדרגה שניה. ירדנה, רבקהל׳ה, מרים אקשטיין, מנוחה, הם היו האצולה. הגברים היו יותר פתוחים. אבל הנשים היו קליקה. לחדור אליהם, היה צריך כרטיס מיוחד."

לפסים החברתיים, עליהם התנהלה פרשת המחתרת וסילוקה, היו גם חלקים רומנטיים של אהבה נכזבת - כך טענו באוזני לפחות מספר אנשים.

לזר: "אחת מהכשרת "במעלה" התאהבה באחד ממנהיגי המחתרת. היא היתה אחת הפנאטיות הראשיות. יום אחד חזרה בתשובה והחליטה לדווח."

חסיה, חברת "במעלה", אמרה מאוחר יותר (גלית שטיינהרט 1982) כי "רק אחרי שדן ועתליה היו חברים היא התחילה לחשוב על הצד השני."

כל מאבק פוליטי הוא גם עניין של יחסי אנוש. גם אם הרכילות הרומנטית הזאת אינה אלא רציונליזציה מאוחרת וריקה־מתוכן, עדיין יש בה כדי לעגל את הדמויות שנטלו חלק באותה דרמה היסטורית שלפני ארבעים שנה. דווקא הצד הרומנטי - אם אפשר לכנותו כך - יכול להזכיר לנו שמדובר, אחרי הכל, בפרשה קיבוצית מאוד, וקיבוץ הוא מקום שאנשים חיים בו בקירבה אינטנסיבית, לטוב ולרע.

פרשת המחתרת חידדה את הקיצוניות החברתית של "הקולקטיביזם הרעיוני" בקבה"מ ובבארי בפרט, אולם כיסתה על העובדה שאנשים רבים בבארי מגדירים עצמם כבלתי־מפלגתיים.

מיכאל גדיש: "כל פרשת המחתרת - זה לא עניין אותי, הלכתי עם הזרם, מפא"י של אז, "אחדות העבודה" של אז, הלכתי עם הקו המוביל, עם בוריס, שהוביל את הקו הדומיננטי של התנועה, הם (המחתרת) קראו לבוריס ׳הקואופרטיב׳ ואמרו שהם סתם מרכלים. אנשים היו

נשארים בחדר אוכל אחרי האוכל והיו יושבים ומדברים. והמחתרת ניסו להשמיץ ואמרו: ה"קואופרטיב" מרכלים, ואילו אנחנו מדברים בנושאים ציונים שברומו של עולם."

מעניין לציין את דבריו של יאיר חצרוני בהקשר זה. "בוודאי שאני זוכר את המחתרת. יצאתי לחריש לילה וכשבאו להחליף אותי אמרו, לך ישר לאסיפה. הם עוד לא גמרו את האסיפה. באתי ושם התברר לי כל הסיפור. זה סיפור של אנשים חושבים, אידיאליסטים. הסיפור האידיאליסטי לא תפש אצלי. אני הייתי אחרון אנשי מפא"י במשק, אחרי הפילוג הגדול. בתור כזה, אני זוכר שמנעו ממני באחת השנים להיות סדרן עבודה ב־1 במאי. כי הייתי חשוד ב'אנטי'. מאז לא רציתי להיות סדרן עבודה. אם אני לא מתאים ב־1 למאי, אז גם לא באף יום אחר. המפא"יניקיות שלי היתה הבית, הדודים, "הבחרות הסוציאליסטית"... זאת היתה השתתפות סבילה. האמונה והלהט שלי היו לוקאליים, מכוונים לקיבוץ שלי. לחברים שלי. כל השאר לא היה חשוב. לכן לא הבנתי את פורשי המחתרת. בשביל כזה דבר להפוך עולמות?"

התשובה היא כן: בשביל דבר כזה הפכו אז עולמות. הקיצוניות החברתית, שלובה בזאת הפוליטית, היתה ספוגה בהווית החיים במידה שקשה להבין היום. מי ששלח את ידו בפוליטיקה, הרגיש בקיצוניות הזאת ולפעמים גם נכווה ממנה. אנשים רבים, מימין ומשמאל, עזבו בגלל אותה קיצוניות. בארי נשארה. עצם השימוש במלה "קיצוניות" נובע מפרספקטיבה מאוחרת. בשנים הראשונות זאת לא היתה קיצוניות, אלא דרך־החיים הרצויה. אברהם: "המציאות היא תמיד דבר של הווה מבחינת הגדרתה. מה שהיום לא מתיישב עם התפישות הליברליות שלנו, היה נכון, או שנתפש בעינינו כנכון, אז. הדברים אמורים לגבי חיים ורחל, לגבי אלעזר ולגבי המחתרת של עין דור." כל הפרשות הללו הן תוצאה של הקיצוניות, כלומר של מציאות החיים הקיבוצית, בשנים הראשונות.

אני מקווה שתיאורי הפרשות הללו, כפי שניסיתי להביאם בספר זה, זורקים אור על אותה מציאות חיים.

פרק ד':

קדמה

קיבוץ קדמה עלה להתיישבות בתל תורמוס, ב־1946, במסגרת 11 הנקודות. היה זה באותו יום בו עלתה בארי להתיישבות בנחביר. ב־1962 פורקה קדמה. כ־35 איש, מוותיקי קדמה וילדי חוץ, עברו לבארי והמשיכו את חייהם שם. לקדמאים של בארי "שנים ראשונות" משלהם, ופרק זה מוקדש לסיפורם. מבחינה זאת, הפרק הוא יחידה עצמאית וניתן לקרוא אותו בנפרד מן הפרקים שקדמו לו. מצד שני, סיפורה של קדמה מאיר באור חדש את זה של בארי. לפנינו שני גרעינים, שתי קבוצות שביקשו לבנות קיבוץ, שתיהן תוצר של תהליכים חינוכיים דומים ושל תודעה חברתית דומה. שתי קבוצות, אשר במבט כללי ניתן לומר עליהן שהתחילו מאותו קו זינוק. הפרק הזה הוא לפיכך גם ניסיון לתהות על הגורל השונה, שפקד את שתי הקבוצות הללו.

התכתיב המרכזי שקבע את מבנה הפרק הוא קוצר היריעה. בתוך הפרק הזה מקופלות השנים הראשונות של אנשי קדמה שבבארי - מתנועת הנוער, דרך ההכשרה, כפלוגה במושבה, דרך סדום, העלייה להתיישבות ומלחמת השחרור, ועד לחיים בקיבוץ עצמו. מבחינה צורנית, זהו מסלול זהה למסלול שעברנו יחד עם ותיקי בארי בשלושת הפרקים הקודמים. מבחינה מהותית, כפי שנראה בהמשך, התפתחו למעשה שתי הקבוצות בתנאים שונים. כיוון שהפעם מוקדש למסלול זה רק פרק אחד, נוצר הכרח לצמצם את פרטי התיאור של השלבים השונים. צמצום זה נבע גם מתוך הצורך לדון, נוסף על התקופה שלפני העליה לקרקע, גם בתהליך ההידרדרות של קדמה שהביא ב־62' לפירוקה הסופי. הפרק הנוכחי מנסה לחבוק את כל אלה. בחלקו השני של הספר, המוקדש לסיכומי דרך, מתבטלת ההפרדה בין קדמה לבארי ודבריהם של הקדמאים מובאים לצד אלה של ותיקי בארי.

בכתיבת הפרק נעזרתי בעבודתם של חנה ברמק (ז"ל), קדמאית שעברה לבארי, ואמנון מגן, חבר פלמ"ח־צובה. העבודה הוכנה במסגרת המרכז הסמינריוני של הקיבוץ המאוחד ("אפעל"), הקורס הדו־שנתי למדעי החברה, מחזור י', תשל"ב.

1. הציפיה: 1940־1946

בסתיו 1939 התכנסו ליד מעין חרוד כ־50 חניכי תנועות נוער והכשרות שונות, ושם הוחלט על הקמת גרעין להתיישבות. חניכי תל־יוסף היוו את הקבוצה הדומיננטית בתוכם (כ־35 איש). קבוצה זאת הורכבה מחברת נוער שהתאחדה עוד בתל־יוסף עם חברי הכשרת הנוער העובד, ועשתה במשותף שנת הכשרה שלישית ברעננה ובמעוז חיים. בקבוצה נוספת היו כ־12 מחניכי הנוער העובד שעברו הכשרה בעין חרוד.

הפלוגה החדשה הגדירה את עצמה לקיבוץ המאוחד וקבעה את מושבה בנתניה.

אבא: "ב־36', כשכולם הלכו לתנועת הנוער, אני עליתי לארץ מרומניה. בגיל 16. אחי שלחו לי הזמנה וכך הייתי רשאי לעלות. היה בארץ חוסר עבודה עצום. אחי ואחיותי היו כבר בארץ וכולם היו מחוסרי עבודה. החינוך שלי מרומניה היה של גורדוניסט. עבדתי בקטיף אולי חצי שנה, והביאו את כל הקבוצה שלי להכשרה בתל יוסף. משם עברנו עם עוד כמה קבוצות לנתניה."

שותה: "אני הגעתי לנתניה ישר מתל יוסף. אני בת תל יוסף. הייתי בת משק יחידה בגיל שלי, ולמעשה לא היתה לי שם חברה בת־גילי. אנשי חברת הנוער שהיו בתל יוסף גמרו את הכשרתם, הלכו למעוז חיים, משם לנתניה, ואני הצטרפתי אליהם בנתניה. היה לנו שם בית שכור אחד בשכונת איתמר. היו בו שלושה חדרים, אחד שימש כחדר אוכל, שני כמחסן בגדים, שלישי היה מועדון. בנינו על־יד הבית מקלחת מפחים, ואנחנו עצמנו גרנו מסביב באוהלים. התקיימנו מעבודת חוץ בנתניה וסביבתה. הבחורים עבדו בדרך־כלל במחנות הצבא הבריטי שליד נתניה. הבנות עבדו בפרדסים, חלק קטן במשק בית בנתניה."

שרה צ'רניק הגיעה לפלוגה בנתניה דרך מסלול שונה. שרה: "אני בת שכונת בורוכוב, חברת הנוער העובד. בתקופה ההיא, קיבוץ היה מטרת־העל של חיי חניך התנועה. מלחמת העולם פרצה והיתה רוח התנדבות גדולה, ללכת לקיבוצים. התארגנה קבוצת הכשרה מהנוער העובד, הלכתי אתם לקיבוץ יגור. ביגור היה סניף גדול מאוד של הנוער העובד כי שם היה בית ספר מקצועי בשם "טיץ" שהיה שייך גם הוא לנוער העובד. כשסיימנו את שנת ההכשרה, עמדה בפנינו ההכרעה לאן להגדיר את עצמנו - לקיבוץ המאוחד או לחבר הקבוצות. התארגנו, קבוצה של בנים מטיץ ובנות מההכשרה, סיירנו בפלוגות העבודה במושבות, וביקרנו גרעינים שחיכו להתיישבות. היתה אז מנרה בנס ציונה ובבנימינה היה כפר בלום, בגדרה היה כפר סאלד, ורביבים היתה בראשון לציון. הלכנו גם לגרעין שהיה ליד נתניה - עוד לא קראו להם קדמה - קראו להם פלוגת נתניה. הצטרפנו אליהם אחרי שהם עברו לאזור ליד נתניה, צמוד לבית יצחק, אזור שנקרא ה"שטח".

למה החלטתם דווקא על פלוגת נתניה?

"הם נראו לנו מבחינה חברתית. בפרט שאמרו לנו שמנרה עוד יחכו הרבה זמן. נראה היה לנו שפלוגת נתניה לא יחכו הרבה זמן עד להתיישבות. בעיקר התרשמנו מהם מבחינה חברתית. הם גם היו בני גילנו. בנוסף, היה לנו מדריך בהכשרה שהיה מדריך גם בנשר, בנוער העובד, והוא היה בפלוגת נתניה."

הפלוגה חיה בנתניה משך כשנה וחצי כשהיא חוזרת ותובעת ממזכירות הקבה"מ שטח מתאים יותר מחוץ למושבה, עם מגורים הולמים, משק עזר ושטח קטן לעיבוד. במהלך 1940 מציעה מזה"ק שהפלוגה תהיה מועמדת להתיישבות בדרום ים המלח, ועד שיבשילו התנאים לכך תיטול על עצמה את תפקיד הגוף הנושא של הפלוגה המקובצת של הקבה"מ במפעלי ים המלח, בסדום. נקודת ההתיישבות המיועדת קרויה צאפי, והיא נמצאת על קרקע ירדנית. מתנהל מו"מ עם האמיר עבדאללה על קניית הקרקע. הקשר בין הקבה"מ וסדום הוזכר כבר בפרק השני של הספר, כאשר הובאו דבריהם של ותיקי בארי שעבדו בסדום... לכן לא אחזור כאן שוב על הרקע ההיסטורי של מפעלי סדום. הצעת מזה"ק לא התקבלה בהתלהבות רבה בפלוגת נתניה. היו חברים שהתנגדו לכך בטענה שאין בדברים ממש וחבל לבזבז את הכוחות. אחרים טענו שכוחה של הפלוגה אינו מספיק למשימה. אך הרוב היה בעד קבלת ההצעה. רבים העריכו שזאת תהיה "התיישבות מחוץ לתור" - נימוק בעל ערך, באותם ימים, כשפלוגות חיכו שנים במושבות. בהצבעה הסופית הוחלט ברוב של 42 נגד 13 לקבל את הצעת מזה"ק. בהתאם למגמת פניה, הוחלט לקרוא לפלוגה מעתה בשם "קדמה".

ב־25 ביולי 1941 מגיע טבנקין לנתניה כדי לשוחח עם חברי קדמה, לחזק את הלבבות ולהסביר את חשיבות סדום בעיני הקבה"מ. "ים המלח הוא אוצר חשוב לפיתוח הארץ," אומר טבנקין, "וחשוב שיהיה בידי יהודים. המפעל רק בראשיתו וכבר היום הוא נותן רווחים גדולים. בעבר הירדן רבים האנשים הרעבים והעניים אשר המפעל הזה יכול להפוך להם למקור פרנסה לאלפי עובדים. חשוב לכן שיקום שם יישוב יהודי־פועלי קבוע. סדום היא בשבילנו גם פתח להתיישבות בעבר הירדן. אם רוצים אנו במיליונים יהודים בארץ, מן הצורך להתיישב בכל חלקיה. רוצה אני לומר לכם: יישוב יפה עם עצים, דשא, תנאים נוחים לילד, לא יהיה שם במהרה. הדבר הזה ייקח עוד מספר שנים. אי־אפשר לבנות את סדום ללא פינה בנתניה. אתם תבנו את סדום ונתניה תהיה המשתלה שלכם. לסדום תעבירו רק עצים ולא שתילים. עובדים שם עכשיו 170 חברי קיבוץ - מכם רק 40. גידול הקבוצה והקליטה צריכים להיעשות כאן, בנתניה. לא צריך כבר עכשיו לבכות על זמן הניתוק בין סדום לנתניה. אם יצטרכו להתיישב במקום אחר, הרי גם לשם לא תוכלו לעבור כולכם יחד."

עד סוף 1941 הצטרפו לפלוגה חברים נוספים "בתפזורת" ומספר חבריה הגיע ל־117. בסוף 1941 עברה הפלוגה לאזור הקרוי "השטח" וניסתה לפתח שם מקורות פרנסה קבועים. בראשית 1942 הצטרפו אליהם בוגרי חברת נוער יוצאי צ'כיה, ומספרם הגיע ל־142.

שרה: "'בשטח' היתה לנו מעגילה, וגם מכבסה שחוממה בעצים. היינו מקבלים ממחנות צבא ובתי מלון סדינים לכבס ולעגל. לעגל סדינים - פירוש הדבר שמכניסים את הסדין בין שני גלגלים גדולים, והוא מתגהץ בחום המעגילה. היה לנו חבר שהיה יזם גדול והוא החליט על

קניית המעגלה. אנחנו, החברות, היינו מכבסות, מותחות ומגהצות, ואז היו מחזירים את הסדינים לבעליהם. זאת היתה עבודה בעיקר לחברות. עבודה קשה מאוד. עשינו את הכביסה בעיקר בידיים. היה צריך להספיק לכבס, לסחוב ולתלות כמויות עצומות של סדינים. עבדתי גם בבית חרושת לעורות, אחר־כך בפנסיון פרטי בנתניה. מצבנו היה קשה. היינו הולכים ברגל שעה למקום העבודה כי האוטובוס עלה כסף. עבדנו הרבה מאוד שעות ובכל זאת לא היה כסף. אבל היתה חדוות נעורים. מקימים קיבוץ חדש, בונים את ארץ ישראל. הייתי שבע שנים בנתניה, עד שעברו לתל תורמוס. כשעלו, בעלי עבר לתל תורמוס ואני נשארתי עם הבן בנתניה. שנה וחצי היינו בנתניה, עד שהצטרפנו אליו. שבע שנים. הרבה מאוד זמן."

שותה: "גם ב'שטח' המשכנו לעבוד בקטיף ובבית החרושת למיץ בנתניה. אחר־כך עבדנו גם בגבעת חיים, בבית־החרושת "גת". ב'שטח' כבר התרווחנו ובנינו מספר מבנים: מרפאה, מזכירות, בית תרבות."

שרה: "במשך הרבה שנים גרנו באוהלים, בנתניה עצמה וגם בשטח. היו רוחות איומות מהים. אז עוד לא היתה כל הבניה שחוסמת את הרוח. היה לנו פטנט: היינו קושרים את האוהלים זה לזה בחבלים ומחזקים ביתדות. אני לא אשכח לילה אחד שבו השתוללה סופה איומה ועקרה את האוהלים. האוהלים נפלו אחד אחד, כמו במשחק דומינו. לאן הלכנו לישון? למאפיה, לחדר אוכל, ושני הזוגות הנשואים קיבלו את מחסן הבגדים. יותר מאוחר הקימו את מה שקראנו בית תרבות. אנחנו גרנו באוהלים אבל בית תרבות היה לנו מאבן."

שותה: "אני גוייסתי אז למזכירות הקיבוץ המאוחד (מזה"ק) והייתי שם שנתיים, אולי קצת יותר. גרנו בקומונה מול הגימנסיה בתל־אביב. כל ערב היינו מתאספים מול השולחן הגדול, ובשבילי הקטנה זה היה צוהר למחשבה של מנהיגי הקיבוץ המאוחד, טבנקין, בן אהרון, גבתי."

כאמור, בסוף 1941 היו כבר 47 קדמאים בסדום, מתוכם כ־10 חברות. יהודית הן, היום בבארי, הגיעה לסדום ב־1944, שם פגשה את בעלה והצטרפה לקדמה. ותיקים רבים מבארי קבעו בראיונות ש"סדום הרגה את קדמה". ראוי לברר את פשר הקביעה הזאת כאן. כבר ב־1941, בתחילת הקשר עם סדום, עזבו חברים את קדמה בטענה שרצונם לעבור לפלוגה אחרת בה חיים "חיי קיבוץ אמיתיים". חברים אחרים עזבו בגלל בעיות בריאות שלא איפשרו להם לעבוד בסדום. אבא: "הבעיה של סדום היתה הבעיה הקשה ביותר של קדמה. היינו בשני מחנות. אני עצמי הייתי בסדום, אבל רק לתקופות קצרות. לא התחייבתי לעבודה בבית החרושת. כשחזרתי לנתניה, עבדתי שם בבניין. אני זוכר שרבים התגייסו לבריגדה, לתפקידי השעה מה שנקרא, בגלל הזמן שעבר והציפיה להתיישבות."

כל שלושה שבועות היו הסדומניקים מקבלים שבוע חופש, אותו העבירו בנתניה. אנשי נתניה טענו כנגד הסדומניקים, שהם מבלים את חופשותיהם בהליכה לקולנוע, ואילו הסדומניקים באו בטענות, שבנתניה "אין תנאים" להעביר חופשה. שרה: "צאפי היה חלום יפה, אבל זה גרע מאיתנו הרבה אנשים, שהיו יותר מציאותיים ואמרו שלא ייצא מזה כלום. בכל אוהל משפחה בנתניה היתה מיטה רזרבית שקראו לה "מיטת סדום" וכשבא סדומניק הוא היה הופך לפרימוס של המשפחה הזאת. לסדומניקים תמיד היה קצת כסף בכיס, הם היו מגיעים לשבוע

חופש ומבלים. זה לא חינך לחיי חברה ולא לחיי קיבוץ.״ השוני בין אלה שהיו בנתניה לבין אנשי סדום נבע מכמה גורמים. מי שהיה בסדום, יצא לשם בדרך־כלל ישר מההכשרה ולא ידע לעבוד בחקלאות. לעומת זאת, אנשי סדום עבדו בבית חרושת והתרגלו לרמת חיים גבוהה יותר מאשר בקיבוץ. הם קיבלו דמי כיס בשביל הנסיעות, ולא ברור אם העבירו אותם לקיבוץ. חלק מוותיקי קדמה זוכרים שהסדומאים היו מזמינים את החברות שלהם לקולנוע מכסף כיס שחסכו על־ידי כך שנסעו בטרמפים.

באוקטובר 1943 מעבירה מזכירות קדמה דו״ח למזה״ק בעניין סדום. נכתב שם כי: ״עובדה מאוד ברורה ומבוססת היא השפעתה של סדום על חבר הקיבוץ החי בה מספר שנים - לריחוק מהפלוגה שולחתו (ששלחה אותו) ומן הקיבוץ בכלל. נסיון שלושת השנים שלנו שם הראנו מה גודל הפחת האנושי שם (מפאת האקלים בעיקר). אנו צועדים במהירות לקראת צניחת מספרנו בגלל העוזבים שמקומם לא התמלא. מספרנו בנתניה הוא כיום כ־70. בהם 31 שחזרו מסדום. 29 (מאלו שחזרו מסדום) הם חברים שהפסיקו את עבודתם בסדום מסיבות אי־הסתגלות ואי־התאמה, וחברות שסיימו את תקופת עבודתן שם.״

הדו״ח קובע כי אין לרדת ממספר זה (70 איש) בפלוגה בנתניה, אם רוצים לפתח בנתניה התחלה של משק והווי של בית. מצד שני, אם יש ברצונם לשמור על מספר דומה בנתניה, הם אינם יכולים להוריד אנשים לסדום. הדו״ח מסיים במלים הבאות: ״הפתרון ה י ח י ד הנהו תוספת חברים בהקדם האפשרי כי בלעדי זאת אנו צופים ירידה גדולה בסדום בעתיד הקרוב ביותר על־פי כל המוסבר לעיל.״

בינתיים, בעניין ההתיישבות אין כל התקדמות. מזה״ק מבהירה שהיא אינה שותפה לדיונים על רכישת הקרקעות בצאפי, ואם הם מתקיימים הרי זה בלי ידיעתה. דרישתה של קדמה לתוספת חברים אינה נענית. אלה הן שנות מלחמת העולם השניה, שנים ללא עליה של ממש. קבוצות ההכשרה הקיבוציות מתגייסות ברובן לפלמ״ח, וחלק מחברי קדמה עצמה מתגייס לצבא הבריטי.

ב־1.5.44 נכתבו ביומן סדום, הקרוי ״אצלנו״, הדברים הבאים על־ידי חבר קדמה:

״זה שלוש שנים וחצי שקבוצתנו שותפה למפעל בסדום. גדול חלקה בפלוגה המקובצת אך לא מעטים הקשיים. השאלה האקטואלית, כרגע, היא: החלפת חברים בסדום. יש הסופרים כבר את הימים שנותרו להם עד לסיום תקופת עבודתם (שלוש־ארבע שנים, תלוי בתפקיד). אחרים אומרים פשוט וישר - החליפונו! אנשינו הלכו לסדום שלמים עם עצמם ועם רעיונם לבצע את החלטת הקבוצה ואת צו התנועה. והנה נקלענו לתנאים חדשים לגמרי: מנהלי עבודה ופקידים וסדרי עבודה לפי היגיון קפיטליסטי, חיים חד־גוניים... ומעל לכל ההרגשה המכרסמת בלב חברים שאין זה סבל זמני כי אם עד אשר נעלה להתיישבות - ומתי זה יהיה?

רבים נשברים בגלל ההווי הקסרקטיני של בית החרושת. יש המבקשים להתבודד וזה מחליש את הקשר, הרופף בלאו־הכי, בינם לבין החברה. בזמן האחרון פחת מספרנו, אולם שמרנו על העמדות העיקריות.״

על רשימה זאת ביומן סדום לא איחרה להגיב רשימה ביומן קדמה (מאי 1944):

"אל נשלה את עצמנו ואת הבאים אל הקבוצה בתקוות שווא, בעצה של "חירוק שיניים" ונשיאה בסבל – עד מתי? נחשוב ונציע למוסדותינו לתכנן תכניות של עליה בלי לחכות לרשיון מלונדון או מירושלים. הדבר נראה אפשרי אם ייתן הקיבוץ את ידו לכך. כי נדמה שלא נוכל להמשיך הרבה במצב הנוכחי, מצב מעורפל עם סיכויים חלשים או בלי סיכויים של ממש."

יהודה אלמוג (קופילביץ') ענה לרשימה במכתב למערכת שהתפרסם ביומן קדמה ביוני 1944:

"החבר ב.א. פירסם ביומן קדמה מחודש מאי את דעתו לשאלת קדמה בסדום ומכיוון שטעה בשני פרטים, מחובתי להבהיר את הטעויות: א. בטפחי קשרים תמידיים עם מנהלי חברת האשלג, יכול אני להבטיח לחבר בלי הסתייגויות את העיקרון שנחוץ להקים בדרום יישוב פועלים קבוע. העיכוב היחידי הוא בשלטונות הבריטיים הלוקחים את ממשלת עבר הירדן כמסווה למעשיהם. מנהלי החברה אינם פוסקים ממשא ומתן (על קניית אדמות צאפי להתיישבות יהודית). ב. אשר להצעה המעשית – לעלות על הקרקע בלי לחכות לרישיון – אלה הם דברים ללא אפשרות להגשמה והם עלולים להשלות את החברים ולהטות את מחשבתם לעולם ההזיות. הקרקע הנכספת והנחוצה לנו היא בתחומי מדינת עבר הירדן, היא שייכת לבעלים פרטיים שונים, המוכנים למוכרה אם השלטונות לא יפריעו. כל עוד לא התגברנו על המכשול הפוליטי, הם אינם יכולים למכור לנו, ואין אנו יכולים לקנותה בתנאי החוקים של עבר הירדן." המכתב מסתיים במלים: "חכמים, היזהרו בדבריכם!"

בראשית יולי 1944 התקיים בירור בסדום. על סדר היום - דרישת חברים רבים כי יוחלפו לאחר שלוש שנים. אבל מי יחליף אותם? רבים קיוו כי באמצעות החילופים יתחזק הקשר בין נתניה לסדום. טבנקין הופיע בנתניה והשמיע דברי התנגדות לחילופים. לדבריו, "אני בעד תוספת חברים לקדמה לשם תגבורת, אך לא לשם חילופים. אך קוצר נשימה הוא להחזיק מעמד במשך ארבע שנים ובשנה ה־5, המכרעת, להתמוטט." בנתניה החליטה האסיפה כי עקרונית אין מחליפים את החברים. אולם החודשים והשנים שעברו הביאו עמם את המסקנה שאין אפשרות להתיישב בצאפי. ב־1945 תבעה מזכירות קדמה ממזה"ק לאשר לה תוספת אנשים, או להחליף אותה בגוף קיבוצי אחר, אשר יקבל אחריות על הפלוגה בסדום. בתביעה הזאת היה ביטוי להסתלקות מחלום צאפי. מזה"ק דנה בתביעת קדמה ביולי 1945, והחליטה לא לאשר תוספת אנשים.

ביולי 1946 נערך ביקור של מזה"ק בפלוגה בנתניה. קדמה כבר לא היתה החברה הצעירה והתוססת של 1940. היו מאחוריה שש שנים שהוקדשו לחזון שהתברר כאשליה. שותה: "בצאפי היה גן עדן שחיכה לנו. זה היה חלום גדול־גדול שהתנפץ. חיכינו כל הזמן לאו־קיי של עבדאללה, שבסוף לא הגיע. כשראו שההתיישבות לא יוצאת לפועל, יישבו אותנו בתל־תורמוס, ליד קסטינה." אולם קדמה כבר היתה מותשת מעזיבות ומהפיצול בין סדום ונתניה. "חברה בת שש ומותשת" קראה לכך חנה ברמק ז"ל. אנשי מזה"ק באו להציע לקדמה להיאחז באחת מ־11 הנקודות החדשות, העתידות לקום בנגב. הקבוצה קיימה 3 אסיפות בהן דנו

בהצעת מזה"ק. לא היתה התלהבות ואף נשמעו ספיקות, כאילו הכוונה במבצע היא פוליטית ולא להתיישבות של קבע. בכל זאת, הוחלט לקבל את ההצעה. במוצאי יום הכיפורים תש"ו, אוקטובר 1946, עלו חברי קדמה לתל תורמוס שבנגב הצפוני. כמו במקרה של העלייה לנחביר ולשאר הנקודות, היתה העלייה מבצע מהיר ומרוכז שתוכנן להתבצע בהפתעה. תל תורמוס היה סמוך לכפר מנחם, מרחק 6 ק"מ (בדרך עפר) מכביש גדרה־אשקלון. עם העלייה נבנה מחנה קטן של 3 צריפים, בריכת מים וגדר. מי שנשאר במקום, התרכז בזריעת 1000 דונם פלחה עוד לפני הגשמים. עם סיום הזריעה לא היתה תעסוקה לאנשים מלבד שמירה והובלת מים מבאר טוביה.

אבא: "בשנה האחרונה לפני ההתיישבות כבר ידענו שאנחנו לא הולכים לצאפי. המשא ומתן עם המלך הירדני עלה על שרטון. ידענו שנלך לנגב. אני הייתי בין העולים להתיישבות, מכיוון שעסקתי בבניין. עזרתי שם בהקמת הצריפים.

הלכתם ברגל אל הנקודה מכפר מנחם?

לא, מה פתאום, אנחנו נסענו עם המשאיות שהביאו את הצריפים."

שותה: "בזמן שהייתי במזכירות הקיבוץ עלינו לתל תורמוס. השתתפתי בעלייה בלי רשותה של מזכירות הקיבוץ. אמרתי להם שאני חולה. בעלייה הייתי הקשרית. יצאנו מכפר מנחם, היינו שם לילה אחד, ומשם עלינו לתל תורמוס. המחנה שלנו בתל תורמוס היה קרוב למסמייה, שם היתה משטרה בריטית. למחרת באו שני רוכבי אופנוע מהמשטרה לבקר אותנו. כשהם באו היתה כבר גדר. כתבנו מהר פתק ושלחנו הודעה עם יונת דואר לכפר מנחם. כתבנו שיש לנו ביקור לא צפוי ותהיו בהיכון. היונה הגיעה, אבל הכל היה בסדר. היה ביקור ידידותי. כיבדנו אותם בקפה. כשהם הגיעו היו לנו כבר גדר וגג לצריף אחד. הם כנראה לא היו קצינים רמי־מעלה. הייתי שם יום־יומיים וחזרתי למזכירות הקיבוץ."

אנשי תל־תורמוס סבלו מבידוד ומבצורת. לאבא נולדה ב־47' בת בנתניה, והוא ישב בתל־תורמוס שנה וחצי מבלי לראות אותה כמעט. הבצורת חיסלה את היבולים. אבא: "מה עשינו? שמרנו. משלט. שמרנו על המקום. ימים שלמים היינו יושבים ומשחקים חמישיות. דומינו חמישיות. מים הבאנו מבאר טוביה עם טרקטור. היה עוד משהו: קשרים עם הסביבה, עם הערבים. קנינו מהם נשק ואספקת מזון. בשר גמל, למשל." חוסר התעסוקה במקום הוציא את האנשים לעבודות חוץ, בגבעת ברנר ובגדרה בעיקר.

חנה ברמק טוענת כי העלייה לתל תורמוס לא שינתה את פני הדברים בקבוצה. "את תקופת ההתלהבות כבר עברנו", כתבה. מרכז הכובד המשיך להיות בנתניה, ושם המשיך להתקיים המשבר החברתי שנוצר בשש השנים הקודמות. לראיה, בשנת 1946 עזבו את הקבוצה 35 חברים - שיא מבחינת מספר עוזבים שנתי, בקדמה ובכל הפלוגות האחרות באותה שנה. "רוח תוגה מרחפת על פני קדמה" נכתב ביומן הקבוצה בשנת 1947. הקבוצה בתל תורמוס מכונה שם "קבוצה קטנה ללא יצירה משקית של ממש, בלי יכולת לחיות חיי חברה כלשהם". העוזבים הולכים בדרך־כלל העירה, לנתניה, היכן שיש להם כבר קשרים ומקומות עבודה זמינים. מזה"ק עדיין אינה מסכימה לאשר תוספת אנשים לקדמה. רשימות של חברים המסכמות את שנת 1947 מבטאות דאגה ביחס למצב הכלכלי של הקבוצה, להנהלת חשבונות

שאינה מעודכנת, ובעיקר ביחס ללקיחת הלוואות קצרות־מועד לצורך השקעות המשתלמות רק בטווח הארוך.

בכ"ט בנובמבר 1947 מתקבלת באו"ם הצעת החלוקה. קדמה מוצאת את נקודת ההתיישבות המובטחת שלה כשהיא 2.5 ק"מ מחוץ לתחומי המדינה היהודית, על־פי גבולות החלוקה.

שוב מתלקח בקדמה ויכוח חדש־ישן: להמשיך בתוכנית ההתיישבות או לנטוש אותה?

שותה: "קדמה נפלה מחוץ לגבולות החלוקה. חברים אמרו, מה? כל־כך הרבה זמן חיכינו, ועכשיו נתיישב מחוץ לגבול? הם פשוט עזבו, כלומר נשארו להשתקע בנתניה."

אבא: "אחרי המלחמה היינו אמנם שוב בגבולות המדינה היהודית, אבל היינו גם די חלשים. אלו שהתגייסו לצבא, כבר לא חזרו, גם לא חזרו מהפלמ"ח."

שותה: "אחרי המלחמה גבול החלוקה התבטל כמובן. אבל לפני המלחמה, היתה שנה של בצורת ושל אי־ודאות ביחס לחלוקה, ורבים עזבו."

השוללים העיקריים של התיישבות קדמה מעבר לגבול היו חברים חדשים, ניצולי שואה שהגיעו אחרי מלחמת העולם השניה בקבוצת "פרומקה". הם טענו שאינם מוכנים לגלות חדשה - הפעם במדינה ערבית. מזה"ק הגיבה בחריפות. ויניה כהן אמר: "לא נכבד בתוכנו חברים שלא ירצו להיות חברי קדמה בגלל היותה במדינה ערבית. חשבנו את קדמה ליישוב הכי מובטח מבחינת תנאי ההתיישבות ואין כל יסוד לפניקה או לדיכאון." חברי קדמה הציגו בתגובה דרישה לתוספת מיידית של נוער ארץ־ישראלי והקצבת סכומים שיאפשרו את העברת המחנה בנתניה לקדמה. מזה"ק הסכימה בעיקרון. אולם במקום העברה מיידית, נמשכה תקופת המעבר כשנתיים בגלל מלחמת השחרור, ואילו הנוער הא"י המובטח לא הגיע לקדמה.

2. ההידרדרות: 1948־1962

השנים הראשונות שאחרי מלחמת השחרור נראות היום, לכאורה לפחות, כקו זינוק חדש. קדמה נמצאה, לראשונה בתולדותיה, על אדמות הקבע שלה. המחנה בנתניה חוסל. כל אנשי קדמה היו מרוכזים בקיבוץ אחד. כך היה, לכאורה לפחות, גם בבארי. אולם בעוד שבארי התחזקה וגדלה, החלה קדמה לסמן קווים במדרון. מעניין להשוות בין מצבם של שני הקיבוצים - קדמה ובארי - לאחר המלחמה. הטבלה הבאה מציגה מספר נתונים בסיסיים.

בארי 1951		קדמה 1950	
אוכלוסיה כללית	275 נפשות	אוכלוסיה כללית	224
חברים	95	חברים ומועמדים	128
חברת נוער	52	חברת נוער	50
נח"ל	61		
רווקים	40	רווקים	41
רווקות	14	רווקות	9
ילדים	49	ילדים	44
השטח בדונמים	11,825	השטח בדונמים	13,100
השקעות	215,000 ל"י	רכוש קבוע ושוטף (49')	152,000
מחזור כספי	255,000 ל"י	ערך הייצור במשק	127,500
הלוואות מעל שנה	43,770	חוב לזמן ארוך (49')	101,000
תקציב	150,000	תקציב (50')	תקציב ביסוס

הנתונים לגבי בארי לקוחים מתוך יומן בארי מיוחד לרגל "7 שנים לקיומנו כקיבוץ". הנתונים לגבי קדמה לקוחים מתוך עבודתם של חנה ברמק ואמנון מגן. מכאן נובע השוני בהגדרת הקטגוריות הפיננסיות. ניסיתי להציב, במידת האפשר, קטגוריות חופפות אלה מול אלה.

לגבי הנתונים יש לציין מספר דברים חשובים:

א. מצב האוכלוסיה הכללית נראה, על־פניו, דומה בשני הקיבוצים. מספר החברים הקבועים, חברת הנוער והילדים, כמעט זהה. היחס השלילי בין הרווקים לרווקות הדאיג את שני הקיבוצים במידה שווה. ההבדל העקרוני נעוץ בהשלמות שקיבלו שני הקיבוצים. לבארי הגיע ב־1951 גרעין נח"ל גדול שהחליט להצטרף לקיבוץ. לקדמה, לעומת זאת, לא היה גרעין נח"ל, ואילו חברת הנוער שלה כללה גרעין בבלי גדול שעזב את הקיבוץ סמוך לקבלתו.

ב. ב־1952 החזיקה קדמה בשטחים נטושים נרחבים, בנוסף לשטחים זמניים שהפכו קבע, וסה"כ השטח שהיה ברשותה הגיע ל־13,100 דונם. אולם חלק משטחים אלה נלקח מקדמה, וב־1956 היו ברשותה בסה"כ 7400 דונם כאדמות קבע ועוד 3400 דונם שטח זמני. 1300 דונם מכל האדמה היו שטחי בור. שטח השלחין היה 930 דונם. חלק מהשטחים היה מדרוני ומבותר בערוצים.

ג. לצורך הקמת המשק מחליטה קדמה לקבל מהסוכנות היהודית את "תקציב הביסוס" שלה ב־1950. חנה ברמק טוענת שזאת היתה טעות גורלית, שהכתיבה במידה רבה את הידרדרותה הכספית של קדמה. תקציב ביסוס הינו תקציב המיועד ליישובים חדשים. כל יישוב מקבל באופן רגיל תקציבים שנתיים לצורך פיתוחו. כאשר מוצאת מחלקת ההתיישבות כי היישוב הגיע לבגרות והוא כשיר לעמוד על רגליו גם ללא תמיכה שוטפת, עובר אותו יישוב - בהסכמת המוסדות הקיבוציים - לשלב הביסוס. אז נעשה "חשבון כולל" לגבי הסכום הדרוש להשלמת אמצעי הייצור של המשק על־פי גודלו המתוכנן. תקציב הביסוס שנקבע לקדמה היה 56,000 ל"י שנועדו לקידוחי מים, מטעים, שלחין, מדגרה ובית אימון, מבנה לרפת ותוספת פרות, מבנים למחסן תבואות ומתבן, ומכונות חקלאיות שונות. לאחר קבלת התקציב התברר שאין בו כדי לממן את כל ההוצאות בסעיפים הנ"ל. קבלת תקציב הביסוס למעשה יצרה צורך לקחת הלוואות נוספות כדי להשלים את המימון החסר. הלוואות נוספות אלה היו, כמובן, בתנאים טובים פחות. המאזנים בשנים הראשונות לאחר המלחמה מראים על יתרת חוב גדולה. הריבית על חובות אלה הלכה ותפחה. ב־1949 שילמה קדמה 2400 ל"י ריבית, וב־1956 כבר עלתה הריבית ל־69,100 ל"י.

אגב, גם בבארי היו באותן שנים דעות שליליות לגבי המצב הכלכלי. אהרן ידלין צירף ליומן ממנו הובאו הנתונים הקודמים רשימה, ובה נכתב כי "פעמים נדמה שמצב כלכלי זה 'נדבק' בנו ואין יכולת להשתחרר ממנו. המצוקה גוברת מחודש לחודש ובעקבותיה התמרמרות וחוסר הבנה. ההתרוצצות של הגזבר לעוד גמ"ח ולעוד 'סידור' של הקיבוץ - לא יוציאו את העגלה. מצב הרוח וההצלפה העצמית של מרכזי הענפים רק יעמיקו את הרגשת הדיכאון." מבחינת הנתונים הגולמיים, על כל פנים, אפשר לראות כי בארי היתה במצב טוב יותר מקדמה. כבר ב־1950 נאלצה קדמה להביא עובדים שכירים לעבודה עונתית בגן ירק ובאסיף. בעקבות כך הוזמנה לביקור ועדת המשק של הקבה"מ. בהערכת המצב שלה נכתבו דברים קשים. "במלאכה - יש להקים מפעל יותר סטנדרטי הדורש פחות בעלי מקצוע" (המסגריה של קדמה ניסתה להפוך למפעל המייצר ומתקן חלקי חילוף, ג'קים וארגזי הרמה). "ההשקעות נעשו בחלקן בהלוואות בלתי־מתאימות ונראה כי 'עברו את גבול המותר' ויש להיזהר. אסור להמשיך ולפעול כך. נחוצה תוספת אנשים - אך אין לחשוב בשום אופן על עבודה שכירה עונתית. בחברה - ליקויים רציניים. בכל ענף יש גרעין אנשים מבלי שתתגבש קבוצת עבודה."

תוספת האנשים הנחוצה היתה אמורה להגיע מקליטת עלייה, גרעינים וחברות נוער. בשנים הראשונות נעשו מספר נסיונות קליטה כאלו, וכולם נכשלו. שותה: "השנים שאחרי המלחמה היו מאבק אחד גדול על הישארות. כשהיינו בנתניה, נחשבנו במזכירות הקבה"מ לאחד

הקיבוצים החזקים והטובים. הרושם הזה לא השתנה מספיק מהר. אני לא אשכח, איך פעם נכחתי בדיון שנערך במזכירות על גרעין מסוים, ושאלו למי לתת אותו: לקדמה או מנרה. אני ישבתי בישיבה הזאת, ואמרו: אפילו שותה צריכה להסכים שהגרעין צריך ללכת למנרה. מזה"ק לא הבינה בזמן עד כמה חסרים לנו אנשים."

שרה: "כשעלינו לקדמה ביקשנו השלמה לשנתון שהיה חסר לנו, ואמרו לנו: אתם חזקים. היה לנו עוד שם של קבוצה חזקה. מזה"ק נתנו את ההשלמה לקיבוצים אחרים. השאירו אותנו בלי. לדעתי, השנתון הזה היה חסר לנו מאוד אחר־כך."

שותה: "כשהילדים גדלו, והקימו גנים ובתי ספר, אז ראו היטב כמה חסרים לנו. לא היינו מסוגלים בכוחותינו להקים בית ספר לילדים המבוגרים בחטיבת הביניים. שלחנו אותם לניר עם. זו גם היתה בעיה, שהילדים בחוץ. זה מנתק, וזה משפיע על המשפחות."

בין השנים 1949־1947 הגיעו לקדמה שלוש קבוצות של ניצולי שואה: קבוצת "פרומקה", קבוצת "מילר" וקבוצת "לודן". הקבוצה האחרונה היתה הגדולה מכולן. היא מנתה כ־40 חברים ונקראה על־שם המנהיג. הקדמאים בבארי מאוחדים בדעתם שניצולי השואה, ובעיקר קבוצת 'לודן', לא היו מתאימים לחיי קיבוץ. אבא: "אתה אומר שנכשלנו בקליטת עליה? טוב, הם היו בכל זאת ניצולי שואה. הם, לא נעים לומר את זה, לא היו הכי ישרים בהתנהגות. המנהיג החליט שהוא צריך לנהל את הקיבוץ. כשהוא לא הצליח, הוא עזב ראשון, ואחריו הגרעין התפרק."

שותה: "גרעין 'לודן' מפולין היו משרידי המחנות, הם לאט־לאט עזבו אותנו. התנאים היו קשים. החברה היתה קטנה. היה להם קשה." שרה: "נתנו לנו קבוצה גדולה, גרעין 'לודן', אבל אלה היו אנשים שהיו צריכים ללמוד לחיות אחרי השואה."

גרעין נוסף שתלו בו תקוות היה גרעין בבלי גדול שהגיע ב־1950. שותה: "כשאני הייתי מזכירה היה גרעין שהגיע מאלונים, אני חושבת שזה היה גרעין בבלי. ממנו לא נותר אף אחד.

למה?

"קשה לי להגיד עכשיו. אני לא זוכרת. הם יצאו לצבא ופשוט לא חזרו. הייתי אז גננת וכולי הייתי בגן."

ב־1949 קבעה ועדת העליה של הקבה"מ את קדמה כיישוב בו תרוכז העליה הבבלית. במסגרת זאת אכן הגיע לקדמה גרעין בבלי גדול מאלונים. חנה ברמק טוענת כי קליטת הגרעין נכשלה בגלל אינטריגות פוליטיות בקבה"מ. אנשי מפא"י בקבה"מ פיתו, לטענתה, את הגרעין הבבלי להמיר את קדמה באפיקים. גם את 8 הבבלים שנותרו בקדמה, העבירה ועדת הקליטה של הקבה"מ לגרעין בבלי אחר שהיה אז באשדות יעקב. חודשיים לאחר מכן התחדשה העלייה מעירק (שנעשתה אז במחתרת) ולקדמה הגיע גרעין בבלי נוסף. גם קליטתו לא עלתה יפה, והחלה עזיבה איטית שהלכה והתגברה של חברי הגרעין אל העיר. עד סוף 1950 נמוגה כליל החברה הבבלית, להוציא חברות אחדות שנישאו לקדמאים. באותה שנה עזבו את קדמה עשרים חברים "רגילים". שוב פנתה קדמה אל מזה"ק, אולם באותה שנה -

1951 - היתה מזה"ק עסוקה במאבק הפנימי שהוליך לפילוג בין אנשי מפא"י ואחדות העבודה־מפ"ם.

כשלון הקליטה של העולים והבבלים לא פסח גם על חברת הנוער. באביב 1949 הגיעה לקדמה חברת נוער מבולגריה. היא נקלטה יפה אך רוב חבריה עזבו עם עליית משפחותיהם לארץ.

כשלונות נוספים היו בתחום החקלאות. אבא: "לא הלך לנו בענייני התיישבות, ואחר־כך בענייני קליטה, ואחרי כל זה לא הלך לנו גם בענייני פרנסה. אז, כמו היום, חקלאות לא נתנה פרנסה טובה." הענף המרכזי של קדמה היה הפלחה. הבעיה המרכזית היתה כושרו של הצוות לארגן את העבודה ולבצעה. באזור קדמה יורד מעט גשם - כ־450 מ"מ - ולא תמיד באופן סדיר. יש חשיבות מיוחדת "לתפוש" את הגשמים כשהאדמה מוכנה. קדמה לא הצליחה בכך. הרבה פעמים היו איחורים בעבודות הסתיו, הכנה בלתי־מספקת של השטחים ואיחור בדישון ובזריעה. ענף המספוא (400 דונם) סבל במיוחד מעזיבת מרכזי הענף בזה אחר זה. ב־1955 היה לקדמה מטע שעדיין אינו נושא פרי. למעשה, אף ענף חקלאי לא נשא רווחים.

אבא: "ישבנו 8 שנים בנתניה. שם לא קיבלנו שום ניסיון בחקלאות. בקדמה ניסו להקים מפעל לג'קים וחלקי חילוף, אבל זה לא הלך. אני חושב שהחבר'ה בעלי היכולת, היזמים, מרכזי הענפים, הם עזבו ראשונים. בקדמה היה לנו גם מטע. ניהול המטע התבצע לפי קריטריונים השד יודע איזה. פעם החליטו לעשות חרובים, שזה כאילו יהיה מאכל במקום שעורה, ויספק מזון לפרות. גורסים את זה ומכניסים לתוך התערובת, במקום שעורה. ומה הסתבר? פרות שאוכלות חרובים לא מתעברות או שמפילות את העובר. עשינו ארבעים דונם חרובים, זו היתה השקעה עצומה, ואז ביטלנו את זה. היתה הוראה מהמוסדות להפסיק להאכיל פרות בחרובים. כך קרה גם עם זיתים ששתלנו."

ביולי 1956 מופעלת על־ידי מזה"ק ועדה מיוחדת לטיפול בבעיות הכספיות של קדמה. בדצמבר 1956, כהמשך לטיפול הזה, מופעלת בקדמה ה"קונברסיה". היתה זו פעולת הבראה כלכלית אשר כללה עוד עשרות יישובים. מטרת הקונברסיה היתה להפוך הלוואות קצרות מועד לארוכות־טווח, ולממן השקעות דחופות לקידום המשק. משמעות הקונברסיה היא שלוקחים את החובות מתקציבי הביסוס, חובות שהיו למעשה הלוואות מאוד לא נוחות - לזמן קצר ועם ריבית גבוהה, והופכים אותן להלוואות לזמן ארוך עם ריבית יותר נוחה. הקונברסיה הזרימה לקדמה כ־250,000 ל"י. היה זה טיפול החייאה שהצליח באופן זמני בלבד. קדמה הפכה להיות מה שקרוי "סגורה בארגון", ארגון הקניות האזורי של משקי הדרום, ולא קיבלה יותר פרודוקטים. היא הפכה להיות סגורה גם בקופת חולים כי לא שילמה מסים. מ־55' כבר לא קיבלו חברי קדמה תקציב אישי.

במאי 1957 נעשה ניסיון גדול נוסף, אחרון, מצד מזה"ק לחזק את קדמה באנשים. לקדמה הצטרף גרעין הנח"ל "ניצני פלמ"ח" שיחד עם גרעין "חלמיש" מחוקוק מנה 60 חברים. קדמה היתה מעוניינת לקלוט את הגרעין במהירות האפשרית. אנשי הגרעין, לעומת זאת, לא החליטו עדיין על דרכם והיו מעוניינים להתרכז בגיבוש הגרעין ועצמאותו. ב־58', כשנפגשו מזכיר הקבה"מ ומזכיר הנוער העובד עם הגרעין, התברר להם שרבים מחבריו לא מעוניינים

להישאר בקדמה. מזה"ק החליטה: גרעין "ניצני פלמ"ח" ישלים את נווה־אור. ההחלטה להעביר את גרעין הנח"ל היתה בוודאי מהלומה קשה לקדמה ולתקוותיה. היו עוד נסיונות קטנים יותר, כמו הניסיון לקלוט גרעין של יוצאי פרס ("שושן") בסוף 1958, אולם גם הם עלו בתוהו.

ב־1958 עוזבות 7 משפחות את קדמה לאחר שלא הסכימו למסור את כספי השילומים מגרמניה.

ההידרדרות הכלכלית נמשכת באותן שנים. ענפי המשק מפסידים כולם. הפסדיהם "אוכלים" תחילה את ההון העצמי ולאחר מכן הולך הגירעון הכללי ומצטבר. קדמה חיה באותן שנים מן הגזברות ולא מן המשק. אחד הסימפטומים למצב היה מה שנקרא "גלגול צ'קים". נניח שקדמה מנהלת חשבונות בבנק לאומי ברחובות. אם הגזבר נותן צ'ק על החשבון של קדמה, הכסף יוצא באותו יום. אבל אם הגזבר נותן צ'ק משוך על חשבון בנק בנהריה, הכסף יוצא רק לאחר יומיים. קיבוצים התחילו להעביר ביניהם צ'קים. הגזבר של קדמה, למשל, שילם עם צ'ק משוך על בנק בגליל ונתן צ'ק דחוי ליומיים לגזבר של הקיבוץ בגליל. זאת היתה שיטת "גלגול הצ'קים" שנקראה גם "גלגול גמ"חים".

ב־1958 נקטה מזה"ק במספר צעדי חירום להבראת קדמה. הוחלט על גיוס 15 משפחות מקיבוצים אחרים, אולם הגיוס הזה נכשל. הגיוס הובטח על־ידי מזכירי הפנים של היישובים שנתבעו לו על־ידי מזה"ק, אולם הם לא יכלו לשכנע בכך את יישוביהם. ב־59' ניסתה מזה"ק להצמיד את קדמה למשק ותיק. המשימה הוטלה על נען, שלא גילתה התלהבות. כאשר נדונה ההצעה להעביר את הכיתה הבוגרת (י') של קדמה ללימודים בנען, התברר - לתדהמת אנשי קדמה - כי המורה שצריכה לקלוט את הילדים בכיתתה אינה מוכנה לקבל זאת על עצמה. נען אכן נתנה עזרה במכבסה ובעבודת נגרות, בני החטיבה מנען התגייסו לעבודת שבת בקדמה, אבל אלו היו דברים בעלי חשיבות משנית. כאשר דובר על גיוס חברים אחדים או משפחות לתקופה ארוכה, לא אירע דבר. טבנקין אמר בישיבת מזה"ק כי "אין זה נכון שנען אינה יכולה להצמיד את קדמה, היא אינה רוצה! אם כל קיבוץ יודע רק לדאוג לעצמו, ללא אחריות הדדית - למה קיבוץ מאוחד?" הנחתו של טבנקין היתה כי ההצמדה תוביל ל"איחוד יישובים", אבל חברי ועדת המשק ראו את הקיפאון ביחסי קדמה־נען ולא האמינו שניתן לשנות את עמדת נען. מאמצע 1960 עזרו לקדמה מחזורי בנים שנתנו בה את "הגיוס לשנה שלישית" שלהם. תחילה היו אלה בני נען, אחר־כך גם בני יגור ושפיים. האימוץ על־ידי נען, על כל פנים, נכשל סופית. דווקא כישלון זה היה צורב במיוחד בעיניה של חנה ברמק: "ההחלטות של מזה"ק היו בסדר: התנועה הקיבוצית לא היתה בסדר. יש לי הרגשה שהעובדה שקדמה איננה יישוב ספר גרמה לכך שהמאמצים לא יצליחו."

ב־1961 מציעה מזה"ק רשמית לקדמה לעבור ליישוב או יישובים אחרים. בקדמה נערך משאל. 11 היו בעד הצעת מזה"ק, 26 היו בעד הצעת מזכירות קדמה, שאמרה להמשיך במקום. 15 נמנעו. מבין 52 החברים שהשתתפו במשאל, 31 היו מהגרעין הוותיק, עם ותק של 15 שנה בקדמה. ב־1962 עוד תבעה קדמה ממזה"ק גיוס חירום של משפחות מקיבוצים

אחרים, אבל אי־אפשר היה כבר להחזיק את הקיבוץ. בסוף מאי 1962 פנו 22 מחברי קדמה ליישובים אחרים, וקדמה היתה ליישוב קיבוצי לשעבר.

שותה: "אני הייתי מזכירה בשנים האחרונות. זה כבר היה בשלבים שדיברו על -- אי אפשר להגיד נטישה, אבל -- חוסר־האפשרות להמשיך להתקיים ככה. הבעיה היתה חוסר אנשים. לא היו אנשים לקיים את הקיבוץ. נאבקנו כדי להגיע עד למאה. בסוף עברנו את המאה, אבל -- אולי לא. זה תמיד היה הציון שלנו: נעבור את המאה, אז יהיה בסדר."

אבא: "בחוברת שלה, חנה מאשימה את המוסדות, שלא שלחו לנו מספיק עזרה. אני לא בטוח. כשאדם מוכשר כמו מאיר למפל, מרכז משק, קם יום אחד ואומר לאסיפה: לקיבוץ אין תקומה -- ועוזב -- זה כישלון אישי של הקיבוץ.

אמרו לי שהבעיה היתה אנשים.

בפוטנציה היו אצלנו מאה אנשים. אבל ההרכב האנושי הספציפי שהיה, לא יכול היה להחזיק קיבוץ."

שותה: "פחדנו לאבד חברים, אז עשינו ויתורים עקרונים. קלטנו אנשים רק למען קליטה. לא בדקנו אף אחד שרצה להיקלט. לא החלטנו על זה, אבל פשוט לא בדקנו. קלטנו כל מיני אנשים שאחר־כך היו למעמסה, מבחינה בריאותית, חוסר משמעת עבודה, לא רצו לקבל את הדין. זה היה בעוכרינו אחר־כך.

ניסית לשכנע חברים שלא יעזבו?

"בזמני, אני לא זוכרת שמישהו עזב. לא. אבל תמיד ניסינו לשכנע, אלא אם כן זה היה מישהו שלילי ששמחנו על הליכתו."

שרה: "בעלי ואני עזבנו כבר ב־54'. אני אמרתי, נלך לקיבוץ אחר, אבל בעלי אמר: לא, כל הקיבוצים זה אותה בחורה בשמלה אחרת. לקיבוצים אין עתיד. בעלי היה מרכז המשק בקדמה וראה איך הדברים מידרדרים בקדמה. הוא אמר, חבל על הזמן, אני עוד צעיר. הלכנו לשכונת בורוכוב. עם שני ילדים. אחרי שנה וחצי בעלי נפטר. הלכנו לישון, בלילה הוא איבד את ההכרה ולא התעורר. שמו היה משה ארנסט בן אהרון. אני נותרתי בהריון. היה לי אח בבארי, במיק. הוא אמר לי, בואי אלי לבארי. אמרתי, אין לי מקום לילדים שם, לא היתה כיתה בבארי לבן הגדול ולא לבן הקטן. זה היה בסוף 55'. היו אז בבארי רק שתי כיתות, אשל ודרור. הבן שלי היה בין אשל ודרור. מה שאחר־כך קראו פה שלהבת. באו חברים מקדמה ואמרו, תחזרי אלינו. זה הבית שלך. אולי יש עוד תקווה. היתה לי אפשרות להסתדר בעיר. אבל רציתי את הקיבוץ. חזרתי לקדמה. הייתי בהריון עם בתי. לא רציתי ליפול למעמסה על משפחתי, כאלמנה עם שלושה ילדים."

אבא: "כשעזבתי את קדמה ב־62', כבר לא היתה לי הרגשה של אסון גדול. לא היה טעם להישאר. דווקא אז המטעים שטיפחתי התחילו להניב יבולים מאוד יפים. אבל זה לא שינה את התמונה."

היה משהו ב־62' ששבר אתכם סופית?

שותה: "לא, זו היתה תוצאה בלתי־נמנעת של תהליכי ההידרדרות."

למה עברתם דווקא לבארי?

שותה: "אהה. מזכירות הקבה"מ ראתה שאנחנו במצב קשה, והציעה לנו לעזוב. אנחנו אמרנו שאי־אפשר ככה להמשיך. המזכירות הציעה: תעזבו את המקום, נחלק אותכם בין קיבוצים אחרים. חלק גדול בהזדמנות זאת ירד מהרכבת ועזב את הקיבוץ. נשארנו קבוצה, שהחליטה להישאר בקיבוץ. נתנו חופש בחירה לחברים. קיבלנו כמה הצעות: אלונים, כברי, מעגן מיכאל, בארי. ביקרנו במקומות הללו. מקומות מבוססים, חזקים, יהיה להם כוח לקלוט אותנו. התגלעו בקבוצה שלנו חילוקי דעות. היו בינינו מספר משפחות צ'כיות שרצו ללכת לנאות מרדכי שם יש גרעין צ'כי. היתה משפחה שהבעל היה מקדמה והאשה היתה ממעגן מיכאל, אז הם הלכו למעגן מיכאל. חברים שהיו איתם בעיות, סידרו אותם בגבעת ברנר וביגור. נשארו שתי קבוצות עיקריות: חברים שרצו ללכת לכברי וחברים שרצו לבארי."

אבא: "נדמה לי שהציעו לנו גם ללכת לאלונים. באלונים היה מצב קשה ולא רצינו להכניס את הראש החולה שלנו למיטה החולה שלהם. בכברי היה נדמה לי שהם קצת סנובים. לכברי הלכו בסוף אולי 20 איש, הנה באו אולי 35 איש, כולל ילדי חוץ."

שותה: "בארי היו צריכים אותנו אז. זה היה אחרי ההליכה של המשפחות לעין דור. הם הציעו לנו לבוא.

־לעין דור הלכו ב־54', אתם באתם לבארי רק ב־62'.

"נו כן, אנחנו באנו אחרי שהם הלכו. בארי שלחו הנה חבר שיהיה אחראי לפירוק של קדמה. דן אבנד. הוא למעשה חיסל את קדמה. מאוד התחברנו אתו. כשעזבנו את קדמה, היינו בין האחרונים. לא רצינו לעזוב. עצם העזיבה זה פצע שלא הגליד. פצע שלא הגליד עד היום. בקדמה יש היום מוסד לנערים קשי חינוך, לצערי. זה קיים עד היום תחת השם "קדמה". הפצע שלי עולה מחדש בעיקר בחגי שנה. בארי יודעים את זה ומנסים לעזור. הם משתדלים להזכיר גם את קדמה בחג השנה של בארי.

־חזרת לקדמה פעם?

"אני לא. אבל חברים שלנו חזרו בחג הארבעים. אני לא חזרתי. בעלי נפטר ולא היה לי כוח לזה. עד היום, אני לפעמים שומעת את עצמי אומרת: טוב, אני צריכה לחזור לקדמה. לפעמים שואלים אותי, מאין את? אני עונה: קדמה, ומהר מתקנת. בבארי אמנם מצאנו בית. אבל הראשוניות חסרה לי. התנאי שלי לבוא הנה היה שאני לא רוצה להיכנס תיכף להוראה, כמו שייעדו אותי, אני רציתי שנה אחת בשביל להכיר את הילדים ואת החברים. עבדתי שנה בדפוס. להכיר את החברים שם. אחר־כך נכנסתי לגני הילדים, להכיר את הילדים, והתחלתי לארגן את הכיתה. אחרי השנה הזאת באמת נכנסתי להוראה ולימדתי עד כיתה ה'. נתתי גם חוגים לקרמיקה. אני עוסקת גם בקרמיקה.

־הפסלים של האנשים שלך תמיד חלולים. זה מעיד על משהו?

"זו שיטה טכנית. לבנות פסל שאפשר יהיה לשרוף אותו בלי שהוא יתפוצץ בגלל הבדלי הטמפרטורה. חוץ מזה לא כולם חלולים. זה מעניין. העזיבה של קדמה הרי השאירה חלל גדול. אני מפסלת אנשים זועקים בדרך־כלל." קדמה התחסלה, אבל היא ממשיכה לחיות בקרב הקדמאים, במסגרת הזיכרון האישי והקבוצתי שלהם.

חלק שני

הפרק הנוכחי פותח את חלקו השני של הספר, וזה המקום להסביר בקצרה מדוע הופרדו שני החלקים. החלק הראשון עסק בכרוניקה: האירועים ההיסטוריים כפי שהם נתפשים בעיני המספר. כרוניקה, ולא היסטוריה, מפני שהספר אינו מתיימר להציג מחקר אובייקטיבי שיחלץ מפיהם של נחקריו את העובדות ה"אמיתיות". להיפך, כוונתו של הספר היא להציג את התמונה ההיסטורית כתשבץ המורכב מקולותיהם של דוברים שונים. כל דובר ונקודת המבט שלו, כל קול ונימתו המיוחדת. החלק הראשון סיפר את הכרוניקה של בארי מתנועת הנוער ועד לסוף התקופה, הקרויה "ממשלט ליישוב". כמו־כן ניתנה בו הכרוניקה של קדמה מפי ותיקיה שעברו לבארי. כיוון שמדובר בכרוניקה, נבנה החלק הראשון על־פי המסלול ההיסטורי שבא לתאר. החלק השני, לעומת זאת, סוטה מן הכרוניקה לטובת הדרך. "הדרך", דרכה של בארי, משורטטת על־פי נושאים מרכזיים שחזרו ועלו במשך הראיונות. נושאים אלה הם שוויון ושיתוף, גידול ילדים וסיכומי דרך. בכל אחד משני הפרקים מוצגות הדוגמאות, שמביאים הדוברים, לאו־דווקא לפי סדר כרונולוגי מסוים, כמו בחלק הראשון. בחלק זה ניתן מרחב גדול יותר לדעה האישית, להרהורים, ובתוך אלה - גם לביקורת.

פרק ה':

שוויון ושיתוף

הנושא הקרוי כאן בשם 'שוויון ושיתוף' הוא, למעשה, מכנה משותף של כמה וכמה הקשרים: מתנות, האוטומט, תקנון הניקוד, קליטת עליה, קולקטיביזם רעיוני, שחרור האישה, גידול ילדים, ועוד. כל אחד מן ההקשרים הללו הוא כותרת כללית הראויה לפרק בפני עצמה. כוונת הפרק הנוכחי אינה למצות את הנושאים הללו, אלא להמחיש את מהותם ולהציג באופן נאמן, עד כמה שניתן, את המשמעות והשימוש של צמד המלים "שוויון ושיתוף" אצל ותיקי הקיבוץ.

1. מתנות

אחד ההקשרים הבולטים בהם הומחש ונכפה השוויון היו המתנות. בראשיתה, פעלה בארי על־פי העיקרון של "שונא מתנות יחיה". העקרון השוויוני קבע שקבלת מתנות אסורה מפני שמתנה היא רכוש פרטי שאין לאחרים. ותיקים רבים סיפרו כיצד "חינכו" את בני־משפחתם שמחוץ לקיבוץ לא לתת להם מתנות. אגב, חינוך זה נעשה - לפי דברי הוותיקים - לא כל־כך בגלל האידיאולוגיה השוויונית אלא יותר עקב רצון פרקטי למנוע אכזבה אצל הקרובים נותני המתנות. למרות החינוך למניעת מתנות, רבים דיברו על מתנות שהתקבלו וחולקו בין החברים. ותיקים רבים במיוחד זכרו את פרשת רהיטי החתונה של בוריס ומרים בר־סיני.

מרים: "אם כבר הגענו לזה, אני מוכרחה להגיד שזה אחד הדברים הקשים שעברתי בקיבוץ. האחים שלי, שהיו פועלי בניין, אספו כסף לקנות לנו מתנה לחתונה, דברים מאוד מינימליים: שולחן עץ קטן, שרפרפים ושתי מיטות. הרהיטים הגיעו למחנה בגדרה ועמדו כמה ימים בערימה במרכז החצר. באותה תקופה לכולם היו רק ארגזי תנובה. מיטה אחת נתנו למשפחה אחרת, וגם את שני השרפרפים, ואת המזנון העמידו בחדר תרבות. זה היה קשה עבורי, כי לא ידעתי איך לספר את זה למשפחה. הם היו עניים ועבדו קשה בשביל המתנה הזאת. זאת היתה גם אשמתי, הייתי צריכה להגיד להם לא לתת.

־בוריס לא הזכיר את הפרשה הזאת כמעט.

"כן, טוב, הוא היה חדור אידיאלים. אבל לי יזכרו את זה במשפחה לעולמי־עד. צריך להבין, שזאת לא היתה הפעם הראשונה. בגיל שבו היינו אז, הרי עוד נעזרים בהורים. כל מה שהבאתי אתי מהבית, דברים שאמי נתנה לי כצידה לדרך, לקחו בקיבוץ וחילקו לכולם. הייתי טיפוס קצת אנמי והיה לי קר. אמי נתנה לי כסת... שמיכת פוך טבעית מנוצות אווזים. משהו פולני כזה. הייתי צריכה לתת אותה, ועשו מזה כרים לחברים. את זה דווקא קיבלתי, אבל הורי כמובן לא קיבלו."

בוריס: "מרים ואני קיבלנו מתנות מבחוץ, מקרובי משפחה, זה סיפור בפני עצמו. בעקרונות הקבוצה שלנו אסור היה לקבל מתנות. ועדת חברה דנה בזה וחלק מהרהיטים היינו צריכים למסור להם. נתנו את זה למשפחה אחרת, את המזנון שמו בחדר תרבות. עשו מעין פשרה."

אגב, המשפחה שקיבלה חלק מהרהיטים היתה משפחת איז'ביצר, היום בצר, שכניהם של משפחת בר־סיני לצריף.

דוד בצר: "בגדרה, מרים ואני גרנו יחד בחדר אחד עם מרים ובוריס. הם התחתנו וקיבלו ריהוט. ישבו והחליטו לתת לנו את השולחן עם הכיסאות שמשפחתם הביאה. כשעזבנו את המשק, השארנו את הכיסאות."

סיפור הרהיטים של משפחת בר־סיני הוא אולי המפורסם שבסיפורים, אבל בוודאי לא היחידי. מובא כאן חלק קטן מאותם סיפורים, לא כדי ליצור רושם של "קיטור", אלא על־מנת להחיות במקצת את רוח התקופה בכל מה שנוגע לאותה קללה בורגנית, המתנות.

רחל: "סבתא של מיכאל שלחה לנו להולדת הבת, מאירה, חבילה יפיפיה עם תחתוני צמר, גופיות חמות, צעצועים, סוודר, חולצות. לא יכולתי לקחת את זה אלי הביתה. חילקו את הנדוניה הזאת בין כל הילדים כאילו אין להם כלום. בבתים הפרטיים כבר היו צעצועים ודברים אחרים. למאירה לא היה. ולי לא היה כסף לקנות. זה היה ב־48'. לא היתה לנו לא בובה, לא שום דבר בחדר. לכולם כבר היו צעצועים. אז דחילק, תשאירו את הצעצועים לילדה. לא. תראה, אני הייתי אז אדוקה כמו הש"סניקים, אמרו לי שאין שום דבר פרטי, אז אין שום דבר פרטי. האחים שלי רצו לקנות שמלה לילדה, אמרתי שאצלנו לא נותנים מתנות. היום לילדים יש חנות צעצועים בכל חדר. אני כל־כך מצטערת שלנו לא היה. מאירה שואלת אותי, אז מה, יצאנו מפגרים? לא, לא. אבל בכל זאת זה מצער."

חוסר־הפשרות של האיסור לקבל מתנות מזכיר החלטה אחרת שהוחלטה בימי גדרה, 'האוטומט'. שתי ההחלטות, או הנורמות, היו קיצוניות בניסוחן. לא דובר על סוגים מסוימים של מתנות שאסור ומותר לקבל, כמו שלא הוגדרו מצבים שונים שבהם אפשר להפר את מרותו של סידור עבודה. הנורמה היתה פשוטה בקיצוניות שלה: אסור.

בבל: "אני חושב שראינו את האוטומט כהחלטה נחוצה וקיבלנו אותו ככזה."

חיהל'ה: "קיבלנו את זה אם היה נחוץ או לא נחוץ."

בבל: "לא ראו בזה אז חוק דרקוני. זה כאילו שמר על המסגרת."

חיהל'ה: "היינו מוכרחים ליצור מסגרת חזקה. בשביל לשמור על מוסכמות ועל דרך חיים. אנשים הם אנשים."

בגלל שהדרך היתה לא־טבעית?

בבל: "האוטומט היה בשביל למנוע אפליה. חבר שיש לו השפעה, שיקלו עליו, חבר שאין לו חברים, שיכבידו עליו. זה היה מנגנון מחולל שוויון. היה מוכרח להיות משהו כזה. והאוטומט נשבר על נקודה כזו בדיוק, שאחד החברים הכי פעילים של בארי, יוקי, עליו נשבר האוטומט, כי הוא לא יצא לעבודה, וויתרו לו, בגלל שהיה מאוד מרכזי.

לא היתה איזו פשרה, שלא היו מסלקים, אלא מורידים למועמדות?

"זה היה בשלב יותר מאוחר, ואת יוקי כבר לא היה טעם להוריד למועמדות, היה ברור שהוא לא בקטגוריה הזאת. כשוויתרו לו, אז נשבר האוטומט."

יונה: "נראה לי היום, שהחוקים הנוקשים של אז היו פועל יוצא של חוסר ביטחון. חששנו שהחברה החדשה שלנו תתפורר. היה אסור, למשל, לנסוע לבית ההורים בשבת ובחג. החשש היה שאם כולם, או רבים מאיתנו, יסעו לבית ההורים, מי יישאר בקיבוץ? אי־אפשר יהיה לקיים חגים בקיבוץ בצורה כזאת. ואיזה מין בית זה יהיה אם אין מקיימים בו חגים?"

איזי: "בטח שמעת כל מיני סיפורים על שמירת השוויון, שהיום, כשאתה מספר אותם לילדים - הם חושבים אותך למטומטם. מתנות, למשל, שאי־אפשר היה לקבל. אנחנו קיבלנו שולחן מדודי מגבעת ברנר, שולחן קטן כזה. קצת דקורטיבי. היינו צריכים למסור את זה לכלל. הסיפורים של בוריס היו יותר מסמרי שיער. או כל העניין עם האוטומט. מה בסך־הכל אמר האוטומט - שברגע שאתה לא יוצא לעבודה, באותו רגע, ללא שום דיון נוסף, גמרת את חברותך בקיבוץ. יש אנשים שאומרים היום, אנחנו שגינו. ואני אומר, אם לא היינו עושים אז את "השטויות" האלה, אולי לא היינו מגיעים עד היום. אני לא צוחק מעצמנו שאנחנו עשינו את זה. לי עצמי היה סיפור, בשנת 46' בגדרה. לסבא שלי מלאו 75 שנים, רציתי לנסוע למסיבה שעשו לכבודו בבני־ברק. לא ביקשתי כלום, רק לנסוע אחרי העבודה. ועדת חברה לא אישרה. היה אז בוועדה גדעון לב. אני המריתי את פי הוועדה ונסעתי. היה לי בירור קשה. כמעט על סף הורדה למועמדות. בכל זאת חזרתי בשלום. אלה דברים שנראים מדהימים."

לילי: "היה משהו סגפני בשנים הראשונות. זה שטות שהחברה צריכה להגן על עצמה מפני היחיד, כי החברה היא־היא היחידים. היתה הרבה קנאה וקראו לזה שוויון. בשם השוויון... אני לא יודעת איך לנסח את זה, בשם השוויון עשו הרבה החלטות שהיו תוצאה של צרות עין. לקחו את הווילון של מרים ממנה והשאירו אותו בחדר שהיא היתה צריכה לעזוב. היו שולחים לי חבילות מזון, ולקחו אותן ממני. אז חשבו שזה לא מכובד להיתמך על־ידי הורים."

מנוחה: "אחרי שהתחתנו, ההורים של ראובן רצו להביא לנו כיסא נוח. זה בשבילנו, הם אמרו. כמו שהם באו עם הכיסא, ככה הם חזרו עם הכיסא. אני זוכרת סיפורים איך הרהיטים של בוריס ומרים עומדים במרכז הקיבוץ. הקמנו ועדה שעברה בחדרים וספרה את המאפרות. זה היה שוויון של עוני. אבל את ההורים חינכנו טוב מאוד, שיידעו מה מותר ומה אסור. בראייה לאחור זה נראה קשה, אבל אז זה היה צורך השעה."

תקוה: "יוקי ואני התחתנו עוד בבנימינה. אחת החתונות הראשונות בקיבוץ. עשינו כמה מסיבות: אחת בתל־אביב, אחת בחיפה, בבית של יוקי מפני שאמו היתה אשת ציבור ידועה, ועוד אחת בבנימינה. קיבלנו הרבה מתנות, אבל שום דבר לא נשאר לנו בתקופה ההיא. צריך להבין את התקופה. יכול להיות שהיו חברים שלא חילקו. אבל אצלנו זה היה מאוד פשוט

ומובן־מאליו. פעם אחת, אמו של יוקי באה ללילה, לא יכלה לישון, בבוקר לקחה את המידות של המיטה, וקיבלנו מזרון בדואר. המזרון הזה לא נשאר אצלנו. אולי הלך לחדר ילדים, אני לא יודעת. זה היה חלק מהתפיסה אצלנו."

ההחלטה נגד קבלת מתנות כללה לא רק מתנות אישיות אלא גם מתנות קבוצתיות.

יונה: "ההחלטה היתה שלא מקבלים מתנות אישיות, מפני שזה פוגע בשוויון, ומתנות לחברה כולה, מפני שזה פוגע בעצמאות. למשל, חלק מההורים התארגנו ורצו לקנות לנו משאית, שיהיה לנו ממה להתפרנס. אנחנו סירבנו בכל תוקף. מה זה, ההורים כבר הסיעו אותנו עד גיל 18! אני לא זוכרת מי היו ההורים. אבל היה דבר כזה."

יואב: "אני התחתנתי ב־56'. שיכנעתי את הורי שבקיבוץ אין מתנות. באמת לא קיבלתי אף מתנה, ושמחתי מהבחינה הזאת. יותר מזה: כשבני הגיע לבר מצווה, באתי להורים ואמרתי: בואו נחליט שהילדים שלנו לא מקבלים מתנות מבחוץ, שזה יוצר חוסר שוויון, אלא רק מהקיבוץ. פתאום להפוך את הילד הזה בן ה־13 לבעל רכוש, זה עול. בואו לא נלביש את העול הזה עליו."

יחס דומה לקבלת מתנות היה קיים גם בקדמה. שרה צ'רניק: "בוודאי, כל מה שקיבלנו העברנו הלאה. הביאו לפעמים ספרים, ומפות, צלחות לפירות, דברים קטנים כי היה ידוע שבקיבוץ אין כסף בשום פנים ואופן. בני המשפחה ידעו שלא מביאים מתנות לקיבוצניקים. כשבעלי ואני נסענו פעם אחת לחופש, שלושה ימים בירושלים, זה היה על חשבון ההורים."

כזה, בעיקרון, היה יחסם של מרבית הוותיקים כלפי הנורמה של חלוקת המתנות כמכשיר שוויוני. הם ראו בזה דבר נכון לזמנו, כורח התקופה. מה שיצר את הביקורת היתה העובדה שהנורמה הזאת לא הפכה לערך כללי.

מנוחה: "חבילות הממתקים, למשל, היו מגיעות לאקונומית. כבר אז צמחו כל אלה שקראנו להם: "המתחלקים". כל מיני מתחלים, שלא יכלו לעכל את התפריט הקבוע, אבל יכלו לעכל את הממתקים."

יונה: "אני הייתי מהתמימים והטפשים. אם קיבלתי משהו מהבית, זה תמיד נכנס לקופה. תכונת היושר, אצלי, טבועה בדם מילדות. כיוון שהחלטתי שאני חיה את החיים האלה, אז חייתי לפי ההחלטות. כשנולד הבן, הביאו לי שמיכת צמר לתינוק. לא היה בה שום דבר מיוחד. אני כמובן הבאתי את השמיכה למחסנאית. אמרתי הנה, קיבלתי מתנה. כמובן שלא סימנו את זה לתינוק שלי. סימנו את זה לתינוק שנולד חודש קודם, ולתינוק שלי סימנו אחרת, העיקר שלא יהיה בשבילו. זה נראה לי מאוד מטופש אז. אבל הבלגתי. הבאתי למחסנאית גם חלוק צמר שקיבלתי. הייתי במצב בריאות לא טוב, בהריון קשה, והייתי זמן־מה אצל הורי בעלי בתל־אביב. התחיל להיות קר והייתי זקוקה לחלוק. ביקשתי, אם החלוק הזה ללא שימוש, אולי אפשר לקבל. והחלוק לא נמצא. פשוט לא מצאו אותו. אני הייתי שלמה עם כל השטויות האלה שעשינו."

בדברי פרידה ממחסן הבגדים הישן, שהוחלף במבנה חדש רק בשנת 1964, "התאבל" עליו בוריס במלים הבאות: "איפה התאים הקטנים שלך, שהיו תמיד גדולים מדי בשבילנו. כל אחד היה מקבל את החולצה שלו ואת המגבת וכולם היו מבסוטים (מלבד אלה שלא מבסוטים אף

פעם) -- איפה השארת את הימים היפים האלה, כששמרת לנו על השוויון כמו שצריך: אם אין בגדים, אז אין לכולם. ואם יש בגדים קרועים, אז קרועים לכולם... לא היה אכפת לך, שנלך בכלל בלי בגדים... העיקר להתלבש על השוויון."

על פניו היה מחסן הבגדים סמל של שוויון, אולם מצד שני, כפי שהמחישו הדוגמאות הקודמות, אליו הובאו גם "המתנות", הבגדים יוצאי הדופן. "מחסן הבגדים" היה לפיכך גם סמל של שיתוף, שיתוף שלא תמיד היה חיובי בעיני כל הצדדים... ובתווך עמדה המחסנאית - כמעט תמיד חברה - וספגה את האש. גנוסיה, למשל, סיפרה לי שלהיות מחסנאית היתה אחת העבודות הקשות ביותר שעשתה. למעשה, אף אחת מהמחסנאיות לא נזכרה בתפקיד בגעגועים.

תקוה: "אני הייתי תקופה מסוימת מחסנאית, ואני לא סולחת לעצמי על משהו. היה אז מחסן א' וב'. במחסן א' היה שוויון מלא. יוקי היה מפורסם במספר הבגדים שהיו לו, לבנים וחולצות, היו לו הרבה בגדים מהבית. לי לא היה כל־כך הרבה. אני הייתי מאוד נוקשה, הלכתי עם הקו. כשהייתי מחסנאית, אספתי את כל הבגדים מכל החברות, וביום ששי כל אחד קיבל את החבילה שלו אבל לא את הבגדים שלו. אני זוכרת שפעם אחת שמעתי את אחת החברות אומרת, העיקר שתקוה קיבלה את השמלה היפה. אני לא סולחת לעצמי על השטות הזאת, שלא גיליתי את הגמישות הנחוצה.

מה זה מחסן ב'?

"מחסן ב' זה כל אחד עם הדברים שלו. אבל היו עושים איזשהו שוויון. מחסן ב' הוא כרונולוגית מאוחר יותר. מחסן א' זה היה בתקופה הראשונה בבארי. לאחר מכן עברו למחסן ב'. המעבר הזה משקף גם איזושהי הקלה בשוויון הטוטאלי." חברי בארי מעירים כי בבארי למעשה לא היה אף פעם מחסן א', והבדל כזה בין המחסנים היה קיים רק בשומר הצעיר.

לחלוקת המתנות והשוויון בבגדים הצטרף גם עניין הרכישות הקולקטיביות. לדוגמא, מכשירי הרדיו והתנודים.

זאב: "בשנים הראשונות שמרנו בלילה על קידוחים של נפט. מגדל קידוח עם בוטקה, גדר עלובה מסביב, שם היינו 3־2 אנשים במשך כמה חודשים, בלילות. בכסף שקיבלנו, קנינו את כל מכשירי הרדיו הראשונים לכל המשפחות במשק." בוריס מעיר: בשמירה השתתפה קבוצה של כעשרה איש. שניים שמרו והאחרים ישנו. היו מתחלפים כל שעתיים. לגבי הרדיו, הוא נחשב לרכוש הקבוצה עד מלאת עשר שנים לחברות. עניין זה לא גרע כמובן מההתרגשות שבבעלות על מכשיר רדיו חדש. באוגוסט 1953 כתב בוריס רשימה בשם "אני והשכן" לציון רכישת מכשירי רדיו לכל החברים. החלקים המצוטטים מדגימים את העלייה ברמת החיים שהתלוותה לקבלת הרדיו:

"הו, מה נפלא! יש לי רדיו! ממש חלום שהתגשם!

הראיתם כבר את הרדיו שלי? עוד לא? הרי שהפסדתם עולם ומלואו. הבה ואתאר אותו לפניכם כמות שהוא. כשעמדתי לבחור את הרדיו שלי, היתה התלבטותי קשה מאוד. שלוש הצעות הועמדו לפני: רדיו בהיר עם גון בינוני־כהה... רדיו בינוני־בהיר עם גון כהה, ורדיו כהה עם גון בינוני־בהיר. הדיוטות וחסרי טעם טוענים, כי אין כל הבדל ביניהם, אולם אני,

שידוע אני כבעל טעם דק ועדין, בחרתי מיד ברדיו עם גון בינוני־בהיר. (״״) חוץ מזה, שלושה כפתורים, לוא ראיתם! בדולח נוצץ... ובמרכזם גולות זהב גדולות. והרדיו הזה שלי הוא. ובכלל, אוהב אני כל דבר שהוא שלי. עכשיו, תארו לעצמכם: - אני יושב על הכיסא שלי (וזה ממש כיסא. עברו חלפו הימים, בהם היה לנו הפח - כיסא, שני פחים - שולחן, שלושה פחים - ארון, וארבעה - מיטה). כיום יושב אני על כיסא ממש, מוציא את קופסת הסיגריות ושולף ממנה סיגריה עגולה. אנו, בימים הטובים, קראנו לה: ״פליירס נייוי כאת,״ היום קוראים לה פשוט - ״עוגן״. ובכן, מצית אני את הסיגריה... ומקשיב לצלילי הרדיו שלי. אילו צלילים יפים משתפכים מתוכו. האוזן לא תשבע משמוע. אך, מה זאת? מה הקולות המוזרים המגיעים לאוזני - ?זה השכן... גם הוא קיבל רדיו.״

זאב: ״גם את התנורים קנינו לכולם מגיוס כללי שנעשה. אז היינו קפדנים מאוד. לחתונה שלנו קיבלנו, אני זוכר, מכשיר רדיו מהעובדים שעבדו עם אבי בסמינר למורים ע״ש דוד ילין בירושלים. מתנה גדולה כמו מכשיר רדיו, זה לא היה מקובל בכלל אז.״

זאב: ״הרדיו היה אצלנו בגדרה 4־3 ימים, ואמרו שרוצים לקחת אותו לנחביר, אבל בנחביר לא היה חשמל. אז החזירו אותו לירושלים, שיסדרו את הרדיו על בטריה של אוטו. היה צריך לסדר לו טרנספורמטור. הרדיו כמובן לא היה אצלנו יותר, הוא עבר לנחביר לחדר האוכל, ואחר־כך ירד למיקלטים. עד היום אני מצטער, שלפחות את השלט של ההקדשה לא הורידו ממנו, כדי שיישאר לנו לפחות משהו.״

אשתי: ״במלחמת ששת הימים פתאום חברים הביאו מכל צד טרנזיסטורים, בשביל לשמוע מה קורה. אז התגלה שלכולם היו כל השנים טרנזיסטורים בבית.״ ברנדי מעיר: לכולם זו הגזמה. רק לבודדים.

מצלמות שהיו בידי חברים מסוימים בשנים הראשונות היוו גם כן בעיה מבחינת השוויון. בכלל, ענייני המצלמות מעוררים כנראה רגשות חזקים עד עצם היום הזה. בודא: ״כשנפטרו הורי, אחיותי אמרו לי: תיקח משהו. בסוף אמרתי, תתנו לנו את האנציקלופדיה תמוז. זאת אנציקלופדיה עם תמונות, ואז היה לנו כבר ילד. חוץ מזה לא קיבלנו מתנות. פעם אחת קיבלתי מצלמה. אולי לחתונה. לקחתי אותה ונתתי לוועדת חברה, ואמרתי שאני לא רוצה להחזיק אותה אצלי. אחרי שנה החזירו לי אותה ואמרו: יש מצלמות במשק, חברים הביאו, קח את זה, אל תשאיר את זה אצלנו.״

אשתי: ״לנו היתה בעיה רצינית של מצלמה. דוד אהב מאוד לצלם. היתה מצלמה במשק, של אדם אחד, והוא היה מצלם את מי שהיה קרוב אליו. צריך להבין את דוד, הוא הגיע לארץ בלי כלום ובלי משפחה, ומאוד רצה לצלם את הקרובים לו. בגינוסר קנה מצלמה, וכשבאנו לגדרה כל הזמן היתה מלחמה על המצלמה הזאת, כי לא הסכימו שישמור אותה אצלו.״

דוד: ״היו נקודות לריהוט בחדרים (מיד יוסבר עניין הניקוד בפירוט). בסוף החליטו שעל חשבון נקודות אני יכול לקחת את המצלמה. אז קניתי והתחלתי לצלם חופשי. עד היום אני מצלם.״

יענקל׳ה: "להרבה חברים היתה מצלמה. ניקדו לך את זה. דוד התלונן בקשר למצלמה, כי דוד לא החזיק במצלמה רק בשביל לצלם. דוד רצה לפתח בעצמו, ורצה חדר פיתוח, וכל מיני דברים מעבר למצלמה. על זה הוא התלונן שלא נתנו לו."

אשתי: "היינו אז תמימים וגם, אני חושבת, טפשים. לא הלכנו אז לקראת החבר. יש כאלה שאומרים, שלולא היינו כאלה, לא היינו מחזיקים מעמד עד היום. רצינו שלכולם יהיה אותו דבר, שלכולם יהיה שווה, ולא חשבנו שבני־אדם הם לא שווים."

דוד: "זה נשבר כשבאו חברות הנוער."

אשתי: "עד שהבנו את זה, זה לקח הרבה שנים. עד שהבנו שאם יש לו נטייה לצלם, אז צריך לתת לו לצלם. ככה זה."

בישיבת מזכירות מתאריך 6.10.47 אומר ברנדי: "בקשר לצלמניות - יש הרבה מצלמות במשק, וגם החברים מביאים פילמים וכו׳. יש הצעה לאסוף את כל הצלמניות מבחינת שוויון. לא רק צלמניות יש, יש קומקומים וסיר חשמלי ודברים פרטיים שאפשר לנצלם בקבוצה, למשל בבית הילדים." יוסקה מציע שברנדי ידאג לכל הדברים. ברנדי מציע להטיל את העניין על ועדת חברים. ריכוז המצלמות צריך להיות בידי ועדת חברים. גדעון מציע לעשות קרן לקבוצה מדברים פרטיים שנמצאים אצל החברים, וכל פעם לקנות משהו. בסוף הישיבה אומר זאב: "ביחס לישראל, הוא חבר מועמד. כדי שוועדת חברים תטפל בו, צריך להביא את החבילות שלו, אם יש משהו פרטי כמו מצלמה, יהיה רכוש לקבוצה."

השוויון הרחיק לכת, אם כן, עד לפשפוש בחבילות של חברים ולספירת הפריטים המצויים בחדרים. עניין הספירה וההתחשבנות הוגדר מספר שנים מאוחר יותר במסגרת מה שנקרא "תקנון הניקוד", שיטה שבוכסי היה מהוגיה ומבצעיה.

"שיטת הניקוד נבעה מהכורח לפתור מספר בעיות, אשר צפו ועלו במשך העשור לקיומנו," כתב בוכסי ביומן בארי, "עם כל שמירתנו על השוויון, ובאמת אנו ׳יוצאי דופן׳ בשטח זה, הרי אנו עדים כיום להבדלי רמה מסוימים בין חדרים שונים. הבדלים אלו נוצרו ברובם בדרך כשרה - על־ידי מתנות במסגרת הנורמה או על־ידי עבודה עצמית, שבאמצעותה יכול היה כידוע החבר לקדם את תורו. אך הבדלים אלה הינם עובדה ומחייבים למסקנות. המסקנה הראשונה היא שיש להפנות מכספי הקבוצה לחדרים בעלי הרמה הנמוכה. לשם כך דרוש:

א. למצוא שיטה שתאפשר להשוות בין חדרים שונים,

ב. לחדול מהנוהג של שוויון מכאני, לפיו נהגו כל השנים, והוא קניית חפץ אחד שמחלקים אותו לכל מי שלא היה לו.

שני דברים אלה בא הניקוד לפתור."

הניקוד הוא שיטה מתקדמת יותר שהונהגה אחרי השנים הראשונות ממש, בתחילת שנות ה־50׳. הניקוד מתחיל לגבי ציוד המוגדר "מעבר לאלמנטרי". ציוד מנוקד, למשל, כולל את הדברים הבאים: "ארגז כלי מיטה או מזנון, מנורה עומדת, וילונות, כיסא נוח, שטיח לריצפה, עגלת תה או שולחן רדיו, קומקום וכלי שתיה, כן לעציץ, סל עיתונים, כוסיות יין, 2 מפות, 3 תמונות, 2 כריות קישוט, 3 אגרטלים, רפיה לקיר, ראי לארון, צלחת פירות, מסכרת ומפת ניילון." נשאלת איפוא השאלה מהו הציוד האלמנטרי. חדר נורמלי אמור להיות מצויד בכל

הדברים הללו, שמעבר לאלמנטרי, לאחר 13 שנות חברות. בשטח החפצים האישיים, המגמה היא "לספק תוך 5 שנות חברות: שעון יד, תיק כלי כתיבה, עט נובע, מזוודה, תיק כלי רחצה, ארנק של בחורה או ארנק כסף." כל אחד מחפצים אלה היה מנוקד במספר מסוים של נקודות. לכל חדר היה מותר להגיע לתקרת נקודות מסוימת. כל שנת ותק היתה מוסיפה מספר נקודות לתקרה זאת. במסגרת הניקוד שלו, יכול היה כל חבר להחליט מה יוסיף לחדרו.

בוכסי: "בתחילת שנות החמישים הייתי מרכז ועדת חברה ושיכון. חשבנו אז איך גורמים לכך שבסיפוק הצרכים יהיה יותר צדק. חשבנו שיש דרך, וקבעו את מה שנקרא אז תקנון הניקוד. הרעיון היה, שבמקום שכולם יקבלו אותו דבר, שלכולם מחלקים כורסא -- ויש אחרים שכבר היה להם, או כאלה שלא רצו -- אז אמרו, קודם כל צריך להתחשב במה שאנשים קיבלו מבחוץ. בבקשה, תקבל מבחוץ, אבל יורידו לך ממה שהמשק נותן. זה בערך כמו ההפרטה של היום. המחשבה היתה, לאפשר לאנשים לבחור את מה שהם רוצים מתוך מה שכולם מקבלים. זה היה תקנון הניקוד. היינו צריכים לעבור בחדרים ולרשום מה יש בחדרים. מי שהיה צריך לעשות את זה לא רצה, וזה כמובן לא התקבל טוב אצל החברים. שם זה נפל. זה היה יותר שוויוני, אבל אנשים סירבו להשתתף בניקוד עצמו, בפעולת הניקוד."

בודא: "שיטת הניקוד היתה טפשית, כי מה אכפת לי אם למישהו יש שולחן אחד או שני שולחנות... הניקוד היה דבר נוראי. היתה נכנסת לך ועדה לחדר והיתה מנקדת לך כל דבר. כמו איזה חקירה. אחר־כך היו מספרים, שמי שהיה לו רדיו נוסף, החביא אותו בארון."

איזי: "את הצעדים הללו, כמו הניקוד, המתנות או הרכישות הקולקטיביות, קיבלתי כדברים שהתאימו לתקופה. אני לא לועג להם היום. אולי בזכות הדברים הללו הגענו למה שהגענו. זאת היתה שטות, אם היום היו דברים כמו שיטת הניקוד או האוטומט. זה טוב שלא קפאנו על השמרים. אבל אני בפירוש לא חושב שזה הזיק. תראה, עד היום יש שיטת ניקוד - של נסיעות לחו"ל, והיא הולכת להתחסל."

אפשר לומר שמנגנוני השוויון השונים נוצרו כנגד הנטיה הטבעית של אנשים - גם חברי קיבוץ - לטפח צרכים אינדיבידואליים ולצבור רכוש פרטי. ככל שהחברה היתה ענייה יותר, כך היה קל יותר לשמור על השוויון. "עוני בלי קיפוח" קראו לכך. ככל שעלתה רמת החיים ונוצרו אפשרויות חדשות, עלה גם הצורך בשכלול מנגנוני השוויון. כך נוצרה שיטת הניקוד. כך עברו (אחרי הרבה שנים!) לשיטת ההפרטה החלקית. ולמרות הכל, תמיד נותרה הביקורת.

לילי: "אני עובדת בהנהלת חשבונות ואני נתקלת בהרבה אנשים שמנצלים את השיתוף לרעה. באים עם דרישות מוגזמות. כולם מקבלים אותו דבר בתקציב, אבל אחר־כך יש ועדות עם תקציבים נוספים, ואפשר לתמרן כמה כסף מקבלים מהן. התימרון הזה הוא שלילי. אני שוללת את אלה שמנסים להוציא מהקיבוץ... אני לא יודעת אם הסברתי את עצמי טוב. פה רגילים שהקיבוץ צריך לדאוג לכל מחסורי. מאוד קשה למלא תפקיד גזברותי כשאתה צריך להתמודד עם דרישות כאלה. זו הסיבה שאני בעד הפרטה. עכשיו, כשעברנו להפרטה חלקית, יש אנשים שעדיין רגילים לבקש הכל מהקיבוץ וגם ממשיכים לקבל. היום קיצצו מאוד את התקציב של ועדת חברה, חילקו את הכסף בין החברים ואמרו להם, מעכשיו תפתרו את הבעיות החברתיות שלכם מתוך התקציב שלכם."

הביקורת הזאת - אחרים קראו לה "קיטור" - מביאה אותנו לפרשת העזיבה המפורסמת ביותר שאירעה בקיבוץ. בספטמבר 1957 התכנסה אסיפה מיוחדת לדון בעזיבתם של (יהודה זיו) וצילה אשתו. לזר, אז מזכיר הפנים: "אמרתי לאיז'ב שהוא יצטרך להעלות את העניין באסיפה. זו לא הודעה שגרתית על עזיבה, זה ביטוי לאי־ שביעות רצון בחלק האקטיבי של הקבוצה." איז'ב, משך שנים רבות גזבר הקיבוץ, "איש בעל היגיון ברזל" לפי מכיריו, נימק את עזיבתו בשתי סיבות: "הניצול הנסתר" שפשה בבארי... וכשלונה, לדעתו, של התנועה הקיבוצית לקלוט את העליה ולהמשיך למלא תפקיד חלוצי אחרי קום המדינה. מה שעמד לדיון, לפיכך, היו לא פחות מאשר קווי היסוד של הצדקת הקיום הקיבוצי. תיאור האסיפה ישמש כאן גם כציר מחבר בין שני חלקי הפרק - השוויון מצד אחד והשיתוף מצד שני. עד כה התמקד הפרק בשוויון. אולם "שוויון ושיתוף" כולל גם עניינים חברתיים נוספים, הנוגעים לגיבוש החברתי של הקבוצה, במיוחד לשיתוף הגרעין העירקי ושחרור האישה בקיבוץ. נושאים אלה קשורים למה שהגדיר איז'ב כסיבה השניה לעזיבתו, ונעבור לדון בהם בפירוט לאחר הצגת האסיפה.

2. פרשת איז׳ב

בתחילת האסיפה מציג איז׳ב את נימוקיו (הערה: הדברים מוצגים כאן לאחר עריכה). "לא ייתכן," הוא אומר, "שיהיו שני שותפים - אחד בסדר ואחד לא. במשק קיים מצב כזה. בשיטת סיפוק הצרכים, הקיבוץ פחות או יותר בסדר. הצד של הנתינה, של מכל אחד לפי יכולתו, הוא פחות בסדר. קיים אצלנו ניצול נסתר. זה מתבטא בכך שחבר אחד נותן מעל יכולתו ושני גם לא את מלוא יכולתו.

"יש דבר יסודי נוסף שבו תלוי עתיד הקיבוץ, והוא היותו גדול ופתוח להמונים. גם פה התאכזבתי. הקיבוץ אינו דרך להמונים. המבחן הגדול היה גל העליה לאחר מלחמת השחרור. העליה ההמונית לא באה לקיבוץ. התנועה הקיבוצית התאמצה לקלוט אבל לא הצליחה. עד היום נמשכת התופעה הזאת. יש גם כישלון קשה עם הנוער הארץ־ישראלי. אני רואה שאלה זאת כגורלית ומכרעת. מבחינה ציונית, לא תיתכן התיישבות על־ידי גופים קטנים. אני חושב שמנהיגינו, שיצרו את הקיבוץ, התאבנו. זה ילד בן טיפוחים שאינם מסוגלים לשנותו. הנה מגיעה עליה - וחיכינו לה - והיא עברה ואנו נשארנו בצדי הדרך. אם היו מקימים מספר גדול של משקים שיתופיים והקיבוץ היה נותן את מרצו לכך, היינו יכולים לחולל נפלאות. עד קום המדינה, נניח, היה הקיבוץ הכרח. עכשיו אני חושב, שהתנאים השתנו. אני עדיין בשלבים ראשוניים של חיפוש מקום חדש... במידה ואהיה באזור פיתוח, ברור שאהיה יותר חלוצי מאשר בעיר. ברור שכיום אין לי אישית הכוח להתחיל במרץ חדש. עד שמגיעים לעזיבה, עובר זמן רב מאוד. אני חושש לאחר את הרכבת ולהתבגר, ואחר־כך קשה יותר להסתדר בחוץ."

ראשון המשיבים היה ברנדי, שהיה בכיסופים לאחר נישואיו והגיע במיוחד לאסיפה. "אחרי 4 שנים קשה לדבר באסיפה," אמר ברנדי, "אבל פשיטת רגל כזאת קשה לשמוע. ממישהו אחר אפשר להבין דברים כאלה אבל לא מאיז'ב. אפשר היה לדון על כל דבר אך לא על הודעת עזיבה. זו פשיטת רגל אישית. בבארי אין מקום לדיבורים כאלה. זה מעיד על כשלון האדם ולא על כשלון הדרך. עוד אין שוויון: החברים עדיין לא נותנים את מלוא יכולתם. נכון. הם חונכו במשטר אחר. אבל העזיבה של יוקי ורפי היתה טובה יותר, כי הם הלכו לקיבוץ אחר. אי־אפשר להמשיך לבנות את הארץ ללא קיבוצים. כל הבעיות קיימות, אבל להעמידן ככישלון, זה סילוף."

לזר: "ברנדי עשה שגיאה. אני לא מעונין שיהיה כאן דו־קרב. ברנדי הטיל מורא על כל חבר להגיד שהוא מתלבט באותן הבעיות שמתלבט איז'ב."

בודא: "לזר צודק בהערכה שלו אבל הוא מבין יפה את ברנדי. האסיפה מסוכנת כי היא יכולה להשפיע על חברים בכיוון שלילי. אילו איז'ב היה בא ודורש את הדיון בלי מסקנת עזיבה, זה היה הרבה יותר פורה. איז'ב עשה את העבודה הקלה. אלה הטענות הרגילות שמפנים כלפי הקיבוץ, הבעיה היא לשים על כפות המאזניים את ההישגים מול הכשלונות. יש הרבה טוב בחיי הקיבוץ. בדברי איז'ב התרשמתי רק מהנימוק האחרון, הוא חושש לעתידו, זו התלבטות של חברים רבים. אנחנו עושים פה דבר גדול, עוד לא נוצר דבר כזה גדול על־ידי אנשים שאינם בני 32 עדיין. בגיל 32, גם אם עתידנו מפוקפק, איננו יכולים לקום וללכת. לאיז'ב היו בוודאי הרבה עלבונות כגזבר, כשהיה צריך להיאבק ולהתחנן על כל פרוטה. אנחנו מעלים את רמת החיים. אני חושב שלפני חמש שנים עדיין לא העיזו לדבר על תקציב אישי ונקודות וכו'. העובדה שתנאים משתנים, הקיבוץ מתפתח ומשתנה לטובה. אין מפעל, גם מחוץ לקיבוץ, שאצלו אין בזבוז. עובדה היא גם, שהמשקים הוותיקים גדלים. במשק עין כרמל במשך שלושת רבעי השנה האחרונה קלטו 32 משפחות עולים. נכון, הקליטה היא קשה. איז'ב, אני מתפלא, לאיזה מקום יותר טוב יש לך ללכת. איני אומר שדבריך כולם מוטעים, יש בעיות בקיבוץ שעדיין לא התגברנו עליהן. כדאי שאיז'ב יחשוב שוב על דרכנו."

יצחקי: "כשקראתי את ההודעה חשבתי שמאחורי זה מסתתר איזה שהוא טריק, כלומר הוא רוצה לעורר שיחה כלשהי. כשהתהלכתי עם איז'ב היכרתי בו אדם בעל היגיון ברזל. הערב ראיתי אדם שבור שמנתח את חייו בהיגיון ברזל. יש רצון לא להתווכח אלא לשוחח, לשכנע ולהסביר. לזר הגן על החולשה אבל כיום אין זכות קיום לחולשה. לא שאין זכות לחלשים, אבל לחולשה אין זכות. החולשה כאן היא של חבר שהיכרנוהו במשך שנים כחזק. איני מקבל את המושג התלבטות, כאילו חברים רבים מתלבטים. אני קורא לזה מצוקה. אנו רואים שהיסודות היפים, שחונכנו עליהם, אינם מתגשמים. האם האשמה היא ביסודות? אמרנו שאנו רוצים: 'קיבוץ גדול וגדל'. אבל קיבוץ, לא משהו אחר. עדיין לא הוכיחו איך יפתרו את בעיות הארץ בלי 300 הקיבוצים האלה. מה אתפלא על העולים שאינם באים לקיבוץ כאשר חבר שלי עוזב את הקיבוץ אחרי 14 שנה."

בוריס: "טוב עשה לזר שהביא זאת לאסיפה, חבל שהרקע הוא עזיבה אבל אחרת לא היינו זוכים לקהל כזה. דווקא חשוב לשמוע גם חברים כשהם מתלבטים. כל עזיבה אצלנו היא

מכה. יש חברים ותיקים שעוזבים, אבל עדיין לא היה מקרה שהקבוצה תיתן כזאת תשומת לב למקרה של עזיבה. עד עכשיו לא נימקו עד כדי כך את העזיבה כפקפוק בחיי הקיבוץ בכלל. המסקנה ההחלטית של איז'ב נראית לי כהעזה, אם לא להשתמש במילה יותר בוטה. לאיז'ב הרי ברור שהוא אינו הולך למשהו יותר טוב. מה האלטרנטיבה שלו? אני מבין שהוא הולך לעיר. לא אוכל לתאר את מצבו של אדם בעיר באופן מדויק: ספסרים, פקידים וכו'. איז'ב יכול כמובן להגיע לאיזו משרה גבוהה בממשלה. נפגשתי עם טיפוסים כאלה - את מחציתם, אני חושב, צריך לזרוק. (הערת ביניים של איז'ב: צריך מישהו שיזרוק אותם!). לאחרונה מתהלך אצלנו מה שקרוי 'קיטור'. כשניגשים לחבר כזה ואומרים לו שאפשר להחליף את זה בביקורת והכוונה בביקורת לגשת ולהצביע על תיקונים - החבר אינו מוכן לכך. שמענו מאיז'ב היום סוג חדש של קיטור. על העיקר נאמר לא מעט: נכון שהקיבוץ ירד בביצוע משימות אחרי קום המדינה. אחרי קום המדינה, עברו לסמכותה חלק מהתפקידים - אך לא כולם. העניין נעשה יותר קשה לקיבוץ כשהתחילה קריירה לצרכים אחרים, והיו שהצביעו עליהם גם כן כחלוציים. אינני חושב שיש אפשרות לקיום המדינה ללא הקיבוץ. אנו צריכים להתרגל למצב החדש בלי פיתוח אשליות. בשום מקום אחר לא היו יותר יעילים ופרודוקטיביים. את כל המגרעות שאיז'ב מונה - אני רואה - ורק מסקנה אחת יש לי: להמשיך פה ולפתח את החיובי."

פרוסי (אברהם הברון): "אני רואה באסיפה זאת שני שלבים - שלב רגשי שביטא אותו ברנדי במלואו ואין לי מה להוסיף. שלב שני - הצדקת קיומו של הקיבוץ נוכח ביקורת של איז'ב או ביקורת קלאסית על הקיבוץ. (איז'ב: נוכח הקיטור!). אבל לדעתי נחוץ השלב השלישי ואולי לא באסיפה זאת. לא נסתפק להגיד שהרכבת שלנו היא הכי טובה, אלא איך נכוון אותה שתהיה יותר טובה. אני רואה את בארי שנמצאת בוויכוח עם השפעות חיצוניות - עבודה שכירה, רצון להתפשר עם הסביבה. התנאי של הדרך הקיבוצית היא יושר עם עצמנו."

38 שנים לאחר העזיבה, דיברתי עם איז'ב וצילה בביתו של זאב רפופורט בבארי.

איז'ב: "השוויונות, זה מה שהפריע לי אז. הקומונה. בסיפוק צרכים אין בקומונה בעיה, בתרומה יש בעיה. זה תלוי במצפונו של האדם וברמתו האישית.

אולי אלה רק פרזיטים שקיימים בכל חברה?

"נכון, אבל זה פרזיט שנמצא על ידך, שחי ממך, למה אני צריך לסבול ממנו?

כי אתה הולך בדרך הנכונה.

"לא. קשה לי, לי עוד יותר קשה לנתח את זה כאחד שהיה מעורב מבפנים. לא הלכתי לנצל את האפשרויות שלי בחוץ. כל החיים ליווה אותי שאני איש "אחדות העבודה". באתי למקום שבו שלטה מפא"י, וזה היה כמו כתם שמלווה אותך. עזבתי את בארי, לא עזבתי את "אחדות העבודה". תראה, אם הקיבוץ לא הצליח לקלוט עליה, אז יש פה משהו פגום במהות. האידיאולוגיה היתה של קיבוץ גדול וגדל. היינו אמורים לקלוט. הקיבוץ עשה שגיאה היסטורית שהוא לא הוביל את קליטת העליה. הקיבוץ היה כל־כך קנאי לדרכו, שהמנהיגות לא היתה יכולה לחשוב בכיוון של מושבים שיתופיים."

אותן אבנים הרי היו לכולם בדלי. אבל האחרים נשארו ואתם עזבתם. איך אתם רואים את זה היום?

צילה: "אולי היו לי קשיים של אי־סיפוק בעבודה. הקיבוץ ייעד אותי להיות מטפלת, שלחו אותי לקורס רציני, נדמה לי שאני לא מצאתי את עצמי בשטח הזה. אצל איז'ב זה היה הכל אידיאולוגיה."

איז'ב: "יש שתי אופציות בסיסיות. האחת, הקיבוץ כדרך לנבחרים שמסוגלים לחיי שיתוף. אופציה שניה, קיבוץ פתוח לכל, קיבוץ גדול וגדל. זו היתה האידיאולוגיה של הקיבוץ המאוחד. לדעתי, הקיבוץ מתאים רק לנבחרים. אם פתחו אותו לכולם, אז מבחינתי, אני צריך לחיות עם כאלו שלא מתאימים. לי אין בעיה להסתפק במועט. המסגרת הקיבוצית היא מסגרת של חברות אינטימית. האידיאולוגיה הסוציאליסטית התאימה לתקופה שהקיבוץ נוצר. היום, הקיבוץ התפתח והלך בדרך שמקרבת אותו אלי. השאלה היא, איפה הוא ייעצר.

שקלת לחזור לקיבוץ?

"לא, אף פעם. הרי לא עזבתי מהתפרצות רגעית של איבוד עשתונות. גם המשק לא חשב לפנות אלי שוב.

למה לא ניסית לשנות את זה מבפנים?

"בארי זה קיבוץ אידיאולוגי. אנשים בעלי אידיאולוגיה. אי־אפשר לומר שלא. אני הקטן אבוא לשנות אותם? לא הרגשתי שאני ברמה בכלל. היתה לי יותר תחושה אישית. לא היתה נכונות להטות אוזן. תראה מה ברנדי אומר באסיפה ב־57': פשיטת רגל אישית."

צילה: "טוב, הם היו צריכים להגן על עצמם."

זאב: "מי שלא יכול היה לתפקד במצב של החברה הקיבוצית, אנשים שנלחצו מזה, עזבו. היתה סלקציה. זו חברה חופשית ואף אחד לא כפה על אף אחד להישאר. חברים מצוינים, שנשאו בעול משך שנים רבות, פתאום נשברו ועזבו. היה אחד שאמר "לא רוצה לאחר את הרכבת. עכשיו הזמן". ישבו איתו יום ולילה, וניסו לשכנע, ולהבין למה. הוא אמר, אני רואה שאם אני לא הולך עכשיו, איחרתי את הרכבת. היום הוא מנהל את העולם דרך כתיבת מכתבים למערכת ב"דבר". ומי קורא את "דבר"? רק אנחנו. הוא משך איתנו בעול, היה מהכי נלהבים. בשלב מסוים החליט שזה לא בשבילו. היחסים האישיים נשארו טובים. עברנו את הזמן שבו קראו אחרי אנשים כאלה 'בוגד'."

3. חיי שיתוף ותיקון החברה

השאלות שהעלה איז'ב נותרו פתוחות. דרך אחת להעמיד אותן לבחינה מעשית היא לעבור לביטוי הפרקטי של קליטת עליה בקיבוץ בארי - קליטתו של הגרעין הבבלי. בפרקים הקודמים שולב סיפורו של הגרעין הבבלי בתוך סיפורה של בארי - לטוב ולרע, כפי שהודגם בפרשת סילוקם של חיים ורחל. בנקודה זאת ביקשתי מוותיקי בארי לסכם את הרגשתם ביחס לקליטת הבבלים. השאלה היתה פשוטה: האם היתה אפליה, או לא.

יהודית רפופורט: "אני זוכרת, שבשנים הראשונות היו קשיי קליטה. הם היו אומרים את זה, וזה די היה מרגיז אותנו. תלונות על אפליה. אבל זה לא נכון שהיתה אפליה. הם הרגישו ככה. זה אף פעם לא היה נכון. הטענה על קיפוח נורא הרגיזה אותנו, ביחוד שזה נמשך כל־כך הרבה שנים. אני לא יודעת למה הם הרגישו ככה. אולי רגשי נחיתות. אנחנו בחרנו תמיד לפי הכישורים, לא לפי הצבע או המוצא."

דוד: "העירקים היו נשארים בבארי, אבל ברגע ששיחררו את יהודי עירק לארץ, הם כולם יצאו החוצה לעזרת הורים.

הקיבוץ לא יכול היה לקבל את ההורים לתוכו?

"הקיבוץ לא היה יכול לקבל אותם. גם הם לא רצו לקבל את הקיבוץ. רובם דתיים שומרי־מסורת ולא ראו בקיבוץ החילוני 'פורק עול המצוות' את ביתם."

מיכאל: "אם היה מקום בארץ שהיה חף מהעניין הזה של אפלייה גזענית, של לדפוק את השחורים, אז התנועה הקיבוצית היא המקום הזה.

למה לא קיבלתם את ההורים שלהם לקיבוץ?

"עודדנו כל אחד שהוריו רצו לבוא לקיבוץ. אני לא זוכר שהיה איזשהו מקרה של אפליה. היה אותו יחס. אולי בדרך־כלל למשפחות העירקיות היו המון אחים, אז ההורים הלכו לאחים אחרים."

אבנר: "במפגש הראשון בגדרה, הם היו כל־כך סימפטיים, אנחנו אמרנו: זהו זה. לא היה אנטגוניזם, הם היו פתוחים כלפינו בצורה בלתי־רגילה. אבל, לא נוצרו זוגות מעורבים. לא נוצרו. מטעמים שהם למדו ביחד, היו בתנועה ביחד, מכירים אחד את השני. אפילו כולנו יהודים, כאשר בחור למד בעירק, גמר תיכון, ובחור אחר למד בבית־הספר הריאלי, הידע וצורת האינטליגנציה שלו שונים לגמרי. פה בארץ לא רק למדו אלא גם התחנכו להשכלה רחבה. השיחות בינינו - בהתחלה היה מחסום. אפילו כשישבנו ליד שולחן האוכל, השיחה לא קלחה בקלות. רק בנושאים פוליטיים. עבדנו יחד, התאקלמנו טוב, החברות היתה טובה - אבל הנקודה של זוגיות היתה קריטית. היו הבדלים."

אשתי: "הנוער העובד והצופים, אחרי שנה־שנתיים כבר לא היו הבדלים. כבר לא היה ניתן להכיר מי מהצופים ומי מהנוער העובד. עם העירקים היתה בעיה של מנטליות. הם לא גדלו בארץ."

חלק מהבעיה עליה התלוננו הבבלים ב־1947 היתה עניין היציאה לתנועת החלוץ בעירק ולשליחות בקרב ההכשרות הבבליות בא"י. היו כמה מקרים שהקיבוץ סירב ליציאה של בבלים לתפקידים תנועתיים מסוג זה. מבחינת הבבלים, היתה התרשמות שמדובר באפליה על רקע תנועתי: מהקבוצות הא"י יוצא אחוז לתפקידים תנועתיים בתוך א"י, אולם כשמדובר בעירקים - אין אישור ליציאה. רושם זה הצטרף לטענה הכללית בדבר חוסר שילוב מתאים של העירקים בתפקידי המשק. בתאריך 16.11.47 נערכה בנושא זה ישיבת מזכירות ולשכת הקשר בגדרה. נכחו: גדעון, יעקב, רפאל, יואב, אבנר, ברנדי, גנוסיה, אסף ויוסקה. על הפרק עמדה שאלת שיתוף הבבלים. ברנדי הציע: "עקב הלך רוח ידוע בקבוצה, בין העליה הבבלית, בירור על העניין."

גדעון גולני: "ישנה שאלה של השתרשות הבבלים בבארות, ושאלת התנועה. בבואנו - לא תיארנו לעצמנו שיהיו קשיים כאלה בהוצאת אנשים לתנועה. נתקלנו כאן בקיר. ייתכן שלא אנו הגרעין, שבארות רצתה בו. כל הזמן לא רצינו להגיע להתפרצות שתזיק לנו ולבארות."

רפי: "האם ישנם מקרים שבחיי הקבוצה לא נתנו לכם תפקידים?"

אבנר: "לא התכוננתי לשיחה כזאת. אני חושב שישנן כאן שתי שאלות. קיום הגרעין בבארות, והתנועה. בקשר למצב הבבלים בקבוצה - לטענת גדעון שלא ניתנה לאנשים האפשרות להיכנס לפעילות - איני בדעה הזאת. הקבוצה הזאת לא היתה מוכנה לקליטת עליה. איני מאשים אף אחד. היתה סלקציה בין הבבלים, הרבה פעילים עזבו. זה אינו איחוד פשוט, כמו בין קבוצות א"י. היה צריך להיות הסבר בקבוצה על ערך קיום הגרעין הזה. כעת אנו צריכים להיות מאוד גלויים, רק בזה תהיה הצלחה. המקרה האחרון של אליהו - עצם זה שלא היה אף מדריך בגרעין, עניין זה עורר מחשבה שהנה - לא נותנים."

רפי: שואל אם יש עוד הצעה מלבד יהודה לשליחות.

אבנר: חושב שהקיבוץ צודק בסירובו לשלוח את יהודה לעירק, בצופים הוא יעשה יותר מאשר בעירק.

רפאל: "אנחנו הבבלים גם כן גוף תנועתי כמו הקבוצות הא"י. אני מצטער שבאתי למקום שלא מכירים בי כגוף תנועתי. בעיני יש צורך בשליחות בעירק ובהכשרות הבבליות שהגיעו לארץ, בדיוק כמו שיש צורך ביציאה לצופים."

יואב: "בענין הכניסה לענפים. הקבוצה רצתה והשתדלה להכניס אותנו. אנו אשמים ולא הקבוצה."

גדעון לב: "היו לא מעט בעיות במיזוג הקבוצות. עובדה שמיד לפני האיחוד היתה הקבוצה מאוד מפורדת, פלוגות חוץ וכו'. לא פעם אני שומע על קיפוח גם בהכנסת חברים לתפקידים. זוהי הרגשה בלי שום בסיס. מה שנוגע לאינטימיות וכו': זו שאלה מאוד קשה. אין התחברות מלאכותית. בזמן הפנוי כל אחד עושה כרצונו. כאן אין קפיצות דרך."

אבנר: "בנחביר, למשל, אין שאלה של איחוד, שם זו קבוצה אחת, התנאים גרמו לזה. להבא בגדרה, אנו חייבים לסלק את האפליה התנועתית מעל דרכנו. כל אחד חייב לדעת את הצורך בשליחות. אנשים אינם מבינים את הצורך בשליחותו של אליהו. אתם אומרים לנו שבמצב כלכלי קשה כמו של הקבוצה אי־אפשר להוציא לשליחות. זה לא מסביר למה לצופים יצאו שלושה ומהבבלים - אף אחד."

איש מהוותיקים - גם לא העירקים - לא חזר והעלה את עניין היציאה לתפקידים תנועתיים בראיונות שנערכו חמישים שנה לאחר מכן. ברנדי: "הטעות היתה שלגדרה באו גם 12 עולים, ועיקר האחריות על קליטתם נפלה על הבבלים. זה מנע מהבבלים השתלבות מלאה. כל הקושי הוא שהיה חשד מצד הבבלים, שבעניין השליחות יש לנו צרות עין. אבל זה בא על מקומו בשלום לאחר מכן. עובדה שהיום אף אחד כבר לא מזכיר את זה. הגרעין הבבלי בא אחרי שהצופים והנוער העובד היו מאוחדים כבר כמעט ללא הכר. בגרעין הבבלי, לעומת זאת, חלה אטומיזציה, הם מהר מאוד עזבו -- בעיקר בגלל שלא באו בנות שלהם, והם מהר מאוד התפזרו בכל הארץ. הם הלכו לעזרת קרובים, הם הלכו לחיפוש בנות, הם הלכו לכל מיני דברים אבל איכשהו הם לא נדבקו פה, זאת עובדה.

היתה אימרה אז: ניהולו ודיכוזו בידיהם.

"בידיהם של מי?

בידיהם של הצופים והנוער העובד.

"זה לא פלא -- בכל קיבוץ, ההשלמה לא יכולה להיכנס תיכף לנעליים של הגרעין המייסד. זה לוקח זמן. הם היו באלונים בהכשרה, חלקם עוד למדו עברית, זה היה בשבילם מהפך שלם."

בקטע שהוקדש לסיכום דרכו של הגרעין הבבלי, כתב יואב גורל את הדברים הבאים: "לחברי הגרעין היתה בעיה רצינית להסתגל למנטליות הזרה של חברי בארי (הצברים), בעיה בקושי גופני־פיזי שלא היו רגילים לו, ובקושי להסתגל לחיים המשותפים בקיבוץ. בשל הקשיים הנ"ל החלה עזיבה, שהגיעה לשיאה בתחילת שנות ה־50' - שנת העליה הגדולה מעירק. המשפחות שהגיעו נזקקו לעזרת הבנים ששהו כבר בארץ."

מה הכשיל את הקליטה של הגרעינים החלוציים מעירק?

יואב: "העבודה, החברה. לא מצאו שפה משותפת. בעברית שלטו, העברית היתה לנו קלה, זה לא היה עניין העברית. בעירק, הקהילה היהודית היתה דומיננטית. זה היה שונה בעירק, לא היה מפגש בין בנים לבנות, המעבר היה קשה, בחור מעירק לא קיבל, לא היה מוכן לזה. דבר שני, המשפחות - כשהגיעו המשפחות, רבים היו צריכים לצאת ולתמוך במשפחה.

למה לא הביאו את המשפחה לקיבוץ?

"זוהי הבעיה. בן גוריון, כשבא לעין חרוד, אמר: אני בוש ונכלם שהתנועה הקיבוצית לא קלטה את המשפחות מעירק. לא היתה מוכנה לקבל אותם בצורה המונית. לא היו מוכנים לקבל אותם כעבודה שכירה, ולא הציעו להם להיות חברי קיבוץ. גם היום, מהעליה הרוסית מי בא? רק צעירים. לא מציעים גם היום לאנשים מבוגרים לבוא לקיבוץ.

אלה שעזבו לעזרת הורים לא חזרו לקיבוץ?

"לא. אבל לזכותם ייאמר שעבדו והתקדמו.

אתה גם בוש ונכלם כמו בן גוריון?

"אז בוודאי לא קיבלתי את זה. היום, אני לא יודע מה להגיד. בתקופה ההיא בוודאי לא היה מה להציע -- צעירים לא הצליחו להסתדר בקיבוץ. לקיבוץ לא היה כסף, לא היו תנאים בשביל אנשים מבוגרים. זה לא היה פשוט להביא אנשים מבוגרים לקבל את תנאי הקיבוץ של אז.

הם היו יכולים לבוא בתור הורים של חברים. כמו ההורים שלך, שבאו לקיבוץ זמנית בתור הורים כשאתה יצאת לשליחות.

"בתקופה ההיא עוד לא היתה אפשרות, לא היה מין דבר כזה של הורים של חברים. מהארץ בוודאי שלא באו. תראה, המצב בארץ כולה היה קשה מאוד. ב־51' הגיעו לארץ במכה אחת 110 אלף יהודים מעירק, בתקופה קשה ביותר. זו היתה העליה הזולה ביותר למדינה, לדעתי. הם שילמו את העליה מכיסם, לא נתנו להם כלום - לקחו אותם לאוהלים. אשכול היה שר האוצר ושאל מה אפשר לעשות, אפשר להקים צריפים? בשביל צריפים צריך עץ, אז הקימו בדונים, ועשו את המעברות. היהודים האלה בשיניים עשו את עצמם וככה נקלטו בארץ. אני חושב שזו היתה קליטה הרבה יותר טובה מאשר העליה ממרוקו.

מה ביחס לתפקידים בקיבוץ, היתה אפליה?

"כשהגענו לגדרה היה צריך מרכז קניות. ואז, ישר בלי להכיר אותי, רק שבוע הייתי שם, הטילו עלי. אמרתי, תודה רבה, זה לא בשבילי. אחר־כך אני זוכר שהייתי חבר מזכירות בלי תפקיד. בנחביר היה צריך מוכתר, ושומר שדות. כמובן, את מי יקחו? דוברי ערבית. לקחו עירקים.

לצורך הקשר עם הערבים לקחו אתכם. אבל בתפקידי הניהול?

"אני לא חושב שהיתה אפליה. ברגע שהיתה היכרות עמוקה יותר, האדם נחשב על־פי ערכו, על־פי התרומה שלו, על־פי מה שהוא אומר ומה שהוא עושה. תפקידים מרכזיים בתקופה ההיא -- גם החובש היה איש שלנו. בגלל זה שהיתה לו הכשרה מחו"ל. אבל לא הרגשנו שזה מתוך אפליה. בקיבוץ, כשמציעים לך תפקיד, אתה צריך להגיד כמה אתה לא מתאים לזה.

בתקופה יותר מאוחרת בחרו אותי להיות מזכיר והעדפתי לא למלא את התפקיד. זה היה באשמתי.

במבט לאחור, היתה אפליה?

"לא חושב. פשוט, בשנים הראשונות היינו חדשים. לחבר'ה הארץ־ישראלים היה הרבה יותר כישרון מאיתנו.

מה פירוש?

"בוא נגיד, מתאימים יותר מאיתנו לתנאי הארץ. בוגרי בית־ספר חקלאי, למשל.

אבל מזכירות, גזברות, מא"ז?

"גם מא"ז, אדם שמכיר את תנאי הארץ... המוכתר היה בשיתוף פעולה הדוק ביותר עם המא"ז. הוא כאילו הכיר יותר את הערבים משיחות ופגישות אתם. אני חושב שצריך לבחור לתפקיד את האדם המתאים ביותר, והיו אנשים מתאימים יותר מאיתנו.

היה איזה יחס אחר לבבלים בגלל העזיבה שלהם לעזרת קרובים?

"ההיכרות נעשתה כבר אישית, עם כל אחד ואחת. כמובן, אז התייחסנו לכל עוזב כאל עריק, מי שעוזב את המערכה, בלי קשר למוצא העדתי. אז אנשים לא העיזו לבוא לבקר.

איך נראתה לכם האידיאולוגיה הסוציאליסטית?

"בשבילי אין שינוי. בבגדד ובקהילה היהודית הרגשנו עצמנו נעלים על הערבים, ובתנועה התחלתי להבין שיש עוד אנשים בעולם, עוד עמים, ואז הבנתי שלהיות הומאני זה להבין שיש זכות קיום לכל עם, שחור או לבן או צהוב, ורכשתי את התכונה הזאת, וזה סוציאליזם בשבילי. כמובן שכל המעשים שנעשו בבריה"מ היו זרים לי גם אז, גם בתקופה שחשבו שסטלין הוא שמש העמים. זרים מבחינה זאת שהבנתי שאי־אפשר להכריח אנשים לקבל מה שהם לא רוצים לקבל. כמו שהיום אני מתייחס למה שנעשה בירושלים או בבני ברק. זה טוטאליטריזם.

איך הרגשת בקשר לכתבי מרקס, לנין, כל הפילוסופיה הסוציאליסטית שהתפתחה בהקשר תרבותי אירופאי?

"לא קראתי, אף פעם לא פתחתי את הקפיטאל, אין לי השכלה בנושא.

הרגשת שיש לקיבוצניקים האשכנזים הכשרה רעיונית יותר מפותחת?

"רעיונית לא, רק מעשית. בשנתיים הראשונות שלי בארץ הבנתי שיש להם עדיפות מעשית, פשוט כי הם נולדו פה."

זאב: "תמיד הערכנו אנשים לפי דברים כגון איך הוא מבצע את העבודה, איך הוא מתארגן, אם הוא מבולגן... לכן לא היה עניין של קבוצתיות. מהר מאוד נוצר כור היתוך. אנשים היו ביחד עם אותן הבעיות. לדעתי לא הרגשת צופים או נוער עובד. גם החלוקה לוועדות היתה מעורבת. זה כבר לא שינה מאיפה באת, היית צריך לשכנע על סמך טיעוניך. כל התפקידים היו לקדנציות של מספר שנים."

הדעה הכללית היא שלא היתה בקיבוץ קבוצתיות, לפחות לא באופן מכוון. לתפקידים בחרו על־פי כישורים אישיים ולא לפי שייכות. בין הארץ־ישראלים לעירקים היו הבדלים תרבותיים (מנטליים?) שגרמו – באופן עקיף – להעדפת הארץ־ישראלים. בהמשך נראה כיצד

נימוק דומה עולה גם ביחס לנשים. בקשר לחלוקה בין נוער עובדqצופים, הדעות נותרו חלוקות.

ראובן: "קרה דבר טוב בבארי. כל קבוצה שמרה על הקשרים בתוכה, ויחד עם זה הצליחה להשתלב. ההרגשה שלי היא, שתמיד ידעו לגבי כל אחד זה צופים, זה נוער עובד, זה בבלים, זה במעלה. אבל אף פעם לא היה ניכור ולא התנשאות. שמעתי שבקדמה היתה חסרה האפשרות לחיות ביחד כקיבוץ, ואולי זה מה שגרם להם להתפרק. בבארי לא נוצרו קליקות או חברויות. אצלנו היו פחות חברויות אישיות."

חיהל'ה: "הצופים התנשאו יותר."

בבל: "אני לא הרגשתי בזה."

חיהל'ה: "הם היו אולי יותר משכילים, לרובם היו תעודות בגרות, ומהנוער העובד בכלל לא, אבל הם לא היו טובים מאיתנו. הגרעין הבבלי דווקא היו יותר משכילים. אלה שעזבו מהגרעין שלהם הם היום כל מיני פרופסורים."

לילי: "העולים מספרד והבחורות הטורקיות לא נשארו פה הרבה זמן, נזכרים בזה רק עכשיו, כשמתקרבים לתאריך היובל. לעומת זאת, בין הנוער העובד והצופים זה נדבק מאוד טוב. אנחנו בדיוק אותו סוג נוער. הנה, לי אין השכלה תיכונית, ודווקא חלק מהנוער העובד למדו בגימנסיות. אולי הגרעין הבבלי היה נבדל קצת. היום, בראייה של היום... הם לא מילאו תפקידים מרכזיים, אני מאמינה שהיתה אפליה. גם היום, כשמדברים על מישהו, אומרים שיש לו תכונות, מנטליות, עירקיות.

והכוונה היא?

"לרגש נחיתות, אולי."

אשתי: "כשיצאנו לדרך, אחרי ההכשרה, לא היינו קיבוץ של השכלה גבוהה. הרבה לא גמרו יותר מארבע שנות תיכון.

והצופים?

"הם לא כל־כך תיכוניים."

דוד: "הרבה הורים באו לקיבוץ וביקשו, התחננו, תגמרו בית ספר."

אשתי: "אותו בוכסי, שאחר־כך נהיה דוקטור, לא גמר אז בגרות! (בוריס מעיר: זו טעות, בוכסי סיים בית־ספר תיכון עם בגרות). רק אחר־כך המשיכו ללמוד. השכלה לא שיחקה אז תפקיד. לפני 50 שנה, מה היה? פלמ"ח, צבא אנגלי, לא לימודים."

אם בודקים באופן מספרי את ממלאי התפקידים לפי שיוך קבוצתי ומין, מוצאים שכפי שלא היו גזברים, מרכזי משק ומא"זים מעירק, כך גם לא היו מרכזות משק, מא"זיות וגזבריות (פרט לאחת, שתוזכר בהמשך). גם נשים, אם כך, קופחו באופן יחסי בתפקידים.

ברנדי: "מרכזת משק לא היתה. אבל בהרבה קיבוצים אתה תראה שאין בחורות בריכוז משק. זאת בעיה. אבל מזכירות, אקונומיות, בהוראה בבי"ס, בניהול בי"ס - שם היו תמיד נשים.

אבל אלה תפקידים שבאופן מסורתי ניתנים לנשים.

"ניהול בי"ס ומזכירות פנים זה לא מסורתי."

מנוחה: "אני זוכרת היטב כיצד נכבשתי בנערותי לספרו של אנגלס, "המשפחה, הקניין והמדינה". מאוד הפריע לי מה שהיה בבית שלי, שאמי החורגת... היתה, למשל, פותחת את הדלת ואומרת לאדם שבחוץ, 'חכה שבעלי יחזור, אני לא יודעת'. חשבתי שבקיבוץ זה יהיה אחרת, שוויון במשפחה, בין המינים. כשאני הלכתי לקיבוץ היתה לי הרגשה שזה מקום שבו אשה יכולה להיות עצמאית בדיוק כמו הגבר. היא לא חייבת לנהל משק בית, היא לא קשורה בטבורה לילדים... בפרקטיקה, זה מאוד תלוי מי בן הזוג. מזלי שהייתי נשואה לראובן. בתוך המשפחה, אנחנו באותה דעה."

יואב: "כששואלים מה קרה לשוויון בין המינים, למה הוא לא התבצע בקיבוץ, זה לא מרוע לב. אף פעם לא היה שוויון, כי נשים וגברים שונים זה מזה פיזית וחברתית."

אשתי: "בחורות היו בעיקר מטפלות, טבחיות, אקונומיות, מחסנאיות, מורות ומזכירות."

אז נשארה חלוקת התפקידים המסורתית?

דוד: "אנחנו בוחרים את זה לא לפי מין אלא לפי התאמה."

אשתי: "בתחום המשקי לא בלטו חברות. מרכזת משק לא היתה. רוב החברות עוסקות בענייני נשים."

היו גברים אקונומים?

אשתי: "כן. בשנים האחרונות יש גברים. זו עבודה קשה."

אחת הדוגמאות שמביאים הוותיקים כדי להראות שנשים כן היו בתפקידים היא לילי, שעבדה בתור גזברית.

לילי: "נכון, אבל אני הייתי גזברית גרועה. למדתי בעין חרוד בסמינר עבודה, לא רציתי, היו צריכים לאלץ אותי, אמרתי, תקחו אותי לפסיכולוג ותראו שאני לא מתאימה. 52' נדמה לי. זו היתה שנה מאוד קשה. פעם אחת הלכתי עם הגזבר, ראיתי מה זה וברחתי. זה היה תפקיד מאוד קשה. כשאין כסף... כולם צעקו עלי בגלל שאין לי כסף לשלם. נדמה לי שהחלפתי את בוריס, או שבוריס יצא במקומי. אז לגבי נשים בתפקידים, זו לא היתה אפליה, היום יש כבר הרבה מודעות שאשה זכאית לאותם דברים מבחינה מקצועית. היום, האשה משוחררת יותר, אז שמים אנשים חלשים שבאו מבחוץ בתפקידים שבעבר היו שמים בהם נשים - בבתי ילדים בעיקר."

אם עד עכשיו הוזכרו התפקידים בהם לא היו נשים, הרי שהגיע הזמן לדבר בגלוי על התפקידים שאותם מילאו נשים בלבד.

יהודית רפופורט: "בזמנו היו שירותים משותפים, אז לפי תור ניקינו אותם בעצמנו. הכי מצחיק, מי ניקה את השירותים? בחורה אחרי לידה היתה מתחילה לעבוד 4 שעות כדי לחזור באופן הדרגתי לסידור העבודה. 4 שעות זה לא עבודה, זה בדיוק מספיק לגמור שירותים. אז בין הנקה להנקה היו הולכות לשירותים. הצרה, שרק בחורות עשו את התורנות הזאת. זה לא היה מוצדק. הבחורים היו עובדים בשדה, יום עבודה ארוך... זה כאילו היה מוצדק שיום עבודה של 4 שעות צריך לתת בסניטציה... אבל לפעמים לא היינו מרוצות מזה."

חיהל׳ה: ״אחרי ההריון, ששה שבועות היינו בחופשה, ואחר־כך התחלנו לעבוד 4 שעות. זה היה הולך לפי ההנקות. נכון, נתנו את 4 השעות בסניטריות. היינו עושות את הסניטריות, מתקלחות, מחליפות את הבגדים וחוזרות.״

בבל: ״זה היה נוח לסידור עבודה.״

שרה רייך: ״נכון, בחורות אחרי הריון עשו שירותים. מה, תיקח מישהו שעובד במקום מרכזי יותר ותפצל לו את היום? אתה לא יכול לבוא היום ולנסות להיות יותר חכם. כך היה הנוהג וככה היתה ההחלטה. אחרי הרבה שנים זה נפסק. יכול להיות שבגלל מישהי... זה נפסק עוד לפני שהיו שירותים בחדרים. אני זוכרת שבתור מורה, כשהייתי צריכה לתת ימי עבודה בחופשת הקיץ, הייתי הולכת לנקות שירותים. אחר־כך זה ירד. לא יודעת למה. היה נורא קשה למצוא בחורות שינקו שירותים.״

שרה צ׳רניק: ״רק בבארי זה היה מקובל שאת ארבע השעות אחרי הריון נותנים בסניטציה. זאת היתה מסורת ידועה של בארי. אצלנו בקדמה, כל אחת היתה עובדת במקום העבודה שלה: בגיהוץ, בתפירה, במשק חי.״

הקיבוץ הגשים את הרעיון של שחרור האשה?

יהודית רפופורט: ״אי־אפשר להגיד שיש שוויון במאת האחוזים. קודם כל הפריע לי בבית שלי. ניקיון הבית היה עלי. אני אשמה כי לא חינכתי את זאב בסדר. מצד שני ראיתי איך הוא עבד. באמת לא יכולתי לדרוש ממנו שנוסף לעבודה שלו יעשה את זה גם בבית. התרגזתי אולי, אבל אחר־כך הסברתי לעצמי שאני לא יכולה לדרוש ממנו יותר. הוא עובד למען הציבור, אני יותר יושבת בית. זה מסכם את ההבדלים בין המינים, לא?״

גם אם במבט לאחור אפשר להיתקל בדוגמאות סותרות, הרי שהדעה הכללית בבארי אומרת שבקיבוץ לא היתה ״קבוצתיות״ ולכן גם לא היתה ״אפליה״. בבלים לא מילאו תפקידי מפתח כי לארץ־ישראלים היו כישורים מתאימים יותר. בחורות לא מילאו תפקידי מפתח כי הן יותר יושבות בית. לעומת זאת, בחורות אחרי הריון עבדו בשירותים כי זה מתאים לסידור עבודה. הרטוריקה הפרגמטית הזאת שבה ועולה בכל פעם שמוזכרים שסעים חברתיים, אולי בגלל השנים הרבות שבמהלכן הותוותה ״קבוצתיות״ כמילת גנאי.

ידלין: ״החבר׳ה בבארי היו די פנאטים אז. אתה לא תכיר אותם היום. הפנאטים היו בהחלט אנשי הנוער העובד, גם הקבוצה הבבלית, ואפילו הצופים. ברנדי היה מאוד קיצוני אז. אפילו בוכסי. פנאטים לכיוון של התנועה ל״אחדות העבודה״. נתנו לזה עדיפות על כל שיקול חברי. להיות מפא״יניק בבארי, זה היה כאילו להוציא את עצמך מחוץ למחנה. בן גוריון וטבנקין נלחמו ביניהם. כמו שני אדמו״רים, כל אחד מהם עם חצר חסידים משלו. הפילוג הפוליטי בין ״אחדות העבודה״ למפא״י היה קיים כבר מ־45׳. אבל זה עוד לא היה פילוג קיבוצי. אחרי הקמת המדינה, כבר ב־48׳, היה איחוד של השומר הצעיר עם ״אחדות העבודה״, וזה מפ״ם. אז השם עוד היה מוצדק. מפלגת הפועלים המאוחדת. בתקופה שקמה מפ״ם, בתוך הקיבוץ המאוחד התחילו לפסול אנשי מפא״י לתפקידים. טבנקין, ציזלינג, ויניה כהן, מי שהיו בהנהגה של הקיבוץ המאוחד, הרגישו שאנשי מפא״י בתוך הקיבוץ המאוחד הם סכנה להנהגתם. אני השתתפתי בהתייעצויות של אנשי מפא״י בקבה״מ, יחד עם אנשים כמו

יחיאל דובדבני, חיים בן אשר, מי שהיה חבר בקבוצה שהתארגנה. כשעלתה האפשרות שאני אצא בשליחות לפעילות בצופים, הרגשתי שלא יתנו לי לצאת בגלל הענין המפא"יניקי. ב־52' התפלג הקבה"מ פילוג קיבוצי בין מפא"י ומפ"ם (שכללה בתוכה את "אחדות העבודה"). קיבוצי מפא"י התאחדו עם חבר הקבוצות וקראו לעצמם איחוד הקבוצות והקיבוצים (או בקיצור, האיחוד).

"בתקופה אז, התקופה האידיאולוגית, קשה היה לקיים קיבוץ עם פלורליזם פוליטי. מכיוון שהאידיאולוגיה היתה מקיפה, כוללנית. הרקע לעזיבה שלי היה הניתוח שלי, שהולך להיות פילוג והוא חייב לשבש יחסים אישיים. חלק מהקבוצה המפא"יניקית הלכו לגשר הזיו. הם אמרו, אם כבר עוזבים את בארי, נעזוב את הנגב. אני עברתי לחצרים.

ניסו לשכנע אותך להישאר?

"לא. אבל אני חושב שהצטערו. היה חבר אחר מאנשי מפא"י, שלא כל־כך אהבו, פארול. היה יהודה ברקאי שעזב לאחר מכן את התנועה הקיבוצית. זו היתה קבוצה קטנה, אבל רצינית.

אומרים לי שחצרים הוא קיבוץ יותר פנאטי מבארי, לצד הקיבוצי. אמרו לי שעוד מנקדים אצלכם.

"כן, אבל מבחינה פוליטית אנחנו מאוד פלורליסטים. יש אצלנו אפילו ליכוד. הרבה הצביעו אצלנו בעד ד"ש ואחר־כך הצטערו על זה. מבחינה קיבוצית, אנחנו מאוד קיצוניים, אין אצלנו עבודה שכירה. כשאנחנו מצליחים מבחינה כלכלית, אנחנו מוכנים למסור חלק מהרכוש לקיבוצים אחרים ובלבד שלא להעסיק שכירים. את מפעל הטפטפות שלנו, למשל, חילקנו. אלו מעשים שאף קיבוץ אחר לא עושה אותם. בריהוט אצלנו עד היום יש שיטה בולשביקית. יודעים אצלנו מה יש לכל אחד בחדר. קוראים לזה ניקוד, אבל נקודות זה בעצם כסף. מעל לאלף נקודות, נגיד, אתה לא יכול להכניס יותר כלום לחדר. אבל מבחינה פוליטית אנחנו אדישים. מה שהבריח אותי היתה הזהות של בארי עם מפלגה אחת."

4. הטלת מרות

מעבר לפנאטיות הפוליטית, היתה תמיד הפנאטיות הרחבה יותר, הפנאטיות של הדרך הקיבוצית. היתה הטלת מרות שהתבטאה בכל מישורי הקיום, ולא רק בפוליטיקה. כמו בפרשת המתנות, מובאים כאן רק מקצת הסיפורים, ושוב - לא כדי ליצור רושם של "קיטור" (הוותיקים שסיפרו את הסיפורים הללו, עשו זאת בחוסר רצון) - אלא כדי להעלות באוב את רוח התקופה, המתמצית בשתי המלים הללו: הטלת מרות.

חיים חוטר־ישי: "זה היה בשנת 51'. ביום ששי בא הנה להרצאה ד"ר גמזו, דוד שלי. נפגשנו והוא הופתע מאוד, אמר לי: חיים, מה אתה עושה פה. חשבתי לעצמי, הנה הזדמנות לארח בן משפחה, הוא נמצא בבארי, הייתי בטוח שאני אהיה איתו בשבת. הסדרן אמר: לא. אמרתי לו, ראובן, סדר מישהו אחר. הוא התנגד, אי־אפשר לשנות, הסידור גמור. אמרתי לו: אני מוכרח. ואז היה האוטומט בבארי. אמרתי לו, אני מחר לא הולך לעבוד. יצחקי היה המזכיר. סיפרתי לו, ואמרתי זו התשובה שקיבלתי מראובן, מה דעתך. אומר יצחקי, זה מה שנקבע וזה מה שיהיה. אמרתי לו יצחקי, אני מחר לא יוצא לעבוד, על כל המשתמע מזה. בינתיים גמזו מתקלח, בבוקר צועקים לי חיים למה אתה לא בא לעבוד. אמרתי, אני לא בא. מהצהריים באו להגיד לי, לך לעבוד משמרת שנייה. אמרתי: אני לא עובד. אני קיבוצניק טוב עד גבול מסוים. יש דברים שאי־אפשר לעבור אותם. בסוף הגיע המזכיר, ואמר לי, בשעה 5 יש ישיבת מזכירות. התגוננתי בפניהם. אמרתי, אני חושב שמותר לי, כבן־אדם שבא אליו אורח, ככה להתנהג, אם אתם חושבים שלא, אולי המקום שלי לא פה. באותו ערב, באסיפה, גמזו עומד

ליד החלון, שומע הכל. על סדר היום: הפרת מרות העבודה שלי. אצלי החלטה מוגמרת: אני עוזב. אשתי שתחיה אמרה: אני לא הולכת. לי היה ברור שאני לא נשאר. ביום ראשון בבוקר אני וגמזו עולים יחד לאוטובוס. כל הדרך הוא טיפטף לי: אתה לא עוזב את הקיבוץ בגללי! תעזוב בגלל כל דבר אחר, רק לא בגלל שהייתי אצלך. הוא לקח אותי לבית הקפה, לא הירפה ממני עד שלא הוצאתי מפי שאני נשאר. ואני עקשן גדול. מה החליטו באסיפה? לא לזרוק אותי. זה היה נס גדול. החליטו להוריד אותי למועמדות. מכיוון שהבטחתי לגמזו שאני לא אעזוב, נשארתי בקיבוץ. והיה אך כפסע.

נדברת עם לאה לפני ההחלטה?

"זו היתה החלטה שלי. יש מקרים שאדם... הטוב של לחיות ביחד, שכל אחד מלא מעצמו. אם כל אחד מוותר מעצמו בשביל ליצור את הזוגיות, מוטב שלא תהיה זוגיות. אף פעם לא כפיתי עליה שום דבר. היא לא כפתה עלי ואני לא כפיתי עליה. בנוגע לקיבוץ, היא היתה סלע איתן. כל החיים, המוטו שלה היה הקיבוץ.

ואם היית עוזב אז?

"היא היתה נאלצת לבוא אתי."

אבא ברמק: "הסיפור שלי הוא -- זה סיפור אישי, אחר־כך תוכל להחליט אם להכניס אותו או לא. זה סיפור אישי שיש בו גם מהכללי. היינו בקדמה ב־52', אשתי חלתה, זה היה סרטן בראש. היא נפטרה מזה. ביה"ח בו אושפזה היה "ביילינסון". הסיפור הוא סיפור על בעיה אישית, משק, עבודה, לחץ עבודה. בביילינסון לא נתנו לשבת על־יד החולה. אמרו שמפריע לטפל בחולים. הביקור היה מוגבל בסך־הכל מארבע עד שבע וחצי. לא עזרו כל הבקשות שלי. בעיה נוספת, היא היתה כבר במצב סופני, בקושי דיברה. אני הייתי אז אחראי לפלחה. זו היתה עונה בוערת. ביקרתי אותה יום כן ויום לא. התחבורה היתה קשה מאוד. לא היה אז רכב. לצאת מתוך קדמה, זה היה סיפור של יום שלם.

פעם אחת הגיע מועד הביקור, ובאותו יום הייתי צריך להוציא תפוחי אדמה. לא נסעתי לבקר. היינו צריכים פועלים והזמנו פועלים מבחוץ. הייתי אחראי על הקבוצה הזאת והפעלתי אותה. אם אני הולך, הפועלים יילכו אתי. האם אני צריך להפסיק לעבוד. ההתלבטות היתה קשה. היה לי גם איזה חשש, שהיא כבר בסוף שלה. תפוחי אדמה, חייב להוציא. פועלים באים, חייב להפעיל. באותו יום חיכיתי גם לחוקרת חקלאות מרחובות. והאישה חולה. לא סתם חולה, חולה סופנית. באותו יום לא ביקרתי, למחרת בצהריים באה ההודעה שאשתי נפטרה. את הסיפור הזה לא סיפרתי מעולם. אתמול, בפעם הראשונה, סיפרתי לבתי -- שהיתה אז בת חמש. שאלתי אותה, יש מקום בספר החמישים לסיפור כזה? היא לא עזרה לי. זו בעיה שלך, אמרה.

אם אשתך היתה נפטרת ביום שהיית בא לביקור, זה היה שונה?

"הבט, הבעיה היא של תקופה מסוימת. אדם שוכב בבית חולים במצב סופני, היום מהחברה היו משתתפים בבעיה הזאת. במשק, במרפאה, בסידור עבודה. אז לא היה מקובל דבר כזה. בכל מקרה, אני לא בטוח אם שווה לתעד סיפור כזה."

אם אתה שואל אותי, אני חושב שזה סיפור חשוב. אני חושב שההתלבטות שלך אם לספר אותו או לא, היא חלק מהסיפור. אמרת לי שזה מגלה חולשה. אני לא הייתי קורא לזה חולשה.

"אלא מה?

טבע האדם. לרצות להיות ליד אשתו. אמרת שהחולשה שלך היתה שהעדפת להיות ליד מיטתה מאשר ביום עבודה.

"אבל בכל זאת לא נסעתי אליה. זו היתה החולשה שלי. אדם הולך למות ואני מתעסק בסידור עבודה.

אולי זה חוזק?

"הבט -- אומרים שבהיסטוריה צריך פרספקטיבה של 2000 שנה, לא של 50 שנה. אני מנסה להתווכח עם המשתתפים בחוג לתנ"ך, שאנחנו לא יכולים לשפוט דברים שקרו אז מנקודת מבט של היום. היה הרבה יותר מכובד להתנהג עם האדם החולה כך שירגיש עד הרגע האחרון שיש יחס אליו. הרבה זמן היא שכבה בקיבוץ, עם כל הקשיים, בטיפולים, למרות שהיתה צריכה לעבור לבית חולים.

בזמן המקרה, כשעוד לא ידעו שיש לה סרטן, איך התייחסו לזה?

"נתנו לה כדורי הרגעה. היו לה מיגרנות הרבה שנים. יום יום היתה לוקחת כדור.

ולא יצאה לעבוד?

"כן, עבדה. עבדה עד שגילו את זה בצילום. ואז היא התחילה לעבור כימותרפיה. אז הופיע רופא חדש מומחה בניתוחי ראש, שהיה כל תקוותנו.

גנוסיה התרעמה על כך שמהקיבוץ לא ביקרו את הבן שלה.

"לא יכולה להיות תרעומת, כי אי־אפשר לשפוט את התקופה ההיא בעיניים של היום.

אבל אתה מתרעם על עצמך.

"לעצמי אני יכול לבוא בטענות, לא לאף אחד אחר. זה לא היה מקובל, מה פתאום שאני אתרעם. אי־אפשר לשפוט את החברה.

הרגשתי שאתה מאשים את עצמך, שהיה לך יותר קל להישאר. זה לא רק בגלל תפוחי האדמה.

"כן, אבל אז הנסיעה ארכה יום שלם. זה היה בזבוז של יום עבודה בשביל כמה שעות ביקור.

היו יכולים למצוא לך מחליף?

"זה מה שאני מנסה לחשוב עכשיו. נכון הוא, שהתאמצתי יותר מדי. אני מנסה להיזכר במידה מסוימת, למה לא דאגתי שיחליפו אותי. אבל זה לא היה רק ענין של לשבת על הטרקטור, אני הייתי צריך להיות עם הפועלים. קשה מאוד לשחזר בדיוק עד הסוף, למה. ותמיד מנקרת בי השאלה למה אני לא דאגתי למחליף. אני חושב שאם זה היה מישהו אחר, בעל אמביציות משפחתיות, הוא היה דואג למחליף. אני לא דאגתי. היה אז לחץ. תפוחי אדמה צריך להוציא מהר.

מה היה שמה, לא אמרת.

"לאה. נשארו לנו שני ילדים קטנים. בת חמש ובן שנתיים וחצי."

הסיפור של אבא ממחיש את עומקה של ההתלבטות בין הקיבוץ, המחויבות לסידור העבודה - והצורך הפרטי. זהו סיפור שיש בו הרבה מהכללי, דווקא משום שבו לא היה צורך בהטלת מרות. המרות הוטלה, הופנמה, על־ידי החבר ובתוך אישיותו. במקרה הזה, ובעצם בכל המקרים בהם מוטלת מרות כזאת, בא הדבר על חשבון מה שהיינו מכנים היום בשם "מימוש עצמי". עצם השימוש במטבע הלשון "מימוש עצמי" מסמל את טיבה של ההסתכלות אחורה, כיוון שזהו ביטוי שלא היה חלק מהלכסיקון של השנים הראשונות. הוותיקים שדיברו אתי על החמצה בהקשר של "מימוש עצמי", דיברו על כך מפרספקטיבה של היום. מנקודת מבט של השנים הראשונות, הם דיברו על הטלת מרות.

לזר: "זה נכון שרציתי להמשיך למסלול בטחוני, ולא המשכתי. בשעתו נאבקתי על זה עד גיל 28. נאבקתי עם הקיבוץ שיוציא אותי לקורס קצינים. נאבקתי בגלל האינדיבידואליות שלי. היו לי גם מלחמות תרבותיות, למשל, רציתי לקרוא גם את "הארץ". חשבתי שבנאדם ברמת התרבות שלנו צריך גם לקרוא חומר זולתי מה שמגידים לו. המלחמות הללו, זה החיים. זה לא מחיר ששילמתי... אני בשלמות מוחלטת עם מה שעשיתי, אפילו אם אמות בעת שהקיבוץ הוא בשפל המדרגה. כל מחיר ששילמתי זה טעם החיים, בכלל לא במובן של מחיר. כעסתי הרבה שנים שלא שלחו אותי לשליחות לעירק. על הרבה דברים אני כועס על הקיבוץ עד היום."

ארקה: "אחרי מלחמת השחרור הייתי מרכז קניות. בתחילת 51' נפצעתי והפסקתי עם זה. כשנפצעתי, יכולתי לקבל לימודים ממשרד הביטחון. באתי לקיבוץ, הראיתי להם את ההצעה של משרד הביטחון. אמרתי, אני רוצה ללמוד משפטים. באותם ימים, הקיבוץ לא ידע מה זה משפטים. במשפחה שלי יש הרבה משפטנים מוצלחים. שני דודים שלי היו שופטים, אחד בעליון והשני במחוזי. אמרתי, אולי גם לי יש סיכוי להצליח בעסק הזה. אמרו לי לא, לא צריך את זה. עברתי לחינוך ומאז אני שם. עד לפני כשנה. ככה נקלעתי לחינוך.

הצטערת שזה יצא ככה?

"אני לא הייתי מורה טוב. בזה אין לי אשליות. אני הייתי יותר מדי רך. ותרן קצת עם התלמידים. לא שמרתי מספיק על העניין של מרחק בין מורה לתלמיד. הייתי יותר מדי חבר של התלמידים. זה היה אז אופי העבודה, חינוך היה גם בערב. לא היית גומר והולך. אז עבדנו יום ולילה."

אפשר לפרש את הסיפורים הללו כדוגמא לכך שחבר קיבוץ מקריב חלק מעצמו לטובת הקיבוץ, ובשנים הראשונות היה החלק הזה גדול במיוחד. הדברים, כמובן, אינם כל־כך פשוטים. בין "הטלת מרות" לבין "מימוש עצמי" שוררת דיאלקטיקה עדינה יותר. בדברים מסוימים נתפש דין התנועה, או דין הקיבוץ, כהטלת מרות. בדברים אחרים, יכול הפרט לנווט את דין הקיבוץ לכיוון הרצוי לו. ישנם קורבנות שאנחנו מוכנים להקריב למסגרת הקיבוצית מפני שישנם גם רווחים שאנחנו יכולים לעשות רק במסגרת הזאת.

מנוחה: "כשעמרי היה בן 3 וחמוטל בת שנה, שלחו אותי להדריך בצופים. זה היה בכפייה. היתה זאת חווית כפייה קשה בחיי הקיבוץ. הפעם הראשונה היתה עוד בגדרה. ערב אחד הודיע לי אברהם הברון שאני צריכה לצאת לקורס של מדריכי נשק, למחרת בבוקר. אמרתי

לו, אדוני, כל הידע שלי בעשייה צבאית זה קורס ממכ"פים במסגרת החג"ם (חינוך גופני מורחב... הכיסוי של תנועת הנוער של ה"הגנה"), ותרגילי סדר על המגרש של הטכניון חיפה. למחרת יצאתי לעבודה במשק פטר כמדי יום ביומו, פתאום מופיע אברהם מבין העצים, רכוב על חמור, ואומר: או שאת יוצאת לקורס, או שאת אורזת את החפצים ועוזבת את הקבוצה. זה היה מצב כפייה ראשון. יצאתי לקורס. היה מאוד מביך. חווית הכפייה השניה, כפי שהזכרתי קודם, היתה ההדרכה בצופים. בתחילת שנות ה־50 היו לי "בעיות" של שמאלנות. נשביתי בקסמה של בריה"מ כמי ששיחררה יהודים בסוף מלחמת העולם השניה. שלחו אותי 'להתיישר' בסמינר של הקיבוץ המאוחד. בסוף הסמינר, הייתי צריכה "לשלם" עבור ההשכלה, ויצאתי להדריך. כפי שאמרתי בראשית דברי, היו לי אז שני ילדים קטנים, הילדה בקושי בת שנה ומשהו. ההחלטה היתה בהצבעה גלויה באסיפה, עד היום כואב לי כשאני נזכרת במעמד זה... הסתכלתי על הבחורות שיש להן ילדים בגיל הילדים שלי, ומבינות, והן מצביעות שאני אלך... הן לא נדרשו לעשות דברים כאלה. קיבלתי את הדין ויצאתי לשנת הדרכה לחיפה. היתה אז תקופת פילוג בצופים, ואני הייתי אמורה לנתק את הפלג של הצופים החלוציים מתנועת האם. ראובן היה אז מרכז בניין, ונשאר לבדו עם שני ילדים קטנים, לבד. ראיתי כמה קשה לו, התמרמרתי עד כדי כך שהיצעתי שנעזוב. מאידך, מאוד רציתי ללמוד. אם נעזוב עכשיו עם שני ילדים קטנים, חלום הלימודים יידחה מי יודע עד מתי. המשפחה שלי לא יכלה לעזור, הרי גם את לימודי התיכון מימנתי בעצמי. הסיבה הפרקטית ניצחה, וראובן שילם את המחיר..."

זאב: "בשנים הראשונות היה שוויון גדול מאוד, אפילו בכפיה, בין החברים -- היום אתה לא יכול להגיד, כמו פעם, שהחברה תקבע לאדם איך הוא מתפתח. היום יכולים להקציב סכום כסף ואחד יקנה בזה ספר, שני ילך לתיאטרון, ושלישי יסע לחו"ל. מה שחשוב זה לא לחיות מעל לאמצעינו. מה שיש, מזה חיים. אני הייתי שלוש פעמים מרכז משק, אני מקווה שאת תורת החיים הזאת הטבעתי כאן. ריכזתי את הלול במשך 3 שנים, למרות שלא היה לי שום קשר לזה. אז עשיתי את זה ולא קרה לי כלום. כי לא תמיד, כשאתה חוזר מתפקיד אחד שגמרת, מחכה לך משהו מענין. זה שאני חבר קיבוץ ועוזר לבנות משק בארץ, זה תמיד נראה לי שיא השיאים. לכן לא חשבתי אף פעם שאני מפסיד משהו בחוץ. סוציאליזם לא אמר לי כלום מבחינה תיאורטית. חברים שלי מבית־הספר, שהיו במחנות העולים, פימפמו אותם כל הזמן בפמפלטים סוציאליסטיים, והם לא נשארו בקיבוץ. מה שאותי תפס, זה חיי הקיבוץ. הייתי נורא מבסוט מהעבודה בשדה. כבר בתל יוסף זה משך אותי. יש לי אח צעיר שהוא פרופסור לכימיה באוניברסיטה העברית. כשהוא בא לבקר עם פרופסורים מחו"ל שסקרנים לראות מה זה קיבוץ, הוא מציג אותי בתור פרופסור לקיבוץ."

הקיבוץ מורכב מאינדיבידואליסטים, אבל כדי לשנות את טבע האדם היה הקיבוץ חייב להפעיל מה שהסוציולוגים קוראים "שליטה נורמטיבית", כלומר - להפנים בקרב חבריו דימוי מסוים של כיצד צריך להיות, להתנהג, לחשוב.

בוכסי: "בגלל הדימוי של המגויס, התרבותניק, האינטליגנט -- האחר -- בגלל הרגישות שלי לזה, אני נשארתי פה במשק והתעקשתי נגד מזכירות הקבה"מ שהמכון הביבליוגרפי לא

יועבר לאפעל. בקיבוץ, הדימוי החיובי הקלאסי הוא של אדם עובד. כל בעל צווארון לבן הוא בהכרח אחר ושונה. אני אפילו מקבל את זה. הדימוי הזה היה הכרחי בשביל לחזק את האנשים. אני הפכתי להיות היוצא דופן בגלל הדימוי הזה. אבל לא הייתי מוכן לוותר על העיסוק שלי. רציתי להקטין את שטחי החיכוך למינימום. לדוגמא, לא לקחתי לעצמי רכב.

"גיוס כמו שלי, שהוא למעשה התעסקות קבועה, זה היה דבר מאוד נדיר. היום זה לגמרי אחרת. היום הבקשות לעבודת חוץ הפכו לדבר לגיטימי. אבל גם היום מרננים. 'הוא מחפש את המזל שלו בחוץ ואת העבודה השחורה יעשה מישהו מבחוץ'."

אתה מצר על כך?

"לא. זו היתה התגוננות הכרחית של הקיבוץ, שהוא יוכל ללכת בדרכו. לי אישית זה גרם בעיות שהתמודדתי אתן בהצלחה לדעתי. בעוד כמה חודשים מתפרסם ספר חדש שלי בגרמניה. אני מודה שם לכמה אנשים וגם לקיבוץ שלי "שנתן לי חבל ארוך". זה קובץ מאמרים שכתבתי ואספתי לאסופה. זה מבוסס על הדוקטורט שלי.

חבל ארוך, אבל חבל, בכל זאת.

"כל חבר קשור בחבל אל הקיבוץ מפני שהוא קיבל את זה על עצמו. השאלה היא כמה ארוך החבל, או כמה הוא קצר. הרי כל דבר, בסופו של דבר, צריך להתאשר."

5. גידול ילדים

"...לי זכורות השנים של החינוך המשותף כשנים טובות. הילדים אולי זוכרים את זה אחרת. רצינו בחינוך המשותף, ראינו בזה שחרור של האשה, שיכולנו ללכת לעבודה. היינו בחורות צעירות, חשבנו שהמטפלות קיבלו הכשרה והן יודעות יותר מאיתנו. חשבנו שאנחנו נותנים לילדים את המקסימום: המיכשור, ההגנה, השמירה, המטפלות... בשנים ההן היינו שלמים עם זה לגמרי. הילדים היו קטנים ולא יכלו להתלונן."

שרה צ'רניק

"יש לי חברות שאמרו שהן לא תלדנה יותר בגלל החינוך המשותף".

מרים בר סיני

סעיף זה קרוי בשם "גידול ילדים" ולא בשם "החינוך המשותף" מתוך כוונה להתרכז יותר בצד הפרקטי של הנושא ופחות בהיבטים האידיאולוגיים שלו. למעשה, הפרקטי והאידיאולוגי שלובים זה בזה עד שלא ניתן להפריד ביניהם. בגידול הילדים התחוללו שינויים מפליגים. בין המרכזיים שבהם, המעבר ללינה משפחתית, הוצאת הילדים לבית־ספר בחוץ ועבודה

שכירה בבתי הילדים. כל השינויים הללו הם ביטוי פרקטי להתפרקות מן האידיאולוגיה של השנים הראשונות - אותה אידיאולוגיה שהכתיבה את הצורך בחינוך המשותף, או נוצרה כתוצאה מהצורך הזה.

יואב: "אנחנו באנו אל החינוך המשותף. קיבלנו אותו בחבילה אחת יחד עם הקיבוץ. הוא נוצר לא בגלל שקם איזה גאון וגילה אותו, אלא מתוך התנאים שהיו אז, מתוך צורך פרקטי, כפי שנוצר הקיבוץ אז, על־ידי חלוצים שהארץ היתה זרה להם. כמובן שיחד עם זה הלבישו על זה את ההתיישבות, החלוציות והשוויון. במקרה של הקיבוץ, קומונה זו צורת הארגון הכי פשוטה, ולכן התאימה לזמנה ולאנשים שעסקו בה. ביחס לחינוך המשותף -- אנחנו גרנו באוהלים, צריפים מחורבנים, לילדים היו צריכים לתת יותר! אז בנו להם בתים, והבתים הללו הפכו לבתי ילדים. לכן יש חינוך משותף."

איפיון בולט נוסף של גידול הילדים: רק בקשר אליו קיימת ביקורת עצמית שמגיעה למימדים של הכאה על חטא. עניין המתנות, למשל, או האוטומט, נתפשו בראייה לאחור ככורח תקופתי מוצדק. התגובות על גידול הילדים היו בעלות צביון רטורי שונה.

בודא: "לגבי גידול ילדים -- אני לא יודע מה להגיד. היו לנו מושגים אחרים. היתה תיאוריה שהיתה מקובלת, החינוך המשותף, חייתי עם זה. פעם חשבנו שאסור לתת את חינוך הילדים בידי זרים. היינו בוחרים את הבחורה הכי מוכשרת לטפל בילדים. היום זה מצחיק מפני שיותר ויותר חברות יוצאות מהעבודה הזאת, מגיעות שכירות לטפל בילדים, והן מצוינות. זה רק אומר שהתיאוריה שלנו לא היתה נכונה בזמנו."

בוריס: "במבט לאחור אולי הייתי אומר שלינה משפחתית היתה מוסיפה יותר, יותר טובה לגבי נוער בקיבוץ. אבל אז הייתי משוכנע שזו הדרך הטובה ביותר, בהסתמך על גדולי המחנכים של אותו דור בתנועה הקיבוצית. את דברי המנהיגים קיבלנו בעיניים עצומות. זה אפילו לא היה ענין של שכנוע. סמכנו עליהם. על הדברים היסודיים לא היה ויכוח."

פתחתי דווקא בגברים מכיוון שהרטוריקה הנשית ביחס לגידול הילדים בשנים הראשונות היא קיצונית הרבה יותר. כמו הגברים, גם הנשים פתחו בדרך־כלל בביקורת על האידיאולוגיה של החינוך המשותף. אולם זה לא היה החלק העיקרי בדבריהן. הסיפורים האישיים הם שהבדילו אותן מהגברים.

מרים: "זה שהילדים צריכים להיות יחד, חינוך משותף, לינה משותפת, זה משהו שנחת עלינו מגבוה. הקיבוץ המאוחד, זו היתה האידיאולוגיה. היה מקובל שזה הטוב ביותר. החדירו בנו את זה. גם אם אני הרגשתי אחרת, המומחים לחינוך הם שקבעו. החינוך המשותף היה הכרח לשעתו אבל טעות באופן אוביקטיבי. הכרח, כי היה צריך לשחרר את האימהות לעבודה, ואז לא היית יכול להשכיב ילדים לישון באוהל. אנחנו גרנו באוהלים והילדים בבית. אלה היו התנאים."

כשנולד עמירי לב הפכו חבורת הקיבוצניקים בני ה־18 בבת־אחת לקיבוץ בוגר. עידן חדש החל. "כולנו הורים, מחנכים ואחראים לדור הבא," כתבה רבקהל'ה. בית הילדים הראשון נפתח בגדרה בשנת 1945. המטפלת הראשונה היתה ירדנה ז"ל. רופא הילדים, ד"ר רויטלר, התגורר במושבה הסמוכה.

יונה: "באמת, היינו ילדים, ידענו איך לטפל בתינוק? היה לנו מזל שהיה לנו בגדרה ד"ר רויטלר, רופא ילדים. הוא לקח קצת אפוטרופסות עלינו, היה בא בשבתות לבקר, רואה מה נשמע, נותן קצת ייעוץ. היום לחשוב על כל זה -- זה כמו בפלנטה אחרת."

בבל: "בהוראה של ד"ר רויטלר, עמירי שכב על דיקט, מעל זה שק, ומעל סדינון כזה. זהו. ככה שכב. הוא היה ישן יותר על צד אחד, ומהלחץ של הראש הצד הזה היה ממש ישר."

חיהל'ה: "בית הילדים לא היה פתוח ולא היתה גישה חופשית. היו זמני ביקור. המטפלת היתה משכיבה לישון אחר־הצהריים, ובשום פנים ואופן אי־אפשר היה להיכנס. אני גרתי מולו, תמיד הייתי שומעת אם הוא בוכה, ותמיד הלב היה נצבט לי, וקיבלתי את זה שאסור לי ללכת ולראות. לא נלחמתי בזה. אסור אז אסור."

בבל: "אז המטפלת היתה כמו אלוהים. היה אז בהחלט מאבק בין הסמכות של המטפלת ושל ההורים. עם דרורה, המטפלת הבאה, היה יותר קל להסתדר."

חיהל'ה: "אני קיבלתי תמיד, כל השנים, הכל בשוויון נפש, כל מה שאומרים ועושים."

אפילו שזה הבן שלך?

"כן."

הילד השני בקיבוץ היה אודי, בנם של מרים ובוריס. מרים: "מבחינה חברתית זה היה חיצונית נחמד, זה היה הילד של כל הקיבוץ וכל אחד רצה לשחק אתו, אבל לי כאם לילד ראשון זה היה סבל נוראי. לא כל־כך ידעו לעזור. רציתי שהוא יהיה על־ידי וזה לא בא בחשבון. עם המטפלת אי־אפשר היה להתווכח. רק שנתיים וחצי אחר־כך, כשיורם נולד, נולדו כבר הרבה ילדים - אולי 19 - ואז היה להורים כוח לומר את דעתם. בבית הילדים הראשון בגדרה, עם עמירי ואודי, עמדתי מנגד ולא יכולתי לעשות כלום. חיהל'ה לא עזרה לי בוויכוחים עם בתיה. בתיה רצתה לחסן את הילדים והיתה מקלחת אותם בחורף במים קרים. הבן שלי הבין כבר והיה מנסה לברוח מבית הילדים. בלילה הוא היה שם את הנעל שלו בדלת, כדי שלא תיסגר עד הסוף וייכנס קצת אור, אך בתיה לא הסכימה. היא אמרה שצריך להתרגל לחושך בלילה. אני לא קיבלתי את השיטות האלה. היא היתה קצת קשה, אני הייתי בדיוק להיפך, והיא היתה אומרת לי את מפנקת אותו, הוא ילד מפונק...

"כשהוא התחיל להבין מה קורה סביבו, הוא התחיל לפחד, והיו לו פחדי לילה. נתנו לי כל מיני הסברים: הוא פוחד בגלל שאת פוחדת. אז בסדר, אז אני פוחדת. קצת פחדים הבאתי אתי מגרמניה, אין מה לדבר. היתה גם אווירה קשה בגדרה, של טרום מלחמה. עוצר. ידעתי שהוא פוחד. מגיל צעיר מאוד הוא דיבר חופשי. היו אז תנים מיילים בלילה - אפילו אותנו זה הפחיד. הוא אמר לי שהוא פוחד מהתנים, או מהחושך. גם היום יש ילדים שפוחדים, הם באים ונכנסים למיטה של אמא. הוא היה בורח כל הזמן, וזה היה כמובן אסור. קיבלתי הוראות שאני צריכה להחזיר אותו לבית הילדים."

שאלתי את אביבה, שהיתה מטפלת בשנים הראשונות בבארי, אם יכול להיות שלא השאירו אור בלילה בבית הילדים כדי שהילדים יתרגלו לחושך.

אביבה: "בבארי?

בגדרה.

"בטח סיפרה לך אחת האימהות של ילד שהיתה לו טראומה מזה. אני זוכרת את אודי בר סיני. למרים היו באמת טראומות. היא היתה אחת האימהות הראשונות. אני לא יודעת איך להגיד... אבל אני לא מאמינה שלא השאירו אור. אלה דברים שאם היינו מדברים עליהם, הם היו נפתרים. חבל שאנחנו לא מדברים על זה בדרך־כלל."

סמכותה של המטפלת נשענה על ההכשרה שקיבלה ועל נימוקים "מדעיים" שהצדיקו שיטות טיפול שונות. שיטת ההנקה, למשל, היתה בתחילה לפי העיקרון של "כל ארבע שעות". אחר־כך הגיעה אופנה חדשה ושיטת ההנקה היתה "לפי הצורך". מאוחר יותר שוב התהפך הגלגל.

מנוחה: "לי היו ארבעה ילדים, ועם כל ילד היתה שיטה אחרת. עם הראשון - הנקה פעם בארבע שעות. הוא צרח כמו מטורף, לי הכל כואב, אבל להניק - אסור. זו היתה השיטה. באה מטפלת, למדה אצל ד"ר נסאו... זה היה מדעי. אחר־כך הפכו את השיטה. מרוב הנקה לא יכולתי להתלבש... רק סיימתי, מיד באו לקרוא לי חזרה. כל הזמן להתלבש ולהתפשט."

אחת התוצאות הידועות של עקרון "פעם בארבע שעות" הוא הבכי. מה עשו כשהתינוק בכה?

אשתי: "הכי בריא לתת לילד כל ארבע שעות ולא לתת באמצע. כיוון שאימהות לא היו בבתי הילדים, הן ממילא לא שמעו את הילד. זה מה שהרופאים אמרו."

מרים: לפני שהוא נולד היו לי ימים יפים, של חיי חברה... כשנולד הילד, הכל השתנה. אספר לך עוד סיפור. בגדרה כולנו גרנו באוהלים. אחרי לידה היו מקבלים חדר בבנין. היתה לי חברה טובה שבמשך כמה חודשים רקמה לי וילון מתנה. היה לי הרבה יחס לווילון הזה. תליתי אותו בחדר שקיבלתי. כשנגמרו שלושת החודשים והיינו צריכים לחזור לאוהל, אמרו לי: הווילון שייך לחדר. זאת היתה נקודת השבירה שלי. אמרתי שנמאס לי ואני לא יכולה להמשיך לחיות ככה. רציתי לעזוב. דיברתי הרבה עם בוריס. הוא אמר שאם אני אעמוד על זה, אז נעזוב ביחד. אבל הוא אמר, תדעי לך שאת עוקרת אותי. הוא היה מושרש... הוא בנה את החברה ואת המקום. לא היה דבר שידו לא בנתה. אני לא הייתי מספיק חזקה. ראיתי מה זה אומר בשבילו. ויתרתי, ובפירוש המשכתי לסבול. החברה היתה קטנה מאוד. לא רציתי ליצור לעצמי תדמית של אחת שעושה צרות למטפלת. הרבה פעמים לא אמרתי כלום כדי שלא יאמרו עלי, מה היא מקטרת."

מנוחה: "עוד חוק דרקוני שאני נזכרת בו עכשיו גם קשור לילדים. שלוש שנים לא הוצאנו ילד מהקיבוץ כדי להראותו למשפחה. בגלל ניקיון וכולי. זה גם כן חוק דרקוני. הרי לא באנו ממעברה. נהגנו כאילו אנחנו מקימים עולם חדש. כאילו לפנינו לא היה כלום. אנחנו היינו מאוד נוקשים וכשהתפרקנו מהעקרונות הנוקשים, התפרקנו לגמרי."

עם המעבר לבארי הוקם בית ילדים באחד מבתי האבן. במרץ 1949 עוברים מגדרה לבארי הנשים והילדים, ובית הילדים מתמלא חיים. אביבה ורבקה'לה חוזרות מן הסמינר בערך באותה תקופה ופותחות שני גנים. מרים מתפקדת הן כאחות והן כמטפלת ראשית.

אביבה: "ב־47' יצאתי ללמוד גננות בסמינר הקיבוצים. זה היה כאילו טבעי, אבל היתה עוד מועמדת - בתיה. אחר־כך היא עזבה. רבקה'לה יצאה אחרי."

באחד הפרוטוקולים מצאתי ישיבת מזכירות שעסקה בבתיה. הישיבה מציגה באור מפורט את השינוי הכרוך במעבר מהגנון במושבה (גדרה) לבית הילדים בקיבוץ, ולכן ראוי להתעכב עליה. מלבד אותו פרוטוקול, לא נמצאו פרוטוקולים נוספים שהתייחסו ישירות לנושא בית הילדים. בשנת 1949 עבדה בתיה בבית הילדים ובישיבה הביעה בפני המזכירות את רצונה להחליף מקום עבודה.

בתיה: "העובדה היא שהגעתי למסקנה שאינני יכולה להמשיך לעבוד בבית הילדים. חסר לי שקט נפשי ויציבות. איני רוצה לעבוד מתוך חובה, אלא מתוך רצון. כרגע אינני מסוגלת להשקיע את עצמי. מה הסיבות? בעיקר הרקע בו נכנסתי לעבודה וכן התנאים. אינני מסכימה יותר לעבוד בחוג זה של הורים, ילדים וכו'."

גדעון: "לא הבינותי הרבה מהדברים של בתיה. צריך לפרט. ייתכן והעבודה מאומצת, יוצרת חוסר שקט וכו', אבל אלה דברים שאפשר לפותרם על־ידי חופש. בסוף נשמעו דברים אחרים במקצת (בקשר להורים). צריך להבין בדיוק את המצב."

גנוסיה: "באשר לתנאים, לא ברור אם התנאים הטכניים או משהו אחר?"

בתיה: "ברור שגם התנאים הטכניים. אבל העיקר הם יתר התנאים. בעיקר החברתיים."

גדעון: "בעיות חברתיות – מהן? כל הידוע לי הוא על סמך שמועות. יכול להיות שהמסגרת בה אנו יושבים מפריעה קצת."

יהודה ב.: "הרכילות הביאה אפקט מעשי לא טוב. יש רכילות ופטפוט שנהפכים לעניין גדול למרות שזוהי שטות. אני זוכר את הצלחתה של בתיה בגנון במושבה. יש כאן פטפוט והרבה דברים מיותרים. אני בטוח שזה רק פטפוט – אך אינני יודע איך להחדיר זאת לבתיה. יש טענה שבתיה אטית – אבל אין זאת מגרעת גדולה."

גנוסיה: "אמנם צדק יהודה שאין עובדות ממשיות, זה קשור באווירה שנוצרה מסביב. יש הבדל בין גנון וכדומה לבין מטפלת בקיבוץ. יש צורך בידיעות רבות בשביל עבודה זו. כל אחד מאיתנו צריך לעזור לבתיה ודווקא משום שלא למדה. הפיתרון – שתבוא הנה הדרכה של גננת מנוסה."

מרגה: "אני 'מלכת הטענות' נגד בתיה ואלה הדברים: בתיה מתאימה לעבוד עם ילדים, במאמצים קשים היא יכולה להיות מטפלת. היא מתקשה בשיטת האוכל, בגד וסידור החדר. לו הייתי רואה מחליפה, הייתי נותנת לה חופש."

בבל: "למשל, האוכל של הילדים איננו בסדר. רצינו שבתיה תעשה רישום של האוכל. אינה עושה זאת."

בתיה: "באשר לאוכל נאמר לי מראש שלא אתעסק בזאת. יש מבינות יותר גדולות ממני וזה לא היה תפקידי."

חילופי הדברים יכולים ללמד על כמה שינויים מהותיים במעמדה של המטפלת, שעברה מן הגנון בגדרה לבית הילדים בקיבוץ. ראשית כל, בבארי כבר יש "אופוזיציה" למטפלת: חוג ההורים. שנית, מופיעה רטוריקה של התמקצעות: המטפלת צריכה לעבור הכשרה מתאימה.

אביבה: "את ההכשרה לגננות עשינו משך כל תקופת המלחמה, שנה וחצי, ביגור ובתל־אביב. הלימודים לא היו סדירים... ביגור, למשל, השתתפנו בשמירות. למדו כל מה שרק יכול היה

להיות טוב לחינוך המשותף. לי זה נתן המון, כי ראיתי בעיר דברים חדשים, והשיעורים של סגל היו משהו מיוחד.

שותה אמרה לי, שמהמחברות שלה נכתב אחר־כך הספר "פרקי חינוך" של סגל.

"שותה למדה אתי ביחד. המחברות שלה היו באמת משהו מיוחד. היא ידעה לסכם. כבר בכיתה היא היתה מסמנת כל דבר בקו אדום וקו כחול... אחר־כך היא היתה גם מורה כזאת, מדויקת. מהסמינר כתבתי לרבקה'לה ואמרתי לה, את מוכרחה לצאת ללמוד. היינו חברות טובות אז. כשחזרתי לבארי, רבקה'לה יצאה לסמינר ויחד אתי הביאו עוד גננת, עד שרבקהל'ה חזרה מהלימודים וקיבלה גן. אז היו כבר שני גנים. עזבתי את הגן ונכנסתי למזכירות.

זה היה מקובל, להביא גננת שכירה?

"חינוך היה מקצוע שאם לא היה לך מישהו, היית מביא מישהו שלמד את זה. מאחר שלא היה אז מישהו אצלנו, הגיעו למסקנה שכדי לשחרר אותי, צריך לשכור מישהי מבחוץ. זה היה מקובל בהרבה משקים.

העבודה בגן היתה בחירה שלך?

"אני אוהבת ילדים ויש לי סבלנות. אבל היו כל מיני בעיות. לאו־דווקא עם ההורים. בתוכי היה לי קצת קשה. עובדה שרציתי לעזוב את זה, ובראיה לאחור זה אולי לא היה המקצוע המתאים לי. בתור נערה, אני זוכרת שרציתי ללכת לטכניון, הייתי טובה במתמטיקה ובפיסיקה. אבל התנאים היו כאלה שהלכתי להיות גננת."

האירוע שזכור להורים רבים משנת 49' הוא מה שכונה בשם "ליל המעילים".

מרים: "בשנים הראשונות בבארי, אחרי המלחמה, לקח הרבה זמן עד שהתקינו תאורת גדר נורמלית. אז היה האסון עם שולה. זה השפיע עלינו מאוד קשה, בייחוד על האימהות. אני, בכל אופן, הרגשתי מאוד קשה בקשר לזה שאנחנו משאירים את הילדים לבד. באותה תקופה היה ליל המעילים. הילדים היו רחוקים מאיתנו, חשופים לכל הסתננות. היום, כשאני חושבת אחורה, זה נראה לי אבסורד, חוסר אחריות משווע. בליל המעילים נכנסו מסתננים לבית הילדים וגנבו את המעילים של הילדים. קמנו בבוקר ולא מצאנו את המעילים.

לא היתה שמירה בבית הילדים?

"היה שומר בחצר, אבל לא בתוך בית הילדים. לא. אימהות היו באות להניק לפני רדת הלילה, לפני החושך. במשך הלילה פחדו ללכת לבד לתינוק להניק אותו. המחנה היה כולו חשוך. לא היתה תאורה בתוך המחנה. האמא היתה מסדירה עם השומר שיבוא לקחת אותה. היא פחדה ללכת לבד בחושך. אבל הילדים בכו כי הם היו רעבים! היום אני לא יכולה להבין את זה בכלל. זה מזכיר לי סיפור נוסף. כל השנים אני עבדתי כאחות, בשנים הראשונות עבדתי גם עם תינוקות. כשהיתה אזעקה, מצב חירום, כל אמא היתה צריכה לרוץ לחדר הילדים, להוריד את התינוק שלה למיקלט, כי המטפלת לבדה לא יכלה להוריד את כל התינוקות. פעם אחד נפל פגז בתוך המשק, במלחמת סיני. אני עוד זוכרת איך התמונות נפלו מהקירות. רצתי למיקלט הרפואי. זה היה תפקידי. כשיצאתי, הלכתי לבית הילדים, ומצאתי שם את הילד שלי בלול, צורח, כי אף אחת לא הורידה אותו. בתוך המהומה הזאת, כל אמא

לקחה את הילד שלה, והוא נשאר עומד וצועק. הוא כמובן לא הבין מה קורה. אבל זו היתה תמונה מאוד קשה.

מצד אחד נתתם לילדים אחד מבתי האבן - כי הם היו הבתים הכי טובים. זה מבטא דאגה לילדים. מצד שני, אף אחד לא ישן איתם, שזה אלמנטרי. למה שמבוגר לא יישאר לשמור עליהם, במיוחד בתקופת הסתננויות?

"אחר־כך כן נשארו לישון אתם. לקח זמן עד שהבינו, שכך לא צריך להיות.

אולי המטפלת היתה בדיוק עסוקה במשהו אחר?

"לא היה מקובל שמטפלת תישאר לישון עם הילדים. היה סבב בין ההורים, מי נשאר לישון בבית הילדים. אבל עד שהחליטו על הסבב, היה לי כבר ילד שלישי, בגן של רבקהל'ה. אני ובוריס התחלפנו וישנו לידו במשך חודשים. היו לו חלומות רעים בלילה. בסופו של דבר היה חדרון קטן, מיטה מתקפלת, ושם היה הורה שישן עם הילדים.

וב־48' לילדים לא היו חלומות רעים?

"היו. יורם מספר שהוא פחד ללכת מהמיטה בחושך לשירותים. הוא היה עומד על החלון ומשתין החוצה. אבל אם הוא היה יודע שמישהו מבוגר ישן שם? משום מה, כפי הנראה שלא היתה לנו מספיק הדרכה. היינו כל־כך עצמאיים ובונים הכל מהראשוניות הזאת. לא היה אף אחד שיתקן את הטעויות שלנו. לי זה נראה אז כמו משחק. זה שאנחנו מדברים אתך היום, זה מביא אותנו לחשוב. עברנו את זה ולא חשבנו. עכשיו כשאתה מראיין אותנו אז כל מיני זכרונות עולים, מספרים אחד לשני. פתאום כל התקופה הזאת עולה באוב. היה איזשהו יופי בזה שהיינו כל־כך עצמאיים ובונים הכל מאלף. את החיים החברתיים, הכלכליים, האימהות, הכל."

אביבה: "נכון, לא ישנו עם הילדים בלילה, אבל היתה שומרת. היתה שמירת לילה. השינה בבתי הילדים היתה בתקופה יותר מאוחרת.

העמדה של השומרת היתה בתוך בית הילדים?

"כן. היא לא ישנה.

מה קרה בליל המעילים?

"לא זוכרת.

כשנכנסו וגנבו.

"כן, פעם אחת היה משהו כזה. מעילים או מגפיים? לא זוכרת מה גנבו.

ורק אחר־כך אירגנו שמישהו יישן בבתי הילדים?

"אני כבר לא זוכרת."

רבקהל'ה: "רוב השגיאות שאנשים עושים, נעשות בגיל 19. מה יש לראיין אנשים על מה שהם עשו בגיל 19? סך הכל היינו ילדים שעושים שטויות. אני זוכרת, למשל, שיצאתי תמיד עם הגן לטיולים. גם בזמן מבצע סיני. יום אחד, כשהיינו בשדה, נחתה מסביבנו הפגזה מעזה. תפשתי את עצמי ואמרתי: מה עשיתי? אגב, אחרי מבצע סיני טיילתי עם הילדים לנחביר. פגשנו שם קבוצת ילדים ערבים. התחלנו לדבר, הגננת שלהם דיברה אתי ערבית, ועל־ידה עמד איזה ילד. שוחחנו וראיתי שהיא לובשת שמלה שמוכרת לי. שאלתי אותה מאיפה השמלה, והיא אמרה, השמלה מגדרה. מסתבר שהיא במקור מהכפר הערבי קטרה, שליד

גדרה. אנחנו היינו מתחרות איתן על העבודה במושבה. אני והיא עבדנו באותו מקום במשק־בית בגדרה. שאלתי אותה, איך קוראים לילד. עומאר, היא ענתה. לידי בדיוק עמד עומר. אם זו לא המחשה של דו־קיום ואחוות עמים, איני יודעת מה כן. דיברנו וקבענו שניפגש מחר באותה שעה. אחר־כך חשבתי, מה אם היו שם ערבים ולא ערביות. אז הייתי צריכה לפחד. אנחנו לא פחדנו. אחר־כך חשבתי שגם זה היה חוסר אחריות מצדי.״

אביבה: ״אני זוכרת שהיינו יוצאים לטייל המון בוואדיות. במלחמת סיני, רבקהל׳ה וגן שקד טיילו בזמן ההפצצה.

איך התבטא החינוך המשותף בגן שלך?

״מזכירים לי עכשיו את שקית הממתקים שהיו נותנים פעם בשבוע. זה היה נוהג, לא חלק מהחינוך המשותף. איך זה התבטא -- זה היה הבית שלהם. כשהם היו קמים, היו רואים את המטפלת, וכשהיו הולכים לישון, היו רואים את המטפלת.

היה מותר לאכול בחדר?

״אחד הקשיים היה, שגם ארוחת הערב היתה בגן. ההורים היו לוקחים אותם ב־4 ומחזירים ב־7. ההורים היו הולכים לחדר אוכל, הילדים היו אוכלים בגן, ואז ההורים היו חוזרים להשכבה, אומרים לילה טוב ומספרים סיפורים, אחר־כך מסתלקים והגננת נשארת.

אמרו משהו לפני האוכל? טקס או ברכה?

״אצלי בגן, לא. אולי בתיאבון.״

שרה רייך: ״ביחס לאוכל, החוק היה שעד שאתה לא גומר, אתה לא קם. מישהו סיפר לי לפני כמה שנים שהוא היה זורק אוכל מתחת לשולחן או שם בכיסים.״

מתנות לימי הולדת?

יהודית רפופורט: ״קראו לזה ׳הפתעות׳. ילדים היו מביאים מהצעצועים שלהם. לא זוכרת אם קנינו מתנה לילד מבית הילדים. הרי לא היה איפוא לקנות מתנות. היו מציירים, כל ילד היה עושה ציור עם ברכה, והיינו כורכים את זה לאלבום כזה ונותנים לילד.״

אביבה: ״הרבה הורים היו מכינים משחק, קישוט או מתקן לגן, לפי הזמנה. זה הנוהג עד היום.

מתנה לגן ולא לילד?

״לילד נתנו מתנות בחדר.״

כל הוותיקים מלבד אחד התייחסו כמובן־מאליו לסמנטיקה ההפוכה הזאת של ״בית ילדים״ ו״חדר הורים״. אליהו: ״להורים היה ״חדר״ וה״בית״ היה בית הילדים. עד היום אתה תשמע ילדים אומרים: אני הולך לחדר של ההורים.״

אביבה: ״היום בבית הילדים היה מתחיל ב־6 בבוקר, כשהמטפלת מגיעה לבית הילדים.

היית מספרת לילדים סיפורים על בארי?

״כל מיני דברים. היו ספרים.

סיפורים על למה אנחנו פה בנגב, למה סבא וסבתא רחוקים כל כך?

״אני לא זוכרת.

ההורים היו באים לומר שלום בבוקר?

״כן.

אמא או אבא?

"אימהות. כן. אולי כמה אבות גם היו באים, אבל זה היה גוזל מזמן העבודה... אחר־כך הנהיגו את מה שנקרא "שעת האהבה", באופן רשמי הגיעו לומר בוקר טוב. אני בעניין הזה לא הייתי נוקשה ולא שמתי אף פעם רגל. אני יודעת שהיו כל מיני מטפלות שהיו קובעות זמני ביקור נוקשים.

לשעת ההשכבה מי בא?

"כולם. אתה יודע שבקיבוץ אמרו, שאי־אפשר לעשות מהפכה בין 4 ל־7. היחס היה עם הרבה יותר נחת ועם הרבה יותר נתינה מאשר עכשיו, כשהילדים בחדרים עם ההורים. ב־8 וחצי באו להשכיב וב־9 כבר היה שקט. תראה, אני יודעת שיש הרבה אנשים שמאוד היה להם קשה עם ההשכבה הזאת, וזה לא תמיד היה הולך בקלות, כי צריך להשקיט את הילדים. רבקהל'ה ואני היינו מחללות בחליל בשביל להרגיע, ואז מכבות את האור. תמיד היו עניינים.

אחרי שההורים הלכו?

"המטפלת לא היתה הולכת לפני שהיתה שמירת לילה. היינו מספרים סיפורים, לא מהדמיון, מספרים... "גן־גני" היה, היו הרבה ספרים. עכשיו שאתה אומר, אני נזכרת שהיינו מספרים לפני שההורים היו מגיעים מארוחת הערב. את הסיפור לפני השינה ההורים היו מספרים. חסידה היתה שרה מאוד יפה, היתה שרה להם המון. אני הייתי מחללת. לא היו אז פטיפונים וטייפים וכל מיני כאלה. "שחקי שחקי", כל השירים האלה של פעם, אותם הייתי מחללת. אני לא יודעת אם הילדים זוכרים (צוחקת). אולי חלק זוכר."

ניסיתי לבדוק עם הוותיקים האם נכון שרק אימהות באו להגיד בוקר טוב.

יהודית: "נכון. תראה, הרבה בחורים עבדו בחוץ, בשדות. האימהות עבדו יותר קרוב לבית הילדים."

מיכאל: "לא זכור לי שהאבות באו בבוקר להגיד בוקר טוב."

אשתי: "בבוקר, אחרי ארוחת הבוקר, שנינו אמרנו להם בוקר טוב. זה היה שעת האהבה. התחלקנו גם כשהשכבנו את הילדים."

דוד: "להגיד לך את האמת, זה היה יותר טוב מאשר היום."

אשתי: "היה בסדר, את מיטב החברים שלחנו ללמוד למורים ולמטפלות. בבארי לא היו בעיות."

לזר: "בוודאי שלא באנו לבית הילדים בבוקר, כי רוב האימהות ניצלו את הזמן כדי להניק. אמא מיניקה היתה רואה חבר שנכנס לתומו לומר בוקר טוב, היתה צורחת עד לב השמים. חינוך משותף היה דבר מובן מאליו בעיני, למי שהיה קשה זה לאימהות המיניקות. גם הן היו שלמות עם זה, אבל בגלל רוח היחידה, לא בגלל שזה באופן טבעי."

שרה רייך: "בעלי היה קשר בגדוד השני של הפלמ"ח ולכן לא היה יכול לבוא לומר בוקר טוב. מבחינה זאת אני יכולה להיות שקטה. אבל אחר־כך, אתה צודק. בטח היו כאלה אחרים, שכן היו באים. היינו 4־5 בחורות בחדר וכמעט לא ראינו בחורים. אז הינקנו. היו שתיים שהניקו והן עשו היסטריה אם אבא בא להגיד בוקר טוב. אתה מבין, זה היה מבחינת הנוחיות... הניקו באותו חדר. כשילדתי את הבת הראשונה, בית הילדים עדיין לא היה מוכן,

אז היא היתה אולי 3 ימים אתי בחדר. זה היה משהו בלתי־רגיל. פתאום נפתחו העיניים. אבל כשלקחו אותה ממני, לא העזתי לדרוש שהיא תישאר... התאמתי את עצמי. אני באופיי כזאת, שאני יכולה לא להסכים, אבל בכל זאת לקבל את הדברים."

גנוסיה: "כל זמן שהילדים היו תינוקות וינקו, ברור שרק אימהות באו. רוב השנים אני הייתי באה להשכיב את הילדים, כי בעלי, גם כשלא היה באיזה תפקיד, היה עובד ימים ארוכים.

הרגשת בחסרונו?

"כן ולא. הייתי רגילה. בשנים הראשונות אני זוכרת איך שהייתי נסחבת עם שני הילדים, הילדה על הידיים, לא היו אז עגלות ילדים, לראות איך הוא קוצר בשדה... אבל כשאני הייתי חברה בוועדת המשק של הקיבוץ המאוחד, בשנות ה־60, בעלי לקח על עצמו את ניהול הבית, ועשה זאת בהצלחה מלאה."

יהודית: "זאב היה מרכז משק, מרכז פלחה, אף פעם לא ידעתי מתי הוא חוזר מהעבודה. אני הייתי לוקחת את הילדים לחדר בארבע. לא יכולתי לדרוש את זה ממנו. הבנתי שהוא צריך לעשות את העבודה. ברור שהייתי מרוצה יותר אם הוא היה יושב איתנו. ב־56' יצאתי ללמוד בסמינר הקיבוצים, לא ביוזמתי - אז בחרו את היוצאים ללימודים באסיפה. הבן הקטן היה אז בן שנתיים וחצי. היו מספרים לי שבשעות הילדים - אחרי הצהריים - זאב היה צריך לסדר עניינים. הוא היה לוקח את כל השלישייה שלנו והם היו רצים אחריו. אני הייתי מגיעה הביתה רק ביום ששי. אף אחד ממומחי החינוך שלנו לא אמר שזה מוקדם מדי לעזוב את הבן הקטן. אני חשבתי שאולי זה כן קצת מוקדם. הלימודים היו לשנתיים. אבל אז, טובת הכלל זה היה משהו אחר. היה צריך מורה, אז יצאתי ללמוד הוראה. זאב דווקא היה מנקה את החדר, היה מוציא הכל בשביל לאוורר, לוקח צינור מים, שוטף את הכל. הוא בטח חשב שזה לא נורא. עכשיו אני יכולה להגיד שזה נורא. אבל בזמנו?

מה דעתך על זה עכשיו?

"אני חיה בהרגשה (אז לא חשבתי ככה) שלא אני גידלתי את הילדים. זה בא מהדברים הכי פשוטים: לבחור בגדים - לא אני בחרתי. היו מקבלים חולצה, מכנסיים, מקסימום המטפלת מחליטה... אני לא. ללכת לרופא - המטפלת היתה הולכת עם הילד, אפילו אם היה צריך לנסוע אתו לבאר־שבע. דברים כאלה קטנים, לא הלכתי עם הילד לקנות בגדים, לרופא, כל מיני דברים שאמא עושה עם הילד. אמרתי את זה כמה פעמים לחברות והן אמרו שהן לא מרגישות ככה."

ראובן: "אני זוכר את הקושי לגדל לבד שני ילדים כשמנוחה בתפקידים. בתקופה מסוימת עברנו משבר לעזוב את הקיבוץ, ולא עזבנו. קיבלנו את הדין והמשכנו לשאת בעול. להישאר היה כנראה יותר חזק מאשר לעזוב. אני הייתי שוכב מתחת למיטה עד שהראשון נרדם, ואז שוכב מתחת למיטה אחרת עד שהשני נרדם. הם התעקשו על זה שאני אספר אותו סיפור, שאני לא זוכר מהו, אבל היה די משעמם לספר אותו סיפור. אז הייתי רכז בנייה ולא תמיד היינו גומרים בארבע אחרי הצהריים. הייתי לוקח אותם על הפלטפורמה ועושה את הסיבובים האחרונים שהיה צריך לעשות בעבודה. בסך־הכל, הייתי שלם עם החינוך המשותף. זה קיבוץ, מקבלים את הטיפול הנכון, אתה פנוי לעבודה כל היום, שמים את האנשים הטובים

ביותר לחינוך. שעות אחר הצהריים נראו בעיני סיפור גדול. אתה נותן להם את המקסימום. זה הרבה יותר מאשר לקבל אותם במשך כל היום בין הרגליים."

מיכאל: "אמי ז"ל נפטרה פה בקיבוץ. כשהיו באים אנשים לבקר, היו שואלים אותה בתור דוברת אנגלית, איך זה שבקיבוץ מוסרים את הילדים לבית הילדים. היא היתה אומרת: איפה יש בעולם דבר כזה, שמשעה 4 עד 7 זה קודש לילדים. הרי בעיר אין כזה דבר. אמי ראתה בזה צידוק. שאר היום מגדלים לי את הילד, 7־4 זה קודש לילד."

יהודית: "ארוחת הערב, כמו שאמרתי לך, היתה בגן. ביום ששי, במיוחד, היתה ארוחת ערב גדולה. ארוחת שבת. ב־5 אחר־הצהריים כבר הייתי יוצאת מהחדר, מביאה בנושא אוכל את האוכל לבית הילדים, שמה על הפתיליות שיהיה חם, עורכת את השולחן. הילדים חזרו מהחדרים, ולא התחלנו לאכול: קודם פרק אגדה, שירי שבת, ללא תכנים דתיים פרט לאגדה, כנראה מביאליק ורבניצקי. רק אז אוכלים. הייתי שוטפת, מסדרת ומנקה, ואז מסיבת שבת. זה נמשך אולי עד 11 בלילה. משמעות הדבר לגבי היא שלא יכולתי לבלות את ערב שבת עם משפחתי. הייתי עוזבת את המשפחה ב־5 וחוזרת ב־11 בלילה. זאב היה מביא את הילדים לבתי הילדים שלהם, והולך לאכול לבד. זה היה כנראה כל שבועיים, כי היינו עושות את זה בתורנות."

רבקהל'ה: "יהודית סיפרה לך שלא היו תכנים דתיים? למעשה, בחינוך של הגן לא היו שום אידיאולוגיות מוכתבות. רק תפישות עולם כלליות כאלו. טקסים, חגים וחגיגות אני המצאתי בעצמי. לא היתה לי סבלנות לעשות אותו דבר כל הזמן. כל הטקסים הללו, אני לא אהבתי את זה... אבל לילדים זה הרי שיא החשיבות. אתה עושה משהו ואחר־כך משנה אותו, הם לא נותנים לך. אני לא אהבתי לשחק במשחק הזה. הדלקתי נרות בשבת, בלי לעשות קידוש. היו הסיפורים של סגל. סיפורי שמשון, דוד וגולית. אני זוכרת שילדי הגן היו שואלים אותי, אם יש אלוהים.

מאיפה שמעו את המלה?

"שמעו ממני. מאנשים אחרים. אנשים לא מרגישים כמה פעמים הם משתמשים במלה. הם שאלו אותי, כל מיני דברים שסיפרתי להם, זה היה באמת? אמרתי להם: זה כתוב בתורה. לילדי גן זאת תשובה מצוינת. אז אמרתי להם, אתם שואלים אם יש אלוהים? ככה כתוב בתורה. אני לא יכולה להגיד שאין אלוהים, כי אני מאמינה באלוהים. אני לא יכולה להגיד להם שיש אלוהים, כי אני לא יכולה להראות להם אותו. בסך־הכל היה לי מזל, היה לי גן של ילדים מחוננים. סיפרתי להם סיפורים, מהמכבים עד יוני הדואר (שלקחנו בעלייה לנחביר). בפסח, הייתי מתחילה ביציאת מצרים וגומרת ביוני הדואר. הכל היה מתחבר. אצל ילדים ממילא הכל מתערבב. יש דברים רעים ויש ישראל. אני לא צריכה לספר להם בדיוק היסטורי. נולדתי במעין חרוד. בגיל שנתיים וחצי עברתי לגניגר. סיפרתי להם כל מיני סיפורים שזכרתי מילדותי על הטבע. על הירדן והכינרת. דברים שאני לקחתי מהילדות שלי. מה הם ידעו מה זה הירדן? היו הולכים לוואדי ורואים שיטפון, אז היו אומרים: זה הירדן."

שרה צ'רניק: "לי זכורות השנים של החינוך המשותף כשנים טובות. הילדים אולי זוכרים את זה אחרת. ראשית כל, המטפלות היו מאוד טובות ומסורות. הן באו מקורס בעפולה ולמדו את

כל השיטות של הקיבוצים הוותיקים. היתה לנו קבוצה גדולה של ילדים, אולי 12. חשבנו שהמטפלות קיבלו הכשרה והן יודעות יותר מאיתנו, הן לימדו אותנו איך לטפל בילדים. טוב, היו לזה גם מגבלות. היינו רצות עשר פעמים בלילה לראות אם הילד מכוסה, ולפני שהולכים לישון היינו באות לראות אם הוא לא בוכה. היתה תורנות שמירה, כולנו נתנו את התורנות, ידענו שהילדים בידיים בטוחות. היום המטפלות השכירות לא עוברות שום הכשרה חוץ מההכשרה הטבעית שלהן כאימהות, כי הבנות של הקיבוץ רוצות לממש את עצמן.

"כשהילדים התחילו לספר לי חוויות איך הם ראו את זה, איך הם עברו את הריחוק הזה מהאמא, אז הבנתי את הצרכים שלהם. הבנתי את המעבר ללינה משפחתית כצורך טבעי. אנחנו לא ראינו את זה ככה. פה ושם היה איזה ילד שהיה בורח פתאום באמצע הלילה ובא לחדר של ההורים שלו. עם הבן השני זה קרה לי. היה אצלי כמה זמן במיטה והחזרתי אותו אחרי שהוא נרדם. גם אז היינו חצויים עם עצמנו. יש לי דוגמא שממחישה את הבידוד הזה. היתה מגיפה של שיתוק ילדים וכל הילדים היו בהסגר. לא יכולתי להיכנס לראות את הילד שלי. רק אימהות שהילד שלהן חלה יכלו להיכנס. אני עוד הנקתי, אבל בכל זאת לא נתנו לי להיכנס. אז אכלתי את עצמי. לא יכולתי להיות עם הילד. אפשר היה להסתכל מהחלון, אבל לא להיכנס. הוא היה בן 7 חודשים אז. האמנו שהווירוס נכנס דרך חור המנעול. ככה קראו לזה אז. מאותה קבוצה נפטרה לנו אז ילדה. זה מדגים לך מה היה בחינוך המשותף קשה מאוד. השעות הכי קשות היו כשהילדים היו חולים ונמצאו בהסגר מוחלט בתוך בתי הילדים. זה היה גם בשנים יותר מאוחרות בבארי. הרפואה היתה מאוד נוקשה, לא רק אנחנו. היו שיטות מאוד נוקשות. ילד עם חום, או אדמת או חצבת -- לא נתנו להוציא אותם מבית הילדים אל החדר. כשמישהו נדבק אז כל בית הילדים היה חולה. אלה היו השעות הכי קשות. כל ההורים היו יושבים מחוץ לבית הילדים ומדברים. היית ביחד עם ההורים האחרים, אבל לא יכולת להיות בפרטיות עם הילד שלך."

לאצ'ה: "בטח, הילדים היו קמים באמצע הלילה ובורחים בשביל לחפש את ההורים. והיינו מחזירים אותם."

מיכאל: "ככה חיינו וככה זה היה. לא היו הרהורים על זה. לגבינו לא עמד על הפרק בכלל לשנות את זה."

מי ששינה את זה היו הילדים עצמם, כשגדלו והפכו להורים. לפני 11 שנים עברה בארי ללינה משפחתית.

לאצ'ה: "במעבר ללינה משפחתית הלכנו לפי הבנים. איך אני יכולה להחליט בשבילם?"

חיים: "הילדים אמרו שהם רוצים לינה משפחתית, נתנו להם. מחר הם יגידו שהם רוצים משהו אחר, גם ניתן להם. הם ימשיכו לחיות פה."

ברנדי: "אני אז נלחמתי מלחמת מאסף. שמחתי שהכרעה היתה ברוב גדול ולא 50-50. לא ראיתי בזה סוף העולם. באופן מעשי, אני בניתי אחרי זה את כל הלינה המשפחתית. בארי קיבוץ חזק. עברנו את זה טוב."

מוטי חיות: "דווקא הילדים עשו פה הפגנות בשביל לחזור ללינה משותפת. הילדים הביאו מזרונים וישנו על הרצפה. אף אחד לא לומד מזה."

במיק: "אני חושב שהיום, כשהילדים בתוך הבית, ההורים מקדישים פחות זמן לילדים מאשר אז. מפני שאז ידעת מה הן השעות שלך עם הילד. מארבע עד ההשכבה."

ארקה: "בלינה משותפת אין שום דבר עקרוני. עשו מזה אידיאולוגיה. בזמנו, כשזה היה קיים, היה חשוב לשמור על זה, כי החברה היתה בחיתוליה. אבל לא היתה שום פריצת־גדר בזה שהחליטו לעבור ללינה משפחתית."

בוכסי: "תראה, אנחנו גמרנו את חלקנו בקיבוץ. הקיבוץ של היום הוא בעיקר הבעיה של אלה ששנותיהם עוד לפניהם. מי הכריע במהפכה של הלינה המשפחתית? הצבענו יחד עם הילדים. גם אני, למרות שלא הייתי שלם עם זה."

במיק: "כשעברו ללינה משפחתית אני הצבעתי עם הילדים. אמרתי, את החיים שלי עשיתי, את שלב גידול הילדים עברתי, אחרים עושים את זה, אז מה יש לי להילחם נגדם? זה לא היה המשבר שלי עם הדרך של הקיבוץ. המשבר אצלי היה בקטע אחר. בדיון על הלינה המשפחתית, האימהות אמרו: אנחנו רוצות את הילדים לידינו. ואני חשבתי על הקטע הזה, שאנחנו חשבנו על שחרור האישה. הלינה המשותפת זה שחרור האישה. המשבר שלי היה לא בקטע שהיא רוצה את הילדים אצלה. הנה, תראה, רצינו לשחרר את האישה, לתת לה חופש, והיא בכלל לא רוצה את זה."

שותה: "הקו שלי, עד היום, הוא קו קיצוני. בניגוד לכל המקטרגים הטוענים שאנחנו מחנכים ל"גובה דשא" אני זוכרת את הקיבוץ כחממה נפלאה. אני מאוד בעד החינוך המשותף. לא הצבעתי נגד, כי אמרתי שאני לא יכולה להחליט עבור הבנים שלי איך לנהל את חייהם."

שמואליק: "אני, בהצבעה על הלינה המשפחתית, לא הצבעתי עם הילדים. רטנתי נגד אותם חברים, שדיברו יפה מאוד על האידיאה, אבל התקפלו כמו עכברים מול הילדים שלהם. בדיעבד, אני מודה שהם נהגו נכון. אני הצבעתי נגד ושמחתי שהילדים ניצחו. הייתי קשור בעבותות לחינוך המשותף."

בודא: "יש הצגה של תיאטרון הנגב איך הילדים נפגעו מהחינוך המשותף ויצאו עם טראומות. אני לא חושב שזה נכון. לפחות לא בקשר לילדים שלי. כשהחליטו לעבור ללינה משפחתית אני הצבעתי בעד. לא חשבתי שזה יהרוס את הקיבוץ. גם לא חשתי שזה יהיה שיפור, אבל עשיתי מה שהילדים רוצים. הדור שלנו הולך וגומר את התפקיד שלו, מעביר את המושכות לדור הבא, ואם הם רוצים ככה, בבקשה. דווקא הבת שלי היתה בעד המשך הלינה המשותפת."

מרים: "אני זוכרת את הוויכוחים על לינה משפחתית... הרבה חברות בגילי באו ואמרו למה לשנות? זה היה טוב, החינוך המשותף. לכן אני חושבת שרובן באמת היו שלמות עם זה. זה מה שאידיאולוגיה יכולה לעשות לאנשים. אני הייתי מאוד בעד לינה משפחתית, ואמרתי את דעתי. בתור סבתא, כבר איני חוששת משום דבר. סוף סוף אני כבר עם שתי רגליים על הארץ. חבל, שבשנים הראשונות זה לא היה ככה."

שותה: "חינוך משותף בקיבוץ של אז היה תוצאה של מצב כלכלי מסוים. החברות היו חייבות לצאת לעבודה. אחרת לא היו יכולים להקים את הקיבוץ. לכן יצרו את השיטה של החינוך המשותף.

המצב הכלכלי השתנה, אבל למה השיתוף צריך להתחסל?

"בהתחלה חשבנו שהלינה תהיה רק לילה, ויישאר הרבה יותר שיתוף. כעת האחריות על הביגוד, ההנעלה, הבריאות - זה הכל על ההורים. זה נכון. זה התפתח עם הזמן, ולא צפינו את זה."

גנוסיה: "בעיני, זה היה צפוי שהמשפחה תחזור לתפוש את מקומה הטבעי. בלי התלבטות הצבעתי בעד הלינה המשפחתית. מצד שני, לי גם לא היתה טראומה כזו גדולה מהחינוך המשותף. הייתי מוכנה, ידעתי שזו צורת החיים, גם לא היו לי בעיות מיוחדות עם הילדים. אצלי לא היו בורחים מבית הילדים, וגם לא היו בוכים הרבה בלילה. איך אומרים: לא היה לי משבר נפשי. זה לא היה הדבר שהכי הטריד אותי. המשבר הגדול שלי היה דווקא כשהבן שלי חלה. כשהיה צריך לנסוע לרופא, המטפלת היתה נוסעת אתו. הילד אמר שכאן יש לו משהו ברגל. הרופא שלח אותו לבאר־שבע. נסע אתו מי שנסע, אני חושבת שהמטפלת. לא סיפרו לי בכלל שלקחו ממנו ביופסיה! אחר־כך אמרו שצריך לנתח את זה. אחרי הניתוח גילו שזה היה גידול ממאיר. האחות סיפרה לי אחר־כך, שלקחו לו ביופסיה מהמקום הזה והתשובה היתה מוטעית. אני לא ידעתי בכלל, שהיה ספק אם זה ממאיר או לא. היתה לי הפתעה. בדיעבד, זה הרגיז אותי שלא נסעתי, לא הייתי נוכחת, ולא הייתי בתמונה. זו היתה נקודת המשבר שלי. צורת הניהול הזו נראתה לי לא בסדר. טיפלו בנו בצורה יוצאת מן הכלל, אבל זה שאחרים ידעו ואני לא -- מבחינה רפואית היו נוהגים אותו דבר, אבל לי זה היה המשבר הכי גדול, שהדברים לא מתנהלים בסדר -- לא שלא הצילו אותו, אלא זה שאני לא ידעתי. כי אם אני הייתי שם, אז הייתי יודעת."

מוטי: "היו הרבה דברים טובים בלינה המשותפת. לפי דעתי, מבחינה חברתית לילדים היה אז הרבה יותר, יותר חיי חברה. הפעילות היתה הרבה יותר מאורגנת, וגם מתוך עצמם, היו נפגשים יותר, בגלל שהיו ביחד. אבל היה גם קושי גדול, להורים היה קשה להיפרד... להשאיר את הילדים כאילו לבד. לפעמים זה לא היה נגמר כל־כך טוב, כמו שהיום בחדרים הפרטיים זה לא נגמר כל־כך טוב. שלא יספרו לי סיפורים.

לפני שנתיים הקימו אצלכם ועדה לשלום הילד.

"אני כבר לא מעורה בנושא."

מה סגל אמר על פליקים?

שותה: "זה היה מחוץ לתחום, אני לא יודעת מה בדיוק סגל אמר... אני זוכרת ילדים שלצערי הרב הפלקתי להם. לא שהיה ילד רע, אבל היה ילד מסובך, ואני זוכרת את נקיפות המצפון... כואבת לי היד עד עכשיו."

מטבע הדברים לא הוזכרו כאן עניינים רבים וחשובים. חלקם בגלל קוצר היריעה, וחלקם בגלל האילוץ הכרונולוגי. בגידול הילדים, למשל, עצר הפרק בגן, ולא המשיך לבית־הספר. לא הוזכרו חברות הנוער, המשפט שערכו הבנים לקיבוץ, או העזיבות. לכל אלה, כמובן, מגיע ספר משלהם.

פרק ו':

סיכומי דרך

"כשהלכתי לקיבוץ, אמי התנגדה. אמרתי לה: אמא, מישהו צריך לבנות את המולדת. פה בנשר יהיה מי שיישאר. בנשר ובתל־אביב יש מספיק מי שיישבו. מי ישב בנגב?

אז היא אמרה לי: טוב, צריך לבנות את המולדת, כמה שנים בונים את המולדת? תבנה שנתיים, שלוש, אחר־כך תחזור הביתה. אמרתי לה: אמא, זה לוקח כל החיים."

איזי, 1995

אביבה: "אתה כותב על העבר, נכון? ומי יכתוב על העתיד?

העבר הוא לא רלבנטי לעתיד?

"היה רלבנטי, אבל מציאות החיים השתנתה כל־כך עד שאי־אפשר כבר לדעת."

הרלבנטיות של העבר, של השנים הראשונות, לבארי של כאן ועכשיו: זהו, בתמצית, הנושא שיעסיק את הפרק האחרון. מכאן ואילך, רשות הדיבור לוותיקים. את הפרק הנוכחי והאחרון יש לקרוא כשיחת קיבוץ.

ראובן: "אם אני מסכם לעצמי את השנים הראשונות, הן היו טובות. הרגשתי שאני עושה דבר חשוב. נכון - היה קר בחורף, היתה עבודה מאוד קשה, לא היה מה לאכול... אבל כל זה היה בטל בששים. ידעתי שאני עושה דבר שטוב לי ושאני שלם איתו... ידעתי שאני שותף לחברה שעושה דבר חשוב למדינה. בוודאי שאלה היו שנים קשות. אני נזכר איך היתה סערה, האוהל עף והלכנו לגמור את הלילה על שולחן בחדר האוכל. או שגרנו בצריף, הגג עף וציפורים היו נכנסות ומחרבנות בתוכו. אבל בשנים הראשונות לא חשבתי על דירה כמו זאת. דירה כמו שיש לי עכשיו, זה (מהסס לפני שאומר את המלה) -- בורגני ממש. אני זוכר את עצמי כל הזמן כמסתפק במועט, בכל דבר. בתנאים ההם, באווירה של טרום־המדינה, של התנועה, זה היה מעשה שזירז את הקמת המדינה. אם האווירה היתה כזאת גם עכשיו, הייתי חוזר על זה עוד פעם."

יונה: "ביידיש יש לזה ביטוי, "קינדער שיך". היינו עוד בנעליים של ילדים. בסך־הכל היינו ילדים, בני 19־18, רק עזבנו את בית הורינו, וכבר יצאנו לבנות מולדת ולהקים מדינה. היינו אידיאליסטים, היו לנו שיחות מעניינות ושיחות מטופשות. יכולנו ככה לעבור מהקצה אל הקצה, משיחה שדנה בדברים ברומו של עולם לשיחה שעסקה בשרוכי נעליים. כמובן שעשינו גם הרבה שטויות. אבל בגדול עשינו את הדבר החשוב."

איז'ב: "בלי התנועה הקיבוצית מדינת ישראל לא היתה קמה."

יאיר: "אנחנו עלינו להתיישבות כשהיה צורך מיידי להעמיד קיבוצים בנגב. יכולת לעשות את זה רק עם אנשים צעירים, שהוכשרו בתנועת נוער. כשעלינו להתיישבות 11 הנקודות, זה היה הצורך של אז, שיכול היה להיעשות רק על־ידי הקיבוץ. זה היה הצורך וזאת היתה התשובה. זה היה הצורך אז... היום, זה כבר אחרת."

יהודית רפופורט: "אני לא אידיאליסטית גדולה, אם תשאל אותי על עקרונות הקיבוץ - אני לא יכולה לשפוך אותם לפי הסדר. בסך־הכל, חיים במקום, נקשרים למקום... מה רע? כבשנו את הנגב. עובדה שעדיין רוצים לבוא אלינו. עשינו גם שטויות, אין מה לדבר, אבל אז לא חשבנו. אתה מתאר לעצמך מה זה להתקלח בחורף במים קרים? משהו נורא. אבל זה מה שיש. לגור בצריף בלי תקרות? בשנת השלג, 50'... היה קור נוראי. לא היה במה לחמם. היינו לוקחים פח נפט ריק, פותחים צד אחד שלו, ומכניסים מנורה כך שישמש כרפלקטור... השלינו את עצמנו, שזה מחמם קצת. זה היה למראשות המיטה. שכבנו והסתכלנו על זה בשביל להתחמם. עברנו גם את זה. עכשיו תראה מה יש לנו פה. אלה היו שנים קשות, אבל אם אני רוצה לסכם, אני די מרוצה. אני מרוצה שעשיתי משהו בחיים. התיישבות בנגב וכל זה - יש לי חלק בזה. אם לחשוב רק על עצמי - אז יהיה לי עוד שולחן, עוד בית, אז מה? פה אני יודעת שעשיתי משהו חשוב. קיבוצניק תמיד מתלבט - להישאר בקיבוץ או לא להישאר? בסיכום, אני נשארת."

רינה: "אלה היו שנים קשות ללא ספק. אבל, לפחות לגבי, חסרות תחליף. עשינו משהו שהיה חשוב, שצריך לעשותו. קיבלנו את זה. אני לפחות. אם היו קשיים, אז התגברנו."

יענקל'ה: "בשנים הראשונות, האידיאולוגיה היתה משולבת בחיי היומיום. היינו פנאטים, גם לכיוון של אידיאולוגיה וגם עבדנו כמו משוגעים. כל אחד בעבודה שלו וכולם בתורנויות השונות. לפרוק אוטו - תורנות. להעמיס אוטו - תורנות. ללכת אחרי העבודה למטעים - גיוס. כל היום תורנות חדר אוכל, תורנות מטבח, מתי היה לך זמן לאידיאולוגיה? לכן זה היה משולב בחיי היומיום. עד שהתברגנו, והסוציאליזם נהיה אחר, והציונות נהייתה אחרת, וגם הגיל נהיה אחר."

בוריס: "בניתוח של היום, אני מבין שמה שהיה בשנים הראשונות, זה לא היה יכול להיות אחרת. הרבה דברים חיוביים בצד החברתי שאני רואה פה היום, אני חושב שזה בזכות העמידה האיתנה שלנו והמלחמה המתמדת על עקרונות מסוימים. גם אם העקרונות לא נשמרים היום אות לאות, אני חושב שהמלחמה על השוויון כעיקרון וכערך עליון שמרה עלינו שלא נידרדר יותר מדי. אין לי ספק, שבשנים הראשונות השוויון היה יותר פשוט, כי היכולת לספק היתה הרבה יותר מוגבלת. זה התבטא בלבוש, באוכל, בכל מה ששייך לחיי היומיום."

לאצ'ה: "למרות שלא היה כלום, אני חושבת שהיה נחמד. נלחמו שיהיה שוויון, ואז באה חברת הנוער ופרצה את השוויון, כל אחד הביא מה שהוא רוצה, בגדים, כורסא... זה כבר נהיה אחרת."

שוויון ושיתוף מייצגים צדק חברתי שמעל לזמן ולמקום, או שהם היו טובים רק לזמנם ולמקומם?

ברנדי: "התנועה הקיבוצית לא נולדה מתוך אידיאה אלא מתוך הכרח. מי שהקים את הקבוצות הראשונות היו אנשים עם רקע סוציאליסטי מאירופה, וכך נכנס לזה הרעיון. בלי ספק היו שלושה מוקדים שסביבם קמה התנועה הקיבוצית: כיבוש העבודה, ביטחון, וסוציאליזם - שיתוף ושוויון. הצד הציוני של כיבוש השממה והעבודה, נגמר למעשה. יישוב עם טעם חיים, עם שותפות ושוויון, עם דגם של חברה שיתופית, זה הדבר היחידי שיכול היום להחזיק מעמד. אם גם זה הולך, אז אין על מה לקיים את היחד. אם לגור פה מתוך הנוחיות, אז תמיד ימצאו משהו יותר נוח. אם כל מה שיישאר זה נוחיות, אז זה לא יחזיק מעמד. אדם מעצם מהותו מחפש אמונה. אמונה דתית, או שאיפה לחברה יותר צודקת. אם מאמינים רק ברמת חיים, אז באמת אין מה לעשות פה."

מיכאל: "לא יכול להיות, שחברה אנושית לא תשתנה. אולי התמזל מזלנו, שההתחלה שלנו היתה כל־כך קיצונית ופדנטית, והבסיס היה מאוד ברור, אולי זה הביא אותנו לכך שהיום אנחנו עדיין חושבים איך לשמור על העקרונות לנוכח עבודה שכירה, הפרטה... בשעה שהרבה קיבוצים, שהיום עומדים לפני פירוק, לא שמו אף פעם על מה שקראנו עקרונות. אנחנו היינו כל־כך פנאטים שזה נפרץ לאט."

בוריס: "היינו פנאטים, אבל המשק גם דאג לאפשר ליחיד את הצרכים המיוחדים שלו. לדוגמא, אני עסקתי במוזיקה. זה היה צורך מיוחד שלי. אז איפשרו לי הרבה השתלמויות. האיזון בין האפשרויות הללו לבין הלחץ החברתי, לפעמים אפילו הלחץ הנקודתי -- זה מה שהחזיק את בארי. מי שלא החזיק מעמד, כמובן החליט שהקיבוץ לא בשבילו. אנחנו בתחום הזה היינו באמת קנאים. ה"אוטומט", לדוגמא. היום, שוויון ושיתוף זה לא מטבע עובר לסוחר. לא מתייחסים לזה בחרדת קודש. אז היה לזה ביסוס אידיאולוגי. הסוציאליזם.

ומה מצבו של הסוציאליזם היום?

"סוציאליזם, אצלי, זאת תיאוריה רחבה שלאו־דווקא קשורה בשוויון. התיאוריה היותר־רחבה היא התיאוריה החברתית - בעלות החברה על אמצעי הייצור. בנושא הזה עסקתי הרבה. אני חושב, שזה עדיין תקף. התמוטטות בריה"מ אינה שוללת את תקפות התיאוריה. אני חושב שבאיזשהו שלב יחזרו לתיאוריה הזאת. השיטה של בריה"מ אף פעם לא היתה מקובלת עלי, גם בימים שהיא נחשבה לשמש העמים. יחזרו לתיאוריה הסוציאליסטית מהסיבה העיקרית, שהקפיטליזם עדיין לא פתר את הבעיות הבסיסיות של החברה האנושית. באיזשהו שלב יצטרכו לחזור ולחפש את הפתרון לצדק חברתי. אני עדיין רואה את החיים בקיבוץ כחיים של הגשמת הסוציאליזם."

יענקל'ה: "יצרנו קיבוץ לתפארת. כשהציעו לנו לעלות לגליל, במקום שהיום יושב קיבוץ שמיר, אמרנו לא, אנחנו עולים לנגב. אנחנו גם ציונים וגם סוציאליסטים טובים מאוד עד היום. אבל הסוציאליזם הפך מאדום לוורוד והיום הוא כבר כמעט לבן. היום זה כמעט אפס. היה לנו דגל אדום, ובאופן קבוע השתתפנו בהפגנות הגדולות של האחד במאי, בתל־אביב, בבאר־שבע. היינו מתגאים בדגל הזה. לאט לאט זה ירד. הדגל דעך מבחינה פיזית - הוא נהיה ורוד מרוב שנים. הוא כבר לא אדום. אבל גם אידיאולוגית הוא דהה. מי יודע מה זה דגל אדום היום? דגל אדום זה רוסיה. לא יודעים שאחד במאי בא מאמריקה בכלל. אנחנו

מסתכלים היום על החיים - מה יש, מה אין. רוצים תוספות לתקציב. מה יש לשכנים, מה אין לי."

ארקה: "העקרונות היסודיים, הבסיסיים ביותר, צריכים להישאר. קודם כל העניין הזה של שיתוף. זה טעם החיים כאן. אם לא זה, אפשר לסגור את העסק ולחלק אותו בין האנשים. אם אין שיתוף מבחינה רוחנית, שהאנשים יסתכלו באותו כיוון - אם כל אחד יסתכל רק לצלחת שלו ולכיוון שלו, אז פשוט חבל, אין שום טעם בחיים האלה. יותר טוב שכל אחד יעשה לעצמו וייהנה מזה. אני לא מדבר על שוויון, אלא על שיתוף. לשוויון קשה מאוד להגיע. לא נגיע לזה. אני חושב שאיבדנו כבר את השאיפה להגיע לזה. זה אידיאל שנשבר אצל האנשים. גם לוותיקים וגם לצעירים. זה כמובן חבל מאוד. ביחס לשיתוף, אם ייווצרו פה מסגרות שמפירות את השיתוף בצורה גסה, לא יהיה קיום לקיבוץ. צריך לחפש איזה אידיאולוגיה ולבנות משהו חדש. אחרי שהסוציאליזם הלך, וציונות גם כן למעשה הלכה. יש לי על זה עצב רב."

בוכסי: "העקרונות, לדעתי, יפים גם להיום. מצד שני, זאת עובדה שהדור הצעיר לא רואה את זה ככה. החלק האידיאולוגי בחיים ירד. פעם, אנשים היו מוכנים להוציא אחד לשני את העיניים בגלל אידיאולוגיה, והיום לא תמצא את זה. את המקום של האידיאולוגיה תופשים דברים אחרים. השאלה, מה ייחד אותנו. מה מייחד את הקיבוץ מכל צורת חיים אחרת? האם הקיבוץ הוא רק שכונה, רק קהילה? כל זמן שטוב לנו מבחינה כלכלית, אז טוב. אבל ברגע שיש משבר כלכלי או חברתי, אז אנשים בלי חוט שדרה יעזבו."

בוריס: "לקיבוץ כתנועה אין לדעתי סיכוי אם לא יהיה לו בסיס אידיאולוגי. הצד החומרי אינו מספיק."

אביבה: "קשה מאוד לחנך לחיי קיבוץ באווירה ששוררת היום בארץ. פעם הקיבוץ היה משהו שהמדינה התגאתה בו, היום משפילים ורומסים אותו. הקיבוצים הרי היו משהו התיישבותי, ציוני, הלכו לכל מיני חורים... לאיזה חור אנחנו הלכנו? בסך הכל, באנו מכלום"

שמואליק: "אחד הסממנים לתהליך שעובר על הקיבוץ הוא ביטול האסיפה כפי שהיתה נהוגה בעבר. פיזית, האסיפה בוטלה. היום אין צורך להגיע לאסיפה, אפשר לראות את כל הדיונים מהבית, בטלביזיה. אני לא חושב שיש בזה פגם. אני פחות השלמתי עם התופעה שהיו מופיעים מעט - עשרים־שלושים איש - לאסיפה, והיו מצביעים בשביל כולם. היום מוכרחים להשתמש בכל הטכנולוגיה, ולהיפך, להמשיך ולפתח אותה, בשביל לשמור על הדמוקרטיה הישירה של הקיבוץ."

בבל: "קיבוץ של 1000 נפש זה לא כמו גדרה, שהיו שם 100 נפש. זה אחרת. כשהקימו את הקיבוץ לא חשבו על ארבעה דורות באותו קיבוץ, ועובדה שזה ישנו. נו, צריך ללמוד גם עם זה לחיות. אבל אין את הסבלנות של פעם, פעם היו שומעים אחד את השני. היום, חותכים."

חיהל'ה: "אף פעם לא היתה לנו סבלנות לשמוע אחד את השני. כי ידעת מראש מה הוא הולך להגיד."

בבל: "עובדה, שאין לנו היום אסיפה. מציגים בטלביזיה את הנושאים שיעלו להצבעה, המזכיר מסביר, מרכז המשק, הגזבר, יכול כל חבר לבוא להציג את עמדתו, אחרי שגמרו לדבר יש קלפי ואתה מסמן איקסים. למעשה אין אסיפה. אין את המפגש הזה בין אנשים."

שמואליק: "התופעה הזאת של קיום האסיפה דרך הטלביזיה היא הכרח המציאות. היום בהצבעות משתתפים למעלה ממאתיים חברים. כשהאסיפה היתה פיזית, השתתפו בה מעטים."

בבל: "הדמוקרטיה הרבה יותר ישירה אבל גם הרבה יותר אנונימית."

שמואליק: "טוב, יש לך הצעה אחרת? אנחנו נוקטים את הדרך הקיימת. אתה פחות רואה את האנשים, נכון. אבל אתה רואה את האסיפה. זו התוכנית הכי מרתקת בטלביזיה. עצם זה שבהכרעה שותפים הרבה יותר אנשים, זה טוב. לדעתי, אי־אפשר היה להמשיך באסיפה הרגילה. מציעים כל הזמן להקים גוף יותר מצומצם - מועצה או כדומה - שידון ויחליט. אני לא רואה את זה בחיוב. יש כבר היום תגובות חריפות נגד הוועדה הכלכלית, שהיא מעין מועצה, והיא מאוד סמכותית, יושבים שם מיטב החבר׳ה, והם מגיעים להחלטות מאוד מרחיקות־לכת. פעם היתה ועדת משק, שהיא היתה הוועדה בהא הידיעה. היום האקטיבה היא בוועדה הכלכלית. אבל בוועדה הכלכלית לא בא לידי ביטוי ההיבט החברתי, וכאן אולי מוקד הבעיה. למשל, החליטו לחסל את הלול מפני שלא היה רווחי. מבחינה כלכלית זה בוודאי מוצדק. לא צריך לגדל תרנגולות למדינה מפני שזה חשוב, אלא מפני שאנחנו מרוויחים מזה. ככה חיסלנו את כל המטעים שהיו לנו, כי התברר שבשביל כל קילו פרי שילמנו כדי שייקנו אותו. בלול היה היבט חברתי. שם הצטברה חבורה שלא היתה אלטרנטיבה לקלוט אותה בענף אחר. "מוטב שיילכו בטל" אמרו בוועדה והחליטו לבטל את הלול, ולזרוק את האנשים הללו לשוק העבודה. נכון, לול מפסיד אין לו זכות קיום. בכלל, הענפים המשקיים מאוד מזדחלים אחרי הדפוס. בארי בסדר מפני שהיא מנקה את השולחן כל הזמן. ענף שאינו מקיים את עצמו, נדרש להתייעל, או שהוא מחוסל. הפרדס הצטמצם ומתייעל כל הזמן, הרפת עלתה היום על פסים טובים, לגידולי שדה היו הרבה שנים לא מוצלחות, אבל ימשיכו לקיים את הענף כי אסור לשים את כל הביצים בסל אחד. יהיו גם שנים טובות. חקלאות היא בעייתית כי אתה תלוי בחסדי שמיים. אם אתה לא גמיש, אתה מפסיד."

אביבה: "לדעתי זו טעות שמחסלים היום את החקלאות, גם אם זה לא מכניס וזה לא כלכלי. כולם מוכנים להרוס את זה ולהחליף את זה בתעשיה. לפי דעתי רומסים את החקלאות, ואחר־כך המדינה תהיה תלויה במשק הערבי. חקלאות זה יותר מרווחים, זה קשר עם האדמה... זה אחד הדברים הבסיסיים. על זה חבל לי ואני חושבת שחלק גדול יילך לאיבוד.

אז את מסתכלת על הדפוס ברגשות מעורבים? תעשיה במקום עבודת אדמה?

"אני רואה את האנשים שעובדים בחקלאות, זו עבודה קשה מבחינה פיזית, אבל אנשים אהבו אותה. מצד שני, אם עובדים עבודה כל־כך קשה ואין לזה שום רווח וקיום, אז לא פלא שמפסיקים לעבוד בזה. לכן אני חושבת שצריכה להיות תמיכה ממשלתית בחקלאים. על התמיכה הזאת, אנשים אחרים כועסים. לימדו אותנו, הכריחו אותנו, לראות את הכל מבחינה

כלכלית. אם אין לזה רווח, אז צריך לבטל. אולי זה מה שיהרוס את הקיבוץ, יהפוך אותו ליישוב קהילתי.

יענקל׳ה: ״אין לי מה לבוא לדור הצעיר, לא בשכנועים ולא בטענות. היום הרוח השתנתה. היום רואים את הכל במונחים של כדאיות כלכלית. בלי אידיאולוגיה. כל השנים, האידיאולוגיה היתה שלובה וצמודה. היום היא מנותקת. יש כלכלה - ויש אידיאולוגיה. הרוב בקיבוץ בכלל לא קשורים לאידיאולוגיה. פעם חשבנו בטעות שאנחנו מחנכים פה ילדים שיגדלו אוטומטית להיות קיבוצניקים. שמרנו את כל מסגרות החינוך אצלנו בפנים. יש לי בת בתל־אביב... מה לה ולקיבוץ. הקיבוץ, לדעתי, מתאים רק לאנשים מסוימים. כשהייתי בוועדת קליטה, אמרתי לכולם, תדעו לכם, הקיבוץ לא מתאים לכולם. אתה צריך לרצות לחיות בקיבוץ, לרצות בצורה כזאת שאולי תצטרך לוותר על הרבה דברים שלך, חלק מהעצמאות שלך. אני לא יודע איך לקרוא לזה בדיוק. אין לזה גבולות, לדברים הללו.״

ראובן: ״מה שמשתנה בקיבוץ אלה האנשים שמתחלפים. אני חושב שכל הוותיקים היו רוצים להמשיך עם אותם עקרונות. זה שקמים צעירים ומעלים דרישות, זאת זכותם. זכותם להפוך את הקיבוץ למה שהם רוצים. בשביל להקים את הקיבוץ, צריך היה תנאים של טרם הקמת המדינה. כדי לחיות בו, צריך שיהיו אנשים שמוכנים לוותר... ולמוכשרים קשה יותר לוותר.״

מרים: ״במבט לאחור, אני חושבת שהיו לנו חיים מאוד מעניינים. הרבה סיפוק. אלה לא היו חיים קלים. אבל כשאני מנסה להשוות את עצמי עם אחיותי שגרות בעיר, אני חושבת שלי היו חיים יותר מעניינים.

אם הילדים היו נשארים בקיבוץ, היה לך יותר קל עם החינוך המשותף?

״אני אגיד לך משהו אחר. אני רוצה שלילדים שלי יהיה טוב. זה דבר ראשון. אני חושבת, הדרך בה חיינו בתקופה ההיא, זה היה נכון וטוב בשבילנו. לגבי הילדים שלי, שחלקם עזבו, הקיבוץ לא התאים. אני חושבת שבשבילם היום יותר טוב איפוא שהם חיים. אנחנו חיינו עם זה בשלמות כי זה היה הכרח. הרוב נשארו כאן. לא רק בגלל אידיאולוגיה, אלא גם כי זה מאוד מעניין. העניין הזה, היום, כבר לא קיים. קשה מאוד וחסר טעם לחיות בקיבוץ בלי האידיאולוגיה. אז שכל אחד יחיה לעצמו. תבין, אני חושבת שכל מה שעברתי באופן אישי זה בניגוד לטבע. מה שעבר עלי כאמא, זה בניגוד לטבע. לנתק אמא מתינוקה, זה לא נראה לי. יש אימהות שאומרות, אז מה, יש מטפלת, כל־כך בטחתי בה

אז מה, לחברות שהיו שלמות עם החינוך המשותף היה טבע אחר?

״לא, אבל הן האמינו שככה טוב. עד היום יש חברות שאני מדברת אתן והן אומרות שלא הרגישו כמוני. יש עוד הבדל, שהן ילדו כמה שנים אחרי, ואז כבר הכל היה יותר מסודר. אבל גם בבארי, הרבה שנים לא הייתי שלמה עם זה שהילדים לא ישנים אצלי. כך היה מקובל אבל זה היה קשה מאוד. כל אחד צריך לבחור את דרך חייו. הקושי בעזיבת הבנים היה, שלא יכולתי לעזור להם כלכלית.

לא חשבת על הפנסיה, על השילומים שאת מקבלת מגרמניה?

״את הפנסיה אני מעבירה לקיבוץ מדי חודש. בבארי אף אחד לא עשה עניין מהשילומים. גם כשהבנים שלי עזבו, זה לא התקשר לי יחד. חשבתי שהקיבוץ צריך לעזור להם... אני חושבת

שאז עוד לא קיבלתי פנסיה. בכל אופן, לא קישרתי בין הדברים. הרגשתי צורך חזק לעזור. בדיעבד, כולם הסתדרו יפה מאוד. כיוון שאנחנו כל־כך ותיקים, הכל הסתדר יותר מאוחר. היום כבר עוזרים, אבל לקח הרבה זמן עד שהוחלט על זה."

שותה: "הדברים משתנים. המרכז עבר למשפחה. העיר נכנסת לנו דרך הטלביזיה והרדיו. הדפוס מתחרה בחברה קפיטליסטית. אי־אפשר לחיות בתוך בועה. ברור שצריך להשתנות, ללכת עם הזמן. הקווים האדומים שלי הם החינוך, והבריאות, והאוכל.

כוונתך שימשיכו לתת לחברים לפי הצורך, ולא יעשו חשבונות?

"כן. שתהיה עזרה הדדית."

יענקל'ה: "הקיבוץ נוצר בשביל שהדברים יהיו אחרת, אבל היום הקיבוץ בעצמו הוא אחר. המסגרת של אז כבר מזמן התפרקה. כל השנים אמרתי, הבנאדם בקיבוץ לא יודע שום דבר. אין לו דאגות בחיים. הוא לא יודע מה זה מס הכנסה, לא יודע מה זה בנק, לא יודע מה זה תור בקופת חולים. הכל שמים לך בכפית בתוך הפה. ובכל זאת אתה לא חופשי. מתוך הכרה. אני שלם עם הדברים האלה כמו שהייתי קודם. אבל... הדברים השתנו.

אז מה אם עברו ללינה משפחתית? זה לא פגם בקיבוץ. אז מה אם איחדו תקציבים? הרבה קווים אדומים נשברו פה בגלל שאמרו, ברוב המקומות זה ככה, אז למה אצלנו לא. אבל אם אני אצטרך לשלם בשביל אוכל, אחר־כך גם יתנו לי משכורת. אם זה יקרה, לא תהיה לי סיבה להישאר כאן.

מה ביחס לעבודה שכירה?

שרה רייך: "עבודה שכירה זה חוסר ברירה. אני לא מקבלת את זה אבל זה חזק מאיתנו."

איזי: "הו, כאן נגעת במקום כואב. הקווים האדומים כמעט ונגמרו. הם הולכים ומיטשטשים. כך גם לגבי עבודה שכירה. אני, עד לפני כמה ימים, הייתי חבר מזכירות, וניסיתי לעצור תהליך שלא ייהפך לבלתי־ניתן לעצירה. אני לא נגד זה באופן טוטאלי. אני טוען, שצריך לקחת את המינימום ההכרחי ולא את המקסימום האפשרי.

מה אתה מציע?

"מי שרוצה לחיות פה, צריך לעבוד. יישוב בגודל של אלף אוכלים, שלא יכול לשמור על השער שלו בעצמו - זה מגוחך. השמירה בלילה היא בתורנות כבר 50 שנה, אבל ביום עובד פה שומר שכיר. זה לא מתקבל על דעתי. את שכבת הוותיקים הרי הוציאו מהחובה לשמור. אמרתי, אני מוכן לעבור בין הוותיקים ולשכנע, שאנחנו ניקח על עצמנו את השמירה ביום. נשמור לבד ולא נצטרך שומר שכיר. אני חושב שאנחנו צריכים לשמור על עצמנו.

מה לגבי בתי הילדים, הדפוס, הפרדס, שאר הדברים. הרי הוותיקים לא יכולים להחזיק הכל בעצמם.

"תראה, לא ניתן לעצור את זה לגמרי.

אתה מציע להטיל מרות?

"אתה דוחק אותי לפינה. אנחנו נותנים תנאי חיים די סבירים. לא כל קיבוץ יכול להרשות לעצמו מה שקיבוץ בארי יכול להרשות לעצמו. בהחלט ניתן לעשות תורנות. האימהות האלה, אם הן לא היו חיות בקיבוץ, הן היו מטפלות בילדים שלהם, נכון? אז שיטפלו גם

בקיבוץ. בדפוס אנחנו מעסיקים במב"חים. לפני 20 שנה, אם היית שואל האם בדפוס יעבדו עובדים שכירים, היו צוחקים עליך. לפני 20 שנה זה לא היה עולה על דעת איש."

אליהו: "עבודה שכירה מפריעה לי. אבל זו מציאות שהיום אין ברירה אלא לקבל אותה. אני רואה בזה פגם, מפני שבכל עבודה שכירה יש ניצול, איך שהיא לא תהיה. למרות זאת, אני לא פוסל את זה עקרונית. אם היו תנאים לקבל את אותו שכיר כחבר, אז בבקשה. בתנאים הקיימים אין לי ברירה אלא לקנות את המקצועיות שלו."

יהודית רפופורט: "עבודה שכירה זה לא קו אדום בשבילי. לא תמיד. עכשיו זה יותר מסובך מאשר פעם. מצד אחד אנחנו שולחים חברים ללמוד מקצועות שמעניינים אותם, והם רוצים לממש את מה שלמדו. מצד שני, חסרים עובדים בבית. מה, כולם יהיו פה רפתנים, מטפלות ועובדי דפוס? יש עוד מקצועות שמעניינים אנשים. יוצאים לעבוד בחוץ, אז חסרים עובדים בבית, ולכן פותרים את הבעיה בעבודה שכירה."

שמואליק: "עבודה שכירה היתה קו אדום בשבילי כל זמן שיכולתי, אני בגופי, להשתתף בכל מאמץ שייעשה בכדי שלא תהיה עבודה שכירה. זכורה לי עוד ההחלטה הראשונה על איסוף החציר על־ידי קבלן. הדור הצעיר התגייס ואמר לא יהיה כדבר הזה, והיתה חוויה אמיתית של אבות ובנים מתגייסים בשדה להעמיס חציר על עגלות. המבצע הזה, שארך כיומיים, רק תרם לחוסנה של החברה פה. גם כלכלית, עבודה שכירה לא תמיד מצדיקה את עצמה. להוציא את ענף הבניין, קשה לי עם העובדים השכירים שעובדים פה קבוע. קשה יהיה להיפטר מהם עם השנים. בבנין בוודאי שאין מנוס מזה. אין לנו את הכוח לקיים את זה בעצמנו. בכל אופן, ברגע שהותרה החגורה, המאמץ לקיים ענפים ומקומות עבודה הוא קטן, כי הפתרון הקל יותר הוא לשכור עובדים. אני אדיש לעניין כי אני יודע שאין לי כבר את הכוחות. אולי זה האופי שלי. מעולם לא עסקתי בדיבורים, יותר במעשים. אם אני כבר לא יכול לעשות, נשאר לי רק לשתוק."

ברנדי: "היום לעבודת בניין יש סטיגמה של ערבים. זה המצב בכל המדינה היום. וגם אצלנו, לאופציה של גיוס חברים אין סיכוי היום. אין סיכוי. אם הלגיטימציה שנותנים לעבודה השכירה תימשך ככה, זה קובר את הקיבוץ. זה הדבר החמור ביותר שקרה לבארי בשנים האחרונות בעיני. אם ימשיכו בשיטה שכל אחד יעשה מה שבא לו, אז זו תהיה התמונה. המחיר של זה יתבטא בחיי השיתוף. אני בכלל חושב שאין סיכוי לקיים את הקיבוץ לאורך שנים מבלי אידיאה מאחורי העניין. אם החישוב הוא רק של כדאיות - אז כדאי יותר לפרק את כל העסק וללכת ליישוב קהילתי."

לזר: "עבודה שכירה זה בהחלט גבול אדום. מורים, או בנאים, שהבאנו כי לא יכולנו לשאת בזה, זה היה משהו אחר. היתה תקופה בדפוס שלא הבאנו עובדים שכירים כי זה היה תלוי באישור האסיפה וחשבנו שאסור לנצל את הזולת. עכשיו לא חשוב לאנשים אם הם מנצלים אחרים. זה יכול להמית את הקיבוץ. אני יודע שזה קו פרשת המים. אני חייתי בשלמות, חברי חיו בשלמות, מה יהיה הלאה? אני לא יודע. בניתי לעצמי צורת חיים שגורמת לי להיות מאושר. ביטאתי את אישיותי, הייתי באתגרים, היה לי סיפוק אגואיסטי, גם סיפוק מזה שעשיתי טוב לאחרים."

מרים: "זה לא טוב, אבל זה לא קו אדום. אני חושבת שזה מצב לא בריא לחברה כמו שלנו. אם שאלת אותי, אני לא הייתי רוצה להיות מעביד... אנחנו יצרנו חברה שמקיימת את עצמה ולא חיה על חשבון רווחים של מישהו אחר. אם לחיות כמו בעיר, אז בשביל מה להיות שותפים. מצד שני, באף קיבוץ היום לא מתנגדים ממש לעבודה שכירה. אני רואה כבר באיזשהו מקום את הסוף של צורת החיים שלנו. כי אם אתה לא נאחז בעקרונות, זה הולך ונעלם... זה יותר קל לחיות עם עבודה שכירה, אבל בשביל זה לא צריך לחיות בקיבוץ."

בוכסי: "השאלה היא מהם הקווים האדומים. לפי הרגשתי, נניח ההפרטה. הרי הצעירים רוצים את זה. זה לא משהו שבא מבחוץ. הצעירים רוצים את זה. ההפרטה אומרת, בתקציב כולם מקבלים שווה, ואתה יכול לקבל מה שאתה רוצה מתוך התקציב השווה. אפשר להרכיב מערכת הוצאות לפי צרכיך הפרטיים. הדרך שהיתה נהוגה אצלנו, חלוקה לפי צרכים, היא הרבה יותר צודקת לדעתי. מה אתה יכול לעשות? הצעירים אומרים שזה בזבזני. אבל החלוקה לפי צורך הרי היתה יפה הרבה יותר."

יאיר: "מה רוקחים בחדרי ההפרטה, אני לא יודע. אני לא זוקף אוזניים כי אני לא מתכונן להילחם בזה. ברגע שאני מסרתי את ההובלה לדור הצעיר, הוא מוביל לפי מיטב ידיעתו. אם אני לא מוביל, אין לי אומץ להגיד תעשו כך או אחרת. ברגע שאני לא מסוגל להגיד בואו יחד, אני שותק. הייתי כבר בכל הוועדות החברתיות. שמה יכולתי וגם הובלתי מתוך העשייה, ולא בתור נותן עצות. ...האמת היא, שבהתחלה לא היה לי, לא היה לנו, זמן. רדפנו כל הזמן אחרי המטרה. בנינו איזושהי תמונה ושאפנו אליה. אם היא היתה מושלמת או לא, זה בכלל לא שינה. כשם שאנחנו התקדמנו אליה, היא התקדמה איתנו. למה שהגענו, הגענו עם האידיאולוגיה הקיבוצית 'הלא שווה'. אני לא מתבייש בזה."

בוכסי: "הרעיון האמיתי ביסוד ההפרטה הוא, שהאחריות ההדדית פוחתת והולכת. כל אחד עושה לביתו. יש שוויון פורמלי, כי כולם מקבלים את אותו תקציב התחלתי. אבל צריך להעניק שוויון אמיתי ולא שוויון פורמלי. האחידות מנוגדת לשוויון האמיתי. תמיד אמרנו, שוויון פורמלי זה כשאתה מעמיד אנשים בשורה ומקצץ את הראש לכולם בגובה שווה.

אביבה: " אחד הדברים שקסם לנו בחיי הקיבוץ היה השוויון, כמה שהיום זה מצחיק. היה בזה משהו מקסים מבחינת הצדק החברתי, שאי־אפשר היה לקבל שום דבר, ומה שקיבלו הלך למחסן."

קל יותר לעשות שוויון כשאין.

"או, אז זהו. בשנים הראשונות, גם מחוץ לקיבוץ לא היה הרבה. היו לנו אז תנאים קשים, אבל לכולם היה קשה. אל תשכח שגם היינו צעירים. היום, הקיבוץ מתפתח לכל מיני כיוונים, ובטוח שמה שהיה, היה יותר יפה."

יהודית רפופורט: "הקיבוץ תמיד משתנה וכל דבר נכון לתקופתו. ההפרטה זה מה שהולך בכל העולם. זה מה שאנשים רוצים. כל מה שאנחנו רואים מסביב. בארץ ובעולם. רמת חיים גבוהה. דברים מפתים ואנשים רוצים אותם. חייבים לתת יותר חופש לבנאדם להחליט מה הוא רוצה לעשות בכסף שלו."

מרים: "שוויון בהכנסות זה ערך יסוד בעיני. אסור שתהיה למישהו הכנסה גבוהה ממקור אחר. פעם, אסור היה לקבל מתנות... היום זה כבר לא רלבנטי, אבל הכנסה ממקור אחר תהרוס את הקיבוץ. אפשר לעבוד בחוץ, אבל למסור את המשכורת. הרבה פעמים, אנשים מבחוץ שואלים אותי איך אני מסכימה לעבוד בלי משכורת. הם לא מבינים שאני מקבלת פה יותר ממשכורת. מה בסך־הכל אתה עושה עם המשכורת? אני מקבלת הכל מהקיבוץ. אנשים בעיר התחנכו בצורה כזאת, שהם רוצים לראות את הכסף ביד, ואז הם יכולים לעשות עם הכסף הזה מה שהם רוצים. זאת כמובן אשליה. אי־אפשר לעשות עם הכסף כל מה שרוצים. תמיד ישנם צרכים בסיסיים. יש לי שלושה ילדים שחיים מחוץ לקיבוץ ונראה לי שהם מרוצים. אחת הכלות שלי אמרה: 'אין מה לעשות, כשגרים בעיר, כמה שנרוויח זה כמה שאני אוציא.'

אבל הם יכולים להחליט בשביל עצמם: אם הם רוצים חוג מחשבים לילדים, הם ישלמו בשביל זה.

"זה נכון, אבל היום, בקיבוץ שלנו קיימות גם כן כל האפשרויות האלה".

אז למה הילדים שלך בחוץ?

"הבנים שלי עזבו כשכבר היו מבוגרים, לפני כעשרים שנה. אני חושבת שהם רצו יותר פרטיות. מה שהפריע להם, זה שכולם מכירים אותם כביכול מאז שהם ישבו על הסיר. אני חושבת שהקיבוץ משתנה מיום ליום, וכעת יש לחברים הרבה יותר עצמאות ופרטיות, זה לא מה שהיה פעם."

בודא: "בארי נחשבה תמיד ל'שמורת טבע', כי שמרנו על ערכים, לא היה לנו רכוש פרטי, חלוקה היתה בידי המשק, ולא היו לנו שכירים. תמיד ידענו לחיות לפי מה שיש. היום אני מתגעגע לתקופות שהיה פחות, מפני שהיום אנחנו באמת עשירים. הקיבוץ היום במצב יוצא מן הכלל -- וזה משחית. אנשים רוצים יותר ומתאמצים פחות. זה לא מה שהיה. לגבי חלוקות תקציבים, אני טוען שצריך להפריט. לא אכפת לי אפילו שיפריטו את חדר האוכל. לזר לא רוצה לנסוע לחו"ל. הוא אמר, תנו לי את הכסף לקניית ספרים. אני כל הזמן אמרתי, מה אנחנו רוצים מלזר? אפילו אם הוא היה משתמש בכסף כדי ללכת לבתי זונות, לדעתי צריך לתת לו את הכסף. אני רוצה שתהיה חלוקה צודקת עד כמה שניתן, וכל אחד יקבע לעצמו את צרכיו. זה השוויון בהתגלמותו. אני לא מייחס חשיבות למה שיש לחבר בחדר. אני יודע שהוא קיבל את אותו סכום שאני קיבלתי והוא עושה בזה מה שהוא רוצה. שוויון הזדמנויות. אני נגד חלוקה של דברים בצורה חופשית. סיגריות או קפה, היו נותנים פעם חופשי בכלבו, ואחר־כך היית מוצא קופסאות סיגריות מלאות זרוקות בכל מקום. היה ידוע, למשל, שחברים־חיילים שלנו היו ספקי הקפה של הפלוגה שלהם. היה ויכוח גם על החשמל. אני תמיד טענתי, החבר צריך לשלם. אם מישהו משאיר את התנור דולק כדי שהחדר יהיה חם כשהוא חוזר מהצבא, אז הוא צריך לשלם בשביל זה. מה שבא בקלות, הולך בקלות."

ארקה: "כל הנסיונות לעשות קומונות לא החזיקו מעמד הרבה זמן. אבל בכל דבר זה ככה. כמה זמן מצליחים להחזיק את העולם הזה בלי מלחמה? טבע האדם קשה מאוד. אז לא מצליחים, אבל מנסים. נכון הוא, שצורת החיים הזאת נתנה הזדמנות לכמה אנשים להפוך לנצלנים. נצלנים קטנים, לא גדולים."

יאיר: "בארצות־הברית היו קומונות שהחזיקו מעמד מאה, מאה וחמישים שנה. לפי החשבון הזה עוד יש לנו קצת זמן. נראה לי, שהקיבוץ הולך לכיוון של יישובים קהילתיים עם דגש על איכות חיים. כל זמן שיש עוד שותפות, זה עדיין קיבוץ. כל זמן שאני לא דואג לתקציבי בריאות, למזון, לחינוך. כל עוד בזה כולנו סוחבים יחד, אז אני מרגיש שנשאר עוד משהו. כאשר יפריטו גם את זה, יגיע סופו של הקיבוץ. יש משקים שבאחת וחצי בצהריים סוגרים את חדר האוכל. אצלנו זה עדיין מוסד מפואר."

ראובן: "קיבוץ זה דבר מאוד טוב, אבל זה מאוד קשה למי שלא מוכן להסתגל, לוותר, לקבל הוראות מאחרים... די קשה. אני מבין את העוזבים. אתה חי בקיבוץ, אז אתה חי כל הזמן עם אותם האנשים. לא שומע דעות חדשות. יש מי שזה לא מפריע לו. מנוחה ואני היינו בשנים הראשונות יותר חברותיים. הלכנו אל ההוא אחר־הצהריים, אל ההיא בערב. לאט לאט זה ירד, אנחנו הסתגרנו. זה מפריע לי לפעמים."

שותה: "אנחנו נקראים פה עכשיו גיל הזהב. חבר, בתור חבר, לא משנה באיזה גיל הוא, בארי היא ביתו. נגד בית אי־אפשר לעשות מלחמות. אני והקיבוץ זה אחד. אסור ללכת נגד הקיבוץ. אני בדעה שמי שיכול, וכשיר לכך מבחינה פיזית, צריך להמשיך ולעבוד כל זמן שזה אפשרי. זה חשוב לאדם עצמו וגם לקיבוץ כולו. אתה מרגיש שעוד צריכים אותך. חשוב מאוד להיות בתוך העבודה. יש ותיקים שהיום יושבים בחדרים ומתנתקים. חשוב מאוד לאדם עצמו להמשיך להיות עם היתר. לכן כל־כך כואב לי שפירקו את האסיפה."

אבא: "היום כבר אין לי מה לומר. יש בחורים טובים בהנהגה ובדפוס ובכל מקום בקיבוץ, והקיבוץ זו כבר בעיה שלהם. אני לא יכול להכתיב להם. אם הם ירצו לעשות שינויים, ואני אעצור בעדם, אז זו תהיה טעות. הם היזמים, בעלי היוזמה, הם שיחליטו. יש נתק ביני לבין הדור הצעיר, וגם בינם לבין עצמם.

זה בגלל ההרגשה שלך כקדמאי?

"אולי בגלל הניסיון המר. יכול להיות."

יאיר: "כשבאים לסכם ולהגיד מה רלבנטי לעתיד, צריך לזכור שאנחנו נותרנו במידה רבה מחוץ למעגל העשייה. אני את חיי חייתי. היום כבר אינני מסוגל להיות שותף בפועל. אני מרגיש על יד, וטוב לי ככה. מבחינת הקיבוץ, אנחנו הרי לא חיים בתוך בועה. לכן השנים הראשונות אינן יכולות להיות מודל. הילדים נחשפים החוצה, כשחוזרים מהצבא אז כל דבר כפוי נראה להם מאוס. אז הם מתחילים לבעוט, ומצד דור ההורים באה "ההבנה"... מגיעים לפשרות, ופשרה מובילה לפשרה.

למרות שאתה חוזר ואומר שאתה רק מתבונן מהצד, אתה נשמע גם מריר.

"אני מסתכל על הקיבוץ בצער רב וביגון קודר, ואני מבין שאי־אפשר להתערב. אני יודע, מתוך שנים רבות של עבודה בדפוס, שאנחנו תלויים בסביבה מבחינת הקיום שלנו. כמובן שזה משפיע עלינו. אני רק מקווה שההשפעות יהיו כמה שיותר אטיות.

ואם לא יהיה לזה המשך?

"המקצוע שלי כבר לא קיים בדפוס. אני הייתי סדר מכונה באותיות עופרת. כשיעמידו את התמונה שלי על־יד המכונה הישנה, זה יהיה סוף הדרך."

מרים: "לי אין ספק שזה לא יימשך כך. זה לא יכול להימשך. אני מתכוונת לקיבוץ. שאר הוותיקים בוודאי חושבים אחרת. מה אמרו לך?

יש שלוש דעות בקרב אלה שעושים חשבון נפש. יש אופטימיים, יש כאלה שאומרים שהקיבוץ הגיע לקו פרשת המים, ויש פסימיים. החלוקה בין הקבוצות היא פחות או יותר שווה.

מרים: "אני חושבת שאנשים לא היו מוכנים להודות, שמשהו שהקדשת לו את כל חייך הוא חסר עתיד. זה כמו לומר שלא עשית כלום.

צריך לזכור שיש קבוצה גדולה שאינה מתעסקת בחשבונות נפש. להרבה מן הוותיקים האידיאולוגיה היא עדיין חלק בלתי־נפרד מהחיים.

אני חושבת, שאני שילמתי מחיר ושהילדים שלי שילמו מחיר. מצד שני, גם קיבלנו הרבה. יש לי יחס חם לחברים שהלכתי איתם מאז ההכשרה. עברנו יחד הרבה חוויות משותפות. יש בזה הרבה יופי והרבה פנים, יחד בשמחות ויחד בעצב. כל דבר מקשר וזה נותן הרגשה טובה."

במיק: "אני, כמו שקיבלתי את ה'צלחת' ("צוות לשינוי חלוקת תקציבים"), מאמין שהקיבוץ לא יתפרק מחר, אבל הוא יהיה שונה. יכול להיות שזה יהיה יותר כמו קהילה."

יואב: "פעם, אסור היה להחזיק קומקום בחדר, ומי שהביא אתו ארון מהעיר דרשו שייתן אותו לקיבוץ. היה חבר טוב שלי, עירקי, שהביא אתו ארון מהעיר ועזב בגלל הארון הזה. כנראה שהפנאטיות הזאת מגיעה היום לסוף הדרך. יש קומונות בעולם שהחזיקו שלושה, ארבעה דורות. היו בעיקר קומונות דתיות, ואלה גם כן התפרקו. קומונות היו עוד לפני הקיבוץ, אבל לתנועה הקיבוצית אין במה להתבייש. עכשיו לקיבוץ אין תפקיד חוץ מאשר לבנות את עצמו, המרפסת הסגורה יותר חשובה מאשר תיקון העולם."

אשתי: "אני מקווה שאגמור את החיים שלי כשהקיבוץ הוא עוד קיבוץ. הלוואי שככה יחזיקו מעמד עוד כמה שנים, עד הסוף. שנגמור כקיבוץ."

ברנדי: "לא צריך להיסחף. מי שאומר שהקיבוץ הוא תופעה חולפת, צריך עוד להוכיח את התזה שלו. ההרגשה שלי היא, שאולי לא כל 250 הקיבוצים שיש היום ימשיכו להתקיים, אבל מספר הגון מהם ימשיך. יצא כך, שדווקא הקיבוצים השמרנים הם אלה שגם הצליחו מבחינה כלכלית."

זאב: "בשנים בהן גיבשנו את אופיינו, היינו קנאים מאוד. במושבה - קנאות לעבודה עברית. במשק העצמי בהתיישבות - קנאות לעבודה עצמית. גם הילדים היו במערכת ערכית זו והשתתפו ב"גיוסים" לקטיף בפרדס וכו'. הפסקנו להם לימודים לשבוע כדי שיעזרו לנו בשיא עונת הקטיף, כי זה הבית ואי־אפשר להיות מנותק מהקורה בו. אני חושב היום שזוהי אחת מהסיבות העיקריות שרבים מהם קשורים מאד לבארי. יש כאלה שאחרי שנות נדודים רבות חוזרים "הביתה" בהרגשה מלאה שזהו הבית, בלי מרכאות, שטוב לחיות בו.

הקמנו יישוב פורח, שכמובן שונה היום מהיישוב החקלאי שהיה בשנותיו הראשונות. היום התעשיה היא הענף המוביל. אנחנו מכשירים חברים צעירים לכך שיוכלו להמשיך בדרכם שלהם את מה שהתחלנו אנחנו אז, והלוואי שגם הם יצליחו ויהיו גאים בביתם כפי שאנחנו, הוריהם, דור המייסדים, גאים עד היום בכך."

* * *

מנוחה: "כשאנחנו היינו בתנועת הנוער, חמש סיבות היו לקיבוץ:

א. החינוך בתנועת הנוער היה שצריך ליישב את הארץ - והקיבוץ הוא בקו החזית של ההגשמה.

ב. אידיאולוגיה כללית - לעשות דברים משמעותיים, בניית מערכת יחסים אחרת במשפחה, מערכת מעמדית.

ג. צורך השעה - הגשמה. השיתופיות היתה מכשיר של הגשמה.

ד. עוני. לא היה לתנועה או לנו כסף. לכן הצורך בקומונה, בשוויון מתוך עוני.

ה. מגויסות - חיי קיבוץ מבוססים על שיתופיות כדי שאנשים יוכלו להיות מגויסים תמיד, לצאת ולבוא לפי התפקיד שמועידים להם.

היום, מה נותר מחמש הסיבות הללו? חינוך בתנועת הנוער כבר ירד מהפרק. לא בטוח שעוד צריך ליישב את הארץ, היא בחלקה הגדול מיושבת. ומה שעוד לא מיושב, ממילא נראה שיחזירו עוד מעט. הגשמה היא כבר לא צורך השעה, האווירה הזאת נעלמה. עוני בוודאי שכבר לא קיים, לשמחתנו. מגויסות - גם זה דבר שהולך ופוחת, ובכל מקרה בוודאי שאין לו משקל כמו שהיה פעם. הסיבה היחידה שנותרה היא האידיאולוגיה הכללית. עדיין לא גמרו לתקן את החברה ואת האדם, אם בכלל יגמרו אי־פעם."

ארקה: "בוא נעצור לרגע ונשאל את עצמנו, מה נשאר לנו מכל העניין, בעצם? אולי יש חלק מהוותיקים שנשאר עם כל האמונה - אשריו וטוב לו. אבל אחרי ככלות הכל, נכשלנו בדבר העיקרי: ניסינו לשנות את טבע האדם, ולא הצלחנו. הקיבוץ היה ניסוי ביצירת אדם קצת יותר שתפני, קצת יותר שוויוני. הניסוי נכשל. מי ששלם עם זה, אשריו וטוב לו. בשאר הדברים הצלחנו מאוד: בנינו חברה מצליחה כלכלית, חברה יפה. בארי זה בית נהדר. זה הבית שלי."

בבל: "את טבע האדם אי־אפשר לשנות. אבל עשינו, עם אותו אדם, משהו יותר יפה, יותר טוב, אפילו יותר כלכלי. זה דבר מופלא בעיני. מופלא בעיני איך אנשים רגילים, כמו כל אדם ישראל, הצליחו בלהט אמונתם להקים חברה שיתופית־שוויונית וגם משק מפואר. על־ידי נכונות לוויתור על מאוויים אישיים, בתנאי מחסור קשים, בעשר האצבעות ממש, הקמנו קיבוץ לתפארת."

ראובן: "אני יכול לומר לך שלחיות בעולם קפיטליסטי, בעיר, נראה לי הרבה יותר גרוע. מרפקים. הפחד שיפטרו אותך. אני לא חושב שהעניין הזה מדבר גם לדור הצעיר. איך אפשר למכור היום לצעירים את הרעיון הקיבוצי? אולי היום זה כבר לא חשוב, לחיות עשרה ק"מ מעזה. זה בפירוש עניין של חינוך, של אווירה. אדם צעיר צריך ללמוד להפנים את הערכים שהורו לו, על־מנת שיוכל לוותר למען אחרים ושתהיה לו גם הרגשה טובה מזה."

בוריס: "אני בלי כל ספק הייתי חוזר על השנים הראשונות. הן נתנו לי הרגשה מאוד טובה של עשייה ושל שותפות בעשייה. סיפקו לי חוויות שלא הייתי משיג אותן ממקור אחר. אני שמח שזכיתי לחיות את התקופה הזאת ככה. אם הקמתי, בעזרת אנשים, צריף - בניתי משהו ופתאום אני רואה שעומד צריף, ואחרי שהוא משופץ וגמור, גרים בו, אז זו הרגשה שעשיתי

משהו. הקמנו פה מתבן גדול, אתה מתחיל עם חלקים, מרים אותם, זה מבנה עצום שנותן לך הרגשה של התרוממות רוח ממש. אני חושב שזו הרגשה שיש לי אפילו היום, גם לגבי דברים קטנים. גם כשאני עושה איזה רהיט. אפילו כוננית. כל דבר חדש שנוסף פה, הרגשתי שהוא שלי. גם היום, כשאני נכנס לבית הדפוס, ההרגשה שלי היא הרגשת בית. משהו שאני עזרתי לגדל אותו. יש שם גם הרבה דברים שבפועל עשיתי."

מנוחה: "בימי כיפור אנחנו מנהלים כל מיני שיחות נפש. באחת השיחות אמרתי שהחיים הם חד־פעמיים... ומפרספקטיבה כזאת, חיי הקיבוץ לא נראים הכי טוב: המחיר שחיי היחד והחלוציות גבו. אך קיים גם היבט נוסף והוא המחשבות על החלום והתגשמותו. כשהיינו צעירים, עניים מרצון, חדורי רעיונות ציוניים וחברתיים, היינו מכורים ומתמכרים להגשמה. רצינו להתיישב בנגב ולהקים קיבוץ. קיבוץ כאמצעי להגשמת המשימה הציונית, אך גם כהווית־חיים של שיתוף, תמיכה והדדיות. היינו חבורה של בני 20־18, ימי ראשית הקמת משפחות, ילדים ראשונים - בכל דבר היה נדמה לנו שאנחנו "המצאנו את הגלגל". הכל היה ראשוני, אך גם מלווה בסבל. סבל שהתקבל בדרגות שונות של הבנה או השלמה.

בימים ההם היה לנו חלום - אך בחלומותינו הפרועים ביותר לא חלמנו שהקיבוץ שהתחלנו בהקמתו - ישוב־ חברה־ משק־ יהיה מה שהוא היום. קיווינו לעבור את סף מאה החברים... קיווינו להקים משק שישחרר אותנו מתלות וחסות של מוסדות מיישבים. קיווינו שנצליח לקיים שוויון כלשהו, בנוסף לשותפות. קיווינו שנצליח להקים חבר מחנכים לילדינו ולילדים נקלטים - להגדלת הקבוצות החינוכיות, אך גם כחלק מהמאמץ החברתי־חינוכי במדינה. היום, כעבור 50 שנה, יש לנו קיבוץ גדול ופורח, 4 דורות של חברים וילדים לרוב. נדיר הוא להיות שותפים לצמיחת יש כזה. יש שצמח מתוך האין, מתוך הוואדיות המחורצים, מהאין־מים, מהאין־כסף, מהעבודה הקשה, מחיים בצל מסתננים ופדאיונים הפושטים על שדותינו וגם חודרים לחצר, ל"מחנה", מהמאמץ לייצב את הקיבוץ על־ידי קליטה מתמדת, כדי שיהיה רצף גילים. מההליכה על בהונות, כדי שלא נחווה שנית קוטביות ומחתרת בחיים הפוליטיים, כי בארי, מעל הכל, היא קודם כל בית. אני שמחה שהייתי שותפה להגשמה הזאת. אני שמחה וגאה שאני אחת מ־50 "המופלאים" שהצליחו לשרוד 50 שנה יחד, ולקיים את השותפות של הגשמת החלום, הגדולה מהחלום עצמו".

לזר: "אתה שואל האם קיבוץ זאת אידיאה שניתנת להגשמה. יהיו דברים שנשיג, ואז זה לא יספק אותנו, וכן הלאה. זה כפוף לחוקיות ספירלית שמתקדמת ונסוגה. אם תכניס בעקרונות הראשונים את השינויים הדרושים, הם יכולים ללכת איתנו עד היום.

איזה שינויים?

"התפתחות של הטכנולוגיה, של ההיסטוריה הכלכלית.

בוא נהיה ספציפיים.

"לא, זה לא משנה לי ברגע זה, הספציפיות. "לא תרצח" נכתב על הלוחות לפני 3000, 4000 שנה. זה בוודאי לא חוק ספציפי. כמה נרצחו מאז? מישהו העלה בדעתו למחוק את 'לא תרצח'? מה שמשנה זה לא עצם הרעיון, אלא שאני אהיה משתוקקן כרוני, כי זה טעם החיים, אתגרים. כשפרנקל כתב את האדם מחפש משמעות, הוא אמר לך איזה משמעות? לא. עכשיו

אני אגיד לך את משפט הסיום להיום. ההומניסט הראשון שמו היה טרנטיוס, דרמטורג רומאי, והוא כתב: אנוש אני, שום דבר אנושי אינו זר לי. אני רוצה להיות אנוש. ברוחו של טרנטיוס אני אומר ככה: בכל מה שלמדתי, מה שחוויתי, אני לא מכיר התארגנות יותר הומניסטית מהקיבוץ על הישגיו וכשלונותיו. אם יש בו דבר שטעון תיקון, תקן. זה רעיון יהודי מאוד. מבחינת הדרך הקיבוצית, האדם הוא תמיד מטרה בפני עצמה, לעולם לא אמצעי. אם אני שואל את עצמי - מכל הדרכים הקיימות, איזוהי הדרך שיבור לו האדם - אני רואה, שהניסיון של ההתארגנות החברתית הקיבוצית הוא הצודק ביותר."

מעבר לדף האחרון

כשהייתי נער תלמיד תיכון בירושלים, היה מינהג בסוף שנת הלימודים לכתוב כמה מילים ב"ספרי זכרונות" שהוחלפו בין תלמידי הכיתה. הספר שלי היה כבר מלא, ורק צידו האחורי של הדף האחרון היה ריק. נתתי את הספר למחנך הצעיר והאהוב שלנו שגם הוא יכתוב לי את דברו למזכרת.

וכך כתב: "מעבר לדף האחרון, נשאר לי לכתוב את אשר לא כתוב, כי יצר לב האדם טוב מנעוריו, והמחפש את הטוב ישיגנו, נפש מאירה לכל." (הספר אבד מזמן והדברים נאמרים מהזיכרון).

עם משפט אחרון זה בספר הזכרונות יצאתי שנתיים לאחר מכן ללמוד בבי"ס חקלאי ומשם הגעתי לקיבוץ. ידעתי שאם נקים חברה טובה, מלוכדת ותומכת, נוכל גם לבנות משק - ישוב חדש בארץ־ישראל, ונהיה גם אנחנו בין מגשימי הציונות. לא במילים יפות, אלא בפועל - בחיי יום־יום, בעבודה קשה, בנתונים פיזיים מיאשים, ויהיה צורך בכוחות נפשיים רבים, כדי להמשיך בדרך ולא לנטוש.

בשנת העשור למדינה (1958) נערך באזורנו כנס גדול לרגל המאורע. הכנס התקיים ליד קיבוץ מגן ובדרך למקום ההתכנסות הוצבו שלטי הישובים עם כרזות המציגות את נתוניהם. כל ישוב ונתוניו: לדוגמה: קיבוץ פלוני, 140 חברים, 30 ילדים, 15,000 דונם קרקע מעובדת, 80 פרות חולבות וכו'. על השלט של בארי היה כתוב: 152 חברים, 137 ילדים(!!!), כך וכך דונמים, כך וכך פרות וכו'.

עבר ליד השלטים שלמה רוזן מקיבוץ שריד, שהיה אז מזכיר הקיבוץ הארצי, נעצר, קרא את הנתונים ואמר לסובבים אותו: "זה קיבוץ."

והבנים ההם - מחג העשור למדינת ישראל, הם כיום בני 50 ומעלה, גם להם ילדים ולחלקם אף נכדים - אלו הם הבנים העומסים עליהם את ניהול המשק והחברה, אלה שבחגי המחזור בכל סיום שנת לימודים, היו שרים לנו "צרפונו אליכם", ואכן הצטרפו אלינו.

עד לפני שלוש שנים קיימנו בית־ספר בבית, מכיתה א' עד י"ב. היום כיתות ההמשך לומדות בביה"ס האזורי והצעירות עדיין בבית.

ומי יודע - אולי זה סודנו הגדול, חינוך הילדים וההשקעה שהשקענו בהם היתה תמיד בראש דאגותינו והם נענים וחוזרים מהארץ ומחו"ל, כי תמיד זהו ביתם וכך זה ישאר.

עכשיו מלאו 50 שנה לנו ולייישובים האחרים שעלו לנגב במוצאי יום הכיפורים תש"ו. טוב לדעת שאת היותו של הנגב חלק ממדינת ישראל - אנחנו קבענו. יש לנו במה להיות גאים.

בהיותי בתפקידים שונים באזור, בנסיעותי בלילה בכבישים שבין היישובים, כשהייתי רואה את אורותיהם חולפים על פני בזה אחר זה, אמרתי לעצמי - גם אני הייתי שותף למפעל הגדול של יישוב הנגב. אני שמח שהאוטו היה חשוך והנוסעים אתי לא ראו את דמעת השמחה המנצנצת בעיני.

זאב רפופורט